МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

РОМАНЧУК М. Є., НАГАЄВА С. П.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Конспект лекцій

Одеса
Одеський державний екологічний університет
2020

УДК 504
Р-69
ББК 28.081

Рекомендовано методичною радою Одеського державного екологічного університету Міністерства освіти і науки України як конспект лекцій (протокол № 8 від 28. 05. 2015 р.)

Романчук М.Є., Нагаєва С.П.
Забезпечення екологічної безпеки : конспект лекцій. Одеса: ОДЕКУ, 2015. 248 с.

В конспекті лекцій сформовані теоретично-методологічні аспекти формування екологічної політики та екологічної безпеки України. Визначені основні терміни, розглянуті основні підходи до рішення соціально-економіко-екологічних проблем на базі ефективної екологічної політики, вказані види загроз, методи їх вирішення.

Конспект лекцій призначений для магістрів, студентів денної та заочної форми навчання.

ISBN 978-966-186-052-9

© Романчук М.Є., Нагаєва С.П., 2015
© Одеський державний екологічний університет, 2020

ЗМІСТ

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ……. 6
ВСТУП ……... 7

ЧАСТИНА ПЕРША

1ДЕРЖАВНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА……. 10
1.1 Визначення терміну «екологічна політика» та її сутність…… 10
1.1.1 Принципи формування екологічної політики…….. 21
1.1.2 Інструменти екологічної політики……..... 24
1.2 Виконавчі та законодавчі функції органів управління природоохоронною діяльністю……. 29
1.2.1 Основи екологічного законодавства……. 29
1.2.2 Законодавчі функції органів управління природоохоронною діяльністю……. 32
1.2.3 Виконавчі функції органів управління природоохоронною діяльністю…….. 34
1.3 Сучасний стан нормативно-законодавчої бази України в галузі природного середовища і використання природних ресурсів……. 49
1.4 Особливості реалізації та розробки екологічної політики в розвинених країнах…… 51
1.5 Законодавче регулювання доступу громадськості до екологічної інформації та участі у процесах підготовки й прийняття екологічних рішень …… 59
1.6 Стратегічні плани дій в екологічній політиці до 2020 р…… 67

2 НОРМАТИВНА БАЗА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ…….. 71
2.1 Предмет і задачи курсу. Основні поняття і визначення …….. 71
2.2 Основні завдання, функції, права та обов’язки Департаменту екологічної безпеки……. 76
2.2.1. Загальні положення…… 76
2.2.2 Основні завдання……. 76
2.2.3 Основні функції…… 77
2.2.4 Права і обов’язки Департаменту…… 79
2.2.5 Організація роботи Департаменту…… 79
2.2.6. Керівництво Департаменту……... 79
2.3 Нормативно-правова база в галузі забезпечення екологічної безпеки в Україні…… 81
2.4 Поняття та види загроз національної безпеки в екологічній сфері…… 89

3 АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ 104
3.1 Головна мета системи екологічної безпеки України……. 105

3.2 Національні інтереси України в екологічній сфері……. 106
3.3 Структура системи управління національною безпекою……. 106
3.4 Державна система забезпечення екологічної безпеки…….. 108
3.5 Основні положення Закону України "Про основи національної безпеки України"……. 110
3.6 Напрями забезпечення національної безпеки в екологічній сфері……... 115

4 ОБЛІК ТА ЗВІТНІСТЬ В ЕКОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ…….. 120
4.1 Закон України Про об’єкти підвищеної небезпеки……..... 120
4.2 Класифікація екологічної безпеки та об’єктів підвищеної небезпеки…… 130
4.3 Порядок паспортизації та обліку об’єктів підвищеної небезпеки…….. 136
4.4 Порядок звіту об’єктів підвищеної небезпеки…… 146

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ ДО ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ…… 152

ДОДАТКИ ДО ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ…… 166

ЧАСТИНА ДРУГА

1 РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ…….. 166
1.1 Ідентифікація джерел екологічної безпеки…….. 166
1.2 Державний нагляд у сфері екологічної безпеки…… 178
1.3 Планування роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям…… 185
1.4 Локалізація та ліквідація аварійних ситуацій і аварій…… 187
1.4.1 Вимоги до складання оперативної частини ПЛАС для аварій на рівнях "А" і "Б"…… 189
1.4.2 Локалізація та ліквідація наслідків нафтових аварій……. 192
1.4.3 Ліквідація забруднень води нафтою і нафтопродуктами…….. 194
1.4.4 Локалізація та ліквідація аварійних викидів на хімічно небезпечних об’єктах……. 196
1.4.5 Визначення глибини зони зараження СДОР…… 196

2.ДЕРЖАВНІ САНКЦІЇ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ……. 202
2.1 Діяльність державних органів з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій…… 202
2.1.1 Регіональна та місцева комісія з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій…….. 205
2.1.2 Районна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій…… 208
2.1.3 Положення про штаб з ліквідації надзвичайної ситуації

техногенного та природного характеру місцевого рівня…….. 211
2.2 Юридична відповідальність за правопорушення в галузі екологічної безпеки…….. 213
2.3 Механізм забезпечення екологічної безпеки в Україні……. 216
2.3.1 Система моніторингу небезпек……. 222
2.4 Екологічне страхування……. 226

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ ДО ДРУГОЇ ЧАСТИНИ…… 234

ДОДАТКИ ДО ДРУГОЇ ЧАСТИНИ……... 235

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ОПН - об'єкт підвищеної небезпеки
ПНО - потенційно небезпечний об'єкт
ПЛАС - план локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій
АРП - аварійно-рятувальний підрозділ МНС
АРС - аварійно-рятувальна служба
НС - надзвичайна ситуація
МНС – Міністерство з надзвичайних ситуацій
ОНПС – охорона навколишнього природного середовища
НУО - неурядові екологічні організації
ГМО – генно-модифіковані об’єкти
ФФ – фіскальні функції
СФ – стимулюючі функції

ВСТУП

Розвиток політичних та соціально-економічних процесів в Україні, становлення ринкових відносин, більш виразний прояв європейського вектору її зовнішньої політики, необхідність виконання вимог міжнародних актів, до яких приєдналась наша держава, ставлять на порядок денний питання активізації національної політики у сфері екологічної безпеки. Важливо і те, що в сучасних умовах якість довкілля відіграє все більш вагому роль як фактор забезпечення конкурентноспроможності економіки України на світовому ринку.

Специфіка сьогоднішньої ситуації полягає в тому, що накопичувані десятиліттями екологічні проблеми тепер треба вирішувати в зовсім інших політичних та економічних умовах. У зв`язку з цим надзвичайно актуальними є еколого-економічні дослідження трансформаційних процесів, наукове обгрунтування стратегії екологічної політики, розробка теоретично-методичних основ формування регіональних систем екологічної безпеки і т.д.

Екологічна політика в Україні формувалась в процесі становлення держави під дією як об`єктивних, так і суб`єктивних факторів.

Узагальнюючи досвід організації системи управління екологічною безпекою в країні, можна констатувати, що екологічна політика поступово займає належне їй місце в управлінні суспільними процессами як на національному, так і регіональному рівнях.

Починаючи з 1999 р., коли з`явились перші ознаки економічного пожвавлення, активізувались роботи і в напрямку посилення екологічної політики. Основна увага концентрувалась на:

- розвитку нормативно-методичного забезпечення діючої системи платного природокористування;
- оцінці збитків від надзвичайних ситуацій природного і технологенного характеру;
- вдосконаленні правового і соціально-економічного режиму функціонування зон надзвичайних екологічних ситуацій.

Проте, істотного поліпшення екологічної ситуаці не відбулось. Більше того, справдився прогноз, що з пожвавленням виробництва відбудеться збільшення обсягів забруднення довкілля. Практика підтвердила і той принциповий висновок, що екологічна складова трансформаційних процесів в умовах перехідної економіки на фоні соціальних та економічних пріоритетів відіграє другорядну роль.

Слід зазначити, що за період незалежності в Україні зроблені певні кроки щодо законодавчого, економічного, інституціонального, наукового забезпечення екологічної політики. Створено законодавчу базу у сфері охорони довкілля та раціонального природокористування, сформовано систему органів державного управління екологічною безпекою, запроваджено економічний механізм регулювання стану довкілля та використання природних ресурсів, відпрацьовано схему фінансування природоохоронної

діяльності, розширюється та поглиблюється міжнародне співробітництво у сфері охорони природи.

У плані створення екологчно свідомого суспільства важливо виявити і гуманізувати процеси політизації екології. Потреба в створенні оптимізації природокористування зумовила і розвиток екологічної політики на міжнародно-глобальному і державно-національному рівнях.

Дисципліна «Забезпечення екологічної безпеки» є необхідною ланкою професійно-орієнтовного циклу у процесі підготовки магістрів.

Метою природно-техногенної сфери національної безпеки нашої держави є захист людини, суспільства та держави в цілому від природних і техногенних катастроф, а її завдання - зниження ризику виникнення надзвичайних ситуацій, захист та життєзабезпечення населення і територій, термінове і своєчасне реагування на надзвичайні ситуації та ліквідація їх наслідків. Нині на перший план виносяться проблеми запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного походження, готовності органів управління і сил цивільної оборони до дій в разі виникнення таких ситуацій..

Для регулювання ризиком виникнення надзвичайних ситуацій МНС України спільно з науково-дослідними закладами, іншими міністерствами і відомствами підготовлено ряд законодавчих документів, щодо організації моніторингу, прогнозування, запобігання та організації дій у надзвичайних ситуаціях на потенційно небезпечних об'єктах та об’єктах підвищенної небезпеки.

Метою вивчення дисципліни «Забезпечення екологічної безпеки» є: вивчення теоретичних і практичних аспектів організації природоохоронної діяльності і проведення екологічної політики, суспільно-виробничої діяльності, спрямованої на задоволення потреб суспільства у якісному стану довкілля, на підвищення ефективності експлуатації природних ресурсів і умов на основі ефективної екологічної політики, формування знань про класифікацію об’єктів екологічної небезпеки, ідентифікацію потенційно небезпечних об’єктів та об’єктів підвищеної небезпеки, державний нагляд та контроль у сфері екологічної безпеки, локалізацію та ліквідацію аварійних ситуацій та аварій, економічний механізм регулювання та запобігання надзвичайних ситуацій, законодавчо-нормативну базу екологічної безпеки.

Завдання навчальної дисципліни слід визначити такі: засвоєння теоретичних, нормативно-правових та методичних положень з питань екологічної безпеки; вивчення основ моніторингу та прогнозування надзвичайних ситуацій, напрямів зниження ризику їх виникнення та оцінку можливих наслідків.

Після освоєння дисципліни «Забезпечення екологічної безпеки» студенти повинні ***знати:*** основні задачі екологічної політики, принципи проведення природоохоронної діяльності у різних країнах, основні підходи до рішення соціально-економіко-екологічних проблем на базі ефективної

екологічної політики, основні Закони та Постанови України з питань екологічної безпеки; положення про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного походження, методи захисту у сфері діяльності людей.

Після освоєння цієї дисципліни студенти повинні ***вміти*:** застосувати знання у галузі екологічної політики при виконанні досліджень у сфері екології та охорони довкілля, розробці заходів по оптимізації природокористування на основі сучасних уявлень у сфері екологічної політики у розвинених країнах, виконувати ідентифікацію об'єктів екологічної небезпеки, аналізувати джерела небезпеки, визначати види небезпек, встановлювати максимально можливі рівні надзвичайних ситуацій, розробляти заходи щодо зниження можливих наслідків надзвичайних ситуацій.

ЧАСТИНА ПЕРША

1 ДЕРЖАВНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

1.1 Визначення терміну «екологічна політика» та її сутність

Протягом останніх років термін «екологічна політика» досить міцно «вкоренівся» в лексиконі науковців, політиків і практиків, витіснивши з його арсеналу такі поняття, як «охорона природи», «охорона навколишнього середовища», «природоохоронна діяльність» тощо. Але, як показує аналіз наукової літератури, різні автори по-різному тлумачать суть поняття «екологічна політика».

В.Г.Сахаєв та В.Я.Шевчук під екологічною политикою розуміють «розробку пріоритетів на перспективу з урахуванням здоров`я населення і збільшення тривалості життя, відтворення рослинного і тваринного світу, збереження екологічного, генетичного і матеріального базису, природної, історичної спадщини і культури».

А.Ендрес екологічну політику трактує як «систему заходів, спрямованих на забезпечення якості навколишнього середовища, відтворення природних ресурсів і створення відповідних екологічних умов для життя населення». Подібне розуміння екологічної політики знаходимо й у такому визначенні: «Екологічна політика – система заходів, спрямованих на регуляцію взаємодії суспільства і природ із метою збереження природного середовища».

Державна екологічна політика, на думку М.Ф.Реймерса, - це «соціально-економічна політика, в тому числі міжнародна, побудована на розумінні виграшів і недоліків, пов`язаних з екологічним станом території країни (з урахуванням перспективного розвитку господарства і зміни чисельності населення) та природних ресурсів, що знаходяться на цій території».

С.І.Курикін екологічну політику розглядає як «комплекс заходів спрямованих на забезпечення екологічної рівноваги; на захист навколишнього середовища, що передбачає врахування екологічного чинника в усіх сферах діяльності».

Під екологічною політикою І.М.Синякевич розуміє «принципи і інструменти, що використовуються національними і наднаціональними владними органами, політичними партіями і громадськими організаціями для відстоювання інтересів світової спільноти або окремих групп населення у сфері відтворення, використання і збереження природних ресурсів і довкілля».

Принциповим недоліком наведених визначень, на думку В.С.Кравців, є те що в них система дій щодо забезпечення екологічної безпеки розглянута в абстрактному вигляді, ізольовано від розуміння політики як цілеспрямованої діяльності органів державної влади за допомогою методів, що забезпечують реалізацію суспільних інтересів. Отже екологічну політику можна

представити як систему цілей і дій органів державної влади та управління, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки держави і задоволення екологічних потреб населення.

Особливість екологічної політики якраз і полягає у вмінні, з врахуванням реальних обставин, визначати тактичні і стратегічні орієнтири, пріоритетні напрями дій та у відповідності з об`єктивними можливостями обирати найбільш ефективні засоби та методи реалізації практичних заходів у різних сферах суспільного життя для досягнення поставлених цілей. Звідси випливає висновок про існування двох основних моделей екологічної політики, які базуються на різних принципах її функціонування. Перша модель функціонує по принципу «реагуй і виправляй» і орієнтована на ліквідацію наслідків екологічних порушень. Саме така модель екологічної політики існує сьогодні в Україні. Безумовно, що найбільш ефективною є та екологічна політика, яка здійснюється по принципу «прогнозуй і попереджуй» і спрямована, таким чином, на поліпшення стану довкілля та попередження його забруднення.

Екологічна політика має два виміри – нормативний і регуляційний. Перший – це створення системи правил і норм, другий – це організація конкретних дій на користь охорони середовища. Екологічна політики складається з тактики та стратегії, яку опрацьовують державні організації та інститути (насамперед – законодавчої влади), а реалізацією займається відповідно – виконавча влада.

Можливість досягнення поставленої мети дозволяє визначити базис екологічної політики, до складу якого належать:

- система правових норм (закони, підзаконні акти, державні стандарти, будівельні норми і правила, інструкції тощо);
- спосіб організації суспільного виробництва (економічні важелі та організаційні форми);
- виробничо-технічний потенціал природокористування (належним чином організовані ресурси – кадрові, фінансові, матеріально-технічні й інформаційно-методичні);
- екологічна культура суспільства (матеріальний і духовний розвиток суспільства, закріплений у звичаях, етичних нормах, у ставленні людини до природи, в її поведінці у природному середовищі).

Цілі екологічної політики полягають у раціональному використанні та відтворенні природних ресурсів, виходячи із загальних цілей розвитку життя та людського суспільства загалом. Такою основною ціллю є покращення якості життя.

Однак зауважимо, що мешканці великих промислових міст, знаючи про небезпеку для їхнього здоров`я шкідливих викидів промислових гігантів, сприймають все частіше це як необхідність свого бутя. Наприклад, більшість населення Донецько-Придніпровського району не погоджується із закриттям екологічно шкідливих виробництв через страх залишитись без засобів для існування. Люди все частіше надають перевагу матеріальним чинникам, а не

екологічним. Тому «складається надзвичайно небезпечний механізм звикання до об`єктивних симптомів реального наближення екологічної катастрофи в країні; він здатен привести і вже, власне, призводить до геноциду нації».

Засоби, які використовуються для реалізації екологічної політики, можна класифікувати за сферою реалізації (рис.1.1.), а також виходячи з характеру втручання держави в її здійснення:

- заходи природоохоронного характеру (проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, підготовка фахівців екологів, інформаційне забезпечення екологічної політики, моніторинг, лісовідновні роботи, розширення природно-заповідного фонду тощо);
- економічне регулювання і стимулювання природоохоронної діяльності (інвестиції, позики, кредити, податкові пільги на прибутки від природоохоронних программ, пільгові тарифи на очищення і переробку промислових та побутових відходів);
- примусові заходи (екологічна експертиза, екологічні стандарти і нормативи, заборони, інспекційна діяльність, фіскальні санкції, зокрема штрафи, майнові стягнення);
- спонукальні заходи (пільгові відрахування за забруднення, ліміти на забруднення тощо).

Рис.1.1 - Структурна модель регіональної екологічної політики

До механізму екологічної політики належить система структурних елементів, мета і методи її досягнення, що дозволяють забезпечити гармонійну взаємодію суспільства і природного середовища. Отже, екологічна політика – це система заходів і засобів впливу суспільства на природу, що здійснюється за такими основними напрямами:

- застосування норм національного екологічного законодавства та ратифікованих міжнародних конвенцій;
- міжнародне співробітництво у галузі екології та природних ресурсів;
- економічне стимулювання природоохоронних заходів та контроль з боку держави;

- корінна зміна характеру виробничої діяльності з точки зору екологічних наслідків (впровадження нових мало- і безвідходних технологій, гласність державних експертиз, можливість проведення громадських екологічних експертиз, моніторинг);
- поінформованість громадян та їх доступність до екологічної інформації;
- формування екологічної свідомості, екологічної культури та екологічної відповідальності за допомогою екологічного виховання всіх членів суспільства, а особливо керівників всіх рівнів.

Підсумовуючи викладені вище основні напрямки, можна визначити такий вектор, як формування стратегічної державної програми захисту довкілля (концепції екологічної політики), щодо якого чітко вказані заходи:

- захист довкілля;
- збереження самої людини як свідомого компонента природи, активного та творчого суб`єкта.

Важливе місце у процесі формування концепції екологічної політики займають питання створення ефективних механізмів регулювання у сфері природокористування. Саме завдяки цим засобам можлива реалізація соціальних економічних і власне політичних начал.

Екологічна політика покликана узгодити соціальні та екологічні цілі суспільства як основу розв`язання проблеми глобальної екологічної кризи. Проведення екологічної, як і будь-якої іншої політики, неможливе без підкорення волі окремих осіб спільним інтересам, тому основним суб`єктом екополітики має бути держава.

На сучасному етапі екологічна політика виділена в окремий напрям діяльності держави й державного управління. Це зумовлено кількома обставинами:

- гостротою екологічної проблеми;
- глобальністю та масштабністю;
- значними фінансовими витратами.

Тому вирішення таких проблем глобального характеру не під силу громадським організаціям, це може здійснити тільки держава. Безперечним залишається те, що тільки в розпорядженні держави можна сконцентрувати потрібні для розв`язання екологічної проблеми матеріальні, фінансові, наукові, техніко-технологічні засоби й ресурси.

У структурі екологічної політики сучасні вчені виділяють різні, але загалом три основні рівні. За М.Реймерсом - ієрархія екополітики охоплює щонайменше чотири рівні міжнародно-глобальний, регіональний, національний (державний) і локальний; М.Хилько виділяє: глобальний, регіональний, державний та локальний рівні; О.Салтовський – глобальний, національний та локальний рівні.

З огляду на загальну спрямованість державної стратегії переходу на засади сталого розвитку та децентралізацію управління, особливої актуальності набуває чинник територіального розподілу у сфері реалізації

екологічної політики. Вважаємо за необхідне деталізувати ці рівні екологічної політики з урахуванням суб`єктно-територіального поділу, а саме:

- локальний (об`єктивний) рівень охоплює екологічну політику підприємства, організації тощо;
- місцевий – аналог деяких напрямів регіональної політики, але на значно меншій території, принаймні, в межах сільського району, міст;
- регіональний – рівень, на якому визначається екологічна політика області;
- субнаціональний – де зосереджена екологічна політика декількох областей;
- національний – реалізація екологічної політики в межах окремої держави;
- міждержавний – де зосереджені екологічні інтереси декількох держав;
- планетарний (глобальний) – мета якого – збереження ресурсів планети.

Цілі та завдання екополітики визначаються на глобальному та національному рівнях. На нижчих рівнях: субнаціональному, регіональному, місцевому та об`єктному – вони конкретизуються, визначаються шляхи їх реалізації.

Локальний рівень здійснення екологічної політики пов`язаний із гармонізацією відносин суспільства та природи в межах невеликих акваторій, певних екосистем (окремого господарства). Вирішувати завдання на цьому рівні повинні органи місцевого самоврядування та безпосередні керівники об`єкту. Вони приймають певні акти розпорядчого характеру на виконання чинного законодавства та у межах власної компетенції, а також контролюють їх виконання.

Екологічна політика на місцевому рівні – особлива сфера управління розвитком певної частини спільноти. Вона має бути спрямована на гармонізацію життя та здоров`я місцевого населення, забезпечення екологічної безпеки, збалансованого використання природних ресурсів саме цієї території. Ця політика повинна складатися з сукупності заходів та рішень, що приймаються на місцевому рівні всіма органами влади в інтересах, насамперед, місцевого населення. Тому, у кожному районі має бути розроблена екологічна політика з врахуванням природних умов та забезпеченості ресурсами, специфіки господарки, чинників екологічної небезпеки, а також регіональної політики загалом.

Неефективна екологічна політика як на місцевому, так і на регіональному рівнях – спричиняють екологічні катастрофи, порушення екологічної рівноваги, що складають загрозу існування всього живого не тільки в цьому регіоні, але і в сусідніх. Наприклад, ті катаклізми, що дедалі частіше виникають на Закарпатті – підтверджують це. Не таємниця, що результати ведення лісового господарства на теренах Львівщини також, принаймні опосередковано, зумовили свій негативний прояв на Закарпатті.

У понятті «регіональне управління» слово «регіональне» (від лат. Regionalis – місцевий, обласний) означає належність до певної території – району (регіону), області, країни, групи країн. Згідно з Концепцією державної регіональної політики України, за регіон прийнято рівень області. *Регіон* є своєрідним ядром економічного, соціального й екологічного впорядкування

простору, а відтак – мобілізації всіх, необхідних для його функціонування, ресурсів.

Регіональне управління, що є одним із видів територіального, зумовлено об`єктивними передумовами, а саме: адміністративно-правовими та соціально-економічними. Якщо об`єктивні передумови відображають дійсність розвитку регіону, то принципи є відображенням цих передумов у регіональній політиці держави. Суть управління регіоном виявляється в реалізації наступних принципів:

- історизму, що має універсальне значення і дає змогу об`єктивно оцінити
відносну цілісність, завершеність того чи іншого етапу розвитку регіону;
- єдності регіональної політики суспільства та господарського будівництва – орієнтує на комплексний підхід до врахування природно-господарських особливостей кожного регіону, завдань його економічного та соціального розвитку; передбачає поєднання економічних методів управління та місцевої ініціативи, відповідальність місцевих органів управління за комплексний розвиток відповідних регіонів;
- комплексності, що відображає об`єктивні процеси суспільного поділу праці та регіональної інтегрції виробництва, орієнтує забезпечення комплексно-пропорційного розвитку господарства регіонів;
- природно-господарської збалансованості та оптимальності, що означає дотримання обгрунтованої економічної відповідності між нарощуванням виробничого потенціалу галузей господарства країни та розробкою і реалізацією заходів щодо захисту довкілля, орієнтує на забезпечення раціонального регіонального розвитку;
- пріоритетності, що сприяє ранжуванню цілей та завдань розвитку регіону відповідно до стратегії розвитку його та можливостей;
- варіантності (альтернативності), який передбачає необхідність вибору оптимального шляху для виконання завдань та досягнення цілей в управлінні регіоном;
- узгодження інтересів місцевих органів управління та підприємств, установ, організацій, громадськістю, що передбачає взаємну відповідальність та зобов`язання щодо розвитку та функціонування регіону;
- пропорційності забезпечення фінансовими ресурсами за рівнями адміністративно-територіальної ієрархії та розширення фінансово-економічної самостійності територіальних одиниць нижнього рівня.

Все це вказує на те, що саме на регіональному рівні можливо здійснити порівняння структури і масштабів виробництва зі структурою і величиною інтегрального природоресурсного потенціалу, визначивши пріоритети у його використанні. Соціально-економічний прогресс і якість довкілля – це ті два пріоритети в розвитку регіону, які взаємодоповнюють один одного. На такій інтегритивній основі можна забезпечити адекватність інтересів економіки та екології за домінування екологічних критеріїв, вимог та показників. Отже, для

кожного регіону має бути своя модель розвитку, яка грунтується на приоритетах та особливостях регіону.

Наступний, субнаціональний рівень (макрорегіональний) – рівень, де певний напрям екологічної політики охоплює інтереси декількох регіонів: створення заповідників на території двох чи декількох регіонів, нагляд за станом річок, що пересікають території декількох регіонів тощо. Ці напрями екологічної політики з одного боку є складовими державної, з іншого – регіональної політики. Реалізувати її мали б міжрегіональні органи державної влади спеціальної компетенції.

Стратегічні рішення приймаються на вищому рівні – національному або державному. Державна екологічна політика – це організаційна, координаційна і контрольна діяльність суспільства і владних інституцій, які спрямовані на збалансування природоохоронних функцій та раціональне використання природних ресурсів. Державна екологічна політика передбачає всебічне екологічне обгрунтування кожного господарського проекту, організацію постійного моніторингу довкілля, екологічної експертизи, екологічного контролю, екологічного виховання, екологічної освіти і, що важливо, екологічної моралі (рис.1.2).

Держава – головний координатор природоохоронної діяльності на своїй території, яка має потужний силовий апарат та відповідні повноваження. Основна роль у прийнятті екологічних рішень на національному рівні належить галузевим міністерствам, комітетам, відомствам. Саме тією політикою вони формують використання, відновлення і розміщення природних ресурсів, забезпечують економічний та соціальний прогрес у поєднанні зі збереженням умов існування людини (табл..1.1).

Міждержавна екологічна політика охоплює інтереси кількох держав і передбачає створення прикордонних заповідників, співпрацю цих держав у сфері використання природних ресрсів, контролю за транкордонними забрудненнями, міграцією тварин, охорони дикої флори та фауни, використання транскордонних водотоків і міжнародних озер, проведення оцінки впливів на довкілля тощо.

З огляду на специфічність екологічних проблем (відсутність кордонів, поширення різними способами тощо) – жодна держава не зможе вирішити екологічні проблеми окремо. І це сьогодні, як николи, зрозуміло всім, що більшість із них мають глобальний, міждержавний, міжнаціональний характер.

Вирішення глобальних екологічних проблем, що торкаються збереження планети, всіх держав загалом і кожної людини зокрема – суть планетарної (глобальної) екологічної політики. Це новий підхід урядів держав та їх відомств до екологічних проблем світу, до подальшого розвитку міжнародного співробітництва у сфері ядерної безпеки, скорочення викидів, що руйнують озоновий шар тощо.

Виокремлення особистого рівня є важливим також оскільки будь-яка особа відіграє певну роль як на локальному, так і на національному та глобальному рівнях. Тому, дієвим засобам формування екологічної свідомості

нашого сучасника має бути система екологічної освіти та екологічного виховання.

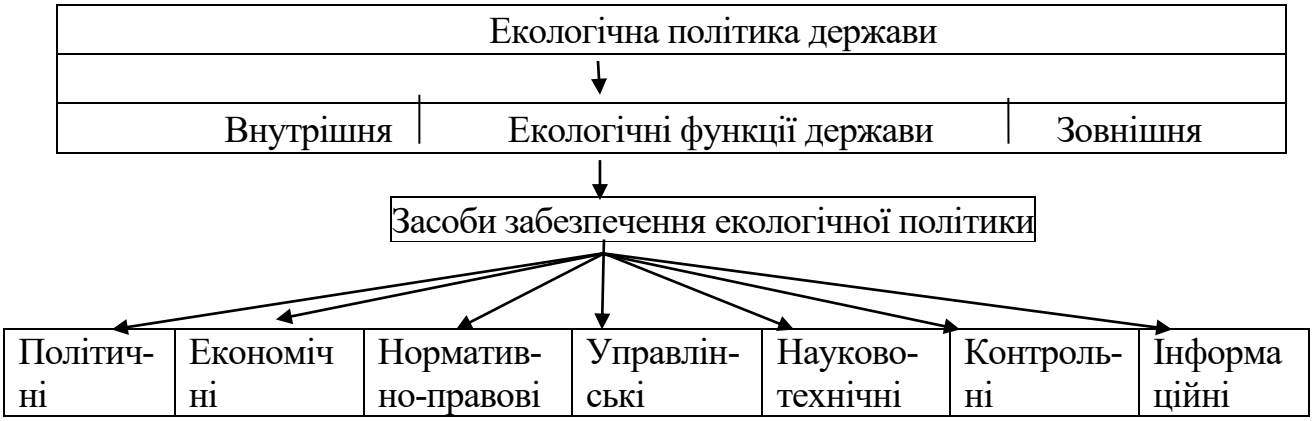

Рис.1.2 - Формування державної екологічної політики

Методи управління у сфері реалізації екологічної політики можуть біти різними, зокрема:

- економічні (податки, санкції, пільги);
- адміністративно-правові (закони, укази Президента, постанови уряду, накази міністерств);
- інформаційні (освіта, пресса, телебачення тощо).

Дотримання вказаних вище принципів, використання різних методів повинно привести до стійкого сталого розвитку суспільства і довкілля. Проте для формування екологічної політики важливо знати головні екологічні закони. Насамперед, це чотири закони екології американського вченого Б.Коммонера:

- все пов`язане з усім;
- все мусить кудись діватися;
- природа знає «краще»;
- ніщо не дається дарма (за все треба платити).

Інший американський еколог Д.Чірас підкреслював, що природа існує вічно завдяки тому, що вона опирається деградації на основі дії таких чотирьох законів:

- рециклічності або повторного багаторазового використання найважливіших речовин;
- постійного відновлення ресурсів;
- консервативного споживання (споживання живими істотами тільки те і стільки, що їм потрібно, не більше й не менше);
- популяційного контролю (природа не допускає збільшення якихось популяцій).

На сьогодні сформульовано багато інших законів, до найважливіших з яких відносять такі:

Таблиця 1.1-Розподіл функцій управління для реалізації екополітики

Функції екологічної політики		
Національний рівень	Регіональний рівень	Місцевий рівень
- Розробка методологічного, нормативно-методичного та правового забезпечення. - Розробка політики регулювання ядерної безпеки. - Проведення державної екологічної експертизи. - Формування економічного механізму природокористування. - Регулювання використання природних ресурсів та запобігання забрудненню довкілля. - Ліцензування екологічно небезпечних видів діяльності. - Державна політика щодо зон надзвичайних екологічних ситуацій. - Формування та використання державних позабюджетних фондів охорони довкілля. - Регулювання використання ресурсів державного значення. - Державний контроль за дотриманням природоохоронного законнодавства, в т. ч. ядерної та радіаційної безпеки. - Впровадження екологічного аудиту. - Проведення єдиної науково-технічної політики щодо охорони, раціонального використання та відновлення природних ресурсів. - Проведення державної політики збереження біорізноманіття. - Забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки. - Реалізація міжнародних угод і виконання Україною взятих на себе в рамках цих угод зобов`язань та підтримання відносин у природоохоронній сфері. - Забезпечення процессу прийняття державних рішень з урахуванням екологічних вимог. - Екологічна освіта та виховання.	- Регулювання використання природних ресурсів місцевого значення. - Визначення нормативів забруднення природного середовища. - Впровадження економічного механізму при родокористування. - Проведення моніторингу та обліку об`єктів природокористування і забруднення довкілля. - Проведення державної екологічної експертизи. - Здійснення державно го контролю за дотриманням природоохоронного законодавства. - Розробка програм впровадження природоохоронних заходів, визначення та реалізація інвестиційної політики. - Інформування населення та заінтересованих підприємств і організацій з екологічних питань.	- Проведення локального та об`єктивного моніторингу. - Здійснення державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства. - Організація розробки місцевих екологічних программ і проектів.

- обмеженості природних ресурсів або закон «шагреневої шкіри»: всі природні ресурси в межах Землі – вичерпні. Планета природно обмеженим тілом і на ній не можуть існувати неокінченні (невимірні) складові частини;

- розвитку довкілля: будь-яка природна система розвивається лише за рахунок використання метаріальних та інформаційних можливостей навколишнього середовища. Абсолютно безвідходне виробництво неможливе так само, як неможливий абсолютно ізльований саморозвиток. Будь-яка більш організована біологічна система у своєму розвитку є потенційною загрозою для менш організованих систем.;

- єдності організм – середовище (В.Вернадський): життя розвивається в результаті постійного обміну речовинами й інформацією на базі потоку енергії в сукупній єдності середовища і його організмів;

- екологічної відповідності: форма існування організму завжди відповідає умовам його життя або – це правило відповідності умов середовища життя генетичній зумовленості організму: вид організмів може існувати до тих пір і тією мірою, якою оточуюче середовище відповідає генетичним можливостям пристосування цього виду до змін середовища;

- оптимальності: ніяка система не може звужуватися або розширюватися до нескінченності. Все має певні критичні межи;

- генетичної різноманітності: все живе генетично різне і має тенденцію до збільшення біологічної різноманітності;

- екологічної індивідуальності (Л.Раменський): кожний вид специфічний за екологічними можливостями адаптації; двох ідентичних видів не існує;

- константності: кількість живої речовини біосфери ще певний біологічний час є величина постійна. Будь-яка зміна кількості живої речовини в одному з регіонів біосфери неминуче призводить до такої ж за обсягом зміни речовини в іншому регіоні, тільки з протилежним знаком;

- екологічної кореляції: в екосистемі, як і будь-якої іншій системі, всі види живої речовини й абіотичні екологічні компоненти функціонально відповідають одне одному. Випадання однієї частини системи, наприклад, зникнення виду неминуче призводить до вимикання пов`язаних з нею іншої частини екосистеми і функціональних змін цілого в рамках внутрішньої динамічної рівноваги;

- різноманітності умов життя (ЮЛібіх): усі природні умови середовища, необхідні для життя, відіграють рівнозначні ролі;

- сукупної дії природних чинників, або закон синергизму (Е.Мітчерліх, Б.Бауле): наприклад, обсяг урожаю залежить не від окремого, нехай навіть лімітуючого чинника, а від усієї сукупності екологічних чинників одночасно тобто сукупність факторів діє сільніше, ніж інша їх проста арифметична сума;

- толерантності або міри витривалості організму для певного чинника (В.Шелфорд): будь-який надлишок речовини чи енергії в екосистемі стає ворогом, забруднювачем;

- мінімуму (Ю.Лібіх): стійкість організму визначається найслабшою ланкою в ланцюзі його екологічних потреб. Якщо кількість і якість

екологічних чинників близькі до необхідного організму мінімуму, він виживе, якщо менше за цей мінімум організм гинее, екоситема руйнується;

- максимуму біогенної енергії (В.Вернадський, Е.Баер): будь-яка біологічна система розвиваючись, посилює свій вплив на середовище. Виживають тількі ті види , які збільшують біогенну, геохімічну енергію;

- фізико-хімічної єдності живої речовини: уся жива речовина Землі має єдину фізико-хімічну природу, що шкідливо для однієї частини живої речовина, шкодить й інші її частини, тільки, звичай, різною мірою тощо.

Наведені екологічні (здебільшого природні) закони були б надзвичайно повчальними і корисними як для політика управлінця, так і для кожного громадянина. Однак цим обмежитись замало. Адже в повсякденній практичній діяльності потрібно враховувати і закони системи людина–природа, а також – закони соціальної екології.

Серед них необхідно вказати такі:

- закон бумерангу, або закон зворотного зв`язку взаємодії людина-біосфера (П.Дансеро, Б.Коммонер): будь-яке втручання в природні системи викликає низку побічних змін, нерідко неочікуваних і небажаних. Ніщо не проходить безслідно і тому відповідати за вчинене рано чи пізно – доведеться. За Б.Коммонером, «… глобальна екосистема являє собою єдине ціле, в межах якої нічого не може бути виграно чи втрачено і яке не може бути об`єктом загального покращення: все що було видобуто із неї (екосистеми) людською працею повинно бути повернуто. Плати за цим векселем не можна уникнути; вона може бути тільки відтермінована»;

- закон незворотності взаємодії людина-біосфера: відновлювальні природні ресурси стають невідновними у випадку глибокої зміни середовища, значної надексплуатації, що призводить до повного знищення чи крайнього виснаження, а тому – перевищення можливостей їх відновлення;

- правило міри перетворення (експлуатації) природних екосистем: від природи не можна взятии більше, ніж вона може дати. Навпаки, потрібно братии менше. Діяльність людини не повинна виводити природні системи в режиму рухомої рівноваги, а будь-які зберення мають бути компенсовані. Розвиток продуктивних сил повинен корелювати з природно-ресурсним потенціалом;

- принцип природності або правило старого автомобіля: вплином часу ефективність технічних обладнань, що забезпечує жорстке управління природними системами і процессами, знижується, а економічні (матеріальні, трудові, фінансові) витрати на їх підтримання зростають. Старіюче технічне обладнання стає нерентабельним і його потрібно замінювати. На відміну від технічних, природні системи, самовідтворюються і становлять собою «вічний» двигун, що не вимагає капіталовкладень, щоправда, до тих пір, доки міра тиску на них не перевищить модливості природних систем до відновлення;

- правило убиваючої віддачі, або зменшення енерговіддачи в природокористування (А.Тюрго - Т.Мальтуса): зростання пропорційного зростання її продуктивності (врожайності). Зростання енергії на виготовлення

одиниці продукції пов`язано із заміною ручної праці механічною, а природної родючості грунтів штучною;

- правило демографічної насиченості (П.Ерліх): кількість народонаселення завжди відповідає максимальній можливості підтримання його життєдіяльності;

- правило соціально-екологічної (динамічної) рівноваги (М.Реймерс): суспільство розвивається до тих пір і тією мірою, якою зберігає рівновагу між своїм тиском на середовище і відновленням цього середовища – природним і штучним. У випадку незначних втручань природне середовище, цого екосистеми здатні саморегулюватись та відновлюватись. Перевищення певних меж втручання, які людині необхідно добре знати, призводить до значних порушень енерго- та біолансу на значних територіях і в усій біосфері. Оскільки середовище проживання людей і функціонування їх господарств помітно порушені, то відтворення природних екоресурсів і підтримання соціально-екологічної рівноваги вимагають значних матеріальних, трудових, фінансових ресурсів;

- закон історичної (соціально-екологічної) необоротності: процесс розвитку біосфери і людства як цілого не може відбуватись від більш пізніших фаз до початкових. Загальний процесс розвитку односпрямований. Можуть повторюватися лише елементи соціальних відносин і господарювання.

Зрозуміло, що це далеко не повний огляд основних екологічних та соціоекологічних законів, яких необхідно дотримуватися прагнучи сталого розвитку суспільства [1].

1.1.1 Принципи формування екологічної політики

На сьогодні, в умовах перехідного періоду в нас немає у «чистому» вигляді ні соціалістичної, ні ринкової економіки. Наразі присутні елементи однієї й іншої соціально-економічних систем. Механізм екологічного регулювання, який діє сьогодні, почав розвиватися ще в 60-70-і роки. Тому залежно від соціально-економічної ситуації змінюються й концептуальні засади та принципи екологічної політики. *Основні принципи екологічної політики наведені в ст.3* Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». До них належать:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов`язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської діяльності;

- гарантування екологічного безпечного середовища для життя і здоров`я людей;

- запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

- екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях ОНПС, використання та відтворення відновлювальних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;

- збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об`єктів і комплексів;

- науково обгрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природних і технічних наук та прогнозування стану НПС;

- обов`язковість екологічної експертизи;

- гласність і демократизм при прийняті рішень, реалізація яких впливає на стан НПС, формування у населення екологічного світогляду;

- науково обгрунтуване нормування впливу господарської та іншої діяльності на НПС;

- безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;

- стягнення плати за забруднення НПС та погіршення якості природних ресурсів, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про ОНПС;

- вирішення питань ОНПС та використання природних ресурсів з урахуванням ступня антропогенної змінності територій, сукупної дії чинників, що негативно впливають на екологічну ситуацію;

- поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі ОНПС;

- вирішення проблем ОНПС на основі широкого міждержавного співробітництва.

Зрозуміло, що наведені принципи – це, насамперед програма дій на майбутнє, однак, на сьогодні констатуємо, що більшість цих принципів на практиці порушуються. Необхідно зауважити, що саме дотримання хоча б тих принципів, які регламентовані у чинному законодавстві дозволило б на значно вищому рівні реалізувати екологічну політику. Досвід природоохоронної діяльності зарубіжних країн може бути для нас переконливим прикладом.

Президентська Рада зі сталого розвитку США, створена у 1993 р. Сформувала теж найважлівіші принципи, які обов`язково повинні враховуватись при вдосконаленні структури та механізмів управління природокористуванням та охороною довкілля:

- проблема економіки, охорони навколишнього середовища і завдання соціального розвитку не можна розглядати відокремлено; їх потрібно розглядати разом у взаємозв`язку та взаємодії;

- фундаментом будь-якої ефективностої системи охорони довкілля є національні нормативи, які грунтуються на досягненнях науки і дотримання яких забезпечить охорону здоров`я людини, середовища її життя;

- застосування важелів у поєднанні з адміністративними механізмами, які забезпечують дотримання нормативних вимог – аж до запровадження примусових заходів може створити стимулюючий вплив на створення нових

техногій у приватному секторі, що дозволить покращити якість навколишнього середовища за значно нижчих витрат як окремих фірм, так і суспільства загалом;

- упроцесі ухвалення рішень потрібно врахувати досягнення науки, стан економіки, а також суспільні цінності; якісна інформація має надзвичайно велике значення для прийняття правильних рішень.

Теоретико-методологічні розробки науковців-екологів, а також зарубіжний досвід дали змогу узагальнити та відокремити основоположні принципи формування в перехідний період.

- принцип пріорітету над економікою

Забезпечення пріоритетності екологічних вимог щодо підтримки екологічної рівноваги – це означає першочерговість у здійсненні необхідних екологічних заходів серед інших соціально-економічних завдань. Така пріоритетність повинна забезпечити оптимальне поєднання екологічних та економічних інтересів держави, регіону, міста чи власників і користувачів природних ресурсів. Вищим пріоритетом завжди повинна бути людина, її здоров`я, яке великою мірою залежить від стану довкілля.

- принцип поступового та поетапного переходу до нових механізмів державного управління у сфері реалізації екологічної політики

За реалізації цього принципу окремі елементи старого механізму переходять до нового з незначними змінами або майже без них, деякі із суттєвими змінами, інші – відмирають взагалі. Натомість з`являються нові регулятори та методи, які дотепер не застосовувались. Наприклад, введення екологічного страхування, екологічного лізингу та аудиту, екологічних векселів тощо.

- принцип відповідності механізму державного управління у сфері реалізації екологічної політики фактичному стану розвитку суспільства

Цей принцип особливо важливий у перехідній час, коли держава повинна адекватно реагувати на суспільні процеси і, особливо, коли це пов`язано з кризовими явищами ч из надзвичайними екологічними ситуаціями. Тому в деяких випадках для різкого покращення справ, держава повинна застосовувати фінансово-економічні заохочення для здійснення природоохоронних заходів. Наприклад: пільгове оподаткування, створення спеціальних економічних зон, пільгове кредитування тощо.

4) принцип узагальнення позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду з метою вирішення екологічних проблем

Цей принцип стосується впровадження ефективних форм, методів та інструментарію (вітчизняного і зарубіжного) для вирішення соціальних і екологічних проблем.

5) принцип участі у фінансуванні екологічних программ

Екологічні програми потребують значних фінансових витрат. Екологічна політика, як частина державної – надзичайно складна. Формуючи її, потрібно враховувати гігієнічні, демографічні, енергетичні, технологічні та інші аспекти, акумулювати значні кошти. Оскільки головним суб`єктом

екологічної політики є держава, то участь її у фінансуванні екологічних программ - обов`язкова.

6) принцип забезпечення сталого і невиснажливого природокористування

Зміст цього принципу полягає в тому, що власники і користувачі ресурсів повинні забезпечити стабільне та невиснажливе природокористування під постійним контролем і наглядом державних органів. Зрозуміло, що природокористувачів можна позбавити права власності чи користування природними ресурсами тільки з підстав, передбачених чинним законодавством. Правозастосовні органи не можуть на свій розсуд встановлювати підстави або обмеження вказаних прав. Цей принцип повинен забезпечити сумлінне ставлення суб`єктів права до використання природних ресурсів, стимулює проведення відповідних заходів, тим самим забезпечуючи невиснажливе і стале природокористування, поліпшення якості природного середовища та його окремих елементів.

7) принцип неперервного екологічного виховання, екологічної освіти та отримання екологічної інформації

Отримання екологічної освіти від дитячих садочків до здобуття вищої освіти, підвищення кваліфікації і перекваліфікації кадрів, непреревне екологічне виховання через засоби масової інформації та навчальні заклади для виховання справжніх патріотів своєї Батьківщини, патріотів Природи-Землі. Громадяни повинні мати максимальний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища й екологічний стан господарюючих суб`єктів, мати право на надання переваги екологічно чистій продукції чи виробнцтвам, які не завдають шкоди довкіллю.

1.1.2 Інструменти екологічної політики

Класифікація інструментів екополітики здійснюється на основі їх диференціації за основною метою запровадження, способами впливу на поведінку економічних суб`єктів, інтерналізації зовнішніх витрат, потенціалом щодо забезпечення надходжень, можливістю сприяти формуванню ринків, впливом на ступінь свободи підприємств тощо. На практиці часто важелі буває важко віднести до певної групи, оскільки вони мають характерні ознаки різних класифікаційних групп.

Виділяють три основні групи важелів екологічної політики: адміністративні, економічні і добровільні (рис.1.3). В основу цієї класифікації покладено спосіб впливу на поведінку джерела екологічної проблеми. Порядок розташування групп відображає також ступінь свободи підприємств у разі застосування тих чи інших важелів.

Застосування адміністративних важелів, або пряме регулювання екологічних проблем, - це нормативно-правове регулювання, яке безпосередньо обмежує діяльність юридичних і фізичних осіб у формі правил,

вимог, стандартів або вказує на дозволений спосіб поведінки. Це здійснюється примусово. Ухилення від регулювання карається. До адміністративних важелів належать:

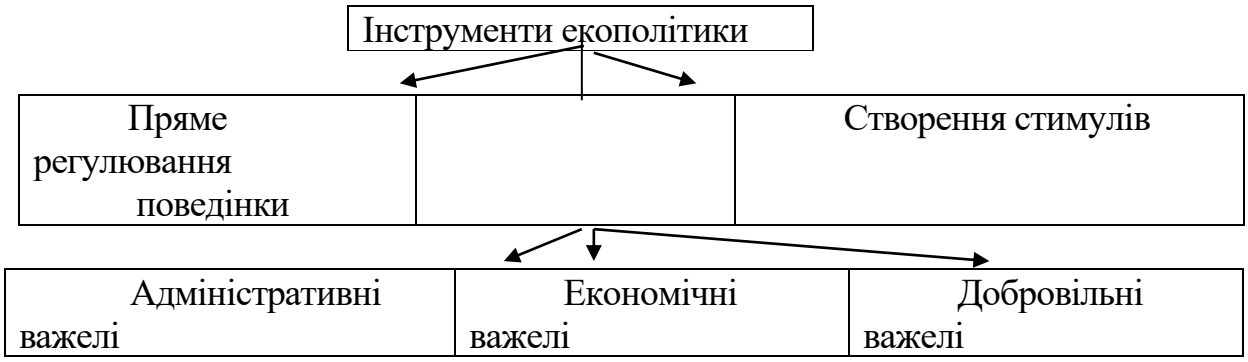

Рис. 1.3 - Основні групи важелів екологічної політики

- екологічні стандарти, що характеризують безпечний стан довкілля: гранично допустимі концентрації речовин в атмосферному повітрі чи воді;

- важелі для обмеження кінцевого негативного екологічного впливу (забруднення, інші види шкідливого впливу на довкілля). До них належать ліміти забруднення (у тоннах на рік), дозволений обсяг викидів (скидів), що забруднюють середовище (у граммах за секунду), тимчасово погоджений викид (скид), нормативи утворення забруднювальних речовин під час експлуатації обладнання, пересувних джерел та шкідливого впливу їх фізичних факторів;

- технологічні стандарти, спрямовані на попередження негативного екологічного впливу: обов`язкове застосування так званої «найкращої наявної технології», нормативи використання природної сировини;

- важелі, які дозволяють `/забороняють екологічно небезпечну діяльність або продукцію: дозволи, ліцензії, заборона діяльності або продукції;

- важелі, що визначають майнові права: квоти на добування природних ресурсів, квоти на забруднення, законодавче закріплення прав власності.

Діючи за допомогою методу «батога і пряника», суб`єкт екологічної політики може застосовувати альтернативний спосіб – «приник», тобто заохочувати добровільне виконання природоохоронних вимог. Добровільні важелі – це важелі, які створюють для підприємств стимули щодо добровільного дотримування природоохоронних вимог, оскільки це поліпшує імідж підприємств, сприяє збуту продукції, дозволяє завоювати ринок або уникнути певних витрат. В обмін на добровільну «екологічно зразкову» поведінку підприємства гарантується певний виграш. До добровільних важелів належать:

- підтвердження високих екологічних властивостей товару у формі екологічного маркурування продукції та її екологічної сертифікації, що сприяє збільшенню обсягів продажу;

- застосування міжнародних стандартизованих підходів до здійснення природоохоронної діяльності на підприємстві та екоаудиту, що сприяє поліпшенню іміджу фірми;

- участь у природоохоронних программах (галузевих, державних, регіональних) з метою поліпшення іміджу та одержання певних переваг, наприклад, у формі лобіювання інтересів підприємства (галузі), розміщення держзамовлення тощо;

- саморегулювання – важіль, який можна назвати умовно-добровільним, оскільки він полягає в тому, (чи розташовані в одному регіоні) спільними зусиллями вирішують створену ними спільну екологічну програму.

Економічні важелі за рівнем примусу займають проміжне місце між адміністративними та добровільними. До економічних відносять важелі, які впливають на витрати і доходи альтернативних варіантів поведінки суб`єктів економічної діяльності і тим самим створюють стимул до зміни їх поведінки в екологічно безпечному напрямі [3; 7]. Ці важелі роблять більш дорогою екологічно небезпечну діяльність і дешевшою – екологічно сприятливу. Економічні важелі примушують економічного суб`єкта, який самостійно приймає рішення на основі аналізу доходів і витрат, обрати дешевшу альтернативу, яка водночас є і більш екологічно сприятливою.

При цьому не можна сказати, що інші важелі, наприклад, стандарти викидів, зовсім не впливають на витрати і доходи діяльності, оскільки вони збільшують витрати дотримання природоохоронних вимог. Але таке збільшення само по собі не є механизмом передачі впливу на підприємство з боку суб`єкта екополітики, тому вони не належать до економічних.

Економічні важелі поділяються на дві групи [10]:

- фінансові трансферти (платежі, податки, субсидії, системи депозитів і відшкодувань, екологічне страхування тощо);

- важелі, що сприяють створенню нових ринків (ринкові дозволи, цінові гарантії).

Класифікація економічних інструментів подана на рис.1.4. Виділяють такі основні групи важелів:

- платежі;

- фіскальні важелі, тобто ті, що стосуються сфери оподаткування: податки, диференціація їх ставок, звільнення. До цієї ж групи належать прискорена амортизація, через те що вона зменшує суму оподатковуваного прибутку, а отже, є пільгою в оподаткуванні;

- фінансові інструменти – важелі і пільгові умови фінансування екологічно сприятливої поведінки: екофонди, різні види фінансової допомоги – як поворотної, так і безповоротної. Якщо податки і платежі спрямовані на інтерналізацію негативних зовнішніх ефектів, то фінансові важелі певною мірою інтерналізують позитивні зовнішні ефекти;

- засоби економічної відповідальності, які інтерналізують зовнішні витрати після нанесення екологічної шкоди, - нерегулярні платежі, що

стягуються за фактом завдання екологічної шкоди чи іншого порушення природоохоронного законодавства;

- важелі, що інтерналізують екологічний ризик (екологічні зовнішні витрати) до нанесення екологічної шкоді: екологічні бони (облігації) та система депозитів і відшкодувань. Екологічне страхування як механізм перекладання економічної відповідальності за завдану екологічну шкоду рівною мірою можна віднести як до цієї, так і до попередньої групи. Крім цього, екологічне страхування сприяє створенню ринку екологічного ризику, отже, належить і до ринкових важелів;

ПЛАТЕЖІ	ФІСКАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ	ФІНАНСОВІ НСТРУМЕНТИ
Плата за забруднення Плата користувача (тарифи) Адміністративні платежі Плата за спеціальне використання природних ресурсів	Податок на забруднення Податок на продукт Диференціація податкових ставок Експортно-імпортні тарифи Субсидії на виплату Податкові пільги	Екологічні тарифи Гранти Пільгові кредити Субсидії Субсидії на виплату Субсидії на виплату відсотків за кредит

ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

ЗАСОБИ ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	РИНКОВІ ІНСТРУМЕНТИ	АВАНСОВІ ВІДШКОДУВАННЯ
Компенсації Відшкодування Штрафи Пеня Екологічне страхування	Ринкові дозволи на забруднення Ринкові дозволи на добування природних ресурсів Ринкові квоти на розвитоктериторій	Екологічні бони Система депозитів і відшкодувань

Рис. 1.4 - Класифікація інструментів державної екополітики

- ринкові інструменти – ті, які сприяють створенню ринку екологічних майнових прав. Ці важелі, по суті, є економіко-правовими, оскільки передбачають юридичне закріплення прав власності. Але встановлення майнових прав перетворюється з регулятивного на економічний важіль лише тоді, коли ці права дозволено вільно обмінювати на ринку. Необхідно відзначити, що термін «ринкові інструменти» має два значення. У більш широкому тлумаченні під ринковими (market instruments, market-based incentives) розуміють усі економічні важелі, оскількі їх дія по`язана з ринками.

У важчому сенсі ринковими називають важелі, що сприяють формуванню нових ринків (market instruments).

Найбільш поширеними є екологічні платежі і податки. Теоретично різниця між цими важелями полягає в тому, що на відміну від податків, платежі асоціюються зі зворотним потоком товарів і послуг.

Водночас це визначення не є вичерпним, адже існують податки, які відкривають доступ до одержання доходу, не будучи пов`язаними при цьому з конкретними товарами (послугами), і існують платежі, які не відшкодовують витрати на надання послуг або не залишають можливості для споживача ухилитися від їх отримання, навіть якщо він не бажає споживати певну послугу. У таких випадках розмежування важелів слід здійснювати з урахуванням основної мети їх запровадження. Мета впровадження важеля і фактично виконувана ним роль через ті чи інші причини можуть розрізнятися. Тому платежі класифікують також на основі цих двох факторів (табл 1.2).

Важелі типу СС та ФФ – це ці, які діють відповідно до основної мети запровадження – стимулювання екологічно безпечної поведінки чи забезпечення надходження коштів. Важелі типу СФ призначені для створення стимулів, але функціонують переважно як засіб збору коштів. Важелі типу ФС – це податки, що справляють істотний стимулюючий вплив.

Доцільно запропонувати також розподіл податків і платежів, залежно від їх основної мети, на спеціально призначені для цілей екополітики та загальноекономічні податки і платежі, що впливають на стан довкілля. До останніх доцільно відносити інструменти, що харктеризуються такими ознаками:

- основною метою запровадження їх не є досягнення екологічних цілей чи формування джерела коштів для фінансування природоохоронної діяльності;
- об`єктом плати не є обсяг використання природних ресурсів, рівень забруднення чи екологічної шкоди.

Таблиця 1.2. Класифікація платежів залежно від упровадження та ролі важелі

Мета впровадження важелю	Фактично виконувана важелем роль	
	Стимулююча	Фіскальна
Стимулююча	СС	СФ
Фіскальна	ФС	ФФ

Об`єктом платежу в разі застосування економічних інструментів може бути як безпосередньо рівень шкідливого впливу на довкілля (для плати за забруднення – фактичний рівень, для екологічних бонів – очікуваний рівень), так і товар (ресурс), з виробництвом (споживанням) якого пов`язаний цей шкідливий вплив (податок на продукт, система депозитів і відшкодувань).

Доходи від екологічних платежів можуть надходити до бюджету без заздалегідь передбаченого їх цільового використання або можуть бути

«поміченими» до екологічних цілей, тобто в складі бюджету витрачатися на цільове фінансування екологічних заходів чи формувати спеціальні позабюджетні екологічні фонди, які фінансують екологічні проекти на конкурсних засадах.

Питання для самоконтролю:

1.Дати визначення екологічної політики.
2.Сформулювати цілі екологічної політики.
3.Назвіть головні екологічні закони, які важливо знати для формування екологічної політики
4.Переличити засоби, які використовуються для реалізації екологічної політики.
5.Охарактеризуйте рівні екологічної політики.
6.Охарактеризуйте методи управління у сфері реалізації екологічної політики.
7.Охарактеризуйте принципи формування екологічної політики.
8.Дайте класифікацію економічних інструментів екологічної политики

1.2 Виконавчі та законодавчі функції органів управління природоохоронною діяльністю

1.2.1 Основи екологічного законодавства

Основу організації управління навколишнім середовищем і раціональним використанням природних ресурсів становить Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" (1991 р.). Закон містить 72 статті, які об'єднуються в XVI розділах.

Цей закон не лише проголошує, але й передбачає систему гарантій екологічної безпеки людини, вносить певну впорядкованість в систему управління в галузі природокористування. Він закріплює право громадян України на безпечне для життя навколишнє середовище, участь в розробці та здійснення заходів щодо охорони природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, об'єднання в громадські природоохоронні організації, отримання повної і достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища.

Закон надає громадянам України право звертатися до суду з позовом на підприємства, установи і організації щодо відшкодування збитків, заподіяних здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє середовище. Він зобов'язує державні органи надавати всебічну допомогу громадянам у здійсненні природоохоронної діяльності та враховувати їхні пропозиції щодо цього.

Згідно з цим Законом громадяни України мають не лише права, але й обов'язки щодо збереження природи, раціонального використання її

багатств, дотримання законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

У законі встановлені принципи охорони навколишнього природного середовища:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки;
- гарантування екологічно безпечного становища для життя та здоров'я людей;
- екологізація матеріального виробництва;
- науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільств;
- збереження просторової та видової різноманітності й цілісності природних об'єктів і комплексів;
- гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього середовища, формування у населення екологічного світогляду;
- науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище;
- стягнення плати за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього природного середовища та зниження якості природних ресурсів;
- вирішення проблем охорони навколишнього середовища на основі широкого міжнародного співробітництва.

Закон закріплює екологічні права громадян України:

- право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;
- участь в обговоренні проектів законодавчих актів, матеріалів щодо розміщення та реконструкції об'єктів, які можуть негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища;
- участь у проведенні громадської екологічної експертизи;
- одержання повної і достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення;
- право на подання до суду на державні органи, підприємства, установи, організації і громадян про відшкодування збитків, заподіяних їхньому здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Громадяни України зобов'язані:

- берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства, здійснювати діяльність із додержанням вимог екологічної безпеки, екологічних нормативів
- не порушувати екологічні права та законні інтереси інших суб'єктів
- вносити плату за спеціальне природокористування
- компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище.

Закон визначає повноваження Верховної Ради України та місцевих рад народних депутатів, органів управління (Кабінету Міністрів України, виконавчих і розпорядчих органів місцевих рад народних депутатів) в галузі охорони навколишнього природного середовища. Спеціально уповноваженим органом управління в цій галузі є Міністерство охорони навколишнього природного середовища, створене в 1995 році.

Закон надає широкі повноваження громадським об'єднанням, зокрема:

- брати участь у проведенні спеціально уповноваженими органами перевірок виконання підприємствами, установами та організаціями природоохоронних планів і заходів;
- проводити громадську екологічну експертизу і обнародувати її результати;
- одержувати інформацію про стан навколишнього природного середовища і джерела його забруднення;
- виступати з ініціативою проведення республіканського та місцевих референдумів з питань охорони навколишнього природного середовища;
- подавати до суду позови про відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення екологічного законодавства.

Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" визначає поняття екологічної безпеки та заходи щодо її забезпечення, екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію підприємств та інших об'єктів, про застосування мінеральних добрив, засобів захисту рослин, токсичних хімічних речовин, передбачає заходи щодо охорони навколишнього природного середовища від шкідливого біологічного впливу, шкідливого впливу фізичних факторів та радіоактивного забруднення, від забруднення виробничими, побутовими та іншими відходами.

У Законі дається поняття надзвичайних екологічних ситуацій (екологічної катастрофи, підвищеної екологічної небезпеки). Встановлена дисциплінарна, адміністративна, цивільна і кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення. Основними з них є:

- порушення прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище;
- порушення норм екологічної безпеки;
- порушення вимог законодавства про проведення екологічної експертизи;
- допущення наднормативних, аварійних залпових викидів і скидів у навколишнє природне середовище;
- самовільне використання природних ресурсів, перевищення лімітів та порушення інших вимог використання природних ресурсів;
- невжиття заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище; :

- порушення природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, захороненні хімічних, токсичних та радіоактивних речовин, виробничих, побутових та інших відходів;

- відмова від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, джерела його забруднення та інше.

Закон передбачає, що в Україні громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо).

Природні ресурси поділяються на республіканські (загальнодержавні) та місцеві. До республіканських природних ресурсів віднесено територіальні води. Природні ресурси континентального шельфу та економічної (морської) зони і поверхневі води, що розташовані або використовуються на території більш, ніж однієї області, лісові ресурси в межах об'єктів природно-заповідного фонду республіканського значення, корисні копалини, за винятком загальнопоширених.

Законом передбачено, що Україна приєднується до всіх видів міжнародного співробітництва у галузі охорони природи та раціонального використання природних ресурсів, яке здійснюється шляхом укладання договорів, угод, а також в природоохоронній діяльності ООН, інших урядових і неурядових організацій.

Перелік основних регулюючих законодавчих, інструктивних та нормативних актів щодо охорони довкілля приведений у п.1.3.

1.2.2 Законодавчі функції органів управління природоохоронною діяльністю

Законодавчі функції управління в галузі охорони навколишнього середовища здійснюють Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевої влади (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 - Функції органів управління в галузі охорони навколишнього середовища

Верховна Рада України	**Верховна Рада республіки Крим**	**Органи місцевої влади**
■ визначення основних напрямків державної політики в галузі охорони навколишнього середовища; ■ затвердження державних екологічних програм;	■ визначення порядку організації та діяльності органів управління в системі охорони природи та раціонального використання природних ресурсів; ■ визначення повноважень Рад народних депутатів у галузі охорони природи	■ забезпечення реалізації екологічної політики України, екологічних прав громадян; ■ надання згоди на розміщення на своєї території підприємств, установ і організацій;

■ визначення правових основ регулювання відносин у галузі охорони природи, в тому числі щодо прийняття рішень про обмеження, тимчасове зупинення або припинення діяльності підприємств і об'єктів у разі порушення ними екологічного законодавства;	і раціонального використання її ресурсів; ■ реалізація екологічної політики України, екологічних прав громадян; о затвердження екологічних програм;	■ затвердження з урахуванням екологічних вимог проектів планування і забудови населених пунктів, їх генеральних планів та схем промислових вузлів; о видання і скасування дозволів на відособлене спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення; ■ затвердження місцевих екологічних програм;
■ визначення повноважень Рад народних депутатів, порядку організації та діяльності органів управління в галузі охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки; * встановлення правового режиму зон надзвичайної екологічної ситуації, статусу потерпілих громадян та оголошення таких зон на території держави	■ організація вивчення навколишнього середовища; о створення і визначення статусу позабюджетних, резервних, у тому числі й валютних, фондів для фінансування програм та інших заходів щодо охорони навколишнього середовища; ■ організація території та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, інших територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні; ■ припинення господарської діяльності підприємств, що знаходяться у підпорядкуванні Автономної Республіки Крим, обмеження або тимчасове зупинення діяльності підприємств, не підпорядкованих органам влади Автономної Республіки Крим, в разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища; ■ встановлення в разі потреби нормативів екологічної безпеки, більш суворих, ніж ті, що діють в цілому на території України	■ організація вивчення навколишнього середовища; ■ створення і визначення статусу позабюджетних, резервних, у тому числі валютних, фондів для фінансування програм та інших заходів щодо охорони природи; ■ організація в разі необхідності проведення екологічних експертиз; ■ забезпечення інформування населення про стан навколишнього середовища; ■ організація робот по ліквідації екологічних наслідків аварій, залучення до цих робіт підприємств, незалежно від їх підпорядкування та форм власності, і громадян; ■ прийняття рішень про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що

		підлягають особливій охороні; ■ здійснення контролю за додержанням екологічного законодавства; ■ припинення господарської діяльнісні підприємств місцевого підпорядкування, а також обмеження чи тимчасове зупинення діяльності не підпорядкованих органам місцевої влади підприємств у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього середовища; ■ координація діяльності відповідальних спеціально уповноважених державних органів управління в галузі охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів на відповідній території

1.2.3 Виконавчі функції органів управління природоохоронною діяльністю

Функції розпорядчо-виконавчих органів управління в галузі охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів здійснюють Кабінет Міністрів України, виконавчі та розпорядчі органи місцевої влади, а також спеціально уповноважені на те державні органи.

Спеціально уповноваженими державними органами управління в галузі охорони навколишнього середовища і використання природних ресурсів є Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України (Мінекобезпеки України), його органи на місцях та інші державні органи, до компетенції яких законодавством

України та Автономної Республіки Крим віднесено здійснення зазначених нижче функцій.

Кабінет Міністрів України:

- здійснює реалізацію визначеної Верховною Радою України екологічної політики;
- забезпечує розробку державних, республіканських, міждержавних і регіональних екологічних програм;
- координує діяльність міністерств, відомств, інших установ та організацій у питаннях охорони природи;
- встановлює порядок утворення і використання державного позабюджетного фонду охорони навколишнього середовища;
- встановлює порядок розробки та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище, розміщення відходів;
- встановлює порядок визначення плати та її граничних розмірів за користування природними ресурсами, забруднення навколишнього природного середовища, розміщення відходів, інші види шкідливого впливу на нього;
- приймає рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідального фонду державного значення;
- організовує екологічне виховання та екологічну освіту громадян;
- приймає рішення про тимчасове зупинення або припинення діяльності підприємств, незалежно від форм власності і підпорядкування, в разі порушення ними законодавства про охорону природи;
- керує зовнішніми зв'язками в галузі охорони навколишнього середовища.

Уряд Автономної Республіки Крим:

У межах своєї компетенції виконує ті самі функції, що й Кабінет Міністрів України, з такими додатковими повноваженнями:

- організація проведення державної екологічної експертизи об'єктів, що функціонують або будуються на території Криму;
- погодження поточних і перспективних заходів щодо охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів;
- організація робіт по ліквідації наслідків аварій, залучення до цих робіт підприємств і організацій, незалежно від підпорядкування і форм власності;
- систематичне й оперативне інформування населення, підприємств і організацій про стан навколишнього середовища тощо.

До компетенції органів місцевої влади вад носяться:

- реалізація рішень відповідних Рад народних депутатів;
- координація діяльності місцевих органів управління і підприємств, розташованих на території місцевої Ради народних депутатів, незалежно від форм власності і підпорядкування;

- організація розробки місцевих екологічних програм;

- визначення нормативів плати і розмірів платежів за забруднення навколишнього середовища та розміщення відходів затвердження за поданням природоохоронних органів для підприємств лімітів використання природних ресурсів, за винятком ресурсів державного значення, лімітів викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище, за винятком викидів і скидів, що призводять до забруднення природних ресурсів державного значення або навколишнього середовища за межами території Ради, та ліміти розміщення відходів;

- організація збирання, переробки, утилізації і захоронення промислових, побутових та інших відходів на своїй території;

- формування і використання місцевих позабюджетних фондів охорони навколишнього середовища;

- погодження поточних та перспективних заходів підприємств з питань охорони природи і використання природних ресурсів;

- забезпечення систематичного й оперативного інформування населення і підприємств про стан навколишнього середовища, захворюваності населення;

- організація екологічної освіти та екологічного виховання громадян;

- прийняття рішень про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Напрям діяльності Міністерства охорони навколишнього природного середовища України:

1) у сфері екологічної безпеки, поводження з відходами, небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, державної екологічної експертизи:

а) забезпечує нормативно-правове регулювання з питань щодо:

- ліцензійних умов провадження господарської діяльності у сфері поводження з небезпечними
відходами, збирання і заготівлі окремих видів відходів як вторинної сировини (згідно з переліками, що визначаються Кабінетом Міністрів України) та порядків контролю за їх дотриманням;
- здійснення операцій у сфері поводження з відходами;
- ведення реєстрів місць видалення відходів та об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів;
- надання документів дозвільного характеру у цій сфері;
- контролю за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням;
- ведення паспорта відходу;
- екологічної безпеки під час перевезення небезпечних вантажів і ліквідації наслідків аварій, що відбуваються при їх перевезенні;
- переліку небезпечних властивостей відходів;
- переліку пестицидів і агрохімікатів, використання яких дозволяється в Україні;

- визначення відповідності пестицидів і агрохімікатів сертифікатам якості, визначення залишкових кількостей пестицидів і агрохімікатів;
- екологічної експертизи (затверджує нормативно-технічні та інструктивно-методичні документи);

б) розробляє і вводить у дію нормативи допустимих рівнів шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на стан навколишнього природного середовища;

в) проводить ліцензування операцій у сфері поводження з небезпечними відходами, збирання і заготівлі окремих видів відходів як вторинної сировини (згідно з переліками, що визначаються Кабінетом Міністрів України) та здійснює контроль за додержанням суб'єктами господарювання ліцензійних умов;

г) видає, анулює, здійснює переоформлення та видачу дублікатів дозволів на:

- виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнології та інших біологічних агентів;
- здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами;
- транскордонне переміщення небезпечних відходів;
- ввезення на митну територію України незареєстрованних пестицидів і агрохімікатів, що використовуються для державних випробувань і наукових досліджень, а також обробленого ними насіннєвого (посадкового) матеріалу;
- використання залишків пестицидів і агрохімікатів, термін реєстрації яких закінчився;

д) погоджує згідно із законодавством проекти лімітів на утворення та розміщення небезпечних відходів;

є) погоджує місця розміщення об'єктів поводження з небезпечними відходами;

ж) погоджує місця розміщення підприємств, що здійснюють переробку, тилізацію або знищення вилученої з обігу неякісної, небезпечної продукції;

з) здійснює державну реєстрацію пестицидів і агрохімікатів;

і) веде перелік пестицидів і агрохімікатів, дозволених для використання, та щорічні доповнення до нього, затверджує регламенти їх застосування;

к) здійснює акредитацію підприємств, установ та організацій, які проводять державні випробування пестицидів та агрохімікатів;

л) затверджує план державних випробувань і технічних умов на виробництво пробної партії препаратів пестицидів та агрохімікатів;

м) відповідно до законодавства здійснює державну екологічну експертизу стосовно об’єктів, рішення щодо затвердження (схвалення) яких приймається Кабінетом Міністрів України;

2) у сфері охорони атмосферного повітря:

а) забезпечує нормативно-правове регулювання щодо:

- правил, нормативів, норм, методик у сфері охорони атмосферного повітря;
- проведення інвентаризації стаціонарних джерел викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря;
- визначення вимог до оформлення документів для отримання дозволів та встановлення форм дозволів у цій сфері;
- визначення вимог до розроблення нормативів у сфері охорони атмосферного повітря;
- установлення порядку та критеріїв взяття на державний облік об'єктів, які справляють або можуть справити шкідливий вплив на атмосферне повітря, визначення видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря;
- ведення переліку установ та організацій, які розробляють документи, що обґрунтовують обсяги викидів для підприємств, установ, організацій та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності;
- визначення величин фонових концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі;
- визначення переліків фізичних та біологічних факторів, а також критеріїв визначення стаціонарних джерел забруднення, для яких розробляються нормативи гранично допустимого рівня впливу фізичних і біологічних факторів на стан атмосферного повітря;
- визначення переліків типів устаткування, для яких розробляються нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел, правил технічної експлуатації установок очистки газу;
- визначення показників емісії (питомі викиди) забруднюючих речовин;

б) видає, анулює, здійснює переоформлення та видачу дублікатів документів дозвільного характеру на:

- провадження діяльності, пов'язаної зі штучними змінами стану атмосфери та атмосферних явищ у господарських цілях;
- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для об'єктів першої групи;
- викиди забруднюючих речовин, для яких не встановлено відповідних нормативів екологічної безпеки для об'єктів першої групи;

в) веде державний кадастр викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря;

г) веде перелік установ та організацій, які здійснюють розроблення документів, що обгрунтовують обсяги викидів для підприємств, установ, організацій та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності;

3) у сфері збереження озонового шару:

а) забезпечує нормативно-правове регулювання з питань видачі погодження для отримання ліцензії на експорт та імпорт озоноруйнівних речовин і продукції, що їх містить;

б) погоджує отримання ліцензії на експорт та імпорт озоноруйнівних речовин та продукції, що їх містить, та видає листи роз'яснення, якщо продукція не містить озоноруйнівних речовин;

4) у сфері регулювання негативного антропогенного впливу на зміну клімату та адаптації до його змін і виконання у межах компетенції вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї:

а) забезпечує нормативно-правове регулювання щодо:

- національних стандартів та процедур щодо моніторингу, звітності та перевірки даних про викиди та абсорбцію (поглинання) парникових газів;
- вимог до підготовки проектів спільного впровадження та їх реалізації;
- вимог до документів, у яких обгрунтовуються обсяги антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, для отримання листа-підтримки власником джерела викидів, на якому планується реалізація проекту спільного впровадження;
- строків подання та форм звітності щодо викидів парникових газів;
- правил роботи національної системи торгівлі вуглецевими одиницями;
- методик розрахунку антропогенних викидів джерелами та абсорбції (поглинання) поглиначами парникових газів;
- критеріїв відбору проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій та заходів, пов'язаних із реалізацією таких проектів;

б) забезпечує в межах своїх повноважень виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї, в тому числі впровадження механізмів за Кіотським протоколом;

в) погоджує:

плани заходів щодо реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій;

- затвердження та подання національного повідомлення про зміну клімату згідно із зобов'язаннями за Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату та Кіотським протоколом до неї;
- затвердження і подання до Секретаріату Рамкової конвенції ООН про зміну клімату Національного звіту (кадастру) антропогенних викидів джерелами та абсорбції (поглинання) поглиначами парникових газів;

г) координує заходи щодо виконання зобов’язань України за Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату та Кіотським протоколом до неї;

5) у сфері раціонального використання, відтворення і охорони об’єктів тваринного і рослинного світу, біо- та ландшафтного різноманіття, формування, збереження та використання екологічної

мережі та у межах своєї компетенції біологічної та генетичної безпеки, відтворення та охорони земель:

- забезпечує нормативно-правове регулювання з питань щодо:
- охорони, використання та відтворення тваринного і рослинного світу;
- ведення державних кадастрів тваринного і рослинного світу;
- ведення обліку тварин і рослин, у тому числі державного обліку мисливських тварин і рибних запасів, обсягів їх добування (збирання);
- застосування порядку встановлення лімітів використання диких тварин, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення;
- спеціального використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення, у тому числі риби та інших водних живих ресурсів, а також рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин, для розведення у спеціально створених умовах, а також у науково-дослідних та інших цілях;
- використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності;
- видачі дозволів на вилучення об’єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних і естетичних цілях із природного середовища, на спеціальне використання природних рослинних ресурсів (крім лісових ресурсів);
- реєстрації та утримання диких тварин, які вилучені з природного середовища з метою надання їм допомоги;
- реалізації об'єктів тваринного світу, конфіскованих або безоплатно вилучених внаслідок порушення законодавства в частині ввезення в Україну та вивезення за її межі диких тварин та інших об'єктів тваринного світу;
- утримання і розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах;
- регулювання заходів, необхідних для скорочення чисельності тварин у випадках виникнення або загрози виникнення епізоотій та інших небезпечних ситуаціях;
- затвердження переліків дикорослих видів рослин, поширення і чисельність яких підлягають регулюванню;
- ввезення в Україну і вивезення за її межі об'єктів тваринного і рослинного світу, крім ГМО;
- загального використання і відтворення природних рослинних ресурсів;
- установлення нормативів спеціального використання природних рослинних ресурсів, погодження та затвердження розрахункових лісосік;
- збирання технічної, лікарської, пряно-ароматичної, харчової сировини з дикорослих рослин;

- визначення природних рослинних угруповань, які підлягають занесенню до Зеленої книги, затвердження переліків рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні і заносяться до Зеленої книги України;
- ведення Червоної та Зеленої книг України;
- створення, поповнення, зберігання, використання, відчуження та державного обліку зоологічних і ботанічних колекцій, торгівлі ними, а також ввезення в Україну, пересилання та вивезення за її межі;
- затвердження переліків видів тварин, рослин та грибів, що заносяться до Червоної книги України, видів тварин, рослин та грибів, що виключені з Червоної книги України;
- обліку рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України;
- видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин, рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, форм клопотання та бланків дозволів на таке добування;
- охорони, використання і відтворення тварин, рослин та грибів, занесених до переліків, які не занесені до Червоної книги України, але мають особливу наукову та іншу цінність;
- оцінки ризику потенційного впливу ГМО на навколишнє природне середовище;
- встановлення переліку земель, на яких застосовується обмеження щодо вирощування генетично модифікованих сортів рослин;
- видачі дозволів та сертифікатів на ввезення в Україну та вивезення за її межі зразків видів дикої фауни і флори, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення;
- погодження проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок;
- встановлює та погоджує згідно із законодавством ліміти та квоти на спеціальне використання ресурсів об'єктів тваринного та рослинного світу;
- видає, анулює, здійснює переоформлення та видачу дублікатів документів дозвільного характеру на:
- спеціальне використання диких тварин;
- переселення тварин у нові місця перебування, акліматизацію нових для фауни України видів диких тварин, а також на проведення заходів щодо схрещування диких тварин;
- створення та поповнення зоологічних колекцій шляхом вилучення тварин із природного середовища;
- утримання диких тварин, у тому числі видів, які занесені до Червоної книги України, у напіввільних умовах чи у неволі;

- транскордонне переміщення об'єктів рослинного та тваринного світу відповідно до вимог Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення;
- спеціальне використання немисливських видів тварин, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України;
- проведення державних апробацій (випробувань) ГМО у відкритій системі;
- вивільнення ГМО у відкритій системі;
- транзитне переміщення не зареєстрованих в Україні ГМО;
- здійснює процедуру попередньої обгрунтованої згоди щодо можливості транскордонного переміщення ГМО, призначених для умисного введення в навколишнє природне середовище відповідно до вимог Картахенського протоколу про біобезпеку та Конвенції про біологічне різноманіття;
- затверджує розрахункові лісосіки заготівлі деревини у порядку рубок головного користування, погоджує матеріали лісовпорядкування;
- погоджує проекти землеустрою щодо відведення земельних ділянок, рішення стосовно яких приймаються Кабінетом Міністрів України, погоджуються Верховною Радою України;
- є) формує мережу дослідних земельних ділянок та ділянок з еталонними грунтами для ведення моніторингу земель на національному рівні;
- веде державний кадастр рослинного і тваринного світу;

з) веде Червону та Зелену книги України;

і) здійснює управління формуванням, збереженням і використанням національної екологічної мережі;

б) у сфері організації, охорони та використання природно-заповідного фонду:

а) забезпечує нормативно-правове регулювання з питань щодо:

- спеціального використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- установлення та дотримання режиму охоронної зони територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- діяльності служби державної охорони природно-заповідного фонду;
- наукової, рекреаційної, еколого-освітньої діяльності природних та біосферних заповідників та національних природних парків;
- економічного обгрунтування розвитку природно-заповідного фонду, а також економічної оцінки природних комплексів і об'єктів, які входять до його складу;
- ведення паспорта водно-болотного угіддя міжнародного значення;

б) видає, анулює, здійснює переоформлення та видачу дублікатів дозволів на проведення заходів, спрямованих на охорону природних комплексів, ліквідацію наслідків аварій, стихійного лиха та в інших цілях, не передбачених проектом організації території природного, біосферного заповідника, національного природного парку;

в) встановлює ліміти на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

г) веде державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду; д) бере участь у проведенні науково-технічної політики у сфері організації, охорони та використання природно-заповідного фонду, а саме: узагальненні наукових досліджень на територіях природних та біосферних заповідників, національних природних парків; затвердженні порядку підготовки та програми Літопису природи; здійсненні наукових досліджень на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду; затвердженні програм і планів науково-дослідних робіт;

є) здійснює:

- управління охороною і використанням територій та об'єктів природно-заповідного фонду, службою державної охорони природно-заповідного фонду;
- формування, збереження і використання національної екологічної мережі;
- підготовку і подання пропозицій щодо створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також розширення, зміну меж, категорії та скасування статусу існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

ж) затверджує положення про території та об'єкти природно-заповідного фонду, а також положення про території та об'єкти, які мають особливу екологічну, наукову, естетичну, господарську, а також історико-культурну цінність;

з) затверджує проекти організації території природних та біосферних заповідників, національних природних парків, проекти утримання та реконструкції парків – пам'яток садово-паркового мистецтва;

і) погоджує проекти організації територій дендрологічних, зоологічних парків та ботанічних садів загальнодержавного значення, проекти утримання та реконструкції парків – пам'яток садово-паркового мистецтва, що не належать до сфери управління Мінприроди України;

к) затверджує положення про екологічні фонди природних, біосферних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків і зоологічних парків, регіональних ландшафтних парків;

л) погоджує призначення керівників спеціальних адміністрацій природних та біосферних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних та зоологічних парків загальнодержавного значення, а також регіональних ландшафтних парків;

м) розробляє проекти створення, оголошення, зміни меж, категорій та скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду; проекти резервування цінних для заповідання природних територій та об'єктів; проекти установлення охоронних зон для природних комплексів і об'єктів територій природно-заповідного фонду;

н) організовує встановлення в натурі (на місцевості) меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

о) видає охоронні зобов'язання підприємствам, установам, організаціям і громадянам щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду або їх частин, які створюються чи оголошуються без вилучення земельних ділянок;

7) у сфері охорони та відтворення вод (поверхневі, підземні, морські), раціонального використання водних ресурсів:

а) забезпечує нормативно-правове регулювання з питань:

- правил, нормативів, норм з охорони та відтворення вод (поверхневі, підземні, морські), раціонального використання водних ресурсів, аналізує практику їх застосування;
- лімітів забору, використання води та лімітів скиду забруднюючих речовин у водні об'єкти;
- надання документів дозвільного характеру у цій сфері;
- порядків з питань розроблення й затвердження нормативів гранично допустимих скидів (ГДС) забруднюючих речовин у водні об'єкти;
- методик та методичних вказівок щодо встановлення технологічних нормативів у цій сфері;
- умов скидання вод у водні об'єкти та підземні горизонти;
- критеріїв визначення екстремально високого рівня забруднення вод;

б) видає, анулює, здійснює переоформлення та видачу дублікатів дозволів на проведення робіт на землях, зайнятих морями;

в) веде перелік підприємств, установ, організацій, які розробляють проекти нормативів гранично допустимих скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти;

8) у сфері розвитку водного господарства і меліорації земель забезпечує нормативно-правове регулювання з питань щодо:

- правил, нормативів, норм у сфері розвитку водного господарства і меліорації земель, аналізує практику їх застосування;
- організації та здійснення моніторингу зрошуваних та осушуваних земель;
- ведення державного водного кадастру по розділу "Водокористування";
- переліку водних об'єктів місцевого значення;
- консервації меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури;
- проведення планово-попереджувальних ремонтів меліоративних систем і споруд;

- надання документів дозвільного характеру у цій сфері;

9) у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр забезпечує нормативно-правове регулювання з питань щодо:

- розгляду документів, у межах своєї компетенції видачі, зупинення, анулювання, переоформлення, внесення змін, продовження терміну дії, видачі дублікатів та форм спеціальних дозволів на користування надрами та дозволів на введення родовища або окремого покладу нафти та газу в дослідно-промислову, промислову розробку;
- обліку робіт з геологічного вивчення надр;
- обліку обсягу погашених і видобутих корисних копалин та їх втрат, обліку нафтових і газових свердловин;
- порядку формування, обліку, зберігання та користування інформацією державного інформаційного геологічного фонду;
- змісту, оформлення і порядку подання на розгляд Державної комісії по запасах корисних копалин матеріалів геолого-економічних оцінок родовищ металічних і неметалічних корисних копалин;
- порядку укладання договорів на виконання геофізичних робіт у свердловинах, що буряться на нафту і газ;
- правил нормативного забезпечення геологічного вивчення надр;
- стадії геологорозвідувальних робіт;
- порядку організації та виконання розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення;
- ведення Державної еколого-геологічної карти;
- порядку погодження матеріалів для отримання спеціальних дозволів на користування ділянками надр;
- грошової винагороди за відкриття нових родовищ корисних копалин, що мають промислове значення;
- додержання екологічних вимог у виробництві та раціональному використанні вугільних та торф'яних родовищ;

10) у сфері контролю за дотриманням природоохоронного законодавства забезпечує нормативно-правове регулювання з питань щодо:

- організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства та законодавства з питань екологічної безпеки;
- оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення;
- опломбування або опечатування підприємств, окремих їх цехів (дільниць) і одиниць обладнання в разі обмеження чи зупинення (тимчасово) діяльності підприємств і об'єктів;
- розрахунків розмірів відшкодування та сплати збитків, заподіяних державі внаслідок порушення природоохоронного законодавства та законодавства з питань екологічної безпеки;

- розрахунків маси викидів та скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище;
- технічної експлуатації установок очистки газу;
- проведення перевірки екологічних показників нафтопродуктів, які реалізуються шляхом оптової та роздрібної торгівлі;
- взаємодії Державної екологічної інспекції України з іншими органами державного контролю;
- здійснення державного контролю за додержанням правил у сфері лісокористування, мисливського впорядкування та режимів рибогосподарської експлуатації;
- переміщення (перевезення), експорту (реекспорту), імпорту, вилучення, набуття у власність, користування, оренду об'єктів тваринного світу, торгівлі ними, в тому числі тими, що занесені до Червоної книги та знаходяться під захистом Конвенції про міжнародну торгівлю дикої фауни і флори;
- здійснення державного контролю за спеціальним, спортивним та любительським використанням, утриманням, знищенням риби та інших водних живих ресурсів;
- розроблення правил та порядку відбору проб та виконання визначень та вимірювань показників складу та властивостей об'єктів контролю вод, викидів, грунтів, відходів;
- проведення екологічного та радіологічного контролю транспортних засобів і вантажів, у тому числі товарів (предметів) гуманітарної допомоги, у пунктах пропуску через державний кордон та на митній території України;
- визначення переліків товарів, які підлягають радіологічному та екологічному контролю у пунктах пропуску через державний кордон та на митній території України;
- розробляє та подає на розгляд Президентові України та Кабінету Міністрів України проекти законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України;
- готує в межах повноважень висновки і пропозиції до проектів законів, інших актів законодавства, які надходять для погодження від інших органів;
- узагальнює практику застосування законодавства, розробляє пропозицій щодо його вдосконалення та вносить в установленому порядку проекти законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України на розгляд Президентові України і Кабінету Міністрів України;
- визначає пріоритетні напрями розвитку відповідної сфери;
- здійснює моніторинг та оцінку впливу державної політики у відповідній сфері;
- встановлює порядок планування і контролю за виконанням та впровадженням науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у визначеній сфері;

- організовує моніторинг навколишнього природного середовища, забезпечує функціонування загальнодержавної інформаційно-аналітичної системи моніторингу навколишнього середовища;
- визначає екологічні показники для оцінки стану навколишнього природного середовища та методичні вказівки щодо їх застосування;
- затверджує положення та порядки формування і функціонування інформаційних систем у державній системі моніторингу навколишнього природного середовища;
- визначає реєстри складових мережі спостережень системи моніторингу довкілля;
- встановлює методики проведення моніторингу навколишнього природного середовища, зокрема, суб'єктами господарювання, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища;
- готує і подає на розгляд Верховної Ради України щорічну Національну доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні;
- забезпечує впровадження механізмів сталого розвитку у відповідній сфері;
- організовує, координує та контролює проведення оцінки впливу на навколишнє середовище, у тому числі у транскордонному контексті;
- здійснює технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки;
- видає сертифікати на право проведення екологічного аудиту, веде реєстр екологічних аудиторів та юридичних осіб, що мають право на проведення екологічного аудиту;
- затверджує положення про сертифікацію екологічних аудиторів та про ведення реєстру екологічних аудиторів;
- розробляє стратегічні, програмно-планові документи у відповідній сфері та забезпечує їх реалізацію;
- забезпечує виконання законодавства у відповідній сфері;
- бере участь у здійсненні заходів щодо адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- забезпечує міжнародне співробітництво у межах своїх повноважень, вивчення, узагальнення і поширення міжнародного досвіду, організацію виконання зобов'язань України відповідно до міжнародних угод з питань, що належать до його компетенції;
- організовує роботу щодо залучення міжнародної фінансової та технічної допомоги, грантів та інших міжнародних програм у визначеній сфері;
- бере у межах своєї компетенції участь у плануванні та здійсненні заходів із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і реагування на них;

- здійснює співпрацю з інститутами громадянського суспільства, забезпечує участь громадськості у формуванні та реалізації державної політики у відповідній сфері;
- забезпечує інформування громадськості про формування та реалізацію державної політики у відповідній сфері;
- інформує та надає роз’яснення щодо здійснення державної політики у відповідній сфері, сприяє розвитку екологічної освіти та екологічному вихованню населення;
- організовує прийом громадян, забезпечує розгляд звернень громадян, запитів та звернень народних депутатів України;
- затверджує положення про громадський контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- встановлює порядок надання інформації про стан навколишнього природного середовища та порядок організації та проведення публічних слухань або відкритих засідань із питань впливу запланованої діяльності на навколишнє природне середовище;
- утворює, ліквідовує, реорганізовує підприємства, установи та організації, затверджує їх положення (статути), в установленому порядку призначає на посади та звільняє з посад їх керівників;
- виконує в межах своїх повноважень функції з управління об'єктами державної власності;
- бере участь у формуванні, збереженні та використанні екологічної мережі, у формуванні національної системи науково-технічної інформації;
- сприяє залученню інвестицій у сферу охорони навколишнього природного середовища, зміни клімату, екологічної та в межах своєї компетенції біологічної, генетичної та радіаційної безпеки, заповідної справи та оцінки впливу на навколишнє середовище, у тому числі у транскордонному контексті;
- погоджує пооб'єктні плани спеціалізованих підприємств, установ і організацій, які виконують геологорозвідувальні роботи за кошти державного бюджету на території України;
- надає пропозиції щодо обсягів державного замовлення на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців у відповідній сфері;
- організовує наукову, науково-технічну, інвестиційну, інформаційну, видавничу діяльність, пропагування досягнень і передового досвіду, сприяє створенню і впровадженню сучасних інформаційних технологій та комп'ютерних мереж у відповідній сфері.

Міністерству охорони навколишнього природного середовища України підпорядковані обласні державні управління, а їм, в свою чергу, районні і міжрайонні інспекції охорони навколишнього природного середовища.

Питання для самоперевірки:

1. Які права та обов’язки надає громадянам України Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища"?
2. Які основні принципи охорони навколишнього природного середовища встановлені у законі "Про охорону навколишнього природного середовища"?
3. Що відноситься до виконавчих функцій органів управління природоохоронною діяльністю?
4. Що відноситься до законодавчих функцій органів управління природоохоронною діяльністю?
5. Які основні напрями діяльності Міністерства охорони навколишнього природного середовища України?

1.3 Сучасний стан нормативно-законодавчої бази України в галузі природного середовища і використання природних ресурсів

Під екологічним законодавством розуміють сукупность еколого-правових норм законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють відносини в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки, які передбачають захист екологічних прав громадян і реалізацію екологічної політики держави.

Уперше Закон «Про охорону природи Української РСР» було прийнято 1960 р. Згідно з Законом природні ресурси розглядалися як всенародна власність, користування якою дозволялося лише у встановленому законодавством порядку. Охорона природи трактувалась як діяльність, спрямована на збереження, раціональне використання, розширене відтворення та розвиток природних ресурсів. Держава мала регулювати господарську діяльність, пов`язану з використанням земель, надр, водних ресурсів, лісів, зелених насаджень, рекреаційних місцевостей, рідкісних та визначних природних об`єктів, заповідників, тваринного світу, викидами забруднюючих речовин та атмосфери та ін. Господарська діяльність, що могла завдати шкоди зазначеним вище ресурсам, заборонялась.

Хоча Закон значною мірою був декларативним, оскільки не забезпечувався належними механізмами реалізації, спирався, по суті, на пересурсний підхід до управління охороною природи та природокористуванням, у ньому вперше в історії України були формалізовані відносини між державою та природокористувачами, створені юридичні підвалини для розробки і здійснення державної екологічної політики.

Активне й систематичне формування законодавчих підвалин національної екологічної політики розпочалося в період відновлення незалежності України і становлення молодої держави на рубежі 90-х років. У той час дедалі більше ставало зрозумілим значення екологічної безпеки для виживання і розвитку нації. Тому в одному з ключових документів, ухвалених

Верховною Радою УРСР у лютому 1990 р., постанові «Про екологічну обстановку в республіці та заходи по її докорінному поліпшенню» булла відзначена нагальна необхідність розробки і прийняття національного природоохоронного законодавства, яке б відповідало вимогам часу. В першу чергу мова йшла про новий базовий природоохоронний закон, нормативні акти, які б регулювали ядерну та екологічну безпеку, охорону і використання природних ресурсів.

Закон України про охорону навколишнього природного середовища було прийнято 25 червня 1991 р. Одразу після його прийняття розпочалися розробка і прийняття численних законодавчих та підзаконних актів, спрямованих на регулювання різноманітних правовідносин, що виникають у процесі природокористування та охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки. Серед них:

- Закон України про природно-заповідний фонд України від 16 червня 1992 р.;
- Закон України про охорону атмосферного повітря;
- Закон України про тваринний світ;
- Закон України про екологічну експертизу;
- Закон України про відходи.

Специфічні питання регулювання екологічних правовідносин відображені у кодексах України, як-от:

- Земельний кодекс України;
- Лісовий кодекс України;
- Кодекс України про надра;
- Водний кодекс України.

Найважливіші принципи та форми використання природних ресурсів, екологічні права громадян, вимоги до охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки відображені і в основному національному законодавчому акті – Конституції України 1996 р. (ст.13, 16, 50, 66, 85 п.6 та 31, 92 п.5 та 6, 106 п.21, 116 п.3, 119 п.3, 132, 137 та 138).

Основний Закон України виходить із гуманістичних та правових засад, згідно з якими людина, її життя і здоров`я, честь, гідність, недоторканість і безпека визнаються у державі як найвища соціальна цінність. Тому права й обов`язки людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка бере на себе відповідальність перед громадянином за здійснення правоохоронних функцій. Кожному громадянинові в Україні гарантується право на безпечне для життя і здоров`я довкілля (екологічну безпеку) та відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення цього права. Крім цього Конституція України передбачає право громадян на вільний доступ до екологічної інформації, у тому числі про якість харчових продуктів і предметів вжитку, та можливість її подальшого поширення.

Конституція України фіксує форми права власності на природні ресурси, передбачаючи, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться у межах території України, а також

природні ресурси її континентального шельфу, включної (морської) економічної зони є об`єктами права власності українського народу, від імені якого повноваження власника покладаються на органи державної влади та органи місцевого самоврядування у межах норм цієї Конституції

Базовим у системі екологічного законодавства є Закон України про охорону навколишнього природного середовища.` Закон визначає завдання законодавства в даній сфері, основні принципи охорони навколишнього природного середовища, об`єкти охорони, державні екологічні програми, юридичні основи освіти та виховання, наукових досліджень у галузі екології, форми права власності на природні ресурси.

За останні роки система екологічного законодавства булла значно розвинута і вдосконалена, причому більшість запроваджених юридичних норм відповідають ідеям і принципам міжнародного екологічного права.

Для сучасного періоду систематизації національного екологічного законодавства характерним є поєднання в ньому економічних і екологічних інтересів, спрямованість законодавчих актів на поступове поліпшення екологічної ситуації в Україні, визначення механізмів реалізації екологічного законодавства, подальше уточнення і деталізація кола екологічних відносин, що підлягають законодавчому регулюванню, обгрунтування, розробка та прийняття нових законодавчих актів та внесення змін і доповнень до чинних на підставі практичного досвіду природоохоронної діяльності тощо.

Дедалі більша увага приділяється прискоренню впровадження міжнародних правових норм у систему національного екологічного законодавства України та приведення окремих його частин у відповідність із міжнародними принципами і положеннями. Цей процесс значною мірою стимулюється приєднанням України до багатосторонніх міжнародних екологічних угод (конвенцій) та укладанням двосторонніх міждержавних угод у цій галузі.

1.4 Особливості реалізації та розробки екологічної політики в розвинених країнах

Міжнародне екологічне законодавство базується на двоствооенніх та багатосторонніх договорах (конвенціях, яких на сьогодні налічують понад 250) та протоколах і поправках до них, як невідьємній частині цих договорів. Закон України про міжнародні договори встановлює, що у випадках, які по-різному тлумачаться міжнародним і національним законодавствами, верховенство віддається положенням міжнародного договору. Переважна більшість міжнародних договорів набувають чинності для держави, що їх підписала, лише після приєднання до них в установленному національним законодавством порядку, в Україні – після ратифікації їх парламентом.

Міжнародне екологічне законодавство почало розвиватися на початку минулого сторіччя. Однак найбільшого розмаху його розвиток досяг в останні 30 років, коли були прийняті численні міжнародні документи в галузі охорони навколишнього природного середовища. Прийняття таких актів

супроводжується встановленням процедур для забезпечення виконання і контролю та моніторингу виконання.

Перші міжнародного рівня нормативні акти були спрямовані переважно на регулювання міждержавних відносин з питань транскордонного забруднення спільних природних ресурсів, як-от води та повітря (наприклад Договір між США і Канадою щодо прикордонних вод від 1909 р.). У 1968 р. Рада Європи схвалила Європейську водну хартію. У цьому документі, вперше на такому високому рівні, було сформульовано один із головних принципів міжнародного екологічного законодавства – забруднення не визнають державних кордонів.

Однак це стосується не тільки прісних водних ресурсів, а й практично всього глобального довкілля. Забруднення океанів, кислотні дощі, руйнування озонового шару стратосфери тощо – це ті проблеми, подолання яких можливе лише колективними зусиллями світової спільноти. Важливим є і те, що необхідно врахувати взаємозв`язки і взаємозалежність компонент довкілля. Забруднюючі речовини, що викидаються в повітря, з опадами потрапляють у грунти, звідти можуть потрапити у грунтові води, з них – у річки, з річок – у моря. Одним із перших документів, у якому булла зазначена необхідність врахування взаємозалежності різноманітних компонент довкілля, є Конвенція ООН по морському праву від 1982 р.

З часом практично обов`язковими принципами екологічних договорів стали превентивність, принципи спільної, однак диференційованої відповідальності, обов`язковості інформування та участі громадськості, запобігання виникненню екологічної шкоди, взаємного інформування щодо екологічно небезпечних проектів та допомоги у разі виникнення інциндентів з транскордонними екологічними наслідками, принципи «забруднювач платить» та досягнення стійкого розвитку. Найповнішою мірою ці положення були сконцентровані у декларації, прийнятій на Конференції ООН з питань довкілля і розвитку 1992 р. Дедалі більше стають невід`ємними складниками і національного екологічного законодавства.

Помітною тенденцією є вдосконалення техніки формування так званих рамкових конвенцій. ЦК специфічний тип міжнародного правового документу, в якому сторонни домовляються про спільні цілі й деякі базові принципи. Такі документи зазвичай легко приймаються країнами, оскільки не покладають на сторонни конкретних зобов`язань і зорієнтовані здебільшого на добру волю сторін. Детальні ж зобов`язання включаються в протоколи до таких конвенцій, які набувають чинності для сторін після ратифікації. Це надає можливість країнам, які ще не готові до виконання зобов`язань за протоколом, здійснити необхідну підготовку. Водночас членство у базовому документі – рамковій конвенції – дозволяє таким країнам співпрацювати на рівних у цій галузі з іншими країнами та міжнародними організаціями і створює міністерствам екології юридичну основу для розвитку цього напряму на національному рівні.

Потужним рішенням міжнародного екологічного законодавства є також практичний досвід реалізації екологічної політики на глобальному рівні. Цей досвід часто узагальнюється і набуває юридично вивірених форм у рішеннях та деклараціях міжнародних конференцій щодо глобального довкілля. Такі документи по праву вважаються одним із джерел розвитку законодавства.

Рішення зустрічей сторін конвенцій або вищих керівних органів міжнародних організацій є обов`язковими для виконання настільки, накскільки є обов`язковими для виконання норми базового документу. Якщо держава планує приєднатися до конвенції або міжнародної організації, треба братии до уваги те, що вона має взятии на себе зобов`язання виконуати вимоги не тільки базового документу, а й рішень його керівних органів.

За змістом такі рішення можна класифікувати за трьома великими категоріями. *Перша категорія* – це нормативні рекомендації, що за своїм змістом є, фактично, правилами поведінки та стандартними вимогами щодо виконання конвенції або членства в міжнародній організації, яких мають дотримуватись сторонни. *Друга* – це декларації принціпів, тобто систематизовані добірки базових норм, які мають бути безпосередньо включені до відповідного національного законодавства, що розробляється на виконання конвенції. За приклад можуть правити такі принципи, як фундаментальна цінність довкілля для людства, захист екологічних прав майбутніх поколінь та ін. *І нарешті, програми дій*, тобто документи, які містять опис системної сукупності заходів, спрямованих на досягнення екологічних цілей. Найбільш відомим прикладом може слугувати Програма дій XXI століття. Ця программа, зокрема, є основою для розвитку міжнародного та національного екологічного законодавства, спільних міжнародних заходів та программ тощо.

Україна є стороною понад 700 багатосторонніх мажнародних договорів, протоколів та додатків до них. Деякі з них присвячені питанням охорони природи та використання природних ресурсів міжнародного значення, а в деяких ці питання регулюються тією чи іншою мірою.

З розвитком міжнародного екологічного законодавства була сформульована низка фундаментальних принціпів, які практично обов`язково відображаються у міжнародних екологічних договора.

Суверенне право держав здійснювати власну екологічну політику. Оскільки екологічні проблеми не визнають державних кордонів, то цей принцип може призвести до конфлікту у випадку транскордонних забруднень. Тому в сучасному екологічному законодастві він застосовується лише в комплексі з вимогою: держава забезпечує, що діяльність на її території не завдасть екологічної шкоди іншим державам (принцип 21 Стокгольмської декларації 1972 р. Та принцип 2 Декларації Ріо-де-Жанейро 1992 р.).

Міжнародне співробітництво у вирішенні глобальних екологічних проблем (принцип 24 Стокгольмської декларації, стаття 4.5 Рамської конвенції ООН про зміну клімату 1992 р., стаття 20.2 Конвенції про біологічне різноманіття 1992 р. Та принцип 7 та 9 Декларації Ріо-де-Жанейро). В

останній, зокрема, наголошується про необхідність розвитку співробітництва між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються. Причому переважно розвинуті країни мають надавати ресурси для розвитку такого співробітництва. Цей принцип передбачає також обо`язкове інформування і консультації з усіма зацікавленими сторонами, в тому числі на міжнародному рівні, щодо діяльності, яка може спричинити шкідливі транскордонні екологічні наслідки (принцип 19 Декларації Ріо-де-Жанейро).

Збереження та охорона довкілля. Термін «збереження» використовують переважно для об`єктів живої природи і трактують як збалансове або стійке використання ресурсів живої природи. Під терміном «охорона» розуміють заходи і політики щодо недопущення екологічної шкоди довкіллю, обмеження екологічно шкідливої діяльності, врахування екологічних інтересів майбутніх поколінь.

Превентивність, тобто забо`язання, не здійснювати діяльність, що може завдати значної екологічної шкоди (преамбула до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє природне у транскордонному тентексті 1991 р.). цей принцип, незважаючи на його фундаментальність, застосовують не в усіх договорах, оскільки не в усіх галузях діяльності він може бути повністю реалізованим.

Запобігання, при яким розуміють, що не можна здійснювати або необхідно обмежувати ту, що вже здійснюється, діяльність, розмір екологічної шкоди від якої неможливо точно оцінити. Відсутність точних наукових знань щодо наслідків такої діяльності не може бути причиною для ігнорування екологічної загрози (стаття 3.3 Рамкової конвенції ООН про зміну клімату).

«Забруднювач платить» означає, що забруднювач має компенсувати економічну, соціальну та екологічну вартість забруднення довкілля (принцип 16 Декларації Ріо-де-Жанейро).

Оповіщення та взаємна допомога у разі виникнення інциндентів з транскордонними екологічними наслідками (принцип 18 Декларації Ріо-де-Жанейро, Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій 1994 р.).

Право громадськості на отримання інформації про стан довкілля та участь у підготовці екологічних рішень (принцип 10 Декларації Ріо-де-Жанейро).

Окрім перелічених керівних принципів формування сучасного міжнародного екологічного законодавства відбувається в контексті реалізації низки концептуальних положень, притаманних саме галузі, а саме:

Необхідність створення умов для досягнення стійкого розвитку, як найзагальнішої екологічної цілі, визначеної світовою спільнотою.

Стурбованість усього людства станом глобального довкілля означає, глобальні екологічні проблеми можуть бути подолані лише спільними зусиллями всієї світової спільноти.

Забезпечення екологічних прав майбутніх поколінь, для чого необхідно у максимальному обсязі зберігати невідновлювані природні ресурси, екосистеми та життєво важливі природні процеси, уникати діяльності, що може зашкодити загальнолюдським природним і культурним цінностям.

Збереження загальнолюдської спадщини. Це положення було сформульоване наприкінці 60-х років щодо таких об`єктів, як океанське та морське дно, Антарктида, навколоземний космічний простір, біологічне та ландшафтне різноманіття, історичні та культурні пам`ятки. Використання таких об`єктів допускається лише в мирних цілях за умови збереження їхніх природних якостей для майбутніх поколінь.

Забезпечення екологічної безпеки. У глобальному контексті це означає запобігання екологічним конфліктам, які можуть спричинити збройні протистояння або війни. Забезпечення глобальної екологічної безпеки передбачає рівне право всіх націй на екологічну безпеку, заборону будь-якої екологічної агресії, в тому числі експорт екологічно небезпечних речовин; контроль дотримання міжнародного екологічного законодавства; регулярний обмін екологічною інформацією; попередження транскордонної екологічної шкоди; створення мирних механізмів вирішення екологічних кофліктів.

Спільна, однак диференційована відповідальність є одним із наріжних каменів сучасного міжнародного екологічного процессу. Це означає, що всі держави визнають свою відповідальність за стан глобального довкілля, однак ровинуті країни, як головні споживачі природних ресурсів на планеті, мають надавати значно більше фінансових та інших ресурсів на вирішення глобальних екологічних проблем порвняно з країнами, що развиваються.

За правам статусом конвенції, протоколи і поправки до них можуть включати: «жорсткі» вимоги, тобто обов`язкові до виконання положення, і/або «м`які» положення рекомендаційного характеру. Зазначимо, що міжнародні екологічні договори належать переважно до категорії «м`яких», однак вони справляють суттєвий вплив, якщо держави-сторони приймають адекватне законодавство на національному рівні. Тоді для конкретних суб`єктів господарської діяльності рекомендаційні положення міжнародного договору трансформуються в обов`язкові для виконання роми національного законодавства, в разі порушення яких настає екологічна відповідальність. У рамках багатосторонніх договорів передбачені й створюються механізми для моніторингу і контролю виконання цих договорів державами-сторонами, через які, власне, й здійснюється вплив на уряди, аби останні якомога швидше розробляли і приймали відповідні національні нормативні акти.

Обов`язкові вимоги, які містяться в екологічних договорах, часто включають цільові показники кількісних обмежень і скорочення обсягів викидів і скидів у межах обумовлених термінів та/або вимоги щодо політики і заходів необхідних для досягення цих показників.

Наприклад:

національні квоти обмеження споживання та виробництва речовин, що руйнують озоновий шар, які встановлені в Мореальському протоколі про речовини, що руйнують озоновий шар (надалі – Монральський протокол), та поправках до нього;

показники зменшення викидів сірки, передбачені Протоколами про обмеження викидів сірки 1985 р. І 1994 р. до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (надалі – КТЗПВВ);

встановлення дозвільної системи на скиди забруднюючих речовин, як пропонується Конвенцією про запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів 1972 р. (надаля – Лондонська конвенція).

Крім обов`язкових вимог такі документи або додатки до них можуть містити положення, які за своїми умовами не є обв`язковими. Наприклад, технічний додаток до Протоколу 1988 р. до КТЗПВВ про обмеження викидів окислів азоту або їх транскордонних потоків (надалі – Протокол по NOx) має «рекомендаційний характер» (стаття 10). У додатку зазначено, що «його мета полягає в тому, щоб надати орієнтири сторонам для визначення найкращих з економічно виправданих технологій» (Технічний додаток, п.3). Протокол 1991 р. до КТЗПВВ про обмеження викидів летких органічних сполук або їх транскордонних потоків (надалі - Протокол по ЛОС) і Протокол про подальше скорочення викидів сірки 1994 р. включають аналогічні додатки (додатки II – IY та додатки I - IY відповідно). Ці додатки містять ґрунтовну інформацію щодо різноманітних загальних варіантів дій для скорочення викидів, а також більш конкретну інформацію за секторами основних викидів і пропонуют можливі заходи щодо скорочення викидів (включаючи найкращі наявні технології).

Багатосторонні договори можуть містити детальне визначення конкретної політики і заходів або забезпечувати сторонам можливість на свій розсуд вибирати конкретну політику і заходи. Нижче наведені приклади різної політики та заходів, що застосовуються для досягнення цілей договорів.

Запровадження дозволів/ліцензій. Деякі міжнародні договори вимагають, щоб сторони встановили дозвільні системи в тій чи іншій галузі екологічного регулювання, які часто детально описані.

Наприклад:

Лондонська конвенція зобов`язує запроваджувати дозвільну систему для регулювання скидів відходів у море. Основні елементи цієї дозвільної системи обумовлені в конвенції, включаючи перелік відходів, скид яких має бути заборонений («чорний список»), а також перелік відходів, для скиду яких необхідний попередній спеціальний дозвіл («сірий список»). Ці переліки наводяться в додатках, які можуть бути змінені на основі рішення більшості в дві третини сторін (стаття 15);

Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, від 1973 р. (CITES) зобов`язує сторони запроваджувати дозвільну систему для регулювання торгівлі тими видами фауни і флори, які перелічені в додатку до Конвенції;

Монреальскька поправка 1997 р. до Монреальського протоколу вимагає від сторін створення національних систем ліцензування імпорту та експорту озоноруйнуючих речовин.

Нормування викидів. У конвенціях можуть безпосередньо обумовлюватися показники обмеження викидів або може передбачатися більш загальна норма, якою має керуватися кожна сторона для встановлення конкретних граничних рівнів.:

у Протоколі про подальше скорочення викидів сірки встановлюються конкретні «граничні значення концентрації викидів і вмісту сірки» для великих стаціонарних джерел спалювання (стаття 2.5);

аналогічним чином Конвенція по запобіганню забрудненню з суден 1973 р. зі змінами від 1978 р. (надалі – Конвенція по запобіганню забруднення з суден) встановлює максимально допустимий обсяг викидів нафти у море з суден різного розміру і за умови дотримання суворих експлуатаційних вимог;

і навпаки, Протокол по NOx зобов`язує країни застосовувати «національні норми викидів…, що базуються на кращих наявних технологіях, застосування яких економічно можливе», зокрема, щодо великих нових стаціонарних джерел і нових мобільних джерел (стаття 2.2). У протоколі не встановлюються конкретні нормативи для викидів, хоча технічний додаток до протоколу розглядається як «настанова» для сторін при визначенні технологій і методів обмеження викидів, яку сторони повинні «взяти до уваги» при виконанні своїх зобов`язань щодо технологічних норм, то цей термін може означати: норми, що базуються на технологічних досягеннях, або норми, які вимагають використання конкретних технічних рішень і технологій (іноді їх називають «проектно-конструкторськими нормами»). Вимога Протоколу по NOx) про те, щоб держави розробляли нормативи викидів на основі найкращої наявної технології, править за приклад нормування викидів, що базується на технологічних чинниках. Навпаки, конструкційні, інженерні норми та ті, що стосуються обладнання для нафтових танкерів, встановлені в Конвенції по запобіганню забрудненню з суден, є прикладами норм, які передбачають використання таких конкретних технічних рішень, як роздільні баластні цистерни та обладнання для контролю за зливом нафти.

Деякі з документів передбачають можливість використання таких ринкових інструментів, як плата за викиди або торгівля правами на викиди екологічно небезпечних речовин. Одним із прикладів є Монреальський протокол, згідно з яким тій чи іншій стороні дозволяється передавати будь-яку частину свого розрахункового обсягу виробництва або споживання озоноруйнуючих речовин іншій стороні за умови, що їхній загальний сумарний рівень не виходить за межі, обумовлені у протоколі (стаття 2.5).

Однак найбільшого розвитку ідея застосування ринкових інструментів для колективного виконання глобальних екологічних зобов`язань набула в Кіотському протоколі 1997 р. до Рамкової конвенції ООН про зміну кламату (надалі – Кіотський протокол).

Так, стаття 6 Кіотського протоколу дозволяє сторонам додатку 1 до Рамсарської конвенції ООН про зміну клімату10 передавати іншій стороні додатку 1 одиниці скорочення викидів парникових газів, отримані в результаті виконання проектів, спрямованих на зменшення емісії таких газів або

збільшення їх поглинання (так зване «спільне виконання»). Суть механізму спільного виконання полягає в тому, що країна-донор інвестує кошти у виконання проектів на території країни-реципієнта, а зменшення емісії парникових газів на території останньої зараховується як виконання екологічних зобов`язань країні-донору.

Стаття 12 дозволяє здійснювати подібне співробітництво між країнами додатку 1 та країнами, що розвиваються, які не входять до зазначеного вище додатку. Це так званий «механізм чистого розвитку».

І нарешті, відповідно до статті 17 індустріалізовані країни мають право передавати (продавати) частину своєї квоти на викид парнікових газів іншим індустріалізованим країнам. Такі дії дозволяються, якщо сумарна реальна емісія партнерів по торгівлі не перевищуватиме суми їхніх квот, встановлених Кіотським протоколом.

Інколи, якщо в конвенції відсутня вказівка на конкретну політику і заходи, що їх сторони повинні виконувати, в ній можуть встановлюватися критерії, які обмежують самостійні рішення сторін. Наприклад, у Паризькій конвенції міститься вимога про те, що сторони, здійснюючи програми і вживаючи заходи з метою боротьби з наземними джерелами забруднення моря, повинні «брати до уваги останні технічні досягнення» (стаття 4.3).

Аналіз конвенцій свідчить про наявність різноманітних підходів, які можуть використовуватися для доповнення і розширення існуючого правового поля. З метою удосконалення документу, встановлення нових цілей і термінів та механізмів виконання до нього можуть прийматися протоколи, що є самостійними юридичними документами, або робитися поправки і коректування.

Велике значення може мати розподіл відповідальності між сторонами, зафіксований у договорі. Різні зобов`язання можуть стосуватися різних груп країн залежно від їхньої причетності до проблеми, можливостей її вирішення і пріоритетних завдань і/або різних умов (приміром, економічних, географічного розташування, клімату, ресурсної бази тощо).

Загалом відповідальність можна диференціювати за допомою аналізу:

- по перше контекстуальних критеріїв, встановлених у документі;
- по друге різноманітних стандартів, які передбачають встановлення різних вимог до різних груп країн, у тому числі пізніші терміни здійснення або менш жорсткі зобов`язання для деяких груп країн.

У цілому контекстуальні критеріх передбачають визнання відмінностей між країнами з погляду наявних у них ресурсів та потенціалу, необхідного для виконання договору. Наприклад, Конвенція про охорону культурної та природної спадщини 1972 р. зазначає, що кожна держава прагне діяти власними зусиллями, максимально використовуючи наявні ресурси, з метою виявлення, охорони, збереження, популяризації та передання майбутнім поколінням світової спадщини (стаття4). Держави повинні «за можливості… в умовах, характерних для кожної країни», здійснювати конкретну політику і

заходи (стаття 5) і мають «у міру можливості» подати перелік цінностей, які належать до світової спадщини і знаходяться на їхній території (стаття 11).

У ході виконання конвенцій між їх сторонами або між сторонами та виконавчими органами конвенцій можуть виникати суперечки. В конвенціях зазвичай рекомендується вирішувати спори за допомогою переговорів, метою яких є знайдення консенсусу. Однак на крайній випадок договори передбачають передання справи до Міжнародного суду або арбітражу, процедура проведення якого встановлюється спеціальними документами, що мають бути схвалені сторонами договору.

Багаторічний досвіт виконання державами міжнародних екологічних договорів показав, що для належного їх виконання і розвитку (особливо це стосується рамкових конвенцій) необхідно створювати спеціалізовані міжнародні структури та інституції, завдання яких є, зокрема, організація постійного моніторингу виконання міжнародних договорів на національному рівні. Найпоширенішим рішенням є проведення конференцій (зустрічей) сторін, що скликаються на регулярній основі і виконують роль найвищого керівного органу договору. Продуктивна робота конференцій сторін забезпечується постійними секретаріатами, які організовують підготовку документів, що мають бути розглянуті сторонами на конференціях. Одним із головних завдань секретаріату є адміністрування регулярної звітності сторін щодо виконання положень конвенції та рішень конференцій сторін. Аналіз та узагальнення національних звітів дає можливість оцінити ступінь виконання конвенції сторонами.

Необхідно зазначити, що багато конвенцій було укладено для вирішення екологічних проблем на регіональному рівні. Як приклад можна навести конвенції UNER щодо регіональних морів, Конвенцію про запобігання забруднення морів з морських та повітряних суден, укладену в Осло, Паризьку конвенцію про запобігання забрудненню моря з наземних джерел, Бухарестську конвенцію про захист Чорного моря від забруднення, Конвенцію про збалансоване використання і захист ріки Дунай та ін.

Регіональні договори найчастіше використовуються для вирішення екологічних проблем регіонального масштабу, наприклад проблем, які стосуються кислотних дощів і охорони мігруючих тварин. Крім того, якщо у різних регіонах існують аналогічні проблеми, може бути бажаним застосування регіональних підходів, аби врахувати різні місцеві умови. Це, зокрема, враховано у Програмі UNER з регіональних морів.

1.5 Законодавче регулювання доступу громадськості до екологічної інформації та участі у процесах підготовки й прийняття екологічних рішень

Неурядові екологічні організації (надалі – НУО) мають тривалу історію і є невід`ємним складником демократичного суспільства. Навряд чи сьогодні можливо абсолютно точно визначити дату, місце і учасників першого

природоохоронного суху. Перші офіційно зареєстровані неурядові природоохоронні організації з`явились у минулому сторіччі.

Наприклад, Національний траст збереження місць, що мають історичну та природну цінність (Англія), було створено наприкінці XIX ст. як приватну фундацію, а до 1907 р. він став настільки впливовим, що парламент своїм актом встановив для нього спеціальний привілей, а саме: Траст отримав право оголосити будь-яку свою власність такою, що не може бути відчужена. Однак Траст при цьому гарантує вільний доступ усіх громадян до таких об`єктів. Сьогодні Траст володіє мільйонами акрів земель, розташованих у найбільш мальовничих куточках Англії.

Широковідомими стали деякі організації, створені в останні 40-50 років. Так, Всесвітній фонд охорони природи (WWF) – найчисленніша приватна природоохоронна фундація створена у 1962 році. Зараз Фонд об`єднає близько 3 млн. членів у 27 національних організаціях. За час свого існування Фонд здійснив понад 5 тис.проектів, спрямованих на збереження природи, убільш ніж 130 країнах.

Добре відомою, інколи завдяки екстремальним засобам протесту, є діяльність міжнародної Greenpeace». Створена 1971 р. в Канаді, вона зараз має представництва НУО «більш ніж у 20 країнах, у тому числі в Україні, і кілька сот співробітників постійного штату. В активі «Greenpeace» - багато відомих і неординарних акцій, які спряли досягненню конкретних результатів. Серед них:

-заборона ядерних випробувань у атмосфері Тихого океану Францією;

-заборона імпорту шкур морських котиків та виробів з них до країн Європейського Союзу;

-введення мораторію на комерційне добування китів у 1982 р.;

-заборона захоронення ядерних відходів на дні світового океану в межах Лондонської конвенції;

-заборона скидання токсичних відходів в океан біля берегів Європи та ін.

Найбільш відомою і розгалуженою організацією з тих, що діють на теренах колишнього СРСР, є створений у грудні 1988 р. Социально-экологический сою, що координує понад 250 самостійно працюючих організацій з країн СНД.

Перша екологічна політична партія була зареєстрована у 1975 р. уВеликобританії. Партія зелених Німеччини була зареєстрована у 1980 р., а вже через три роки отримала 6% голосів на парламентських виборах і право увійти до Бундестагу. В 1998 р. коаліція зелених з соціаль-демократами отримала більшість на виборах і зараз Партія зелених Німеччини має своїх міністрів в уряді. Партія зелених України з 1998 р. також має свою фракцію у вищому законодавчому органі країни.

Однією з найвідоміших і найчисельніших неурядових екологічних організацій в Україні стала екологічна асоціація «Зелений світ», створена у груні 1987 р. До асоціації на правах самостійних, самоврядних членів увійшли

десятки існуючих на той час екологічних НУО з усіх регіонів України. З часом до сфери інтересів таких організацій крім конкретних природоохоронних почало потрапляти дедалі більше соціальних і політичних питань. І це було закономірно, оскільки на той час «зелені» були одним із найактивніших учасників суспільно-політичного життя країни. Логічною була еволюція частини «зелених» до створення партійних структур. На організаційній основі асоціації «Зелений світ» у 1990 р. була створена Партія зелених України.

Вважають, що стрімке зростання кількості, активності та впливості екологічних НУО почалося після 1972 р. завдяки суттєвому підвищенню рівня екологічної свідомості суспільства.

Дехто з дослідників вважає, що на той час значно зріс добробут переважної більшості населення індустріалізованих країн, у людей з`явилася можливість не лише думати про задоволення першочергових життєвих потреб, а й опікуватися проблемами навколишнього природного середовища. Тобто, на їхню думку, це – один із наслідків становлення в таких країнах так званого середнього классу.

Однак необхідно також взятии до уваги і те, що саме тоді, завдяки широкому впровадженню новітних засобів комунікації та збереження, обробки і поширення інформації відбулися якісні зрушення у світосприйманні переважної більшості населення.

Глобальні інформаційні мережі наддали можливість величезній кількості людей бути обізнаними щодо подій на планеті, співчувати, реагувати, бачити результати реагування на ці події. Посилилося розуміння того, що земля є спільним і єдиним домом для всіх, і дім цей не такий вже й великий і вимагає дбайливого до себе ставлення. Цей чинник, без сумніву, відіграв величезну роль у становленні екологічних неурядових рухів на массовому рівні.

Забезпечення достатньої поінформованості громадян є однією з головних умов існування і конструктивної діяльності екологічних НУО. Досвід взаємодії урядових структур з НУО свідчить, що ефективнп=а співпраця з такими організаціями можлива лише за умови належного інформаційного обміну як між власне НУО, так і між НУО та іншими секторами суспільства.

Право доступу до інформації є одним із основоположних прав сучасного демократичного суспільства. Однак, щоб це право не залишалось лише декларативним, суспільство має забезпечити механізм його реалізації. Законодавство розрізняє принаймні два сособи забезпечення доступу до інформації: доступ до інформації може бути забезпечений пасивним способом – маєш право отримати інформацію, та активним – маєш право бути поінформованим.

У другому випадку мається на увазі активність з боку владних структур. Тобто владні структури зобо`язані інформувати громадськість про стан довкілля на систематичній основі. Обидві ці форми є першою передумовою широкої участі громадськості в екологічній діяльності. Це право закраплене

міжнародним екологічним законодавством і різною мірою забезпечується національним законодавством.

Декларація Ріо-де-Жанейро 1992р. (принцип 10) тлумачить це право таким чином: «Екологічні проблеми найкраще розв`язуються за участі громадян, яких вони стосуються на відповідних рівнях. На національному рівні кожен громадянин повинен мати відповідний доступ до екологічної інформації, якою володіють владні структури, в тому числі інформації щодо небезпечних речовин та небезпечної діяльності в місцевості, де він проживає, та до участі в процесі прийняття рішень. Держава має сприяти і заохочувати громадське занепокоєння та участь, забезпечувати широку доступність інформації. Має бути забезпеченим ефективний доступ до судових та адміністративних процедур, в тому числі щодо відшкодування збитків та судового захисту».

Як бачимо, принцип 10 Декларації вимагає від держави забезпечення як пассивного, так і активного права доступу до інформації, бо згідно з нею кожен громадянин не тільки має право доступу до інформації, а й держава зобов`язана інформувати його.

Яким чином було досягнуто саме таке формулювання цього принципу? Виявляється, воно є компромісним варіантом із багатьох попередніх формулювань і пропозицій. У різних документах право доступу громадськості до екологічної інформації трактувалося по-різному.

Наведемо приклади:

«Кожна особа згідно з національним законодавством повинна мати можливість брати участь індивідуально або в групі у формулюванні рішень, у Всесвітній хартії природи 1982 р., принцип 23, сформулювали, що справляють безпосередній вплив на навколишнє середовище, та мати право на відшкодування збитків, якщо його навколишнє природне середовище було пошкоджене або деградоване».

«Підкреслюючи важливість участі добре поінформованого і добре освіченого суспільства, надати таким чином можливість громадськості мобілізуватися задля ефективних політичних змін заради стійкого розвитку» у Міністерській декларації щодо стійкого розвитку в регіоні Європейської економічної комісії від 16 травня 1990 р.).

Третя конференція міністрів «Довкілля для Європи», що відбулася у Софії 1995 р., ухвалила «Керівні принципи щодо забезпечення доступу до екологічної інформації та участі громадськості в процесі прийняття рішень у галузі охорони довкілля».

Ці керівні принципи, виходячи з принципу 10 Декларації Ріо-де-Жанейро 1992 р., надають більш детальні настанови щодо організації роботи на рівні національному. Вони визначають, що саме є екологічною інформацією, хто має право на отримання екологічної інформації, хто відповідає за надання екологічної інформації та створення можливості доступу до неї, а також випадки відмови у наданні такої інформації, терміни надання відповіді, безоплатність надання та ін. Уряди повинні забезпечувати

регулярнее поновлення інформації та зобов`язувати природокористувачів це робити. Уряди сприяють участі громадськості у процесі прийняття рішень, встановлюють відкриті консультаційні процедури, починаючи з ранніх стадій підготовки проектів, що матимуть вплив на навколишнє природне середовище, відповідають за належну підготовку державних службовців.

Громадськість має бути забезпечена доступом до адміністративних та судових процедур. Урядам рекомендується розробити і прийняти відповідні національні стратегії, створювати нормативну базу та вживати організаційних заходів, сприяти розвитку екологічної просвіти, засобів масової інформації та НУО.

В Україні право доступу до екологічної інформації гарантовано ст.50 Конституції України. Порядок доступу громадськості до екологічної інформації, її участь у процесі підготовки та прийняття екологічних рішень регулюються Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст.25), «Про екологічну експертизу» (ст.6, 10, 11, 16, 41 і 42) та іншими державними і відомчими нормативними актами.

Визначною віхою на шляху подальшої демократизації суспільних відносин у галузі екології в країнах регіону Європейської економічної комісії є прийняття на 4-й Конференції міністрів екології «Довкілля для Європи», що відбулася в м.Орхусі 1998 р., Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля.

У цьому документі узагальнені, розвинуті й систематизовані згадані вище концептуальні підходи та керівні положення щодо забезпечення належного інформування громадськості про екологічний стан довкілля та її участі у процесі прийнятті екологічних рішень. Сторонни конвенції зобов`язані гарантувати на своїй території права на доступ до інформації, на участь громадськості у прийняття рішень, на доступ до правосуддя, сприяти екологічній просвіті та підвищенню рівня поінформованості громадськості з питань, що стосуються навколишнього природного середовища. Конвенція наголошує на необхідності законодавчих, регулятивних та інших заходів, що стосуються інформування, участі громадськості та її доступу до правосуддя, а також відповідних заходів із забезпеченням умов їх застосування. Конвенція регламентує загальний порядок доступу до екологічної інформації, її збору та поширення, включаючи випадки, в яких надання такої інформації може бути обмежене або заборонене, участі громадськості в прийнятті рішень щодо конкретних видів діяльності, в розробці планів, программ і політичних документів, які стосуються навколишнього природного середовища, підготовці нормативних актів, доступу до правосуддя, якщо в цьому виникає необхідність.

Таким чином, на сьогоднішній день сформовано певні загальні законодавчі підвалини, що дозволяють екологічним НУО діяти в прозорому правовому полі, на рівних співпрацювати з урядовими та неурядовими структурами. Звичайно, зазначені вище концептуальні положення мають бути

відтворені у нормативних актах національного рівня. Країни регіону Європейської економічної комісії, перебуваючи на різних етапах становлення національного законодавства, виявляють нині загальну тенденцію до посилення уваги цієї галузі. Можна зробити висновок, що в багатьох країнах успішність діяльності НУО визначається вже більшою мірою не зовнішніми обставинами, а їх вміннями, професіоналізмом та організаційною структурою.

Положення щодо участі громадськості в процесі підготовки й прийняття екологічних рішень включені також до багатьох багатосторонніх мажнародних договорів, наприклад CITES, Монреальський протокол, Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, Конвенція про біологічне різноманіття, Конвенція ООН про боротьбу з опустолюванням, екологічні конвенції, прийняті під егідою Європейської економічної комісії, згадані в попередніх розділах, тощо. Відповідні нормативні документи прийняті також I BRD та EBRD та іншими міжнародними організаціями.

Слід зазначити, що як організаційна структура, так і інструментарій неурядових екологічних організацій мають свої особливості порівняно з іншими неурядовими об`єднаннями громадян. На відміну від НУО, що утворюються за професійною (наприклад товариства лікарів, художників тощо) об`єднає громадян різних професій, уподобань, політичних орієнтацій, багато з яких приєднуються до організації лише на час здійснення однієї акції і надалі з нею не співпрацюють і не мають, як правило, фіксованого членства. Зокрема, з цієї причини ефективність роботи НУО значною мірою залежить від її організаційної структури.

Організаційна структура НУО має відповідати її основним цілям і завданням, функціям, які вона намагається виконувати, засобам досягнення цілей та забезпечення функцій, ресурсам, які вона має. Нарешті, ця структура має забезпечувати створення іміджу організації на тлі численних НУО, які з погляду стороннього спостерігача займаються практично тим самим. Важливість цього підтверджується хоча б тим, що багато НУО постійно перебувають у процесі реорганізації і пошуку оптимальної структури. Останнім часом такі процеси стимулюються посиленням конкуренції поміж НУО за фінансові та інші ресурси.

На практиці існує не так багато сильних і незалежних екологічних НУО, які могли б дозволити собі розкіш, як спеціалізація у чітко визначеній галузі, розробка і здійснення власної довготермінової політики. Це почасти призводить до появи так званих НУО типу «парасолька», що являють собою конгломерат з різноманітних малих організацій зі спільним координаційним центром. Такі утворення часто мають труднощі зі своїми членами, не є стабільними, змушені часто реорганізовуватися. Зазвичай, така організація не в змозі адекватно задовольнити різноманітні вимоги своїх членів. Малі й слабкі організації-члени часто вимагають підвищеної до себе уваги, доступу до фінансових ресурсів, тренінгу. Потужні – часто намагаються надмірно впливати на прийняття рішень, готові залишити організацію у будь-який зручний для них момент.

Окрім цього існують принаймні дві проблеми інституційного характеру, які є природним наслідком структури організації. По-перше, завжди існує потенційна загроза конфлікту, коли «парасолька» отримує фінансові ресурси на здійснення проекту за участю кількох її членів. Як показує досвід, найскладніше визначити внесок кожного учасника проекту і його частку у фінансуванні, а також обґрунтувати відрахування на утримання координаційного центру. По- друге, координаційний центр завжди фахово слабший від організації-члена, яка спеціалізується у певній вузькій галузі. Тому коли перед центром виникає потреба призначити виконавця проекту і на цю роботу можуть претендувати декілька організацій-членів, то між ними та центром може виникнути конфлікт. У зв`язку з цим для такої організації важливим є правильний добір членів. Очевидно, потенційні члени мають довести вміння працювати в команді.

Інструментарій, що використовується НУО для вирішення своїх завдань, досить різноманітний, деякі інструменти суттєво відрізняються від тих, що використовуються в урядовому та бізнесовому секторах. Серед цих інструментів типовими є такі:

-незалежна розробка проектів нормативних документів щодо екологічної діяльності (екологічної експертизи) з подальшим їх оприлюдненням та поданням до владних структур. Одночасно такі документи розповсюджуються серед інших НУО і громадськості для залучення якомога більшої кількості зацікавлених осіб;

- створення дорадчих органів при владних структурах;
- участь у розробці державних нормативниз актів у галузі екології;
- створення екологічного лобі в законодавчих органах;
- створення мережі незалежних експертів;
- організація «круглих столів» та дискусійних клубів;
- залучення засобів масової інформації та створення власних засобів масової інформації екологічного спрямування;
- організація зустрічей (діалогу) між різними суспільними групами, наприклад між споживачами та виробниками;
- створення баз даних екологічної інформації та інформації щодо екологічної діяльності;
- поширення через засоби масової інформації роз`ясень і коментарів до урядових документів і заходів;
- просвітня робота з різними групами населення, що часто доповнює роботу офіційних освітніх організацій;
- організація кампаній проти екологічно шкідливіих проектів та на підтримку екологічно дружніх проектів.

Успішність діяльності НУО залежить від того, наскільки вона здатна забезпечити:

-політичну підтримку та мережу людей і організацій, спроможних впливати на рішення;

-доступ до засобів масової інформації;

-доступ до інформаційних джерел та офіційних документів;

-достатні фінансові та адміністративні ресурси;

-стратегічне партнерство з приватним сектором (виробниками);

-постійне усвідомлення громадськістю важливості даної екологічної проблеми та пов`язаної з цим діяльності НУО;

-розробку доступних і реальних альтернативних проектів;

-добір професіональних керівників і лідерів, здатних обґрунтувати висновки і пропозиції, оперувати не тільки екологічними, а й іншими аргументами, спілкуватися з громадськістю та іншими НУО, використовуючи спільний понятійний базис, з досвідом організації кампаній.

НУО відіграють ключову роль у становленні та здійсненні принципу участі громадськості в управлінні громадянським суспільством, оскільки формуються переважно з соціально активних членів суспільства. Урядом бажано залучати НУО до співробітництва, особливо у таких галузях, як екологічна просвіта, збереження й відновлення навколишнього природного середовища.

Однією з головних суспільних функцій НУО була і залишається екологічна просвіта населення. У цій діяльності вони мають переваги перед закладами формальної освіти завдяки більшій мобільності та гнучкості, можливості охопити різні вікові групи населення, міцним зв`язкам із засобами масової інформації. Тим часом урядові природоохоронні структури можуть, організувавши належну співпрацю з НУО, домогтися значної обопільної користі. Так трапляється в тих країнах (переважно західноєвропейських), де міністерства екології розглядають екологічні НУО як рівноправних партнерів у природоохоронній роботі. Підґрунтям для кооперації може бути укладання угод про співробітництво, створення громадських дорадчих органів при міністерстві, співробітництво з міжнародними організаціями, які часто співпрацюють як з урядовим, так і неурядовим сектором.

Великою мірою корисними НУО можуть бути під час розробки нових природоохоронних стратегій, програм, доктрин, технологій, особливо коли необхідно донести їх зміст до громадськості, лобіювати законопроекти, залучати представників інших секторів до співпраці тощо. Екологічні НУО традиційно є активними розробниками і лобістами нового міжнародного екологічного законодавства. Окрім того деякі з них часто є значно більш активними й оперативними контролерами дотримання екологічного законодавства, ніж уповноважені урядові органи. Протягом останніх сорока років участь представників НУО як спостерігачів на міжнародних зустрічах та експертів на консультаціях стала загальноприйнятою практикою. Інколи вплив НУО на прийняття рішень щодо екологічних проблем міжнародного рівня може бути більш значним, ніж офіційних структур. Це необхідно враховувати, здійснюючи міжнародне співробітництво в галузі охорони довкілля [1].

Питання для самоконтролю:

1. Що розуміють під екологічним законодавством?
2. Перелічити фундаментальні принципи, які обов`язково відображаються у міжнародних екологічних договорах.
3.Наведить приклади застосування принципів та підходів формування екологічної політики у розвинутих країнах
4. Назвіть основні акції НУО «Greenpeace», які сприяли досягненню конкретних результатів.
5. Яким документом визначені керівні положення щодо забезпечення інформування громадськості про екологічний стан довкілля та її участі у процесі прийняття екологічних рішень.?
6. Охарактеризуйте інструментарій, що використовується екологічними НУО для вирішення своїх завдань.
7. Перелічить чинники успішної діяльності НУО.

1.6 Стратегічні плани дій в екологічній політиці до 2020 р.

Оскільки для економіки, що трансформується, визначальний вплив на екологічну ситуацію і процеси природокористування в країні має не екологічна політика, а макроекономічна ситуація, то важливою умовою ефективної стратегії охорони навколишнього середовища є врахування екологічних факторів у макроекономічній політиці.

Виходячи з цього, можна виділити *три основних напрямки, у рамках яких повинні починатися дії, спрямовані на збереження навколишнього середовища*:

-формування екологічно орієнтованої макроекономічної політики, проведення структурної політики, спрямованої на підтримку економічного росту за рахунок розвитку найменш екологічно небезпечних високотехнологічних галузей і виробництв;

-удосконалення сучасної системи управління процесами природокористування з метою більш повного врахування в ціні готової продукції природної складової і стимулювання раціонального природокористування;

-створення сучасної системи моніторингу стану навколишнього середовища й інформаційних систем природоохоронних органів, націлених на формування екологічно орієнтованої суспільної думки, підтримку просування на ринок екологічної продукції, полегшення доступу до екологічної інформації громадян і створення об`єктивної наукової бази для ефективного управління у сфері природокористування.

21.12.2010 року був прийнятий Закон України про ОСНОВНІ ЗАСАДИ (СТРАТЕГІЮ) державної екологічної політики України на період до 2020 року.

Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ. В розділі наводяться першопричини екологічних проблем України в різних сферах, які пов’язані із забрудненням атмосферного повітря, вод, надр, охороною земель і ґрунтів т.і.

Розділ 2.МЕТА І ПРИНЦИПИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Метою національної екологічної політики є стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем.

Основними принципами національної екологічної політики є:

посилення ролі екологічного управління в системі державного управління України з метою досягнення рівності трьох складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), яка зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку;

врахування екологічних наслідків під час прийняття управлінських рішень, при розробленні документів, які містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку;

міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін;

запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, державної екологічної експертизи, а також державного моніторингу навколишнього природного середовища;

забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи;

відповідальність нинішнього покоління за збереження довкілля на благо прийдешніх поколінь;

участь громадськості та суб'єктів господарювання у формуванні та реалізації екологічної політики, а також урахування їхніх пропозицій при вдосконаленні природоохоронного законодавства;

невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

пріоритетність вимоги "забруднювач навколишнього природного середовища та користувач природних ресурсів платять повну ціну";

відповідальність органів виконавчої влади за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації;

доступність, достовірність та своєчасність отримання екологічної інформації;

державна підтримка та стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Розділ 3. СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ

Національна екологічна політика спрямована на досягнення стратегічних цілей.

Ціль 1.Підвищення рівня суспільної екологічної свідомості

Ціль 2.Поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки

Ціль 3.Досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища

Ціль 4.Інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління

Ціль 5. Припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі

Ціль 6. Забезпечення екологічно збалансованого природокористування

Ціль 7. Удосконалення регіональної екологічної політики

Розділ 4. ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

4.1. Міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін

4.2. Оцінка впливу стратегій, програм, планів на стан навколишнього природного середовища 4.3. Удосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища

4.4. Екологічна експертиза та оцінка впливу на стан навколишнього природного середовища

4.5. Екологічний аудит та системи екологічного управління

4.6. Екологічне страхування

4.7. Технічне регулювання та стандартизація у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки

4.8. Законодавство у сфері охорони навколишнього природного середовища

4.9. Освітнє та наукове забезпечення формування і реалізації національної екологічної політики

4.10. Економічні та фінансові механізми

4.11. Моніторинг стану довкілля і контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки

4.12. Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки

Розділ 5. ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Досягнення цілей Стратегії здійснюватиметься в два етапи: до 2015 року та протягом 2016-2020 років

Розділ 6. МОНІТОРИНГ ВИКОНАННЯ ТА ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ

Розділ 7. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИКОНАННЯ СТРАТЕГІЇ

В цьому розділі вказані результати, які можна отримати при виконанні Стратегії.

В Додатку до Стратегії наводяться показники ефективності Стратегії, щодо перелікованних вище цілей [6].

Питання для самоконтролю:

1.Які основні напрямки, у рамках яких повинні починатися дії, що спрямовані на збереження навколишнього середовища?

2. Які першопричини екологічних проблем України?

3.Опишите, що являється основними забруднювачами атмосферного повітря?

4.Охарактеризуйте причини погіршення стану природних вод.

5. Які проблеми у сфері охорони земель?

6. Охарактеризуйте сучасний стан надр України і проблеми в цій сфері.

7. Яки необхідно вирішити завдання для створення цілісного фінансово-кредитного механізму природокористування.

8. Охарактеризувати проблеми виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру на території України.

9. Які проблеми у сфері охорони лісів?

10. В чому суть системи біобезпеки України?

11. В чому полягає суть інтеграції екологічної політики та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління?

12. . Охарактеризуйте сучасний стан біологічного та ландшафтного різноманіття на території України.

13 Що є метою та основними принципами національної екологічної політики?

14. Назвіть основні стратегічні цілі та завдання.

15. Які інструменти реалізації національної екологічної політики?

16. Опишите етапи реалізації національної екологічної політики.

17. Яка основа та мета проведення моніторингу реалізації Стратегії?

18 Які очикуванні результати реалізації Стратегії?

2 НОРМАТИВНА БАЗА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1 Предмет і задачі курсу. Основні поняття і визначення

Питання щодо упорядкування термінології в такій області діяльності людей, як забезпечення безпеки населення і природного середовища в ході економічного і соціального розвитку суспільства вважаються одними з найважливіших, але обговорюються вони лише останнім часом. А.Б. Качинський справедливо зазначає, що й досі у цій сфері наукової діяльності відсутня загальновизнана система термінів, понять та визначень.

Екологічна безпека є органічним складовим компонентом національної безпеки, її зміст полягає у тому, щоб забезпечити прогресивний розвиток життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави через здійснення управління реальними або потенційними загрозами та небезпеками, які є наслідком функціонування антропогенних, природних та техногенних систем.

Таким чином визначення поняття екологічної безпеки має наступний вигляд.

Екологічна безпека — складова національної безпеки, процес управління системою національної безпеки, за якого державними і недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага і гарантується захист середовища проживання населення країни і біосфери в цілому, атмосфери, гідросфери, літосфери і космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і прийдешніх поколінь.

Екологічна безпека може бути розглянута в глобальних, регіональних, локальних і умовно точкових межах, у тому числі в межах держав і будь-яких їхніх підрозділів. Фактично вона характеризує геосистеми (екосистеми) різного ієрархічного рангу — від біогеоценозів (агро-, урбоценозів) до біосфери загалом.

Об'єктами екологічної безпеки є все, що має життєво важливе значення для суб'єктів безпеки: духовні потреби, цінності та інтереси особи, суспільства і держави, природні ресурси та довкілля як матеріальної основи державного та суспільного розвитку.

Суб'єктами екологічної безпеки є індивідуум, суспільство, біосфера, держава.

Оскільки пропонована концепція розгляду понять у органічній їх єдності передбачає дослідження не одного поняття, а категорійно-понятійних рядів, проаналізуємо визначення понять, пов'язаних з поняттям "екологічна безпека". Одразу ж зауважимо, що визначення даних понять було запозичено у А.Б. Качинського — одного з фундаторів і сучасних розробників теорії екологічної безпеки.

Безпека в природокористуванні — процес управління загрозами та небезпеками, за якого забезпечується мінімальний вплив несприятливих умов природи та технологічних процесів її опанування на здоров'я людей. Безпека в природокористуванні розглядається в межах усіх форм галузевого природокористування та в області прямого й опосередкованого впливу на людину (глобально, регіонально і локально).

Екологічна політика — це науковий напрямок, що вивчає взаємозв'язки між процесами техногенної зміни природного середовища і політичними процесами в житті суспільства як в регіональному, так і в глобальному вимірі. Екологічна політика являє собою теоретичну систему політичних, економічних, юридичних та інших заходів, спрямованих на врегулювання стану навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів на будь-якій території або світу загалом (глобальна політика).

Навколишнє середовище — це комплекс усіх об'єктів, явищ і процесів, зовнішніх стосовно даного організму, популяції або сукупності організмів. Взаємодія всередині комплексу здійснюється через круговорот речовин. Таким чином, навколишнє середовище включає речовини і організми біоти, з якими взаємодіє даний організм, а також популяція і сукупність організмів. Навколишнє середовище характеризується передусім за все концентраціями хімічних сполук, які споживають живі організми. З навколишнім середовищем взаємодіє зовнішнє середовище, тобто те середовище, в якому живі організми не функціонують. Проте, регулюючи потоки речовин в навколишньому середовищі, біота впливає і на концентрації біогенів у навколишньому середовищі.

Природне середовище — мало змінена дією антропогенного чинника сукупність природних умов існування людського суспільства, тваринних, рослинних та інших організмів, які, проте, постійно зазнають прямого чи опосередкованого впливу людства, з яким пов'язана господарською діяльністю.

Природне середовище є джерелом найважливіших природних ресурсів, таких, як біопродуктивні ґрунти, вода, мінерали, носії тепла (нафта, газ, вугілля, уран, торф), які забезпечують існування та розвиток біосфери.

Поняття "навколишнє середовище" і "природне середовище* не збігаються за обсягом. Навколишнє середовище включає соціальне середовище, а з поняття "природне середовище" вилучається частина біосфери, яка корінним чином перетворена людиною на об'єкти господарської діяльності (будинки, дороги, механізми, рілля та інші господарські угіддя, промислові відходи, зелені насадження тощо), тобто належать до техносфери.

Біосфера — нижня частина атмосфери, вся гідросфера і верхня частина літосфери Землі, які заселені живими організмами, "область існування живої речовини" {ВЛ. Вернадський); оболонка Землі, в якій

сукупна діяльність живих організмів виявляє себе як геохімічний фактор планетарного масштабу. Біосфера — найбільша (глобальна) екосистема Землі — область системної взаємодії живої та неживої речовини на планеті.

Техносфера — частина біосфери, докорінно перетворена людьми за допомогою прямого або опосередкованого впливу технічних і техногенних об'єктів (будинки, дороги, механізми, підприємства тощо) з метою найповнішої відповідності соціально-економічним (але не екологічним) потребам людства.

Загроза — це природне чи техногенне явище з прогнозованими, але неконтрольованими небажаними подіями, що можуть у певний момент часу в межах даної території завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити матеріальні збитки, руйнувати довкілля.

Таким чином, термін "загроза" відображає можливість виникнення деяких умов технічного, природного, соціально-політичного або воєнного характеру, при наявності яких можуть наступити несприятливі події та процеси (наприклад, техногенні катастрофи на промислових підприємствах або стихійні лиха, економічні або соціальні кризи тощо).

Джерело загроз — розмаїття внутрішніх і зовнішніх суперечностей суспільного розвитку в країні і на міжнародній арені та різних сферах людської життєдіяльності як постійно еволюціонуючий процес. Це одночасно й головний висхідний критерій для виділення із усієї суми суспільних відносин і притаманних їм суперечностей саме тих, які формують систему суспільних відносин в сфері безпеки.

Аварія — небезпечна подія техногенного, природного чи антропогенного характеру, яка спричинила загибель людей чи створює на об'єкті або території загрозу життю та здоров'ю людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю.

Катастрофа — велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких, трагічних наслідків.

Стихійне лихо — небезпечні природні процеси та явища, які за своїми масштабами відхиляються від вузького діапазону нормального функціонування навколишнього середовища, створених людиною пристроїв, споруд, технологій та самої людини; руйнівне природне і/або природно-антропогенне явище або процес, що може спричинити або спричинив загрозу життю та здоров'ю людей, руйнування або знищення матеріальних цінностей та окремих елементів природного середовища. Це можуть бути як короткотривалі процеси, наприклад, тайфуни, смерчі, зсуви, лавини, землетруси, виверження вулканів, цунамі тощо, так і довготривалі — засухи, масове розмноження шкідників, повені, снігові замети. Поняття набуває соціально-економічного змісту, оскільки стихійні лиха виникають переважно у місцях активної господарської діяльності

людини. У міру зростання населення і розвитку господарства зростає як частота їх появи, так і обсяг збитків, завданих стихійними лихами, і кількість жертв.

Стихійні лиха можуть призвести до необхідності надання окремим територіям термінової загальнодержавної допомоги та оголошення Президентом України надзвичайного стану.

Уражаючі фактори загроз — складова будь-якого небезпечного процесу або явища, наявність якої спричинена джерелом загрози; характеризується фізичними, хімічними і біологічними параметрами. Уражаючі фактори поділяються на 4 види: природні, техногенні, соціально-політичні та воєнні.

Критичне (порогове) екологічне навантаження — мінімальна концентрація антропогенного фактора в навколишньому середовищі, що спричиняє статистично достовірні зміни в показниках структурно-функціональної організації популяції і/або біоценозу" котрі перевищують межі адаптивних можливостей біосистеми, що історично сформувалися в конкретних умовах довкілля і змінювалися з часом.

Ризик — величина векторна і є кількісною мірою загрози, що включає такі кількісні показники як: величину збитку від небезпечного чинника; імовірність (частоту) появи даного небезпечного чинника. Ризик визначається як добуток імовірності негативної події на величину (імовірність величини) можливого збитку від неї.

Ризик у природокористуванні — імовірність несприятливих для екологічних ресурсів наслідків будь-яких (навмисних або випадкових, поступових і катастрофічних) антропогенних змін природних об'єктів і факторів.

Прийнятний ризик — рівень індивідуального ризику, виправданий з економічної, соціальної й екологічної точки зору, а також є прийнятним для управлінського адміністративного органу. Поняття прийнятного ризику є основою методології, яка дозволяє встановити рівень небезпеки — який є надмірним, а який є прийнятним, а також встановити межі для кількісного виміру рівня безпеки.

Індивідуальний ризик характеризує розподіл ризику в просторі (по території можливого знаходження індивідуума), а *соціальний ризик* — масштаб катастрофічності небезпеки.

Управління ризиком — процес прийняття рішень і здійснення заходів, спрямованих на забезпечення мінімально можливого ризику, розроблення та обґрунтування оптимальних програм діяльності, спрямованих на ефективну реалізацію рішень в області забезпечення безпеки. Головний елемент такої діяльності — процес оптимального розподілу обмежених ресурсів для зниження різних видів ризику з метою досягнення такого рівня безпеки населення і навколишнього середовища, який тільки можна досягти з точки зору економічних і соціальних факторів.

Збиток — фактичні або можливі економічні й соціальні втрати (відхилення здоров'я людини від середньостатистичного значення, тобто його хвороба або навіть смерть; порушення процесу нормальної господарської діяльності; втрата того чи іншого виду власності і т.д.) і/або. погіршення природного середовища внаслідок змін в оточуючому людину середовищі, що виникають в результаті якихось подій, явищ, дій.

Охорона навколишнього середовища — це комплекс міжнародних, регіональних, державних і локальних заходів, включаючи адміністративні, політичні, технологічні, соціальні, юридичні і суспільні, спрямовані на збереження в необхідному об'ємі природної біоти на землі, що забезпечує стійкість навколишнього середовища.

Моніторинг навколишнього середовища — система спостережень оцінки і контролю за станом навколишнього середовища, яка забезпечує її оцінку вихідного стану і своєчасне виявлення тенденцій змін у цьому середовищі.

Якість життя — сукупність природних і соціальних умов, що забезпечують (не забезпечують) комплекс здоров'я людини — особистого та громадського. Якість життя характеризує відповідність середовища проживання людини її потребам, що інтегрально відображають середню тривалість життя, міру здоров'я людей і рівень їхньої захворюваності (фізичної та психологічної), стандартизованого для даної групи населення.

Як зазначає А.Б. Качинський, важливо вказати на два нові поняття введені ООН, які отримали останнім часом в JU офіційних документах широке використання: "Індекс суспільного розвитку" (Human Development Index, HDI) і "Індекс прав людини* (Human Freedom Index, HFl). ООН розглядає ці два поняття як найважливіші інтегральні показники ("індикатори"), що характеризують якість життя в процесі розвитку суспільства.

Здоров'я (людини) — стан повного фізичного, духовного, біологічного та психічного благополуччя, за якого функції всіх органів і системи організму людини урівноважені з навколишнім середовищем, відсутні будь-які захворювання або хворобливий стан і фізичні дефекти (за визначенням ВООЗ) .

Згідно з визначенням терміну "безпека" як стану захищеності людини та навколишнього середовища метою процесу забезпечення безпеки є досягнення максимально сприятливих показників здоров'я людини і високої якості навколишнього середовища. Таким чином, здоров'я — один з найважливіших нормативних показників стану безпеки.

Очікувана тривалість життя — кількість років, які в середньому проживе представник даного покоління за припущення, що смертність представників даного покоління при переході його із однієї вікової групи до іншої буде дорівнювати сучасному рівню смертності в цих вікових групах[16].

2.2 Основні завдання, функції, права та обов'язки Департаменту екологічної безпеки

Відповідно до наказу міністра екології та природних ресурсів України у 2012 році були введені Положення про Департамент екологічної безпеки та дозвільної системи Міністерства екології та природних ресурсів України.

2.2.1. Загальні положення

а) Департамент екологічної безпеки та дозвільної системи (далі – Департамент) є структурним підрозділом Міністерства екології та природних ресурсів України (далі – Міністерство), який забезпечує реалізацію державної політики у галузі регулювання екологічної безпеки на об'єктах усіх форм власності.

б) Департамент у своїй діяльності керується Конституцією України, Законами України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, Положенням про Міністерство, наказами Міністерства та рішеннями Колегії Міністерства, а також цим Положенням.

в) Департамент у межах своїх повноважень організовує виконання нормативно-правових актів з питань регулювання екологічної безпеки та здійснює систематичний контроль за їх виконанням.

г) Департамент узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства, та в установленому порядку вносить їх на розгляд Міністру.

2.2.2 Основні завдання

А) Формування механізмів та забезпечення реалізації державної природоохоронної політики у галузі регулювання екологічної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки України, у тому числі щодо поводження з відходами та небезпечними речовинами; виробництва, реєстрації і використання засобів захисту та регуляторів росту рослин і добрив; радіаційної безпеки в межах компетенції, запобігання негативного впливу на довкілля внаслідок військової діяльності та інших небезпечних видів діяльності, нормування та регулювання у сфері поводження з небезпечними відходами.

Б) Організація і координація робіт, спрямованих на забезпечення ефективного регулювання екологічної безпеки, зокрема щодо:

запобігання або зменшення обсягів утворення та накопичення відходів, стимулювання їх утилізації та екологічно обґрунтованого видалення, відвернення негативного впливу відходів на довкілля;

забезпечення заходів безпеки у сфері поводження з небезпечними речовинами, включаючи заборону на виробництво, імпорт і використання особливо небезпечних їх видів;

здійснення в межах компетенції заходів спрямованих на реалізацію на території України єдиної екологічної політики у сфері радіаційної безпеки та військовій діяльності;

визначення екологічних критеріїв щодо забезпечення радіаційної безпеки, здійснення військової діяльності та інших небезпечних видів діяльності;

ведення і експлуатація в межах компетенції відповідних інформаційних баз даних.

В) Здійснення державного регулювання в процесі структурної перебудови економіки з метою забезпечення врахування вимог екологічної безпеки.

Г) Організація проведення державних випробувань пестицидів та агрохімікатів вітчизняного та іноземного виробництва, здійснення їх реєстрації та затвердження переліків пестицидів та агрохімікатів, дозволених для використання в Україні.

Д) Організація і координація робіт щодо гармонізації вітчизняної нормативно-правової бази у галузі регулювання екологічної безпеки з законодавством Європейського Союзу.

Ж) здійснення контролю за додержанням суб’єктами господарювання ліцензійних умов у сфері поводження з небезпечними відходами, вторинною сировиною та виробництва особливо небезпечних хімічних речовин;

З) нормування та регулювання у сфері поводження з небезпечними відходами.

2.2.3 Основні функції

Департамент, відповідно до покладених на нього завдань в порядку, встановленому чинним законодавством:

1. Здійснює комплексне управління у галузі регулювання екологічної безпеки, у тому числі щодо поводження з відходами та небезпечними речовинами; виробництва, реєстрації і використання пестицидів і агрохімікатів (далі – препаратів); радіаційної безпеки, запобігання негативного впливу на довкілля внаслідок військової діяльності та інших небезпечних видів діяльності.

2. Організує та бере участь у розробленні проектів законодавчих актів, нормативних та інструктивно-методичних документів з питань, що входять до його компетенції.

3. Організує розроблення, реалізацію та контроль за виконанням в Україні програм у галузі регулювання екологічної безпеки.

4. Організує розроблення і впровадження екологічних нормативів, стандартів, норм і правил у галузі регулювання екологічної безпеки у тому числі щодо поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами; виробництва, реєстрації і використання препаратів; радіаційної безпеки, військової та інших небезпечних видів діяльності.

5. Організовує, координує і здійснює діяльність, пов'язану з видачею дозволів і ліцензій на:

- провадження господарської діяльності із збирання і заготівлі відходів як вторинної сировини;
- здійснення операцій поводження з небезпечними хімічними речовинами і відходами та їх транскордонні перевезення;
- на ввезення в Україну та застосування дослідних партій незареєстрованих препаратів для проведення державних випробувань і наукових досліджень;
- інших випадках, передбачених законодавством.

6. Організовує роботу Ліцензійної комісії з питань прийняття рішень щодо видачі ліцензій та дозволів підприємствам, установам і організаціям відповідно до компетенції.

7. Здійснює державну реєстрацію та організує проведення державного випробування препаратів вітчизняного та іноземного виробництва, видає посвідчення встановленого зразка, затверджує переліки препаратів, дозволених до використання в Україні.

8. Здійснює акредитацію установ та організацій, які проводять державні випробування препаратів.

9. Узагальнює інформацію та здійснює комплексний аналіз показників забруднення об'єктів природного середовища і техногенної діяльності підвищеної небезпеки.

10. Бере участь у визначені критеріїв у сфері радіаційної та військової екології та здійснює аналіз їх застосування в межах компетенції.

11. Готує пропозиції щодо вжиття ефективних заходів з охорони довкілля та відшкодування екологічних збитків, заподіяних внаслідок радіаційного забруднення, військової та інших небезпечних видів діяльності.

12. Бере участь у щорічній підготовці Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища з питань, що входять до його компетенції.

13. Бере участь у нормуванні та регулюванні у сфері поводження з небезпечними відходами.

14. Сприяє пропагуванню державної політики у галузі регулювання екологічної безпеки, у тому числі поширення екологічного страхування.

15. Здійснює міжнародне співробітництво з питань, що входять до його компетенції.

16. Забезпечує виконання зобов'язань, що випливають із участі України у програмі ООН з охорони навколишнього природного

середовища (ЮНЕП), Комісії сталого розвитку ООН, інших міжнародних організаціях та програмах з питань, що входять до його компетенції.

17. Здійснює інші функції, що випливають з покладених на нього завдань.

2.2.4 Права і обов'язки Департаменту

Департамент має право:

За дорученням Міністра представляти інтереси Міністерства в міжнародних організаціях, органах державної виконавчої влади, установах, підприємствах, громадських об'єднаннях з питань, що входять до його компетенції.

Одержувати на безоплатній основі у встановленому законодавством порядку від центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, установ, підприємств і організацій інформації, необхідної для виконання покладених на Департамент завдань.

Залучати в установленому порядку на договірних засадах вчених, а також спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, в тому числі громадських (за згодою) до розгляду питань та підготовки нормативних актів, що належать до його компетенції.

Проводити в установленому порядку конференції, семінари та наради з питань, що належать до його компетенції.

Створювати науково-консультаційні ради за напрямами діяльності Департаменту та організувати їх роботу.

Брати участь у створенні та заснуванні в установленому порядку підприємств, науково-дослідних установ, інформаційно-освітніх та навчальних закладів, екологічних банків, фондів та інших організацій екологічного спрямування.

2.2.5 Організація роботи Департаменту

Для здійснення функцій, покладених на структурні підрозділи Департаменту, їх керівники та співробітники наділяються необхідними правами і несуть відповідальність згідно з Законом України "Про державну службу" та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють порядок і умови проходження державної служби, цим Положенням, положеннями про відділи та посадовими інструкціями.

До складу Департаменту входять:

Відділ контролю за обігом пестицидів та агрохімікатів.

Відділ з питань поводження з відходами та небезпечними речовинами.

Відділ дозвільно-ліцензійної діяльності.

Відділ екологічної безпеки.

Сектор контролю за додержанням ліцензійних умов та нормування у сфері поводження з відходами.ю

Граничну чисельність працівників та структуру апарату Департаменту затверджує заступник Міністра – керівник апарату в межах штатного розпису Міністерства.

Положення про Департамент та структурні підрозділи, які входять до складу Департаменту, затверджує Міністр.

Загальні засади діяльності, статус, умови оплати праці, матеріальне, соціальне і побутове забезпечення працівників Департаменту визначається Міністром згідно з чинним законодавством України.

2.2.6. Керівництво Департаменту

Департамент очолює директор, якого призначає на посаду та звільнює з посади Міністр відповідно до вимог Закону України “Про державну службу”.

Директор Департаменту має двох заступників – начальників відділів. Директор Департаменту розподіляє обов’язки між керівниками структурних підрозділів Департаменту, визначає ступінь їх відповідальності.

Директор Департаменту здійснює керівництво Департаментом і несе персональну відповідальність перед Міністром та його заступниками (кураторами роботи Департаменту за напрямками) за виконання покладених на Департамент завдань.

Директор Департаменту:

- організовує поточну роботу Департаменту, здійснює керівництво і контроль за діяльністю підлеглих структурних підрозділів;
- організовує роботу щодо підбору, розстановки та виховання кадрів Департаменту, здійснює представництво в організаціях і установах з питань, що входять до компетенції Департаменту;
- доповідає матеріали з питань, віднесених до сфери відання Департаменту керівництву Міністерства;
- в межах своєї компетенції підписує документи дозвільного характеру та візує проекти наказів, розпоряджень та директив Міністерства.
- визначає функціональні обов’язки керівників підрозділів та погоджує їх посадові інструкції;
- подає керівництву Міністерства пропозиції щодо призначення, звільнення та переведення працівників Департаменту, а також про заохочення та накладання стягнень;
- контролює виконання встановленого порядку роботи з документами.

Директор Департаменту має право:

- залучати спеціалістів структурних підрозділів Департаменту до підготовки проектів документів за дорученням керівництва Міністерства;

- підписувати відповіді роз'яснювального та інформативного характеру на звернення та запити, адресовані Департаменту;
- за дорученням керівництва Мінприроди – підписувати відповіді на звернення та/або запити, що надійшли до Мінприроди;
- підписувати листи з питань, які належать до безпосередньої компетенції Департаменту на підприємства, установи та організації, що належать до сфери управління Мінприроди;
- підписувати листи відмови у видачі дозволів на розміщення небезпечних відходів та відмов у погоджені проектів лімітів на утворення та розміщення небезпечних відходів;
- повертати виконавцям документи і вимагати їх доопрацювання у разі порушення встановлених вимог діловодства;
- вимагати від структурних підрозділів Департаменту відомості, необхідні для вдосконалення форм і методів роботи Департаменту;
- брати участь у розгляді питань і прийнятті рішень, які стосуються компетенції Департаменту;
- делегувати повноваження своїм заступникам згідно з їх кваліфікацією та компетенцією.

У разі одержання доручення, яке виходить за межі повноважень підпорядкованого йому підрозділу, Директор Департаменту має право у письмовій формі доповісти про це посадовій особі, яка дала доручення, а у разі наполягання його виконання – повідомити вищу за посадою особу.

На час відсутності директора Департаменту (відпустка, відрядження, хвороба) його обов'язки виконує заступник директора Департаменту – начальник відділу екологічної безпеки.

2.3 Нормативно-правова база в галузі забезпечення екологічної безпеки в Україні

Українське законодавство в галузі охорони навколишнього природного середовища на сьогодні є досить ґрунтовним. Проте активна розробка нормативних документів у цій галузі почалася не так давно. Значний поштовх до цього спричинило погіршення екологічного стану, вибух на Чорнобильській АЕС, погіршення якості життя людей та, як наслідок, зростання захворюваності серед населення України. За часів незалежності нормотворча діяльність формувалась під впливом з боку Європейського Союзу та прагнень України інтегруватися до європейської спільноти. У цей час було прийнято значну кількість нормативних актів. Вони розроблялись з огляду на вимоги міжнародних договорів, норм і стандартів. Водночас, адаптація вітчизняного законодавства до вимог Європейського Союзу досі триває. Законодавча база у сфері забезпечення екологічної безпеки не є довершеною і потребує доопрацювання та систематизації. Це і обумовлює актуальність проблеми. В Україні біля витоків екологічного права стояли такі відомі вчені-правознавці, як В.

Мунтян, Н. Титова, Ю. Шемшученко. Питання кодифікації екологічного законодавства досліджував М. Єрофеєв. Також значний внесок у вивченні екологічного права зробили Л. Бондар і В. Курзова. Екологічне законодавство, безперечно, є основою для реалізації екологічної політики та проведення заходів щодо охорони довкілля. Становлення екологічного права в Україні до часів незалежності проходило досить повільно. Можна виділити декілька етапів формування нормативно-правової бази.

Досить вдалою є періодизація Л. Бондар і В. Курзова. Вони пропонують виділити такі етапи: 1. Давньоукраїнський: право Київської Русі. 2. Литовська доба: право литовсько-української держави 15-16 ст. 3. Право Запорізьких козаків: козацьке звичаєве право 15 – 18 ст. 4. Право Гетьманщини: сер. 17 – сер. 19 ст. 5. Право УНР: 1917 – 1922 рр. 6. Право УРСР: період перебування України у складі СРСР. 7. Сучасний період починається з проголошення Декларації про державний суверенітет України (1990 р.). У цей час уперше проголошено генетично змінених рослин, організмів, речовин і похідних продуктів; неефективність заходів щодо подолання негативних наслідків військової та іншої екологічно небезпечної діяльності; небезпека техногенного, у тому числі ядерного та біологічного, тероризму; посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів та біотехнологій; застарілість і недостатня ефективність комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів [5,6].

Виходячи з того, що перелік загроз в екологічній сфері з часом збільшується, можна зробити висновок як про недостатню ефективність екологічної політики, так і про збільшення уваги до проблем довкілля. Також у Законі України “Про основи національної безпеки України” дано визначення національної безпеки. Вона визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у різних сферах [5].

Наступним етапом формування нормативно-правової бази стало прийняття Закону України “Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року” від 21.12.2010 р. № 2818-VI. Цей акт вже носить більш практичний характер. У ньому визначено мету національної екологічної політики. Це є стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем [6]. Також у Законі визначено принципи національної екологічної політики, які відповідають європейським. Водночас зі зростанням кількості нормативних актів виникає проблема їх

систематизації. Законодавчі акти часто мали суперечливі норми. Ще в 2003 р. Рекомендаціями парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні, схвалених постановою Верховної Ради України № 565 від 20.02.2003 р., запропоновано кодифікувати екологічне законодавство шляхом прийняття Екологічного кодексу України [7].

Незважаючи на необхідність такого акту, в системі українського законодавства такого й досі не існує. Цікавою особливістю формування українського екологічного законодавства є слідування європейським тенденціям. Більше того, спостерігається поступова екологізація законодавчих норм і в інших галузях. Про перехід від діючої економічної моделі розвитку держави на модель "зеленої економіки" свідчить підписання наказу Міністерства екології та природних ресурсів України від 24.02.2014 р. № 52. Даний наказ виданий на виконання Закону України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року", Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011 – 2015 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів від 25 травня 2011 р. з метою сприяння переходу України від діючої економічної моделі розвитку на ресурсоефективну та екологічно орієнтовану "зелену економіку". Згідно з наказом, передбачені заходи для переходу України від діючої економічної моделі розвитку на ресурсоефективну та екологічно орієнтовану "зелену економіку".

Перелік основних нормативно-правових актів у сфері забезпечення екологічної безпеки та поводження з відходами (Перелік не є вичерпним та остаточним і постійно змінюється з розвитком системи екологічного законодавства)

<u>Міжнародні конвенції</u>

- Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням.*22.03.89 р. 01.07.99 р. – приєднання Україною*
- Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті**.** *Дата підписання: 25.02.91 р. Дата ратифікації: 19.03.99 р.*
- Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами. *Дата підписання: 05.09.97 р.Дата ратифікації: 20.04.00 р.*
- Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. *Дата підписання: 25.06.98 р. Дата підписання від імені України: 25.06.98 р.Дата ратифікації Україною: 06.07.99 р. Дата набрання чинності для України: 30.10.01 р.*

- Роттердамська конвенція про процедуру попередньої обгрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі. *Дата підписання: 10.09.98 р. Дата приєднання Україною: 26.09.02 р.*
- Конвенція про захист довкілля засобами кримінального законодавства.*04.11.98 р. № ETS № 172*
- Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі. *Дата підписання: 22.05.01 р.Дата підписання від імені України: 23.05.01 р.Дата ратифікації Україною: 18.04.07 р. Дата набрання чинності для України: 24.12.07 р.*

<u>Міжнародні угоди</u>

- Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища. *Дата підписання:07.05.92 р.Дата набуття чинності:07.05.92р.*
- Угода між Урядом України та Урядом Угорської Республіки про співробітництво у галузі охорони навколишнього середовища та територіального розвитку.*Дата підписання: 13.08.92 р.Дата набуття чинності: 02.04.93 р.*
- Угода між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Міністерством охорони навколишнього середовища, природних ресурсів і лісового господарства Республіки Польщі про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища**.** *Дата підписання:18.05.92 р.Дата набуття чинності:18.05.92 р.*
- Договір між Україною та Федеративною Республікою Німеччина про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки**.** *Дата підписання: 10.06.93 р.Дата набуття чинності: 05.11.93 р.*
- Угода між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища. *Дата підписання: 10.06.93 р. Дата набуття чинності: 10.06.93р.*
- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища. *Дата підписання: 24.01.94 р.Дата набуття чинності: 30.04.94 р.*
- Угода між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Міністерством навколишнього природного середовища Словацької республіки про співробітництво у захисті навколишнього природного середовища. *Дата підписання: 30.09.94 р.Дата набуття чинності: 30.09.94 р.*
- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища. *Дата підписання: 01.12.03 р. Дата затвердження Україною: 31.01.07 р.Дата набуття чинності: 13.02.0р.*

- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чеської Республіки про економічне, промислове і науково-технічне співробітництво. *Дата підписання: 16.04.04 р.Дата ратифікації: 16.03.06р.*
- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Латвійської Республіки про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво. *Дата підписання: 05.10.04 р. Дата ратифікації: 02.11.05р.*
- Угода між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Міністерством природи і навколишнього середовища Монголії про співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища**.** *Дата підписання: 08.12.04р.Дата набуття чинності: 08.12.04р.*
- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво. *Дата підписання: 24.11.05 р. Дата ратифікації: 22.02.07 р. Дата набрання чинності: 01.04.07 р.*
- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Естонської Республіки про економічне, промислове та науково-технічне співробітництво. *Дата підписання:: 16.01.07 р. Дата ратифікації: 03.09.08 р.Дата набрання чинності: 24.09.08 р.*
- Рамкова угода між Урядом України та Північною екологічною фінансовою корпорацією. *Дата підписання: 17.09.09 р.* Дата ратифікації: 21.09.10 р. Дата набрання чинності для України: 18.11.10 р.*
- Угода про співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Міністерством з питань навколишнього середовища та просторового планування Республіки Македонія. *Дата підписання: 03.11.10 р.Дата набрання чинності для України: 03.11.10 р.*

<u>Міжнародні протоколи</u>

- Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України та Головним Комендантом Прикордонної варти Республіки Польща про спільне патрулювання. *Дата підписання: 08.12.10 р.Дата набрання чинності для України: 22.12.10 р.*
- Протокол про відповідальність і компенсацію за шкоду, заподіяну в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів та їхнього видалення. *Дата підписання: 10.12.99 р.Дата ратифікаціїЇ: 22.10.09 р.*

<u>Закони України</u>

- Конституція України.*28 червня 1996 року*
- Кодекс України «Про надра».*27 липня 1994 року№ 132/94-ВР*
- Про відходи.*5 березня 1998 року № 187/98-ВР*

- Про охорону навколишнього природного середовища.*25 червня 1991 року № 1264-XII*
- Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення. *24 лютого 1994 року № 4004-XII*
- Про ветеринарну медицину.*25 червня 1992 року № 2498-XII*
- Лісовий кодекс України. *21 січня 1994 року № 3852-XII*
- Про пестициди і агрохімікати. *2 березня 1995 року № 86/95-ВР*
- Водний кодекс України. *6 червня 1995 року № 213/95-ВР*
- Про поводження з радіоактивними відходами.*30 червня 1995 року № 255/95-ВР*
- Про приєднання України до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням.*1 липня 1999 року№ 803-XIV*
- Про металобрухт. *5 травня 1999 року № 619-XIV*
- Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції.*14 січня 2000 року№ 1393-XIV*
- Про приєднання України до Європейської Угоди про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів (ДОПНВ). *2 березня 2000 року№ 1511-III*
- Про перевезення небезпечних вантажів. *6 квітня 2000 року№ 1644-III*
- Про зону надзвичайної екологічної ситуації. *13 липня 2000 року № 1908-III*
- Про Загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами.*14 вересня 2000 року № 1947-III*
- Про об'єкти підвищеної небезпеки.*18 січня 2001 року № 2245-III*
- Земельний кодекс України. *25 жовтня 2001 року № 2768-III*
- Про питну воду та питне водопостачання.*10 січня 2002 року № 2918-III*
- Про приєднання України до Роттердамської конвенції про процедуру попередньої обгрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі.*26 вересня 2002 року № 169IV*
- Про охорону земель. *19 червня 2003 року № 962-IV*
- Про державний контроль за використанням та охороною земель.*19 червня 2003 року № 963-IV*
- Про житлово-комунальні послуги. *24 червня 2004 року № 1875-IV*
- Про Загальнодержавну програму «Питна вода України» на 2006-2020 роки. *3 березня 2005 року № 2455-IV*
- Про благоустрій населених пунктів. *6 вересня 2005 року № 2807-IV*
- Про хімічні джерела струму.*23 лютого 2006 р. № 3503-IV*
- Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. *5 квітня 2007 року № 877-V*

- Про ратифікацію Протоколу про відповідальність і компенсацію за шкоду, заподіяну в результаті транскордонного перевезення небезпечних відходів та їхнього видалення. *22 жовтня 2009 року№ 1672-VI*
- Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року. *21 грудня 2010 року № 2818-VI*

Постанови Верховної Ради України

- Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. *5 березня 1998 року № 188/98-ВР*

Укази Президента

- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 січня 2010 року «Про державне регулювання у сфері поводження з відходами». *15 січня 2010 року № 31/2010*
- Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади. *9грудня 2010 року № 1085/2010*
- Про Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України. *13 квітня 2011 року № 452/2011*

Постанови Кабінету Міністрів України

- Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів. *17 вересня 1996 р. № 1147;*
- Про затвердження Порядку здійснення екологічного контролю експортних партій брухту чорних і кольорових металів територіальними органами Міністерства екології та природних ресурсів. *2 липня 1998 р. № 999;*
- Про затвердження Порядку ведення реєстру місць видалення відходів**.** *3 серпня 1998 р. № 1216;*
- Про затвердження Порядку виявлення та обліку безхазяйних відходів. *3 серпня 1998 р. N 1217;*
- Про затвердження Порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів.*3 серпня 1998 р. № 1218;*
- Про затвердження Порядку ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів.*31 серпня 1998 р. № 1360;*
- Про затвердження Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів. *1 листопада 1999 р. № 2034;*
- Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів. *13 липня 2000 р. № 1120;*
- Про затвердження переліку окремих видів відходів як вторинної сировини, збирання та заготівля яких підлягають ліцензуванню. *28 лютого 2001 р. № 183;*

- Про затвердження переліку платних послуг екологічного характеру, які можуть надаватися територіальними органами Міністерства екології та природних ресурсів.*26 жовтня 2001 р. № 1430;*
- Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів**.***19 серпня 2002 р. № 1219;*
- Про затвердження Програми поводження з твердими побутовими відходами**.***4 березня 2004 р. № 265*
- Про затвердження Державної програми реконструкції та модернізації державних спеціалізованих ветеринарно-санітарних заводів на 2005 - 2010 роки.*19 серпня 2004 р. № 1059;*
- Про затвердження Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України.*2 листопада 2006 р. № 1524;*
- Про затвердження Правил надання послуг з вивезення побутових відходів.*10 грудня 2008 р. № 1070;*
- Про заходи щодо упорядкування видачі документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності. *21 травня 2009 р. № 526;*
- Про затвердження переліку певних дій щодо провадження господарської діяльності або видів господарської діяльності, які не можуть провадитися на підставі подання декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства.*25 серпня 2010 р. № 725;*
- Питання надання послуг з вивезення побутових відходів. *16 листопада 2011 р. № 1173;*

<u>Розпорядження Кабінету Міністрів України</u>

- Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України на період 2011 – 2015 років. *25 травня 2011 р. № 577-р*

<u>Накази міністерств та відомств</u>

Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України

- Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства. *27 жовтня 1997 року № 171*

Міністерство охорони навколишнього природного середовища України

- Про затвердження Примірних технічних вимог щодо надання послуг із поводження з небезпечними відходами. *8 квітня 2011 року № 111*

Міністерство екології та природних ресурсів України

- Щодо здійснення дозвільно-ліцензійної діяльності у сфері виробництва особливо небезпечних хімічних речовин; операцій у сфері поводження з небезпечними відходами, збирання і заготівлі окремих видів відходів як вторинної сировини (згідно з переліками, що визначаються Кабінетом Міністрів України).*26 серпня 2011 року № 295*

2.4 Поняття та види загроз національної безпеки в екологічній сфері

Загрози негативного впливу навколишнього середовища на людину існували завжди. І за умов нинішнього існування як українського суспільства, так і світової спільноти загрози національній безпеці саме в екологічній сфері набувають неабиякого значення. Більш того, складна демографічна ситуація в світі дедалі ускладнює питання щодо вірного використання як невідновлювальних природних ресурсів, так і взагалі ставлення до природних багатств окремих країн. Разом з цим останнім часом можна констатувати наявність екологічних війн, які суттєво зменшують шанси тих чи інших націй до репродукування, а у більш загальному аспекті до подальшого виживання та існування. Саме це обумовлює розгляд видової картини загроз національній безпеці України в екологічній сфері, яка, на жаль, є дуже привабливим об'єктом загроз даного класу. Знання і можливість вірного діагностування та класифікації тих чи інших загроз допоможе усвідомлювати алгоритми дій тих держав чи організацій або окремих осіб, які можуть перетворити Україну на екологічну колонію.

Відповідно до Закону України "Про основи національної безпеки України" до загроз національним інтересам і національній безпеці в екологічній сфері належать:

• значне антропогенне порушення і техногенна перевантаженість території України, зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характерів;

• нераціональне, виснажливе використання мінерально-сировинних природних ресурсів як невідновлюваних, так і відновлюваних; неподоланність негативних соціально-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи;

• погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми транскордонних забруднень та зниження якості води;

• загострення техногенного стану гідротехнічних споруд каскаду водосховищ на р. Дніпро;

• неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів, екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів;

• неефективність заходів щодо подолання негативних наслідків військової та іншої екологічно небезпечної діяльності;

• небезпека техногенного, у тому числі ядерного та біологічного тероризму;

• посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів, та біотехнологій;

• застарілість та недостатня ефективність комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів.

Видова картина загроз екологічній безпеці становить собою дворівневу систему. *На першому рівні виділяють зовнішні загрози, на другому — внутрішні.*

Після розпаду СРСР та утворення моно полярного світу загострилися проблеми не лише в монополії на проведення акцій військового характеру, а й у монополії на користування природними не-відновлювальними ресурсами. За таких умов перед Україною були поставлені дуже жорсткі вимоги щодо дотримання тих правил і норм, якими керується Захід. Одним з проявів цього диктату стало закриття в односторонньому порядку Чорнобильської атомної станції, за яке наша держави не отримала обіцяних грошей. При чому, з урахуванням того факту, що на території нашої країни перебувала ядерна зброя, а також розміщені декілька атомних станцій, деякими особами пропонується розробити методику захоронення відпрацьованого ядерного палива, яке можна захоронити на території України. При цьому, з урахуванням тієї обставини, що в жодному місці нашої планети немає могильника ядерних відходів, вимальовуються дуже цікаві перспективи отримання грошей і монополії на цей "прибутковий" вид бізнесу.

Саме тому однією з загроз національній безпеці в екологічній сфері є намагання створення в Україні "смітника світових відходів", розміщення екологічно небезпечних підприємств і створення екологічної колонії світу.

До форм екологічного колоніалізму можна віднести:

- вивіз у будь-яких формах природних ресурсів з країни;
- захоронення на території країни токсичних і радіоактивних відходів;
- розміщення або перенесення до країни брудних в екологічному відношенні галузей промисловості, а також застарілих технологій;
- експорт антиекологічної продукції, яка становить собою безпосередню загрозу здоров'ю і життю людей, а також природному середовищу життя.

У XXI столітті міць держави буде визначатися не стільки міццю її збройних сил, скільки наявністю або можливістю доступу до природних ресурсів. Саме фактор природних ресурсів відіграватиме провідну роль при оцінці могутності держави.

Застосування методу геополітичної кон'юнктури дає можливість дослідити ґеиезу виникнення конфлікту між США та Іраком та більш виважено підходити до оцінок та заяв державного департаменту, ЦРУ, ОБСЄ щодо тих чи інших подій в світі. За офіційними даними нині США споживають 40 % світових ресурсів (причому з 72 життєво важливих

джерел сировини 69 ввозять із слаборозвинених країн), а шість інших країн "великої сімки" також близько 40 %.

Ось чому США можуть дозволити собі в обхід санкції Ради безпеки ООН розпочинати бойові дії в Іраку, ось чому при повній мовчазній згоді ОБСЄ США здійснили акт агресії проти Югославії, наслідком якого залишилося перманентне жевріюче, втім кероване вогнище конфлікту. Таким чином розвинеш країни, населення яких складає близько 205 від усіх на планеті, можуть забезпечити високий рівень власного життя за рахунок решти населення планети, котре складає 80 %. Внаслідок кожна людина у розвиненій країні споживає у 20 — 30 разів більше ресурсів планети, ніж жителі тих країн, де близько 1,5 млрд осіб постійно страждають від голоду.

Природні ресурси можна поділити на дві групи: *відновлювані та невідновлювальні.* До відновлюваних ресурсів належать лісові масиви, тваринний і рослинний світ тощо. Опанування природою, її зміна можуть призвести до безконтрольного знищення відновлюваних ресурсів, спричинити погіршення екологічної ситуації, а наслідки можуть стати згубними для самої людини. Кількість невідновлювальних природних ресурсів обмежена. До обмежених природних ресурсів належать запаси палива, родовища різних металів тощо. Попри те, що немає згоди в питанні кількості не відновлю вальних ресурсів і про час, коли деякі з них буде вичерпано, все ж залишається фактом, що рано чи пізно їх буде вичерпано. У такому контексті особливого значення для України набуває енергетична криза та необхідність використання альтернативних енергетичних ресурсів.

Україна — держава з потужним і розвиненим природно-ресурсним потенціалом (ПРП), що охоплює мінеральні, земельні, водні, лісові, фауністичні та природні рекреаційні ресурси. За багатством мінерально-сировинних ресурсів Україна е однією з провідних держав світу. Копалини зосереджені у 9000 родовищах. Різноманітність і кількість мінеральних ресурсів України зарубіжними експертами оцінюється у 8 балів за 10-бальною шкалою. Україну зараховано до головних мінерально-сировинних держав світу, а за запасами основних видів корисних копалин в розрахунку на душу населення держава посідає одне з перших місць у Європі.

Згідно з даними, найзабезпеченішими щодо на душу насе лення є такі області, як Луганська, Дніпропетровська, Чернігівська, Кіровоградська. Найбільший ПРП на 1 га території мають Донецька, Дніпропетровська, Луганська області та Автономна Республіка Крим. Найменше забезпечені Волинська та Рівненська області.

У межах обміну між країнами СНД з України вивозять залізо, марганець, титан, циркон, ртуть, графіт, каолін, самородну сірку, вогнетривкі глини, кухонну сіль, високоякісну флюсову сировину, безхлорні калійні добрива, скляні піски, перліт, природне облицювальне та будівельне каміння. Разом а тим потреба у нафті власним видобутком

задовольняється на 8 %, у газі — на 22 %. Сумарна річна потреба у кольорових металах і сплавах становить близько 2 мли т. Крім того, ще багато видів мінерально-сировинної продукції виробляється із завезеної сировини.

Неабияке занепокоєння викликає нині як стан земельних ресурсів, так і система землекористування, яка склалася в Україні.

За даними А Качинського загальний земельний фонд України станом на початок 2000 р. становить 60,4 мли га. У структурі земельного фонду сільськогосподарські землі займають 72 % території, з них сільськогосподарські угіддя — 69,3, в тому числі рілля— 54,4, перелоги — 0,4, багаторічні насадження — 1,6, пасовища — 9,1, сіножаті — 3,8 %. Лісові площі — 17,2 %, заболочені землі — 1,6 %, відкриті землі без рослинного покрову — 1,8 %, землі під водою — 4 %. За даними Державного Земельного кадастру в структурі сільськогосподарських угідь України площа особливо цінних земель становить понад 12 мля га.

На жаль, сучасне сільськогосподарське використання земельних ресурсів в Україні не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, пасовищ та лісонасаджень, що негативно впливає на стійкість природних ландшафтів. Незважаючи на скорочення площі орних земель, за розораністю території Україна займає 1 місце в світі. Так, розораність території США — 20 %, Англії — 28 %, Болгари — 34 %.

Через необгрунтовану, екологічно невиважену діяльність відбуваються значні втрати ґрунту, які щороку становлять близько 600 млн т, у тому числі 50 млн т гумусу.

За експертними оцінками різке зростання сільгоспугідь та ріллі призвело до скорочення лісів, багаторічних насаджень тощо. Згідно з соціально-економічними нормативами для задоволення потреб людини потрібно 0,4 га сільгоспугідь, зокрема ріллі 0,15 га на одного жителя. На кожного жителя України припадає 0,81 га сільгоспугідь (що вдвічі перевищує нормативи) і 0,64 га ріллі (у 4 рази більше). За останні 25 років третина ріллі зазнала ерозії, площа ерозованих угідь становить 12,8 млн га (33,1 %), ріллі — 10,2 млн га (132,8%), 5,9 млн га земель зазнають вітрової ерозії.

Висока щільність населення (86 чол./км2), а також розвиток промисловості та сільського господарства, зумовлений командно-адміністративною системою, призвели до надзвичайно високого рівня освоєння та залучення в інтенсивне використання земельного фонду для різноманітних цілей: тільки 8% території республіки перебувають у "природному" стані.

Результати комплексного обстеження якісного стану ґрунтів свідчать, що найбільшу шкоду земельним ресурсам, природі та сільському господарству завдають вітрова та водна ерозії, безповоротні втрати гумусу та поживних речовин, засолення, пересушення чи перезволожений земель,

в тому числі їх заболочення; підкислення ґрунтів, їхнє опідзолювання, забруднення промисловими викидами і відходами, агрохі мі катами та радіонуклідами.

Важливе значення в покращенні стану навколишнього середовища і здоров'я людей мають лісові ресурси. Україна належать до малолісних держав світу. Площа її лісового фонду складає 9,9 млн га, в тому числі вкрито лісом 8,6 млн га із загальним запасом деревини 1,3 млрд м3. Лісистість території країни в середньому складає лише 14,3 %, тоді як лісистість Японії — 68 %, Фінляндії і Швеції — 57,0 %, Канади — 32,0 %, США — 33,0 %, Німеччини— 26,9 %, Франції — 24,0 %, колишнього СРСР — 34,0 %. На душу населення в Україні припадає в середньому 0,12 га лісу та 25 м3 запасу деревини, що також значно менше ніж в інших країнах.

Ліси республіки розміщені вкрай нерівномірно: в Поліссі вони займають близько 29,0 % території регіону, в Лісостепу — 13,0 %, в Степу — 4,0 %, в гірських районах Карпат — 40,0 % і в Криму— 10,0 %. Нестача лісів відчувається скрізь, і пов'язано це з переведенням лісового фонду в минулому на інші угіддя.

Ліси України за своїм народногосподарським призначенням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні та оздоровчі функції. На частку захисних водоохоронних та інших цінних в екологічному відношенні лісів з обмеженим лісокористуванням припадає 5,1 млн га, 51,0 % площі лісового фонду. Лісами експлуатаційного призначення зайнято 4,9 млн га, або 49,0 %.

На сьогодні в Україні спостерігається малоефективна політика лісовідведення і лісовідновлення. Протягом 1985-1993 рр. посадка і посів лісу з кожним роком зменшувалися, лише 1994 року показник посадки і посіву лісу збільшився на 10,4 % порівняно з 1993 роком і становив 29,6 тис. га.

У покращенні стану довкілля України важливе значення мають заповідники та національні парки. Проте їхня кількість наразі не дає підстав говорити про повне використання відновлювальних властивостей заповідних територій для покращення стану навколишнього середовища.

Сьогодні в умовах проведення земельної реформи створюється державний резервний заповідний фонд, в який включено понад 900 тис. га цінних природних територій, що не підлягають приватизації і де обмежується будівництво, меліорація, розорювання та інша господарська діяльність.

Що стосується показників раціональності та ефективності сучасного природокористування, то вони надзвичайно низькі. Ефективно використовується тільки від 1 до 5 % (у кращому випадку до 8-10 %) залученої до виробничих процесів природної речовини. Як зазначає відомий німецький вчений Х. Вінклер, за період, що минув після Другої

світової війни до початку 80 років було використано стільки ж мінеральної сировини, скільки за всю попередню історію людства.

Таким чином, загрозою для національної безпеки в екологічній сфері є невірний і несправедливий перерозподіл природних багатств як на планеті,
так і всередині самої держави.

Однією із концептуальних загроз є концепція "золотого міліарда".

За деякими даними, які люб'язно продукують і репрезентують наукові представники окремих західних країн, з метою унеможливлений екологічних катастроф та недопущення демографічного катаклізму необхідно звести кількість людської популяції до 1 млрд осіб. Це обмеження розраховано не по можливості елементарного прогодування, а з енергетичних параметрів, водоспоживання, максимуму промислового розвитку, допустимого ресурсного циклу, у тому числі рекреаційного, збереження екологічного балансу на планеті, з урахування можливості досягнення теоретично ймовірного максимуму середньої тривалості життя людини в межах 89±5 років і мінімуму захворюваності людей.

До країн "золотого міліарду" входять США, Англія, Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, Японія, Ізраїль.

України у цьому списку немає. За допомогою методу геополітичної кон'юнктури уможливлюється виявлення наміру тих чи інших країн прямо чи опосередковано вплинути на погіршення демографічної ситуації в країні. Відтак стають більш зрозумілими наміри організації могильнику ядерних відходів на території України, розташування шкідливих виробництв, постачання генетично модифікованої продовольчої продукції.

Саме це дає усі підстави стверджувати: концепція "золотого міліарду" е загрозою для національної безпеки України.

Слід також зважати на той факт, що особливий інтерес для країн золотого міліарда становлять невикористані до цього часу ресурси Сибіру і Далекого Сходу, які є резервом Росії. Зважаючи на той факт, що за прогнозами дослідників в середині XXI століття після глобального потепління, природні ресурси Росії стануть головною загрозою національній безпеці. Оскільки розвинені країни дуже потребуватимуть ці ресурси, Росія змушена буде вживати цілий комплекс заходів щодо недопущення ескалації загроз конституційному ладу, її територіальній цілісності, можливості сепаратизму. Сильна влада в Росії є вигідною для України, оскільки роль України у даному контексті західні стратеги розглядають як плацдарм розміщення сил впливу на Росію, яка володіє могутнім екологічним потенціалом.

Однією із загроз національній безпеці є глобальне забруднення навколишнього середовища різноманітними відходами людської діяльності, особливо у великих містах. В Україні дуже слабкою є організація збору, утилізації, знешкодження, захоронення промислових і побутових відходів. Внаслідок чого можуть наставати надзвичайні

ситуації, які становлять безпосередню загрозу екологічній безпеці і такі, що негативно впливають на здоров'я населення.

Важливою складовою економіки України є ядерна енергетика. Так, обсяги електроенергії, виробленої на АЕС, складають понад 43 % від загального виробництва електроенергії в державі. Нині в Україні експлуатується 14 енергоблоків на 5 АЕС. Здійснюється будівництво чотирьох енергоблоків на Рівненській та Хмельницькій АЕС.

Разом з тим існують інші об'єкти, що потребують підвищеної уваги з огляду на ядерну та радіаційну безпеку. В районі міста Жовті Води розташовано підприємство з видобування та переробки уранової руди. Реактори у Києві та Севастополі використовуються для проведення наукових досліджень.

На окрему увагу заслуговує проблема поводження з радіоактивними відходами (РАВ) та відпрацьованим ядерним паливом, оскільки Україна не має національних або регіональних сховищ для відпрацьованого ядерного палива, крім одного локального сховища на майданчику Чорнобильської АЕС.

Наслідки аварії на Чорнобильській атомній електростанції стали довготривалим фактором радіаційної загрози для населення на значній території. Внаслідок аварії на ЧАЕС забруднено 8,4 млн га сільськогосподарських угідь, зокрема 3,5 млн ріллі, близько 400 тис. га природних кормових угідь та понад 3 млн га лісів. Значно забрудненими на даний час є Житомирська (11439 км2), Київська (9479 км2), Рівненська (9508 кма), Чернігівська (2349 кма), Кіровоградська (2454 км2) області.

Наступною загрозою є надзвичайні ситуації, тобто стихійні лиха, пов'язані з надзвичайно динамічними процесами у природі. Характерною особливістю лих є практична непередбачуваність часу їхнього початку. Розрізняють два аспекти стихійних природних процесів: їхню потенційну небезпеку та можливість катастрофічних наслідків. Стихійні лиха часто стають причиною значної кількості людських жертв.

За останні 100 років 9 млн чоловік загинуло від повеней, 1 млн — від землетрусів і ще 1 млн — від ураганів, тайфунів і тропічних циклонів. Один з яскравих прикладів, тайфун на Таїланді, внаслідок якого загинуло близько 150 тис. осіб.

Багато мільйонів людських жертв було забрано епідеміями — супутниками стихійних лих. Розміри збитків, завданих стихійними лихами, залежать від історичних і соціальних умов, зокрема від рівня економічного розвитку даної території, умов землекористування, географічного положення, а також від тривалості й інтенсивності небажаних процесів.

До найнебезпечніших стихійних лих, що впливають на здоров'я людини та його господарську діяльність, належать: землетруси, циклони, повені, засухи тощо. Від подібних явищ необхідно відрізняти "стихійні" процеси, які повністю або частково спричинені діяльністю людини: повторна ерозія, пилові бурі тощо.

Проблемною є ситуація із зсувними процесами та іншими геологічними небезпечними явищами. Несприятливі погодні умови 1996 р. значно активізували екзогенно-геологічні процеси (зсуви, обрушення, карст, селі). Найбільше поширилися зсуви на Закарпатті, Південному узбережжі Криму, морському узбережжі Одеської області, Правобережжі Дніпра (в межах Донбасу), у Чернівецькій, Полтавській, Луганській та Львівській областях, містах Києві та Севастополі. Найбільшу кількість зареєстровано на територіях Запорізької та Чернігівської областей.

Головними причинами виникнення надзвичайних ситуацій природного характеру є:

* значне зростання антропогенного впливу на навколишнє природне середовище;

* аномальні зміни окремих параметрів біосфери, атмосфери, гідросфери та літосфери;

* різке зростання рівня урбанізації територій, концентрації об'єктів господарської діяльності та населених пунктів в зонах потенційної небезпеки;

* недостатній розвиток або відсутність системи моніторингу компонентів природного середовища, що унеможливлює підвищення точності прогнозування небезпечних природних явищ;

* незадовільний стан гідротехнічних, протизсувних, протиселевих та інших захисних споруд;

* недостатні обсяги сейсмічного будівництва та сейсмостійких будинків і споруд;

* згортання або припинення окремих превентивних заходів: попередження градобиття, попереджувальний спуск лавин тощо.

Це обумовлює необхідність у терміновій розробці ефективної системи заходів для запобігання їх виникнення, прогнозування та ліквідації наслідків аварій і катастроф і взагалі надзвичайних ситуацій соціально-політичного, природного, техногенного і воєнного походження.

Енергонасиченість сучасних промислових об'єктів стала колосальною — типовий нафтопереробний завод потужністю 10-15 млнт/рік зосереджує на своєму промисловому майданчику від 300 до 500 тис. т вуглеводневого палива, енергоємність якого еквівалентна 3-5 мегатоннам тротилу. Постійно інтенсифікуються технології: такі параметри, як температура, тиск, вміст небезпечних речовин зростають і наближаються до критичних. Зростають одиничні потужності апаратів, кількість небезпечних сполук, що в них знаходяться. Номенклатура продукції хімічних підприємств з передовою технологією, яка забезпечує комплексну переробку сировини, складається з тисяч позицій, причому багато продуктів виробництва надзвичайно токсичні. Економічна вигода кластеризації промислових підприємств призводить до створення індустріальних комплексів з вузлами енергорозподілу, тепло- і

газозабезпе-чення, транспортних магістралей, які, як правило, розташовані у населених місцях.

За даними А.Б. Качинськаго, у промисловому виробництві України нараховується 1848 хімічно небезпечних об'єктів, які зберігають, виробляють або використовують близько 273 тис. т різних сильнодіючих отруйних речовин. У народному господарстві України діє понад 1200 вибухо- та пожежонебезпечних об"єктів, де зосереджено понад 13,6 млн т твердих і рідких вибухо- і пожежонебезпечних речовин.

Таким чином, розвиток техносфери, спрямований на підвищення матеріального рівня життя, одночасно призводить до появи певного виду техногенної небезпеки як для здоров'я людини, так і для навколишнього середовища.

Найбільшу кількість техногенних НС зареєстровано у Донецькій (83), Львівській (63), Луганській (50), Одеській (48), тобто у промислових областях. Найменшу кількість зареєстровано у Вінницькій (9), Чернівецькій (8) і Тернопільській (7) областях та у Севастополі (4). Розподіл випадків виникнення НС техногенного характеру загалом збігається з картою техногенної навантаженості території України.

За ступенем потенційної небезпеки, що призводить до катастроф у техногенній сфері цивільного комплексу України, виділяють об'єкти ядерної, хімічної, металургійної і гірничовидобувної промисловості, унікальні інженерні споруди (греблі, естакади, нафто-газосховища), транспортні системи (аерокосмічні, надводні та підводні, наземні), що перевозять небезпечні вантажі та значну кількість людей, магістральні газо- і нафтопродуктопроводи. Сюди ж можна віднести і об'єкти оборонного комплексу.

Аварії і катастрофи на зазначених об'єктах можуть бути ініційованими як небезпечними природними явищами — цунамі, буранами, землетрусами, так і подіями соціально-політичного і воєнного характеру. Самі техногенні аварії і катастрофи при цьому можуть супроводжуватися радіаційними і хімічними ушкодженнями і зараженнями, вибухами, пожежами та завалами. Виникає синергетичний ефект — стихійні лиха у сучасній техносфері можуть викликати лавину надзвичайних ситуацій і призвести до дестабілізації національної безпеки і в інших сферах життєдіяльності. Має місце і зворотний зв'язок — виробнича, соціально-політична, військова діяльність можуть спровокувати природні катастрофи з тяжкими наслідками.

Також загрозою у даному аспекті можна вважати можливість вчинення актів тероризму (екологічного та технологічного) на об'єктах підвищеної небезпеки. Наприклад, через рік після закінчення війни у Кувейті було підсумовано її екологічний збиток. Коли внаслідок підпалу Іраком кувейтських нафтопромислів 75 % поверхні пустелі на території Кувейту опинилися під товщею чорного попелу, що осів під час пожеж на

нафтопромислах, 560 км узбережжя Саудівської Аравії і 90 % солончаків північної частини країни було залито нафтою.

Причому стосовно ядерної зброї та негативних наслідків від її застосування дослідниками було зроблено припущення, що ефект ядерної ночі і ядерної зими можливий на Землі і в результаті воєнних дій, із застосуванням звичайної зброї наднової модифікації, якщо вона буде застосована в умовах щільно населених міст індустріально розвинених країн, які мають могутню хімічну промисловість і атомну енергетику.

Саме це надає можливість стверджувати, що загрозу для національної безпеки в екологічній сфері становлять надзвичайні ситуації природного, соціально-політичного, техногенного і воєнного характеру.

Наступною загрозою є *екологічні конфлікти*.

Загрози навколишньому середовищу тісно пов'язані із рівнем національної безпеки, оскільки більшість конфліктів спричинена демографічними й екологічними проблемами. Чимало конфліктів, що розглядалися як політичні, економічні, етнічні, пов'язані з проблемами зростання населення і соціально-економічним напруженням через нестачу природних ресурсів.

Майбутній потенційний конфлікт між індустріально розвиненими країнами та Росією може бути спричинений розміщенням на території останньої могутніх природних ресурсів, нестача яких для деяких держав може стати фатальною. Аксіомою є те, що брак ресурсів і погіршення стану навколишнього середовища можуть призвести до конфлікту. Звичайно, що видова картина конфліктних ситуацій є вельми широкою, втім найбільш важливим як для України є наступні екологічні конфлікти:

• напруження у відносинах Росії і НАТО через стратегічну мету щодо оволодіння розвиненими країнами Заходу ресурсами Росії;

• напруження між країнами, які використовують воду Нілу (Єгипет, Судан, Ефіопія);

• напруження між Туреччиною та іншими державами, що використовують води Тигру та Євфрату;

• використання нафти Близького Сходу як політичної зброї;

• напруження між Ефіопією і Сомалі та хаос у цих країнах, викликаний зростанням населення та нестачею орних земель;

• продовження конфліктів у всій Центральній Америці у зв'язку зі зростанням населення та еміграційних процесів (Гондурас, Сальвадор, Мексика, Гватемала, Нікарагуа);

• напруження між В'єтнамом і Китаєм через багаті морські нафтоносні поля.

Відтак — екологічні конфлікти будь-якої інтенсивності, прямі або латентні, дійсні або потенційні становлять собою загрозу екологічній безпеці України.

На окрему увагу заслуговує проблема поводження з радіоактивними відходами (РАБ) та відпрацьованим ядерним паливом. Оскільки Україна не

має національних або регіональних сховищ для відпрацьованого ядерного палива, крім одного локального сховища на майданчику Чорнобильської АЕС.

Основна маса РАВ в Україні утворилася внаслідок аварії на 4-му енергоблоці Чорнобильської АЕС. РАВ, що утворюються за експлуатації АЕС, знаходяться на стадії проміжного зберігання на майданчиках АЕС. Відпрацьоване ядерне паливо АЕС з реакторів ВВЕР відправляється на переробку до Росії. Розпочалися роботи зі створення сховища для відпрацьованого ядерного палива на Запорізькій АЕС. Розробляється програма поводження з відпрацьованим ядерним паливом українських АЕС як частина комплексної програми розв'язання проблем ядерного паливного циклу.

У промисловості, медицині, сільському господарстві, науці України широко використовуються джерела іонізуючого випромінювання (ДІВ). Тик, за даними МОЗ, в Україні існує близько 9 тисяч підприємств та організацій, які використовують понад 100 тисяч ДІВ. Найбільш завантаженими областями є: Харківська (близько 800 підприємств), Донецька (близько 400 підприємств), Дніпропетровська (понад 800 підприємств), Луганська (понад 100 підприємств) та м. Київ (близько 300).

Нині проблема збереження ДІВ в Україні загострюється у зв'язку з економічною кризою у країні. Деякі підприємства припинили свою діяльність, у тому числі пов'язану з застосуванням ДІВ, які потрібно передати на захоронення і зберігання у спеціальні сховища. Тому набуття чинності державного системного обліку і контролю ДІВ є одним з основних заходів підвищення рівня радіаційної безпеки країни.

Аналіз радіаційної безпеки в України не можна здійснювати без урахування наслідків аварії на ЧАЕС, оскільки вона справляє значний негативний вплив на загальну екологічну та економічну ситуацію в державі. Вона негативно відбивається на всіх сферах життя, галузях виробництва, зачіпає інтереси всіх громадян України, держави загалом. Унаслідок аварії населення України зазнало впливу від надзвичайно великих до малих доз радіаційного випромінювання.

Зона відчуження Чорнобиля становить серйозну загрозу для навколишнього середовища через наявність 800 місць поховань радіоактивних відходів із загальною активністю понад 200 кКі. Саркофаг у Чорнобилі навколо пошкодженого блоку четвертого реактора не повністю герметизовано. Всередині саркофага відбуваються процеси, які спеціалісти не можуть повністю пояснити. Цей об'єкт є радіаційно-небезпечним через наявність тріщин і значної кількості пилу.

Радіація потрапляє у навколишнє середовище з водою, що там вже була, і тією, що надходить через щілини у даху. Ця вода містить ізотопи Cs-137, Cs-134 і Sr-90, а також солі урану (приблизно 1 мг/л). Екологічну небезпеку становить також ядерне паливо та радіоактивні речовини, викид

яких відбувся під час аварії. Вони осіли навколо блоку, а потім були закриті піском і бетоном.

Одна з основних проблем, пов'язаних з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, полягає у забезпеченні населення, що постраждало, екологічно чистими продуктами харчування. Ця проблема загострюється через економічну кризу в Україні. Складність отримання екологічно чистої продукції викликала необхідність у профілактичному використанні детоксикуючих речовин, здатних за короткий час вивести з організму радіоактивні речовини, важкі метали, патогенні мікроорганізми і продукти їхньої життєдіяльності.

Наслідки Чорнобильської катастрофи прямо або опосередковано позначилися на всіх галузях народного господарства у всіх регіонах України. Сильного негативного психологічного виливу зазнало населення України, особливо постраждало здоров'я дітей та осіб найпродуктивнішого віку. Крім того, ця подія викликала регульовану і нерегульовану міграцію населення, сформувала у нього негативне ставлення до атомної енергетики і окремих радіаційно небезпечних виробництв. Треба зазначити, що для вирішення всіх нагальних проблем, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварії на ЧАЕС, зроблено ще замало.

Таким чином загрозою екологічній безпеці є незадовільний стан радіаційної безпеки та наслідки авари на Чорнобильській АЕС.

Нетрадиційні загрози

Перші роки XXI ст. обіцяють Україні, окрім звичних загроз природного і антропогенного походження, нові, нетрадиційні загрози, що можуть стати серйозною проблемою для національної безпеки України. До них дослідники відносять: загрози космічного, ракетно-космічного походження, нові екологічні захворювання, гепатогенні зони. Коротко розглянемо їх зміст.

Загрози космічного походження

Падіння небесних тіл зіграли важливу роль в історії Землі. За останні 600 млн років відбулося приблизно п'ять подій, внаслідок яких за порівняно стислий проміжок часу відбулися значні зміни фізичного та хімічного складу Океану, атмосфери, що спричинило своєю чергою докорінні зміни флори і фауни Землі. Припущення, що межі геологічних епох пов'язані з падіннями на Землю небесних тіл, знайшло багато серйозних наукових підтверджень. Інтерес науковців до проблеми зіткнення астероїдів із Землею і можливих наслідків таких катаклізмів є стійким і навіть зростає протягом останніх років.

Реальність небезпеки падіння на Землю астероїдів діаметром 50-100 м не викликає сумнівів. Останнє таке падіння — у басейні Підкаменної Тунгуски метеорита або фрагмента комети відбулося 1908 року. Характерний розмір об'єкта не перевищував 50 м, а енерговиділення, яке мало місце внаслідок вибуху, майже дорівнювало енергії, що виділяється під час вибуху ядерного заряду 15-20 Мт. Очевидно, що якщо подібна

подія станеться у густонасе-леному районі Землі, це спричинить загибель мільйонів людей та інші катастрофічні наслідки.

Багато вчених наполягають на необхідності зосередження зусиль на запобіганні можливому падінню на поверхню Землі об'єктів діаметром 1 км та більше. Енерговиділення у результаті такої події було б еквівалентно вибуху в 1 млн Мт. При цьому буде знищено приблизно чверть населення Землі та викликає сумнів сам факт існування людини як біологічного виду. Проте середній інтервал часу між падіннями таких значних об'єктів — приблизно 500 тисяч років, і таку подію можна передбачити за кілька десятків років, використовуючи дані астрономічних спостережень. Загрози ракетно-космічного походження

Останніми десятиліттями поверхня Землі, її атмосфера і навколоземний простір сильно забруднюються внаслідок запусків космічних апаратів (у тому числі військового призначення). Це пов'язано з високою динамічністю фізичних процесів, що відбуваються при цьому. Наприклад, при польоті на активній дистанції траєкторії виведення космічного апарата ракетні двигуни щосекундно викидають в атмосферу близько 3100 кг токсичних продуктів згоряння. При цьому швидкість їх витікання в атмосферу становить 2800-3000 м/с, а температура — 30000 "С. У певних випадках після запуску ракет-носіїв може спостерігатися різка зміна погодних умов у регіональному масштабі. У результаті запусків виникла й інша серйозна проблема — "космічне сміття": забруднення навколоземного космічного простору об'єктами штучного походження.

Освоєння космосу призвело до того, що на різні навколоземні орбіти було виведено понад 19 тис. об'єктів. Значна їхня частина зруйнувалася ще на вході до щільних шарів атмосфери. Проте на низьких навколоземних орбітах знаходиться понад 7 тис. об'єктів загальною масою 3200 т. Це переважно уламки супутників, що утворилися внаслідок аварій. У випадку падіння вони становлять значну небезпеку для промислових об'єктів, атомних електростанцій, гідротехнічних споруд.

Слід також сказати і про загрозу можливих збройних конфліктів у космосі та їхніх ймовірних наслідках. Так, у разі розгортання космічного ешелону ПРО і розв'язування бойових дій можливі масові підриви останніх ступенів балістичних ракет, вибухи протиракет з різним бойовим обладнанням, зруйнування космічних апаратів. Природно" що під час збройного конфлікту у космосі утворення великої кількості космічного сміття нікого не цікавитиме. Тому необхідно усвідомлювати можливі наслідки подібних акцій. Збройний конфлікт може закінчитися через місяці або роки, а ближній космос буде закрито для людської діяльності на сотні років.

Сучасний науково-технічний і промисловий потенціал України дозволяє на базі існуючих ракетних і ядерних комплексів країни створити високоефективний захист Землі від падіння небесних тіл, великих залишків космічних апаратів.

Нові "екологічні" захворювання

Річ у тім, що з розвитком цивілізації, збільшується її негативний вплив на екологію. Одним з напрямів недопущення цього пагубного впливу є дотримання граничної чисельності землян. За підрахунками вчених, такий спад розпочнеться після того, як кількість землян перевищить 12 млрд. Одним з чинників, який регулюватиме цю кількість буде сама природа. Саме при набранні граничної чисельності людей можуть буди активовані екологічні чинники, які залежать від щільності планети.

Свого часу Т. Мальтусом була висунена гіпотеза, згідно з якою одним з механізмів регуляції популяції людей стануть епідемії, тобто чинники, які безпосередньо залежать від щільності населення. Причому ще у минулому столітті Н,Ф. Реймерс зазначав про теоретичну ймовірність захворювань на кшталт пандемія грипу. Відтак, аналізуючи ситуацію у першій декаді XXI ст., коли епідемії групи спалахують з нечуваним розмахом, можна з впевненістю стверджувати про те, що дана гіпотеза має під собою серйозний ґрунт.

Більш того, на початку XXI ст. набули широко розповсюдження захворювання, що не мають засобів для ефективного лікування, особливо геморрагічної групи:

• лихоманка Ебола;
• лихоманка Марбург;
• лихоманка Денге,
• жовта лихоманка;
• чорна віспа;
• туляремія тощо.

У зонах екологічного лиха, біогеохімічні середовища яких містять високі концентрації токсичних металів, з'являється загроза нових екологічних захворювань:

- алопеція — облисіння дітей (Чернівецька область, м. Сіламяе — Естонія);

- "картопляна хвороба" ("стопа, що ляскає", — нерозгинання ступні), яка з'явилася внаслідок порушення технологій застосування імпортних пестицидів;

- "жовті діти" — в Алтайському краї (Росія) 1989 року 60 % новонароджених мали ураження центральної нервової системи;

- психоневрозні сексуальні розлади, що масово спостерігалися у людей, які проживають районі Семипалатинського ядерного полігона (Казахстан).

Більшість з перерахованих вище загроз так чи інакше висвітлювалася у пресі. Менш відомі проблеми антропогенного вивільнення екологічних ніш і загроза заповнення їх шкідливими і небезпечними організмами, у тому числі хвороботворними (мабуть, таким був механізм поширення вірусу імунодефіциту — ВІЛ, що викликає поки невиліковне захворювання

СШД). Серед екологічних проблем — це одна з найгостріших і потенційно небезпечних.

Виникнення нових летальних захворювань можна трактувати як процес самозріджування тих популяцій людини, які досягли аномально великої кількості. Інтенсивність цього природного процесу залежить від густоти населення популяції. Популяційні вибухи неодмінно супроводжуються спалахами захворювань. І у людському співтоваристві, окрім контрольованих хвороб (чума, жовта лихоманка тощо), закономірно повинні виникати нові, які раніше не були відомі або не виявляли себе в активній формі (наприклад, спалахи "хвороби легіонерів", синьогнойної інфекції у пологових будинках тощо).

Геопатогенні зони

Геопатогенні зони — ще один екологічний чинник, вкрай несприятливий для безпеки і здоров'я людини. Його підступність полягає у тім, що геологічним середовищем (карстово-суфозійні провалля, зсуви, розлами земної кори, підземні водотоки, палео-річища тощо) генерується аномальна енергетика. Ця енергетика невидима, невідчутна і впливає на живе і неживе не відразу, а в міру її накопичення.

Геопатогенні зони небезпечні для людей, оскільки є потенційною загрозою промисловим спорудам і житловим будівлям, впливають на їхню міцність та стійкість. Наприклад, зсуви призводять до руйнації будинків, а утворення карстових порожнин може спричинити серйозні аварії на промислових об'єктах, що над ними знаходяться.

Випромінювання геопатогенних зон справляє негативний психофізичний вплив на людей. Довготривале перебування над давніми річищами і підземними водотоками викликає пригнічення росту рослин, ослаблення організму тварин. У людей виникають такі захворювання, як рак, склероз, ішемічна хвороба серця. Спираючись на порівняльне дослідження випадків захворювання раком у місцях підвищеного антропогенного забруднення і над зонами розламів, дослідники дійшли висновку, що показник захворюваності на рак вище в 2,5 рази для тих, хто проживає у зоні розламів. А якщо будинок знаходиться на перетині зон розламів, то й у 5,5 разів.

У геопатогенних зонах змінюються поведінка людини. Встановлено, що місця "кривавих" перехресть, де часто відбуваються автомобільні аварії і люди буквально лізуть під машини, прив'язані до зон розламів і річищ висохлих річок. Ці зони також дуже небезпечні для будівництва, адже можуть спричинити раптову руйнацію будинку.

Офіційна статистика щодо захворюваності й смертності під впливом геопатогенних зон поки відсутня через слабку вивченість проблеми. Проте їхній шкідливий вплив на здоров'я людини не викликає сумніву і підтверджується численними фактами.

Не можна нехтувати і зневажати глобальними екологічними п роблемами.

Слід зазначити, що нині відсутня єдина наукова точка зору щодо глобальної зміни клімату, як наслідку антропогенної діяльності. Так, на думку багатьох вчених, не збільшення концентрації парникових газів є причиною потепління на планеті, а періодичні зміни клімату виливають на концентрацію вуглецю в атмосфері.

Серед загроз екологічній безпеці України проблема транскордонного забруднення посідає особливе місце. Так, внаслідок недогляду та грубого порушення техніки безпеки й екологічних вимог на низці золотовидобувних і переробних заводів Румунії, розміщених уздовж приток р.Тиси та за її руслом, у лютому та березні 2000 року відбулося масштабне забруднення ціанідами і солями важких металів — свинцю" олова, цинку, сполук міді, марганцю, заліза території України. Це вкрай загострило екологічну обстановку в басейні р. Тиси, іі приток та Дунаю, і завдало державі значної екологічної та економічної шкоди, зокрема це призвело до створення у регіоні значного соціально-психологічного напруження внаслідок затримки термінів початку проведення весни но-польових робіт.

При цьому румунська сторона не вважає наслідки трагічними. Випадок, що стався, Румунія вважає одиничним і, зрештою" немає відповідних двосторонніх чи міжнародних угод. Очевидно, що запобігання транскордонного забруднення території країни, відшкодування збитків, пов'язаних з ними, вимагає щонайшвидшого вжиття відповідних заходів.

Усвідомлення міжнародним співтовариством неможливості однобічного розв'язання екологічних проблем в умовах взаємозалежності й транскордон пості впливу антропогенного навантаження на навколишнє середовище передбачає особливу роль глобального співробітництва у зміцненні екологічної безпеки, відповідну державну політику кожного члена світового співтовариства [16].

Питання для самоперевірки:

1. Які основні завдання, функції, права та обов’язки Департаменту екологічної безпеки?
2. Назвіть основні нормативно-правові акти України у сфері забезпечення екологічної безпеки та поводження з відходами.
3. Які основні види загроз національній безпеці в екологічній сфері?
4. В чому сутність концепції "золотого міліарду"?
5. Що є головними причинами виникнення надзвичайних ситуацій природного характеру?
6. Назвіть основні види та причини виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру.
7. Що належить до нетрадиційних загроз?

3 АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1 Головна мета системи екологічної безпеки України

Головною метою функціонування системи екологічної безпеки України має бути вироблення концептуальних засад загальної стратегії у сфері раціонального природокористування та захисту навколишнього середовища, а також втілення їх у практику з метою сталого економічного та соціального розвитку держави. При цьому передбачається формування нових типів технологічних процесів, соціальної організації та управління, здатності розв'язувати екологічні проблеми та зменшувати будь-які екологічні небезпеки, що становлять значну загрозу національній безпеці України.

Створення системи екобезпеки разом із вдосконаленням соціально-економічної системи безпеки є новим елементом національної безпеки. Підґрунтям цієї системи мас стати адекватний організаційно-правовий, соціально-політичний, господарський механізм управління природокористуванням, що базується на кількісних даних, результатах математичного моделювання та прогнозування, сучасних інформаційних технологіях, можливості протидії антропогенній і природній деструкції біосфери.

Екологічно безпека виступає як заперечення екологічної загрози, що виявляється у локальних, регіональних і глобальних масштабах як екологічні стихії, соціальні кризи та техногенні катастрофи. Забезпечення екологічної безпеки це основний спосіб розв'язання екологічних проблем, що гарантує громадянам Україні розвиток і проживання в біосферосумісній формі. Створення системи екологічної безпеки означає задоволення екологічних вимог суб'єктів екосистеми, яка повинна мати пріоритет серед інших аспектів традиційної національної безпеки.

Для того, щоб фактичний екоцид в Україні, що має не тільки екологічні, а й економічні та політичні корені (у минулому), не призвів до значних соціальних конфліктів, стратегічною метою держави має бути ліквідація значного відставання від розвинених держав у результатах діяльності, спрямованої на охорону навколишнього середовища та забезпечення високої якості життя населені їм. Слід визнати, що в сучасних умовах самостійне досягнення такої мети уявляється малореальним. Необхідна допомога розвинених держав, тісне співробітництво та кооперація з усіма державами світу. Зрештою, політика екологічної безпеки України має інтегруватися в систему колективної екологічної безпеки[16].

3.2 Національні інтереси України в екологічній сфері

Серед національних пріоритетів розвинених країн прородоохоронний аспект посідає одне з чільних місць. Ця обставина створює для цих країн значні переваги на світовій арені.

Національні інтереси у сфері екологічної безпеки - природні потреби або прагнення суспільства до нормального існування та розвитку. Суспільство відповідно до усвідомлення власних потреб створює механізми забезпечення цих потреб. Усвідомлені національні інтереси становлять основу внутрішньої та зовнішньої політики держави, визначають ідеологію держави. Національні інтереси в екологобезпечній сфері пов'язані з дією механізмів самозбереження людини, суспільства і держави.

У суспільстві, побудованому на демократичних засадах, сфера національних інтересів враховує інтереси людини, суспільства загалом та держави. Інтереси людини:

Право людини на повну екологічну безпеку у своїй державі має посісти в Україні чільне місце серед інших фундаментальних прав людини, що гарантуються Конституцією.

Послідовно здійснювана ефективна політика в її природному, економічному та соціальному аспектах забезпечує відносно екобезпечний розвиток суспільства за рахунок дотримання рівноваги між запитами суспільства та можливостями природи. Інтереси суспільства:

Екологічна безпека є таким типом розвитку суспільства (як суб'єкта екосистеми), який реалізується в умовах інтенсивно-коеволюційного розвитку, тобто в інтересах як суб'єкта екосистеми, так і об'єкта (середовища). Екологічної безпеки неможливо досягти в рамках традиційного і промислового розвитку, оскільки він побудований на руйнуванні природного середовища. Екологічна безпека є іманентною характеристикою лише інтенсивно-коеволюційного способу розвитку і тим самим головним механізмом становлення ноосфери.

Інтереси держави:

Головними інтересами держави в сфері екологічної безпеки мають бути вироблення концептуальних основ загальної стратегії в галузі навколишнього середовища і раціонального природокористування, а також дотримання їх на практиці для сталого економічного та соціального розвитку держави. При цьому передбачається формування нових типів технологічних процесів, соціальної організації та управління, здатності розв'язувати екологічні проблеми та зменшувати будь-які екологічні небезпеки, що становлять значну загрозу національній безпеці України.

3.3 Структура системи управління національною безпекою

Структурно-функціональний аналіз повноважень органів державної влади дозволяє зробити ряд висновків, важливим серед яких є той, що

сучасна система управління національно безпекою потребує удосконалення. Практичним виходом даних висновків є запропонування структури ієрархічної системи управління національною безпекою. Складовими даної структури є органи влади й управління усіх гілок влади, а також громадські організації та окремі громадяни відповідно до чинного законодавства. Таким чином, з урахуванням викладених вище пояснень, пропонується наступне.

Найвищий щабель державного управління національною безпекою посідає Президент України, який здійснює загальне управління національною безпекою в усіх сферах життєдіяльності. Президент також координує діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади в питаннях забезпечення національної безпеки України.

Наступний елемент ієрархії — Рада національної безпеки і оборони України, яка має здійснювати стратегічне управління національною безпекою в усіх сферах життєдіяльності. На РНБОУ доцільне покласти завдання щодо координації діяльності у сфері забезпечення національної безпеки не лише органів виконавчої, а й законодавчої і судової влади. Нині РНБОУ фактично перебуває у полі тяжіння виконавчої влади, і фактично за змістом виконуваних завдань є органом управління спеціальної компетенції. На наш погляд, даний підхід не виправдовує себе. І як раз міжгалузевий не лише вертикальний, а й горизонтальний характер діяльності даного органу є одним з напрямів оптимізації його діяльності.

Кабінет Міністрів України, як вищий орган системи органів виконавчої влади, здійснює управління національною безпекою через центральні та місцеві органи виконавчої влади. Таким чином можна стверджувати про міжгалузевий характер управління національною безпекою Кабінетом Міністрів. Це надає можливість визначити Кабінет Міністрів як орган міжгалузевого державного управління національною безпекою. Такий же міжгалузевий характер забезпечення національної безпеки притаманний Верховній Раді України, судам загальної юрисдикції, Конституційному Суду України.

Наступний щабель в ієрархічній системі органів державного управління посідають центральні органи виконавчої влади, які виступають центральними органами управління в певній сфері життєдіяльності. Так, прикладом, основним призначенням МВС є забезпечення внутрішньої безпеки, СБУ - зовнішньої безпеки. Міністерства аграрної політики — забезпечення продовольчої безпеки тощо. Таким чином, кожен центральний орган виконавчої влади виступає самостійним суб'єктом управління національною безпекою в конкретній сфері життєдіяльності, у той же час є підпорядкованим Кабінету Міністрів України. Таким чином дані органи пропонується називати органами тактично-галузевого управління.

У свою чергу місцеві органи виконавчої влади, які здійснюють діяльність із забезпечення національної безпеки, а також органи місцевого

самоврядування у межах делегованих ним Кабінетом Міністрів повноважень є нижчою ланкою управління національною безпекою. Вони забезпечують національну безпеку відповідно до потреб тієї місцевості, управління якою вони здійснюють. Таким чином дані органи ми назвали органами локального управління національною безпекою.

Окрема увага приділена недержавним структурам, на які, на нашу думку, доцільно покласти функції щодо здійснення демократичного цивільного контролю над системою управління національною безпекою, а також розробити форми їх сприяння і безпосередньої участі у забезпеченні національної безпеки. Причому даний контроль разом із різними видами державного контролю (парламентський, адміністративний, прокурорський, судовий) має виступати складовим елементом загальної системи контролю системи управління національно безпекою.

Отже, *структура системи управління національною безпекою* має наступний вигляд:

1) Президент України;

2) Рада національної безпеки і оборони України;

3) Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції;

4) центральні органи виконавчої влади;

5) місцеві органи виконавчої влади, та органи місцевого самоврядування в межах делегованих Кабінетом Міністрів України повноважень;

6) система суб'єктів недержавної форми власності. [16]

3.4 Державна система забезпечення екологічної безпеки

Це організована державою сукупність суб'єктів, об'єднаних цілями та завданнями щодо реалізації національних інтересів у екологічній сфері, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України.

Система забезпечення екологічної безпеки створюється і розвивається відповідно до Конституції України, указів Президента України, постанов Уряду, Закону України "Про основу національної безпеки України", державних програм у цій сфері.

Основу цієї системи складають органи всіх гілок влади, що вживають заходи політичного, правового, економічного, силового чи іншого характеру, спрямовані на забезпечення національної безпеки в екологічній сфері в інтересах особи, суспільства та держави.

Структура системи забезпечення складається із підсистем державного і недержавного забезпечення. Підсистема державного забезпечення у свою чергу складається з органів загальної компетенції і органів спеціальної компетенції.

Конституція України покладає відповідні функції щодо забезпечення екологічної безпеки та раціонального природокористування на Верховну

Раду, Президента, Кабінет Міністрів України, органи виконавчої влади різного рангу.

У розробці, плануванні та експертизі законодавчих актів у галузі екології беруть участь різні комітети Верховної Ради наприклад, Комітет з питань екологічної політики, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, інші комітети Верховної Ради України в межах своєї компетенції, науково експертний та юридичний відділи Секретаріату Верховної Ради України та інші уповноважені органи.

Президент України є гарантом Конституції України, зокрема, положення щодо забезпечення екологічної безпеки, прав громадян на забезпечення безпечного для життя і здоров'я довкілля. Президент має право ухвалювати укази про оголошення окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації та про введення в Україні або окремих її місцевостях надзвичайного стану в разі виникнення аварій, катастроф, стихійного лиха, що становлять загрозу для життя і здоров'я людей. Президент України спирається на підпорядковані йому спеціальні органи, серед яких насамперед слід відзначити Раду національної безпеки і оборони України.

Кабінет Міністрів України забезпечує здійснення державної екологічної політики, розробляє державні та міждержавні екологічні програми, забезпечує їх виконання, координує діяльність міністерств та інших органів виконавчої влади у питаннях охорони оточуючого середовища, ухвалює відповідно до закону, рішення про обмеження, призупинення або припинення діяльності підприємств, установ та організацій у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього середовища. Кабінет Міністрів України забезпечує вжиття заходів, передбачених програмою ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, ухвалює рішення з питань ліквідації інших аварій, катастроф, стихійних лих, здійснює у межах його повноважень державне управління у сфері охорони та раціонального використання земель, надр, водних ресурсів, рослинного і тваринного світу, інших природних ресурсів.

У Кабінеті Міністрів України створено Управління експертизи та аналізу розвитку техногенної, екологічної, ядерної безпеки та природокористування. Важливу роль у запобіганні виникненню надзвичайних ситуацій природно-техногенного походження є мінімізації шкоди, заподіяної внаслідок їх виникнення. Постійна урядова комісія з питань техногенно екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій створена 1997 р.

До повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій належить контроль за дотриманням земельного і природоохоронного законодавства, використанням і охороною земель, природних ресурсів, відтворенням лісів. Виконавчі органи погоджують питання про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів, визначають установленим ладом розміри відшкодування за

забруднення довкілля та інші екологічні збитки підприємствам, установам і організаціям; визначають території для складування, зберігання або розміщення виробничих, побутових та інших відходів, погоджують проекти землеустрою та контролюють їх виконання. У межах їхньої компетенції ці органи вживають необхідних заходів щодо ліквідації наслідків екологічних катастроф та інших надзвичайних ситуацій.

Чинне законодавство України покладає природоохоронні функції та завдання на низку уповноважених органів державного управління. Ці функції і завдання сформульовані у відповідних законах України та підзаконних актах. В останніх, зокрема, відомча компетенція у концентрованому вигляді закріплена у положеннях про ці відомства[16].

3.5 Основні положення Закону України "Про основи національної безпеки України"

19 червня 2003 року було прийнято Закон України "Про основи національної безпеки України". В преамбулі даного закону зазначено, що цей Закон відповідно до пункту 17 частини першої статті 92 Конституції України визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. Структурно закон містить 12 статей. У статті 1 дається визначення наступних термінів:

національна безпека — захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам;

національні інтереси — життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдино їх) джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток;

загрози національній безпеці — наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України;

воєнна організація держави — сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх загроз;

правоохоронні органи — органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій.

У статті 2 визначається правова основа національної безпеки, яку становлять Конституція, цей та інші закони України, міжнародні договори,

згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання законів інші нормативно-правові акти.

У статті 3 надається перелік об'єктів національної безпеки:

1) людина і громадянин — їхні конституційні права і свободи;

2) суспільство — його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси;

3) держава — її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

У статті 4 визначається коло суб'єктів забезпечення національної безпеки. До них належать: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; громадяни України, об'єднання громадян.

У статті 5 окреслені принципи забезпечення національної безпеки, до яких належать:

1) пріоритет прав і свобод людини і громадянина; верховенство права;

2) пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів;

3) своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;

4) чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки;

5) демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки;

6) використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки.

У статті 6 визначені пріоритети національних інтересів:

• гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина;

• розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів;

• захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України;

• зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві;

• забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України;

• створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;

• збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку;

• забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;

• розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення;

• інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір;

• розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

У статті 7 окреслюються загрози національним інтересам і національній безпеці у найбільш важливих сферах життєдіяльності:

1) зовнішньополітичній;
2) державної безпеки;
3) воєнній та безпеки державного кордону України;
4) внутрішньополітичній;
5) економічній;
6) соціальній та гуманітарній;
7) науково-технологічній;
8) екологічній;
9) інформаційній.

Відповідно до даних загроз, у статті 8 визначені основні напрями державної політики з питань національної безпеки. Зазначено, що з урахуванням геополітичної і внутрішньої обстановки в Україні діяльність усіх державних органів має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності і правопорядку та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України в світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації.

У статті 9 окреслені повноваження суб'єктів забезпечення національної безпеки.

Президент України як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції

України, прав і свобод людини і громадянина, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України і Голова Ради національної безпеки і оборони України здійснює загальне керівництво у соферах національної безпеки та оборони України;

Верховна Рада України в межах повноважень, визначених Конституцією України, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України;

Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, обороноздатності, національної безпеки України, громадського порядку і боротьби із злочинністю;

Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах національної безпеки і оборони; з урахуванням змів у геололітичній обстановці вносить Президенту України пропозиції щодо уточнення Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини України;

міністерства, Служба безпеки України та інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України завдань, здійснюють реалізацію концепцій, програм у сфері національної безпеки, підтримують у стані готовності до застосування сили та засоби забезпечення національної безпеки;

Національний банк України відповідно до основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику в інтересах національної безпеки України;

суди загальної юрисдикції здійснюють судочинство у справах про злочини, що завдають шкоди національній безпеці України;

прокуратура України здійснює повноваження у сфері національної безпеки України відповідно до Конституції України та Закону України "Про прокуратуру України";

місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують вирішення питань у сфері національної безпеки, віднесених законодавством до їхньої компетенції;

воєнна організація держави забезпечує оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів; протидіє зовнішнім загрозам воєнного характеру;

правоохоронні органи ведуть боротьбу із злочинністю і протидіють тероризму, забезпечують захист і врятування населення в разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характерів;

громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення ЇЇ національної безпеки; як безпосередньо, так і через об'єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку.

У статті 10 дається перелік основних функцій суб'єктів забезпечення національної безпеки:

• вироблення і періодичне уточнення Стратегії національної безпеки України і Воєнної доктрини України, доктрин, концепцій, стратегій і програм у сфері національної безпеки, планування і здійснення конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації загроз національним інтересам України;

• створення нормативно-правової бази, необхідної для ефективного функціонування системи національної безпеки;

• удосконалення її організаційної структури;

• комплексне кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне та інше забезпечення життєдіяльності складових (структурних елементів) системи;

• підготовка сил та засобів суб'єктів системи до їх застосування згідно з призначенням;

• постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в політичній, соціальній, економічній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, воєнній та інших сферах, релігійному середовищі, міжетнічних стосунках;

• прогнозування змін, що відбуваються в них, та потенційних загроз національній безпеці;

• систематичне спостереження за станом і проявами міжнародного та інших видів тероризму;

• прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву;

• розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту національних інтересів України;

• запобігання та усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на національні інтереси;

• локалізація, деескалація та врегулювання конфліктів і ліквідація їх наслідків або впливу дестабілізуючих чинників;

• оцінка результативності дій щодо забезпечення національної безпеки та визначення витрат на ці цілі;

• участь у двосторонньому і багатосторонньому співробітництві в галузі безпеки, якщо це відповідає національним інтересам України;

• спільне проведення планових та оперативних заходів у рамках міжнародних організацій та договорів у галузі безпеки.

У статті 11 зазначено, що Контроль за реалізацією заходів у сфері національної безпеки здійснюється відповідно Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Радою національної безпеки і оборони України в межах їх повноважень, визначених Конституцією і законами України.

У статті 12 "Прикінцеві положення" вказується, що цей Закон набирає чинності з дня його опублікування, а з набранням чинності цим Законом втрачає чинність Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 року (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 10, ст. 85; 2001 р., № 9, ст. 38).

3.6 Напрями забезпечення національної безпеки в екологічній сфері

До основних напрямів забезпечення національної безпеки в екологічній сфері відповідно до Закону України "Про основи національної безпеки України" *належать*:

* здійснення комплексу заходів, які гарантують екологічніу безпеку ядерних об'єктів і надійний радіаційний захист населення та довкілля, зведення до мінімуму впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;

* впровадження у виробництво сучасних, екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, підвищення ефективності використання природних ресурсів, розвиток технологій переробки та утилізації відходів;

* поліпшення екологічного стану річок України, насамперед басейну р. Дніпро, та якості питної води;

* запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів і поліпшення їх екологічного стану;

* стабілізація та поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах Донецько-Придніпровського регіону;

* недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин, організмів;

• реалізація заходів щодо зменшення негативного впливу глобальних екологічних проблем на стан екологічної безпеки України, розширення її участі у міжнародному співробітництві з цих питань.

Окрім цього, можна виділити також і інші *напрями забезпечення національної безпеки в екологічній сфері*:

• перехід до екологічно чистих технологій;

• унеможливлення створення на території України "смітника світових відходів", розміщення екологічно небезпечних підприємств;

• унеможливлення створення екологічної колонії світу: вивіз у будь-яких формах природних ресурсів з України, захоронення на території країни токсичних і радіоактивних відходів, розміщення або перенесення до країни брудних в екологічному відношенні галузей промисловості, а також застарілих технологій, експорт анти-екологічної продукції, яка становить собою безпосередню загрозу здоров'ю і життю людей, а також природному середовищу життя;

• здійснення державного управління розподілом природних багатств в державі відповідних до національних інтересів, а не в угоду інтересам конкретних осіб, недопущення втручання у даний процес зовні;

• участь у перерозподілі багатств на планеті;

• концептуальна неприйнятність концепції "золотого міліарду";

• оптимізація системи моніторингу надзвичайних ситуацій техногенного, природного, соціально-політичного та воєнного характеру;

• активна участь у міжнародній миротворчій діяльності з метою недопущення ескалації екологічних конфліктів та мінімізації дії їх негативних наслідків на Україну;

• участь України із використанням власного потенціалу космічної держави у дослідних проектах щодо захисту Землі від астероїдів та інших космічних тіл;

• створення екологічно безпечних ракетно-космічних комплексів;

• моделювання нових екологічних захворювань та наукове розроблення засобів та методів їх попередження та лікування;

• наукове розроблення проблеми існування гепатогенних зон та їх впливу на особу;

• мінімізація впливу глобальних екологічних проблем на рівень екологічної безпеки України;

• оптимізація процесій проведення державної екологічної експертизи, паспортизації земель;

• розроблення доктрини екологічної безпеки, в якій були б визначені першочергові та довгострокові завдання політики екологічної безпеки, які мають відповідати соціально економічному розвиткові країни.

У XXI ст. виживуть лише ті держави, які матимуть достатні сили та засоби, а головне волю до подальшого існування.

Відомим є те, що одностороннє роззброєння України значно підвищує небезпеку як екологічного удару (біохімічного, біологічного, хімічного та іншого), так і самого ядерного конфлікту. Нині ядерна зброя слугує єдиним ефективним засобом стримування загрози військового нападу на неї, а відтак і збереження територіальної цілісності, контролю

над ресурсами, збереження культурної ідентичності. Саме ядерна зброя є превентивним засобом стримування щодо проведення екологічних війн проти країни. Її відсутність значно уможливлює переростання потенційних загроз на реальні і навіть екологічну небезпеку, наявність якої буде вже наслідком ведення екологічної війни проти України. За тимчасової відсутності ядерної зброї в Україні постає завдання щодо активізації напрацювань щодо створення гарантованої системи внутрішньої безпеки Європи, в якій Україна була б активним учасником.

Однією з характерних особливостей XXIст. є ставка на руйнування держав зсередини за допомогою непрямих військових дій (нетрадиційних війн, тихих війн тощо) і відповідно застосування нових видів зброї:

• інформаційна зброя — дестабілізація національної безпеки в інформаційній сфері, деформація суспільної свідомості;

• економічна зброя — дестабілізація національної безпеки в економічній сфері через руйнування економіки;

• екологічна зброя — дестабілізація національної безпеки в екологічній сфері через завдання екологічної шкоди навколишньому середовищу і здоров'ю населення.

Капітуляція Югославії була обумовлена не стільки втратами армії, скільки тотальним руйнуванням економіки, втратою енергетичних об'єктів і об'єктів, що належать засобам масової інформації.

У зв'язку з подіями в Югославії для України постало дуже важливе запитання щодо стану здоров'я миротворчого контингенту з числа громадян України. Проблема полягає у тому, що на Балканах, причому так само як і в Іраку під час проведення першої операції "Буря в пустелі" США використовували заборонені види зброї масового ураження, зокрема касетні бомби і боєприпаси, які містять збіднений уран.

Збіднений уран є відходом від перероблення урану. Продукти згорання збідненого урану під час удару о землю або о ціль є радіоактивні. Причому в результаті виникнення високої температури майже 70 % маси збідненого урану перетворимуться на аерозоль, частинки якого й утворюють широкомасштабне радіоактивне забруднення. Особлива небезпека застосування збідненого урану полягає у тому, що він може зберігатися у ґрунті біля 4 млрд років. При цьому хімічне і радіоактивне забруднення ґрунту з плином часу практично не послаблюється. Радіоактивний пил від застосування збідненого урану здатний і розповсюджуватися повітрям на великі дистанції, викликаючи радіоактивне зараження річок і підземних вод, рослинного і тваринного світу, а відтак і продуктів харчування. При попаданні в організм людини у процесі дихання або з їжею уран може викликати рак легенів або рак кісток.

Саме тому жертвами проведення цих операцій стануть і вже стали українські військовослужбовці, у яких велика ймовірність виникнення онкологічних захворювань. Відтак, одним з напрямів забезпечення

екобезпеки є запобігання захворювання на рак осіб з числа миротворчого контингенту на "гарячих точках планети".

Одним з важливих напрямів політики національної безпеки в екологічній сфері є розроблення теоретичних і практичних питань ведення екологічних війн.

Екологічна війна - цілеспрямований техногенний вплив невійськовими засобами на певні ділянки біосфери і космічний простір, який безальтернативно призводить до природних катаклізмів (землетруси, повені, цунамі, засухи, смерчі, торнадо тощо), погодним і кліматичним змінам, озонним діркам і руйнування екосистем, порушенню фізичного та психічного стану здоров'я населення.

У більш широкому розумінні зміст екологічної війни полягає у застосуванні до природи таких засобів, які стимулюють або видозмінюють природні явища, передусім стан екосистем.

До основних засобів ведення екологічних війн належать:

• літосферна зброя — засіб ведення екологічної війни, який ґрунтується на використанні енергії літосфера (земної кора): штучне стимулювання землетрусів, виверження вулканів, переміщення геологічних утворень через проведення ядерних вибухів (наземних або підземних), які у свою чергу можуть стати джерелом виникнення інших катастроф: цілеспрямованих приливних хвиль, затоплень, селів тощо;

• гідросферна зброя — засіб ведення екологічної війни, який ґрунтується на створенні приливних хвиль або гігантських хвиль типу цунамі за допомогою ядерних підводних або наземних вибухів, а також вибухів зарядів звичайних вибухових речовин по краю континентального шельфу або ж за допомогою провокування природних землетрусів;

• біосферна зброя — засіб ведення екологічної війни, дія якого спрямована на біосферний вплив. Об'єктом біосферної зброї є природне середовище. Прикладом однією з технологій може слугувати вплив на метеоявища і клімат, які дозволяють впливати на кількість опадів над різними районами Земної кулі.

• космічна зброя — засіб ведення екологічної війни, дія якого полягає у впливі на космічний простір з метою дестабілізації екологічної безпеки. Такий вплив може носити як відкритий, так і латентний характер;

• атмосферна зброя — засіб ведення екологічної війни, дія якого ґрунтується на порушенні погодних і кліматичних умов. Застосування атмосферної зброї дозволяє здійснювати штучну зміну температури Землі через запуск у верхні шари атмосфери речовин, які або поглинуть світло, або поглинуть тепло, що випромінює Земля.

Так, наприклад, якщо середня температура атмосфери впаде на 4-5 градусів, то уся поверхня океанів, за виключенням вузької екваторіальної смуги, поступово вкриється льодом. Сухість атмосфери буде настільки значною, що навіть і на тих ділянках землі, які не будуть вкритими льодом, неможливо буде займатися сільськогосподарським виробництвом, так само

як і підвищення температури на 4-5 градусів загрожує людству знаною і подекуди невиправною шкодою.

Небезпеку для України також становлять дослідження тих держав, які до арсеналу засобів екологічної війни включають технології по зміні генетичного коду людини за допомогою трансгенної інженерії. Зокрема у Пентагоні (США) в рамках програми "Геном людини" активно ведеться розроблення чинів для управління ДНК людини.

Відтак одним з напрямів державної політики національної безпеки в розглядуваній сфері мають стати заходи щодо запобігання ведення екологічних війн будь-якими засобами, так само як і використання будь-якого засобу окремо. Одним із шляхів удосконалення державної політики національної безпеки в розглядуваній сфері є оптимізація положень Конвенції про заборону воєнного або іншого ворожого впливу на природу, яка була відкрита для підписання 18 травня 1977 року і вступила в силу 5 жовтня 1978 року.

Перелік напрямів забезпечення екологічної безпеки має корелювати із тими загрозами екологічній безпеці, які існують на конкретному етапі розвитку країни. Саме тому є очевидним, що зміна рівня екологічної безпеки або характеру загроз, тягне за собою зміну напрямів забезпечення екологічної безпеки[16].

Питання для самоперевірки:

1. Яка головна мета системи екологічної безпеки України?
2. В чому полягають Національні інтереси України в екологічній сфері?
3. Яка структура системи управління національною безпекою?
4. Що входить до повноважень державної системи забезпечення екологічної безпеки?
5. Які основні положення Закону України "Про основи національної безпеки України"?
6. Які основні напрями забезпечення національної безпеки в екологічній сфері?
7. Що входить до основних засобів ведення екологічних війн?
8. Хто становить небезпеку для України?

4 ОБЛІК ТА ЗВІТНІСТЬ В ЕКОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

4.1 Закон України Про об’єкти підвищеної небезпеки

Цей Закон визначає правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, і спрямований на захист життя і здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків. Закон складається з 19 статтей.

Стаття 1 - це визначення наступних термінів, які вживаються у такому значенні:

суб'єкт господарської діяльності - юридична або фізична особа, у власності або у користуванні якої є хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки;

об'єкт підвищеної небезпеки - об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру;

небезпечна речовина - хімічна, токсична, вибухова, окислювальна, горюча речовина, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля, сукупність властивостей речовин і/або особливостей їх стану, внаслідок яких за певних обставин може створитися загроза життю і здоров'ю людей, довкіллю, матеріальним та культурним цінностям;

порогова маса небезпечних речовин - нормативно встановлена маса окремої небезпечної речовини або категорії небезпечних речовин чи сумарна маса небезпечних речовин різних категорій;

ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки - порядок визначення об'єктів підвищеної небезпеки серед потенційно небезпечних об'єктів;

потенційно небезпечний об'єкт - об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії;

аварія на об'єкті підвищеної небезпеки (далі - аварія) - небезпечна подія техногенного характеру, що виникла внаслідок змін під час експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки (наднормативний викид небезпечних речовин, пожежа, вибух тощо) і яка спричинила загибель людей чи створює загрозу життю і здоров'ю людей та довкіллю на його території і/або за його межами;

транскордонний вплив аварії - шкода, заподіяна населенню та довкіллю однієї держави внаслідок аварії, яка сталася на території іншої держави;

ризик - ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за його межами;

прийнятний ризик - ризик, який не перевищує на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за її межами гранично допустимого рівня;

управління ризиком - процес прийняття рішень і здійснення заходів, спрямованих на забезпечення мінімально можливого ризику;

декларація безпеки - документ, який визначає комплекс заходів, що вживаються суб'єктом господарської діяльності з метою запобігання аваріям, а також забезпечення готовності до локалізації, ліквідації аварій та їх наслідків.

Стаття 2. Законодавство у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.

Відносини, пов'язані з діяльністю об'єктів підвищеної небезпеки, регулюються Конституцією України, цим Законом, законами України та іншими нормативно-правовими актами.

Відносини, пов'язані з діяльністю об'єктів підвищеної небезпеки в межах території виключної (морської) економічної зони України та на континентальному шельфі, що здійснюється на умовах угод про розподіл продукції, регулюються цим Законом з урахуванням особливостей, передбачених Законом України "Про угоди про розподіл продукції".

Стаття 3. Державний нагляд та контроль у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.

Державний нагляд та контроль у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, здійснюють уповноважені законами органи влади, в тому числі центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи (у разі утворення), до відання яких відповідно до закону віднесені питання:

охорони праці;

забезпечення екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища;

державного нагляду (контролю) у сферах пожежної і техногенної безпеки;

санітарно-епідемічної безпеки;

містобудування.

Стаття 4. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки .

До повноважень Кабінету Міністрів України у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, належать:

забезпечення реалізації державної політики у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;

забезпечення державного регулювання і контролю у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;

вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин та користування природними ресурсами;

організація міжнародного співробітництва у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;

координація роботи центральних органів виконавчої влади у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;

надання дозволів на спорудження та/або реконструкцію, консервацію (ліквідацію) об'єктів підвищеної небезпеки в межах континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, якщо інше не передбачено угодою про розподіл продукції;

здійснення інших функцій, передбачених законами України та актами Президента України.

Стаття 5. Повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.

До повноважень центральних органів виконавчої влади у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, належать:

здійснення державного регулювання і контролю у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;

здійснення відповідного нормативного регулювання у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;

вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин та користування природними ресурсами;

вирішення інших питань у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, відповідно до законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України.

Стаття 6. Повноваження Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, районних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки

До повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, районних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, в межах компетенції належать:

здійснення контролю за додержанням вимог законодавства суб'єктами господарської діяльності;

здійснення необхідних заходів, спрямованих на запобігання виникненню аварій та надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, обмеження та ліквідацію їх наслідків;

організація разом з відповідними центральними органами виконавчої влади прийняття до експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки, сфера екологічного впливу діяльності яких згідно з діючими нормами включає відповідну територію;

інформування населення про екологічно небезпечні аварії та надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, дії, які можуть вживатися громадянами для зменшення їх впливу на здоров'я людей та довкілля, а також про заходи, що вживаються для подолання і ліквідації наслідків таких аварій та надзвичайних ситуацій;

організація робіт по ліквідації наслідків аварії на об'єктах підвищеної небезпеки, залучення до цих робіт підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та громадян;

вжиття заходів для відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок аварій та надзвичайних ситуацій;

здійснення інших повноважень відповідно до законів України, а також функцій, визначених законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України.

Стаття 7. Повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, Київської та Севастопольської міських рад та інших рад у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки

До повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, Київської та Севастопольської міських рад та інших рад у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, належать:

вирішення відповідно до законодавства питань регулювання земельних відносин та користування природними ресурсами у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;

надання відповідно до законодавства дозволів на спорудження і/або реконструкцію об'єктів підвищеної небезпеки;

вжиття в межах своїх повноважень необхідних заходів, спрямованих на запобігання виникненню аварій та надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, обмеження та ліквідацію їх наслідків, інформування населення про їх виникнення та організацію його захисту;

здійснення інших повноважень, передбачених законами.

Стаття 8. Обов'язки суб'єктів господарської діяльності. Суб'єкт господарської діяльності зобов'язаний:

вживати заходів, направлених на запобігання аваріям, обмеження і ліквідацію їх наслідків та захист людей і довкілля від їх впливу;

повідомляти про аварію, що сталася на об'єкті підвищеної небезпеки, і заходи, вжиті для ліквідації її наслідків, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування та населення;

забезпечувати експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки з додержанням мінімально можливого ризику;

виконувати вимоги цього Закону та інших нормативно-правових актів, які регулюють діяльність об'єктів підвищеної небезпеки.

Обов'язки, передбачені частиною першою цієї статті, у разі укладення угоди про розподіл продукції відповідно до вимог Закону України "Про угоди про розподіл продукції" підлягають виконанню з урахуванням таких особливостей:

діяльність з використанням об'єкта (об'єктів) підвищеної небезпеки на підставі угоди про розподіл продукції провадиться виключно в межах умов, передбачених такою угодою;

усі дозволи та дозвільні документи, передбачені цим Законом, при виконанні угоди про розподіл продукції в межах території виключної (морської) економічної зони України та на континентальному шельфі надаються інвестору в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 9. Ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки

Суб'єкт господарської діяльності ідентифікує об'єкти підвищеної небезпеки відповідно до кількості порогової маси небезпечних речовин.

Нормативи порогової маси небезпечних речовин встановлюються Кабінетом Міністрів України .

Порядок ідентифікації, форма та зміст оповіщення про її результати визначаються Кабінетом Міністрів України.

На основі ідентифікаційних даних Кабінет Міністрів України затверджує класифікацію об'єктів підвищеної небезпеки і порядок їх обліку.

Стаття 10. Декларація безпеки. Суб'єкт господарської діяльності готує і подає до місцевих органів виконавчої влади декларацію безпеки об'єкта підвищеної небезпеки.

Суб'єкт господарської діяльності несе відповідальність за достовірність даних, наведених у декларації безпеки.

Порядок розроблення декларації безпеки, її зміст, методика визначення ризиків та їх прийнятні рівні встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Подання декларації безпеки або іншої звітної документації не звільняє суб'єктів господарської діяльності від державного нагляду і контролю за їх діяльністю.

Вимоги частини першої цієї статті поширюються на підприємства, установи, організації, які планують експлуатувати хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки.

Стаття 11. Плани локалізації і ліквідації аварій на об'єктах підвищеної небезпеки

У порядку реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру суб'єкт господарської діяльності, а також підприємства, установи, організації, зазначені у частині п'ятій статті 10 цього Закону, одночасно з розробленням декларації безпеки розробляють і затверджують план локалізації і ліквідації аварій для кожного об'єкта підвищеної небезпеки, який вони експлуатують або планують експлуатувати.

Категорії аварій на об'єктах підвищеної небезпеки залежно від їх наслідків визначає Кабінет Міністрів України.

План локалізації і ліквідації аварій погоджують центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах цивільного захисту, пожежної і техногенної безпеки.

План локалізації і ліквідації аварій переглядається кожні 5 років.

План локалізації і ліквідації аварій може переглядатися або уточнюватися до закінчення 5 років з дати його розроблення у разі:

змін в умовах діяльності суб'єкта господарської діяльності незалежно від їх причин, що призводять до необхідності зміни відомостей, які містяться у плані локалізації і ліквідації аварій;

внесення змін до чинних або прийняття нових нормативно-правових актів, що впливають на зміст плану локалізації і ліквідації аварій;

висунення обгрунтованих вимог щодо плану локалізації і ліквідації аварій органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

При внесенні змін і доповнень до плану локалізації і ліквідації аварій суб'єкти господарської діяльності та інші юридичні і фізичні особи, які повинні брати участь у виконанні протиаварійних заходів, надають центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері цивільного захисту, та центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах пожежної і техногенної безпеки, відповідну для цього інформацію.

Обсяг, зміст, форма і порядок надання інформації встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах цивільного захисту, пожежної і техногенної безпеки.

Центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах цивільного захисту, пожежної і техногенної безпеки, протягом 10 днів після затвердження плану локалізації та ліквідації аварій надають через засоби масової інформації відомості, необхідні для виконання населенням

правил поведінки і дій в екстремальних ситуаціях, передбачених цим планом.

У разі створення загрози виникнення аварії з транскордонним впливом план локалізації та ліквідації аварій повинен передбачати негайне інформування відповідних органів держав, території яких можуть зазнати впливу наслідків такої аварії.

Плани локалізації і ліквідації аварій, затверджені до набрання чинності цим Законом, зберігають чинність до закінчення строку їх дії.

Стаття 12. Порядок будівництва і/або реконструкції об'єктів підвищеної небезпеки.

Суб'єкт господарської діяльності, який планує будівництво і/або реконструкцію об'єкта підвищеної небезпеки, зобов'язаний одержати дозвіл на будівництво такого об'єкта відповідно до законодавства про містобудування. Суб'єкт господарської діяльності, який планує будівництво об'єкта підвищеної небезпеки на території села, селища, міста, також зобов'язаний попередньо одержати відповідно до закону згоду відповідної ради на розміщення об'єкта на такій території.

У разі якщо будівництво об'єкта підвищеної небезпеки не відповідає встановленому режиму забудови та іншого використання земель, визначених для містобудівних потреб, дозвіл на будівництво такого об'єкта надається лише після розроблення та затвердження техніко-економічного обгрунтування в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

До заяви з метою отримання дозволу на будівництво і/або реконструкцію об'єкта підвищеної небезпеки крім документів, визначених законодавством про містобудування та регіональними і місцевими правилами забудови, додаються:

техніко-економічне та містобудівне обгрунтування розміщення об'єкта підвищеної небезпеки та передпроектні матеріали, які містять відомості про об'єкт підвищеної небезпеки, можливі аварії на ньому та їх наслідки;

висновки державних експертиз, передбачених законом, а також громадських експертиз у разі їх наявності.

Суб'єкт господарської діяльності одночасно з поданням зазначених документів з метою залучення відповідного громадського обговорення через засоби масової інформації повідомляє про:

мету реалізації проекту;

можливі негативні наслідки впливу на життєдіяльність людей та довкілля;

заходи та засоби, передбачені проектом для запобігання аваріям, обмеження їх наслідків і захисту людей та довкілля.

Виконавчі органи відповідних рад, Київська або Севастопольська міська державна адміністрація протягом п'яти днів

від дати отримання заяви повідомляють через засоби масової інформації адресу, на яку кожна юридична і фізична особа може протягом одного місяця з дати опублікування повідомлення надіслати в письмовій формі свої пропозиції про доцільність реалізації проекту.

Виконавчі органи відповідних рад, Київська або Севастопольська міська державна адміністрація в строк не більше шести місяців з дати опублікування повідомлення розглядають на відкритих засіданнях, час і місце проведення яких повідомляються через засоби масової інформації, проект та отримані пропозиції про доцільність його реалізації.

Виконавчі органи відповідних рад, Київська або Севастопольська міська державна адміністрація у разі необхідності мають право отримати від суб'єкта господарської діяльності додаткову інформацію щодо проекту або призначити його експертизу.

Комплексний висновок і проект рішення про дозвіл на будівництво готуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державного архітектурно-будівельного контролю, протягом місяця. Виконавчі органи відповідних рад, Київська або Севастопольська міська державна адміністрація у разі необхідності приймають рішення про надання дозволу на будівництво об'єкта підвищеної небезпеки або відмову в його наданні та забезпечують публікацію свого мотивованого рішення через засоби масової інформації.

У разі відмови у наданні дозволу на будівництво і/або реконструкцію об'єкта підвищеної небезпеки суб'єкт господарської діяльності має право після доопрацювання проекту повторно подати його на розгляд у встановленому порядку.

Суб'єкт господарської діяльності та інші заінтересовані особи мають право оскаржити рішення виконавчих органів відповідних рад, Київської або Севастопольської міської державної адміністрації відповідно в суді у встановленому законом порядку.

Копія дозволу на будівництво і/або реконструкцію об'єкта підвищеної небезпеки надсилається до визначених статтею 3 цього Закону центральних органів виконавчої влади, що здійснюють державний нагляд та контроль у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.

Стаття 13. Порядок надання дозволу на експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки

Суб'єкт господарської діяльності, а також підприємства, установи, організації, що мають намір розпочати експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки, надсилають до відповідних обласної, Київської або Севастопольської міської державної адміністрації, виконавчих органів селищної або міської рад заяву на отримання

дозволу на експлуатацію об'єкта підвищеної небезпеки, до якої додаються:

декларація безпеки;

договір обов'язкового страхування відповідальності за шкоду, яка може бути заподіяна аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки;

план локалізації і ліквідації аварій на об'єкті підвищеної небезпеки;

копія дозволу на будівництво і/або реконструкцію об'єкта підвищеної небезпеки;

висновки передбачених законом державних та в разі наявності громадських експертиз;

копія рішення відповідної ради про надання згоди на розміщення об'єкта підвищеної небезпеки на території села, селища, міста - у разі коли місцезнаходженням об'єкта є така територія.

Відповідні обласна, Київська або Севастопольська міська державна адміністрація, виконавчі органи селищної або міської рад у строк не більше місяця з дати отримання заяви розглядають її, погоджують у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, з відповідними центральними органами виконавчої влади і надсилають суб'єкту господарської діяльності письмовий дозвіл на експлуатацію об'єкта підвищеної небезпеки або обгрунтовану відмову з переліком додаткових заходів, які він повинен виконати для отримання дозволу.

Суб'єкт господарської діяльності після виконання додаткових заходів, визначених у відмові, має право повторно звернутися до відповідних обласної, Київської або Севастопольської міської державної адміністрації, виконавчих органів селищної або міської рад за отриманням дозволу на експлуатацію об'єкта підвищеної небезпеки.

Суб'єкт господарської діяльності, якому відмовлено у видачі дозволу на експлуатацію об'єкта підвищеної небезпеки, має право оскаржити дії відповідних обласної, Київської або Севастопольської міської державної адміністрації, виконавчих органів селищної або міської рад у суді у встановленому законом порядку.

Копія дозволу на експлуатацію об'єкта підвищеної небезпеки надсилається відповідними обласною, Київською або Севастопольською міською державною адміністрацією, виконавчими органами селищної або міської рад центральним органам виконавчої влади, визначеним статтею 3 цього Закону, що здійснюють державний нагляд та контроль у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.

Стаття 14. Розслідування аварій на об'єктах підвищеної небезпеки

Порядок розслідування аварій на об'єктах підвищеної небезпеки встановлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до вимог цього та інших законів.

Стаття 15. Надання інформації та право на одержання інформації про об'єкти підвищеної небезпеки

Суб'єкт господарської діяльності відповідно до закону надає відповідним центральним органам виконавчої влади, визначених статтею 3 цього Закону, місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування та засобам масової інформації, у тому числі і тим, засновником яких є органи місцевого самоврядування, інформацію про об'єкти підвищеної небезпеки, які перебувають у його власності або у користуванні.

Суб'єкт господарської діяльності повідомляє центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах цивільного захисту, охорони праці, пожежної і техногенної безпеки, здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, про всі аварійні ситуації, розвиток яких призвів або міг призвести до аварії.

Центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах цивільного захисту, пожежної і техногенної безпеки, здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, забезпечують оброблення одержаної відповідно до закону інформації про діяльність об’єктів підвищеної небезпеки та надають її місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, суб’єктам господарської діяльності та іншим заінтересованим особам, а також у встановленому порядку інформують населення про аварійні ситуації, що виникають на об’єктах підвищеної небезпеки.

Юридична або фізична особа чи їх представники мають право відповідно до закону протягом не більш як 30 днів отримати від суб'єкта господарської діяльності інформацію про небезпеку, яка виникла на об'єктах підвищеної небезпеки і становить загрозу для людей та довкілля.

Юридична або фізична особа має право, в установленому законом порядку, самостійно збирати інформацію про стан безпеки об'єктів підвищеної небезпеки і надавати її органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, засобам масової інформації та іншим заінтересованим особам, у разі якщо їм відомо або є підстави вважати, що така інформація містить відомості щодо правопорушень, які мають місце на об'єктах підвищеної небезпеки і становлять загрозу для людей та довкілля.

Стаття 16. Відшкодування шкоди, заподіяної аварією на об'єкті підвищеної небезпеки

Шкода (в тому числі моральна), заподіяна фізичним чи юридичним особам внаслідок аварії, що сталася на об'єкті підвищеної небезпеки, незалежно від вини суб'єкта господарської діяльності, у власності або у користуванні якого перебуває об'єкт

підвищеної небезпеки, відшкодовується суб'єктом господарської діяльності цим особам у повному обсязі, крім випадків, коли аварія виникла внаслідок непереборної сили або з умислу потерпілого.

Стаття 17. Відповідальність за порушення вимог цього Закону

Порушення вимог цього Закону тягне за собою відповідальність згідно з законами України.

Стаття 18. Міжнародне співробітництво

Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сфері запобігання аваріям, обмеження (локалізації) розвитку і ліквідації їх наслідків, забезпечення безпечної для людей та довкілля діяльності об'єктів підвищеної небезпеки.

Якщо міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, які передбачені цим Законом, то застосовуються норми міжнародного договору.

Стаття 19. Прикінцеві положення. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування. (від 02.03.2001 — 2001 р., № 7, стор. 96, стаття 268, код акту 17826/2001)

4.2 Класифікація екологічної безпеки та об’єктів підвищенної небезпеки

Класифікацію екологічної безпеки можна провадити за різними критеріями: за джерелами небезпеки, територіальним принципом, масштабами шкідливого впливу, за способами і заходами забезпечення . Деякі з видів екологічної безпеки мають внутрішню диференціацію.

За територіальним принципом розрізняють: глобальну (міжнародну), національну (державну), регіональну, місцеву, об'єктову екологічну безпеку.

За способами забезпечення виокремлюють — техногенно-екологічну, радіоекологічну, соціально-екологічну, природну, економіко-екологічну безпеку та ін.

За об'єктами охорони можна вирізнити: загальну екологічну безпеку довкілля, яка включає: а) глобальну; б) національну; в) локальну; г) особисту екологічну безпеку громадян.

Залежно від причин порушення екологічної безпеки розрізняють таку, що виникла: внаслідок впливу на природний об'єкт людської діяльності (соціально-політичного, військового, техногенного характеру); під впливом самих природних процесів (землетрус, виверження вулкану, повінь тощо).

Екобезпека диференціюється *залежно від екологічно небезпечних видів діяльності, об'єктів* на: технічну, хімічну, токсичну, біологічну, радіаційну, ядерну, гідротехнічних споруд, транспортних засобів тощо.

У пересурсовому законодавстві на суб'єктів екологічного права покладений обов'язок при здійсненні діяльності вживати необхідних заходів щодо запобігання та недопущення підвищення встановлених рівнів акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого фізичного впливу на природне середовище, життя та здоров'я людини в населених пунктах, рекреаційних та заповідних зонах. Наприклад, під час розроблення та встановлення нормативів екологічної безпеки (гранично допустимої концентрації забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі, гранично допустимого вмісту забруднюючих речовин у кормах, гранично допустимих рівнів акустичного, електромагнітного, радіаційного та інших шкідливих фізичних і біологічних факторів, гранично допустимих викидів і скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин тощо) повинні враховуватися щодо охорони тваринного світу та середовища існування тварин (ст. 52 Закону України «Про тваринний світ»).

Радіаційна безпека є дотриманням допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановленого нормами, правилами та стандартами з безпеки, а ядерна безпека — дотримання норм, правил, стандартів та умов використання ядерних матеріалів, що забезпечують радіаційну безпеку.

Норми, правила та стандарти щодо ядерної та радіаційної безпеки — це критерії, вимоги та умови забезпечення безпеки при використанні ядерної енергії. Їх дотримання є обов'язковим при здійсненні будь-якого виду діяльності у сфері використання ядерної енергії.

Екологічна безпека при поводженні з виробничими, побутовими та іншими відходами — додержання встановлених нормативів, лімітів, стандартів, правил та умов використання при додержанні вимог екобезпеки, санітарних норм, які забезпечують можливість подальшого господарського використання цих територій.

Радіаційна безпека під час поводження з радіоактивними відходами — це неперевищення допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами, стандартами безпеки, а також обмеження міграції радіонуклідів у навколишнє природне середовище.

Екологічна безпека транспортних засобів — додержання правил, лімітів, нормативів викидів і скидів забруднюючих речовин, які забезпечують екобезпеку всіх видів транспорту (автомобільного, повітряного, трубопровідного тощо).

Виходячи з масштабів *шкідливого впливу і наслідків аварій і катастроф в конкретній місцевості*, можна виокремити *зовнішню і внутрішню екологічну безпеку.* Під внутрішньою розуміють діяльність працівників підприємств, установ, організацій, які виконують роботи, пов'язані з джерелом підвищеної небезпеки, та завідомо йдуть на екологічний ризик, ставлять себе в залежність від негативного

екологічного впливу. Для населення територій, на яких розташовуються об'єкти підвищеної небезпеки, останні є джерелом зовнішньої екологічної небезпеки.

Діяльність об'єктів підвищеної небезпеки з кожним роком стає все більш шкідливою для здоров'я населення , якості навколишнього природного середовища. Причиною такого становища є недостатність узгодженості економічних і екологічних інтересів при здійсненні екологічно небезпечної діяльності. Ідея узгодженості таких інтересів була закріплена в найважливішому підсумковому документі «Повестка дня на XXI век», прийнятому Конференцією ООН на рівні глав держав урядів з питань навколишнього середовища та розвитку , що відбулася в Ріо-де-Жанейро ще в 1992 р. [14]. В даний час, між положеннями Національного законодавства та положеннями міжнародно-правових актів, ратифікованими Україною, спостерігається невідповідність у питаннях щодо підстав для поділу об'єктів підвищеної небезпеки на класи. Такий стан призводить до зрівнювання на практиці всіх видів екологічно небезпечної діяльності, наприклад, молочної та хімічної промисловості, і застосуванню на них одних і тих же природоохоронних заходів. Така ситуація, на думку І.Н.Розумовіча, неприпустима для подальшої інтеграції України в Європейський Союз і гармонізації національного законодавства з міжнародним правом.

Юристів-екологов вже досить давно турбують проблеми діяльності об'єктів підвищеної небезпеки та їх класифікація. В українському правознавстві фундаментальні дослідження екологічних аспектів діяльності об'єктів підвищеної небезпеки були здійснені В.І. Андрейцевим. Автор досліджує природу екологічної безпеки, як на національному, так і на глобальному рівні. Крім того, В.І. Андрейцев запропонував визначення і досліджував природу екологічного ризику як обставини, з котрим пов'язують виникнення, зміни та припинення правовідносин щодо здійснення діяльності з екологічно небезпечними об'єктами [16] .

Завдяки його базовим дослідженням, інші вчені отримали можливість більш глибоко дослідити окремі аспекти діяльності об'єктів підвищеної небезпеки. Так, Л.А. Бондар [19] у своєму дисертаційному дослідженні пропонує визначення такого поняття, як «екологічно небезпечна діяльність» і вважає , що ступінь екологічного ризику об'єкта підвищеної небезпеки слід розраховувати з урахуванням природних умов місцевості, в якій такий об'єкт розташований. Саме ця теорія автора заслуговує на особливу увагу не тільки для подальших наукових розробок, але і з точки зору врахування законодавцем позицій учених-юристів з метою формування і законодавчого закріплення ефективного правового механізму щодо охорони навколишнього природного середовища . Така виняткова привабливість теорії Л.А. Бондаря пояснюється тим, що Україна включає територію з дуже різноманітними природними умовами її регіонів. Тому врахування ступеня екологічного ризику диференційовано

для кожного регіону держави надасть можливість при розробці регіональних схем планування і забудови територій, заздалегідь визначати доцільність розміщення в даній місцевості того чи іншого господарюючого суб'єкта об'єкта підвищеної небезпеки . Загальновизнано, що одним з найбільш важливих аспектів діяльності об'єктів підвищеної небезпеки є забезпечення їх екологічної безпеки для навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей.

Як зазначає В.І. Андрейцев, правові акти з екологічної безпеки містяться сьогодні на рівні конституційного регулювання, а також законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів.

На його думку, це означає, що екологічна безпека отримала « статут » правової категорії [21, с.11]. Однак у науковій літературі немає єдиної думки щодо визначення екологічної безпеки. Тому головні орієнтири відповідного поняття слід і далі шукати в еколого - правовій доктрині. Проаналізувати це можна під кутом зору кількох наукових робіт. Так, практичний інтерес представляють статті А.С. Заржицької [23, 24] . У них автор говорить про те, що екологічна безпека, за своїм змістом, поняття правове і соціологічне, так як має відношення до людини, стану його здоров'я, навколишнього середовища і т.п. Саме тому - дослідження питань впливу об'єктів підвищеної небезпеки на життєдіяльність людини і навколишнє середовище повинні носити комплексний характер і в них повинні брати участь, як вказувалося раніше, теоретики, які представляють різні науки (юриспруденцію, медицину, біологію, економіку, соціологію та ін), а також практики. Шляхи успішного вирішення питань забезпечення екологічної безпеки, як національної, так і глобальної, лежать у тісній співпраці держав та вдосконаленні законодавства України у сфері охорони навколишнього природного середовища. Тільки спільні зусилля всіх держав зможуть зупинити екологічну кризу, яка розвивається.

Інший автор, О. Химич, у своїй науковій статті, досліджуючи термін «екологічна безпека», зазначає, що проблема забезпечення екологічної безпеки є однією з найбільш складних . Автор констатує той факт , що вона стала не тільки наукою, але й способом мислення, поведінкою, реальністю дій для всього людства [26] . Не можна не погодитися з наступними висновками автора: національна та екологічна безпека співвідносяться як частина і ціле; серед способів її забезпечення першочергова роль належить праву; екологічна безпека досягається за рахунок вживання заходів комплексного характеру. На підставі проведених досліджень, автор пропонує визначення екологічної безпеки, яку слід розглядати як стан захищеності людини, суспільства і держави від загроз з боку небезпечних природних об'єктів, забруднених внаслідок аварій, катастроф, господарської діяльності, природних явищ, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Можливо, таке визначення і доречно в умовах поглибленого екологічної кризи, але, мабуть, воно не

відображає всієї сутності поняття «екологічна безпека» , як це має місце в роботах В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк , Н.В. Барбашова і деяких інших, і не цілком відповідає положенням сучасного екологічного законодавства України .

Т.Слепченко зазначає, що основним джерелом, який негативно впливає на природне середовище, є виробнича сфера, особливо промисловість [25]. Слід сказати, що внаслідок господарської діяльності, особливо у сфері промисловості, забруднюється атмосферне повітря, чистота якого, з точки зору Т.Слепченко, визначає загальний стан навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей. Заслуговує також на увагу думка автора про те, що багато положень екологічного законодавства сьогодні є неефективними, так як в них більшою мірою містяться декларативні приписи, а не чіткі, конкретні документи.

Проблемам ідентифікації, оцінки екологічних ризиків присвячено дисертаційне дослідження М.А. Фролова. У своїй роботі «Правові аспекти екологічного ризику» автор зазначає, що екологічний ризик являється головною рисою здійснення екологічно небезпечної діяльності. За думкою М.А.Фролова, ефективність здійснення заходів методів забезпечення екологічної безпеки визначається шляхом оцінки екологічних ризиків, оскільки правильне визначення загроз, встановлення їх сутністі і можливих наслідків є гарантією застосування адекватних заходів. У статті поставлена мета виявити найбільш сучасну підставу для поділу об'єктів підвищеної небезпеки на класи для ефективної охорони життя і здоров'я людей, навколишнього природного середовища .

Аналіз дослідження робіт В.І. Андрейцева, Л.А. Бондаря, М.А. Фролова і деяких інших авторів, а також оцінка норм екологічного законодавства України, дозволяє зробити висновок, що екологічна безпека безпосередньо залежить від ступеня екологіческого ризику того чи іншого об'єкта підвищеної небезпеки. Залежно від цього, в науці виділяють кілька класифікацій екологічно небезпечної діяльності та пов'язаних з нею об'єктів підвищеної небезпеки.

Перша з класифікацій бере в основу *ступінь екологічної небезпеки (екологічного ризику)*. Згідно їй виділяється чотири класи екологічно небезпечної діяльності*: вкрай небезпечна, дуже небезпечна , небезпечна і малонебезпечна* [19] . Така підстава поділу екологічно небезпечної діяльності на класи охоплює всі можливі об'єкти підвищеної небезпечності (види господарської діяльності) і дозволяє виробити екологоправовой механізм урахування екологічних чинників при здійсненні діяльності суб'єкта господарювання.

Інша *класифікація,* що полягає в поділі об'єктів підвищеної небезпеки (галузі промисловості та види господарської діяльності) *за рівнем їх впливу на навколишнє середовище, ділить їх на чотири групи* [23]. До першої відносяться галузі, що впливають на природний комплекс. Ця

група підприємств характеризується винятковою різноманітністю шкідливих речовин, а також токсичністю їх компонентів. До другої групи належать такі *підприємства, які більшою мірою впливають на атмосферне повітря*. Третя група – це *підприємства, які негативно впливають на водні ресурси*. До четвертої віднесені *об'єкти, діяльність яких змінює поверхність землі*. Така класифікація може бути використана лише в деяких регіонах України і, включає галузі (молочна, м'ясна промисловості), негативний вплив яких на навколишнє природне середовище, життя та здоров'я людей є мінімальним .

Третя класифікація, може бути використана в будь-якому регіоні України. Суть її *полягає в диференціації джерел забруднення залежно від ступеня їх шкідливого впливу*. Тут пропонується використовувати два показники: характер шкідливих речовин, що викидаються підприємствами в навколишнє середовище та тип і потужність виробництва [24]. За допомогою першого показника об'єкти підвищеної небезпеки діляться на чотири класи . Такий підхід цілком відповідає ДОСТу 1.21.00776 «Система стандартів безпеки праці. Шкідливі речовини. Класифікація і загальні умови безпеки» [27]. Другий же показник може бути використаний для класифікації підприємств за ступенем небезпеки для навколишнього середовища. Такий показник дозволить, як вважають, диференціювати підприємства кожного конкретного регіону України і виділити найбільш небезпечні з них для прийняття відповідних еколого-правових заходів. В результаті аналізу наукових розробок, а також нормативно-правових актів слід відзначити, що в багатьох з них використовуються поняття «шкідливі речовини», «небезпечні речовини». Так, Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» [22] пов'язує об'єкти підвищеної небезпеки з використовуваними на них шкідливими речовинами, а постанова Кабінету міністрів України № 956 від 11.07.02 р. «Про идентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» устанавлєю порогові маси різних шкідливих речовин, перевищення яких відносить підприємство до об'єкта підвищеної небезпеки і визначає його клас. Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 2 від 28.08.98 р. затверджена гігієнічна класифікація пестицидів за ступенем небезпеки, за допомогою яких суб'єкт господарювання відповідного виду діяльності може вибирати для використання найбезпечніші з них [25]. В українському законодавстві діють також інші нормативно-правові акти, які так чи інакше стосуються використання шкідливих речовин.

Крім того, деякі міжнародні правові акти закріплюють конкретні переліки шкідливих речовин, рівень викидів і використання яких необхідно контролювати для поліпшення якості навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки. Так, наприклад, Стокгольмською конвенцією 2001 р. ("Про стійкі органічні забруднювачі") визначено перелік органічних забруднювачів навколишнього природного середовища, а Роттердамською конвенцією

1998 р. («Про процедуру попереднє обгрунтованої згоди щодо окремих небезпечних хімічних речовин і пестицидів у міжнародній торгівлі») затверджена процедура міжнародної торгівлі окремими хімічними речовинами і пестицидами.

Такий підхід до виявлення об'єктів підвищеної небезпеки за допомогою шкідливих речовин, які на них використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються, є зручним у застосуванні універсальним инструментом для визначення ступеня екологічної небезпеки таких об'єктів для навколишнього щей природного середовища, життя і здоров'я людей і віднесенні їх до конкретного класу небезпеки залежно від того, з якими конкретно шкідливими речовинами і в якій кількості має справу суб'єкт господарювання. Тут важливу роль відіграє, визначення ступеня шкідливості тої чи іншої хімічної речовини. Саме цей фактор відносить підприємство до об'єкта підвищеної екологічної небезпеки, визначає його клас і служить підставою для розробки комплексу природоохоронних заходів для кожного конкретного об'єкта підвищеної небезпеки.

4.3 Порядок паспортизації та обліку об’єктів підвищеної небезпеки

Під організацією бухгалтерського обліку розуміють систему умов та елементів побудови облікового процесу з метою отримання достовірної та своєчасної інформації про господарську діяльність підприємства і здійснення контролю за раціональним використанням виробничих ресурсів і готової продукції. Її призначення - удосконалення та раціоналізація обробки інформації, забезпечення екологічної безпеки підприємства, наукова організація праці.

Організація бухгалтерського обліку - це цілеспрямована діяльність керівників підприємства по створенню, постійному впорядкуванню та удосконаленню системи бухгалтерського обліку з метою забезпечення інформацією внутрішніх та зовнішніх користувачів.

Організація обліку зводиться до таких основних завдань:

- своєчасне, повне, достовірне, безперервне відображення всіх фактів господарської діяльності, які були здійснені на підприємстві;
- обробка даних за допомогою відповідних процедур, прийомів та способів у відповідності до вихідної інформації;
- складання на основі отриманого масиву обробленої інформації, зафіксованої у первинних документах і регістрах балансу і фінансової звітності та подачі їх зацікавленим користувачам.

Організація бухгалтерського обліку передбачає вирішення наступних принципово важливих питань:

- розробка концепції облікової політики підприємства;
- визначення межі застосування фінансового та управлінського обліку.

Від вирішення цих питань залежить структура та якість обліку, врахування запитів управлінської системи і функціонування інформаційної системи підприємства.

Суб'єктами в організації бухгалтерського обліку виступають керівники підприємства - директор та головний бухгалтер, об'єктом - обліковий процес, праця виконавців, організаційне, інформаційне технічне забезпечення обліку, тобто система бухгалтерського обліку.

На першому, методичному етапі організації бухгалтерського обліку здійснюється вибір системи певних способів та прийомів, в основі яких лежать документування, інвентаризація, використання синтетичних та аналітичних рахунків, застосування методу подвійного запису, оцінка майна та зобов'язань, калькулювання, бухгалтерський баланс та звітність.

Другий етап організації бухгалтерського обліку - технічний, - це вибір форми обліку, що найбільше відповідає галузі та розміру даного підприємства. Він полягає: 1) у виборі способу обробки облікових даних - безкомп'ютерного та комп'ютеризованого; 2) розробці переліку і форм облікових регістрів; 3) встановленні порядку здійснення записів в регістрах і переносу даних в регістри.

Третій етап в організації роботи облікового апарату, або іншими словами - це організація управління бухгалтерії. Він включає:

1) встановлення найбільш економної і найбільш зручної загальної системи обліку (облік централізований або децентралізований); 2)визначення графіку документобороту на підприємстві та графіку роботи працівників бухгалтерії.

Облік об’єктів підвищенної небезпеки проводиться на основі ідентифікації потенційно небезпечних об’єктів. Якщо за результатами проведеної ідентифікації об’єкти визнані потенційно небезпечними, проводиться їх паспортизація. Після цього подається документація на реєстрацію об'єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів. Заключним етапом проведення паспортизації та реєстрації ПНО є видача Свідоцтва.

Облік виданих Свідоцтв здійснюється у спеціалізованій базі даних обліку видачі Свідоцтв, яка ведеться в автоматизованій системі, що має комплексну систему захисту інформації.

Більш детальна схема обліку потенційно небезпечних об’єктів наведена у наступних пунктах.

Ідентифікація Потенційно небезпечних об’єктів (ПНО)

Потенційно небезпечний об'єкт - об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії.

Ідентифікація Потенційно небезпечних об’єктів (ПНО) проводиться для всіх суб’єктів господарської діяльності, у власності, або користуванні яких є об’єкти, де можуть використовуватися, виготовлятися, перероблятися, зберігатися або транспортуватися небезпечні речовини. Ідентифікація ПНО проводиться також для всіх суб’єктів господарської діяльності, які мають намір розпочати будівництво таких об’єктів.

ПЕРЕЛІК видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку:

1. Атомна енергетика і атомна промисловість (у тому числі видобування і збагачення руди, виготовлення тепловиділюючих елементів для атомних електростанцій, регенерація відпрацьованого ядерного палива, зберігання чи утилізація радіоактивних відходів).
2. Біохімічне, біотехнічне і фармацевтичне виробництво.
3. Збір, обробка, зберігання, поховання, знешкодження і утилізація всіх видів промислових і побутових відходів.
4. Видобування нафти, нафтохімія і нафтопереробка (включаючи всі види продуктопроводів).
5. Автозаправні станції. (Пункт 4 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ N 142 (142-2001-п) від 14.02.2001)
6. Добування і переробка природного газу, будівництво газосховищ.
7. Хімічна промисловість (включаючи виробництво засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив), текстильне виробництво (з фарбуванням тканин і обробкою їх іншими хімічними засобами).
8. Металургія (чорна і кольорова).
9. Вугільна, гірничовидобувна промисловість, видобування і переробка торфу, сапропелю.
10. Виробництво, зберігання, утилізація і знищення боєприпасів усіх видів, вибухових речовин і ракетного палива.
11. Виробництво електроенергії і тепла на базі органічного палива.
12. Промисловість будівельних матеріалів (виробництво цементу, асфальтобетону, азбесту, скла).
13. Целюлозно-паперова промисловість.
14. Деревообробна промисловість (хімічна переробка деревини, виробництво деревостружкових і деревоволокнистих плит та інше з використанням синтетичних смол, консервування деревини просочуванням).
15. Машинобудування і металообробка (з литтям із чавуну, сталі, кольорових металів та хімічною обробкою).

16. Будівництво гідроенергетичних та гідротехнічних споруд і меліоративних систем, включаючи хвостосховища та шламонакопичувачі.

17. Будівництво аеропортів, залізничних вузлів і вокзалів, автовокзалів, річкових і морських портів, залізничних і автомобільних магістралей, метрополітенів.

18. Тваринництво (тваринницькі комплекси продуктивністю більш як 5000 голів і птахофабрики).

19. Виробництво харчових продуктів (м'ясокомбінати, молокозаводи, цукрозаводи, спиртзаводи).

20. Обробка продуктів і переробка відходів тваринного походження (переробка шкіри, виготовлення клею і технічного желатину, утильзаводи).

21. Будівництво каналізаційних систем і очисних споруд.

22. Будівництво водозаборів поверхневих і підземних вод для централізованих систем водопостачання населених пунктів, водозабезпечення меліоративних систем, окремих промислових підприємств.

23. Проекти будівництва об'єктів, які належать до IV-V категорії складності.

Порядок процедури Ідентифікації ПНО визначений Наказом МНС України від 23.02.06 № 98 «Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об’єктів».

Ідентифікація ПНО передбачає аналіз структури об’єкту та характер його функціонування.

У процесі ідентифікації розглядаються і ураховуються *внутрішні і зовнішні чинники небезпеки*. Внутрішні чинники небезпеки характеризують небезпечність будов, споруд, обладнання, технологічних процесів об’єкта та речовин, що виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на його території. Зовнішні чинники небезпеки безпосередньо не пов’язані з функціонуванням об’єкта, але можуть ініціювати виникнення надзвичайних ситуацій та негативно впливати на їх розвиток. До зовнішніх чинників належать природні явища та аварії на об’єктах, які розташовані поблизу. Для реєстрації об’єктів ПНО початку надається заява на реєстрацію (Додаток 1). На основі проведеного аналізу встановлюється наявність або відсутність джерел небезпеки, які за певних обставин можуть бути причиною виникнення на звичайних ситуацій, а також визначення їх можливих рівнів.

Відповідальні особи об’єктів господарської діяльності, які проводять ідентифікацію, узгоджують результати ідентифікації з місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту.

Об’єкт ідентифікується як ПНО за наявності у його складі хоча б одного джерела небезпеки, яке може спричинити НС об’єктового, місцевого, регіонального або державного рівнів.

За результатами ідентифікації ПНО складається Повідомлення про результати ідентифікації щодо визначення потенційної небезпеки, яке узгоджується з відповідним місцевим органом державного нагляду у сфері ЦЗ. Один примірник Повідомлення про результати ідентифікації щодо визначення потенційної небезпеки залишається на підприємстві, другий примірник надається місцевому органу державного нагляду у сфері ЦЗ для організації обліку і планових перевірок ПНО.

Місцеві органи державного нагляду у сфері ЦЗ на основі отриманих Повідомлень про результати ідентифікації щодо визначення потенційної небезпеки складають та щороку уточнюють переліки потенційно небезпечних об’єктів і подають їх до відповідного територіального органу державного нагляду у сфері ЦЗ.

Суб'єкти господарської діяльності, незалежно від відомчої належності та форми власності, в 30 -денний термін після оповіщення про внесення їх об'єкта до переліку ПНО зобов'язані оформити паспорт ПНО .

Ідентифікація об’єктів підвищеної небезпеки (ОПН)

Якщо об’єкт визнаний Потенційно небезпечним, проводиться ідентифікація його як об’єкта підвищеної небезпеки. Порядок ідентифікації та обліку об’єктів підвищеної небезпеки затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2002 року № 956 “Про ідентифікацію об’єктів підвищеної небезпеки”.

Під час проведення ідентифікації за відповідними методиками проводяться розрахунки сумарної маси небезпечних речовин, що використовуються, транспортуються, або виробляються на підприємстві.

Якщо сумарна маса небезпечних речовин дорівнює, або перевищує встановлений норматив, таке підприємство визнається Потенційно небезпечним об’єктом відповідного класу. За результатами розрахунків складається повідомлення про результати ідентифікації за формою ОПН-1 і надсилається у двотижневий термін відповідним територіальним органам Держгірпромнагляду, ДСНС, Держекоінспекції, державної санітарно-епідеміологічної служби, Держархбудінспекції, а також відповідній місцевій держадміністрації або виконавчому органу місцевої ради.

Форма повідомлення про результати ідентифікації об’єктів підвищеної небезпеки визначена у Додатку 1 до “Порядоку ідентифікації та обліку об’єктів підвищеної небезпеки (Додаток 4).

Характеристика елементів структури реєстраційного номера об'єкта у Державному реєстрі ПНО наведена у Додатку 2.

Державним реєстром об'єктів підвищеної небезпеки займається Держнаглядохоронпраці. Занесення об'єкта підвищеної небезпеки до

Державного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки здійснюється протягом 30 робочих днів після подання суб'єктом господарської діяльності до територіального органу Держнаглядохоронпраці повідомлення про результати ідентифікації. У разі надання суб'єктом господарської діяльності неповної інформації про результати ідентифікації, що передбачена повідомленням форми ОПН-1, Держнаглядохоронпраці письмово повідомляє про це суб'єкта господарської діяльності. Реєстрація об'єкта підвищеної небезпеки проводиться протягом 30 робочих днів після надання суб'єктом господарської діяльності необхідних матеріалів. Протягом 10 робочих днів після реєстрації Держнаглядохоронпраці видає суб'єкту господарської діяльності свідоцтво про державну реєстрацію об'єкта (об'єктів) підвищеної небезпеки. Держнаглядохоронпраці публікує до 1 березня поточного року в загальнодержавних друкованих засобах масової інформації перелік об'єктів підвищеної небезпеки, включених до Державного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки станом на 31 грудня попереднього року. Вилучення об'єкта підвищеної небезпеки з Державного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки здійснюється за рішенням Держнаглядохоронпраці на підставі звернення та всіх необхідних документів, які подаються суб'єктом господарської діяльності до територіальних органів Держнаглядохоронпраці, у разі:

• проведення змін, що призвели до зменшення на об'єкті підвищеної небезпеки сумарної маси небезпечних речовин порівняно з найменшим нормативом порогової маси відповідно до нормативів порогових мас;

• ліквідації або виведення з експлуатації (списання з балансу) об'єкта підвищеної небезпеки.

Суб'єкти господарської діяльності несуть відповідальність згідно із законодавством за своєчасне, повне і достовірне проведення ідентифікації об'єктів підвищено ї небезпеки.

Складання Паспортів Потенційно небезпечних об’єктів

Паспортизації підлягають всі об’єкти, які за результатами проведеної ідентифікації визнані потенційно небезпечними. Паспортизація проводиться згідно з Наказом МНС України N 338 від 18.12.2000 “Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об’єктів”.

Паспортизація потенційно небезпечного об’єкта являє собою процедуру підготовки і надання формалізованого документу, форма якого повинна відповідати виду господарської діяльності окремого об’єкта.

Форми паспортів потенційно небезпечних об’єктів розміщуються на офіційному сайті ДСНС України.

Об`єкт господарської діяльності, який містить у своєму складі кілька джерел небезпеки, розташованих за однією адресою, реєструється як один небезпечний об`єкт (джерело небезпеки – технологічний об’єкт

(устаткування, агрегат тощо), який за певних обставин (аварія, порушення технологічного регламенту тощо) може спричинити надзвичайну ситуацію).

Об`єкт господарської діяльності, який містить у своєму складі кілька джерел небезпеки, розташованих за різними адресами, реєструється як кілька окремих небезпечних об`єктів відповідно до адрес місцезнаходження джерел небезпеки.

Після закінчення паспортизації подається Заява (Додаток 2) на реєстрацію об'єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів.

Після закінчення паспортизації і реєстрації потенційно небезпечного об’єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об’єктів суб’єкту господарювання, що є власником потенційно-небезпечного об’єкту надається Свідоцтво про реєстрацію потенційно небезпечного об’єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об’єктів.

Термін дії Свідоцтва - до вилучення потенційно небезпечного об'єкта із Державного реєстру ПНО.

Відповідно до пункту 7 Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 N 1288 (1288-2002-п), адміністративна послуга щодо видачі Свідоцтва про реєстрацію об'єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів надається безкоштовно.

Після узгодження паспорт ПНО слід направити за адресою НДІ мікрографії (61046 , Україна , м.Харків , пров. Пархоменко , 1 / 60 , тел . / Факс (0572) 94-48-61) з проханням про реєстрацію ПНО .

При реєстрації здійснюється внесення інформаційних даних паспорта ПНО в базу даних Державного реєстру ПНО (Додаток 3). При цьому кожному окремому ПНО надається відповідний реєстраційний номер. Документом, що засвідчує факт реєстрації потенційно небезпечного об'єкта у Державному реєстрі ПНО є Свідоцтво (Додаток 4). Свідоцтво оформляється у двох примірниках та підписується Директором Державного департаменту страхового фонду документації Державної архівної служби України (далі – Департамент) або уповноваженою ним особою відповідно до розподілу обов’язків та засвідчується печаткою Департаменту.

Видача Свідоцтва є заключним етапом проведення паспортизації та реєстрації ПНО .

Облік виданих Свідоцтв здійснюється у спеціалізованій базі даних обліку видачі Свідоцтв, яка ведеться в автоматизованій системі, що має комплексну систему захисту інформації. Щомісячний звіт з бази даних обліку видачі Свідоцтв роздруковується у вигляді таблиці, підписується особами, які оформлювали Свідоцтва, затверджується керівником структурного підрозділу Державного департаменту СФД, до функцій якого входить оформлення Свідоцтва, і зберігається в окремій справі.

Паспорт потенційно небезпечного об’єкта підлягає переоформленню кожні п’ять років. У разі будь-яких змін характеристик ПНО відповідальні особи ПНО зобов’язані у десятиденний термін скласти та надіслати до місцевих органів державного нагляду у сфері ЦЗ та Науково-дослідного, проектно-конструкторського та технологічного інституту мікрографії Повідомлення про зміни у паспорті потенційно небезпечного об’єкта.

На цей час Державний реєстр ПНО містить докладні відомості про понад 24 тис. об`єктів, до числа яких входять промислові підприємства, шахти, кар`єри, магістральні газо-, нафто- і продуктопроводи, гідротехнічні споруди, вузлові залізничні станції, мости, тунелі, накопичувачі та полігони промислових відходів, місця збереження небезпечних речовин і ін.

Форма паспорта потенційно небезпечного об’єкта повинна відповідати виду господарської діяльності окремого об`єкта:

Форма паспорта ПНО	Вид діяльності
1НС	Підприємство
2НС	вугільна шахта
3НС	гідротехнічний об`єкт
4НС	кар’єр
5НС	автозаправна станція
6НС	сухопутний тунель
7НС	міст, віадук, шляхопровід
8НС	залізнична станція
9НС	магістральний трубопровід
9аНС	відгалуження від магістрального трубопроводу
10НС	родовище нафти, газу, конденсату
11НС	підземна станція метрополітену
12НС	тунель метрополітену

База даних реєстру постійно поповнюється та оновлюється. Програмне забезпечення Державного реєстру ПНО дозволяє здійснювати автоматичний пошук і добір інформації за більше ніж 40 параметрами,які включають назву об`єкта, територіальне розташування, категорію об`єкта, вид діяльності, техніко-економічні характеристики, вид і категорію небезпеки, назви і кількості небезпечних речовин та матеріалів і ін., а також по комбінаціях або окремих частинах цих параметрів. У рамках ведення Державного реєстру ПНО проводиться актуалізація бази даних Реєстру ПНО та вдосконалюється програмне забезпечення для ведення та користування Реєстром. Актуалізація бази даних Реєстру передбачає аналіз внесеної до неї інформації стосовно ПНО, визначення відповідності перелікам ПНО, внесення нових даних про ПНО і оновлення існуючих на

підставі змін паспортних даних ПНО, а також вилучення (блокування) інформації у базі даних Реєстру про об`єкти, які офіційно визнані як такі, що не є ПНО або ліквідовані. Для актуалізації БД Реєстру використовуються дані паспортів ПНО, що надходять від усіх підприємств, установ та організацій, які мають у своєму підпорядкуванні ПНО.

Державний реєстр потенційно небезпечних об`єктів є автоматизованою інформаційно-довідковою системою обліку та обробки інформації щодо потенційно небезпечних об`єктів. Державний реєстр потенційно небезпечних об`єктів створюється з метою державного обліку потенційно небезпечних об`єктів (ПНО) та інформаційного забезпечення процесів підготовки управлінських рішень і виконання зобов`язань України згідно з міжнародними договорами щодо запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, у тому числі транскордонного характеру, пов`язаних з функціонуванням небезпечних об`єктів.

Створення та функціонування Державного реєстру ПНО забезпечують основоположні нормативні документи:

1. Закон України “Про страховий фонд документації України”; (Із змінами, внесеними згідно із Законами: № 2310-IV (2310-15) від 11.01.2005, ВВР, 2005, № 9, ст.175; № 4731-VI (4731-17) від 17.05.2012; № 5461-VI (5461-17) від 16.10.2012);

Порядок формування інформаційної бази Державного реєстру ПНО

Об′єкт господарської діяльності

⇩

Індентифікація ПНО ⇨ Включення об’єкта до регіонального переліку ПНО

⇩

Паспортизація ПНО ⇨ Оформлення та направлення паспорта ПНО

⇩

Внесення даних паспорта ПНО до бази даних Державного реєстру ПНО

⇩

Видача «Свідотства про реєстрацію потенційно небезпечного об'єкта»

⇩

Оновлення (1 раз на 5 років або за необхідності) даних паспорта ПНО

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 №1288 "Про затвердження Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об`єктів"; (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 313 (313-2004-п) від 11.03.2004);

3. Наказ МНС від 18.12.2000 №338 (зареєстровано в Мін'юсті 24.01.2001 за №62/5253)"Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об`єктів" (Із змінами, внесеними, внесеними наказом МНС *N 140 (* z0970-05 *) від 16.08.2005* (зареєстровано в Міністерстві юстиції 01.09.2005 за №970/11250);

4. Наказ МНС від 06.11.2003 №425 (зареєстровано в Мін'юсті 26.12.2003 за № 1238/8559) Про затвердження Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів";

5. Наказ МНС від 23.02.2006 №98 (зареєстровано в Мін'юсті 20.03.06 за №286/12160) Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів";

6. Наказ МНС від 12.11.2010 №1016 (зареєстровано в Мін'юсті 09.12.2010 за №1235/18530) Про затвердження Стандарту надання Державним департаментом страхового фонду документації адміністративної послуги щодо видачі Свідоцтва про реєстрацію об'єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів".

Визначення державних (галузевих) реєстрів (кадастрів), в яких зареєстровано або необхідно зареєструвати об'єкт господарської діяльності з використанням Переліку затверджених державних (галузевих) реєстрів України для обліку небезпечних об'єктів наведений у Додатку 6 (Додаток 5 Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів).

Розробка Декларацій безпеки об'єктів підвищеної небезпеки:

Розробка та складання Декларацій безпеки регламентуються постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 № 956 "Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки".

Декларація безпеки розробляється лише для обєктів підвищеної небезпеки. Для об'єктів підвищеної небезпеки, що експлуатуються, декларація безпеки складається як самостійний документ, а для об'єктів підвищеної небезпеки, що будуються (реконструюються, ліквідуються), — як складова частина відповідної проектної документації.

Зразок Декларації безпеки наведений у Додатку до Порядку декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки.

Декларація безпеки повинна включати:

- результати всебічного дослідження ступеня небезпеки та оцінки рівня ризику;

- оцінку готовності до експлуатації об’єкта підвищеної небезпеки відповідно до вимог безпеки промислових об’єктів;
- перелік прийнятих з метою зниження рівня ризику рішень і здійснених з метою запобігання аваріям заходів;
- відомості про заходи щодо локалізації і ліквідації можливих наслідків аварій.

В обов’язковому порядку Декларація безпеки повинна пройти експертизу повноти дослідження ступеня небезпеки, оцінки рівня ризику, обґрунтованості та достатності прийнятих рішень щодо зменшення рівня ризику, готовності до локалізації і ліквідації наслідків аварій.

Декларація безпеки переглядається один раз на п’ять років та повинна переглядатися, уточнюватися, або розроблятися в інші терміни у разі зміни умов діяльності, що призводять до підвищення або зниження ступеня небезпеки та рівня ризику, зміни та/або набрання чинності нормативно-правовими актами, що впливають на зміст відомостей декларації безпеки, будівництва в прилеглих районах нових підприємств (об’єктів) якщо це впливає на зміст відомостей, поданих у декларації безпеки.

Оригінал декларації безпеки та висновок експертизи, а також копії документів, що підтверджують передачу зазначених документів уповноваженим органам, зберігаються протягом 25 років.

4.4 Порядок звіту об’єктів підвищеної небезпеки

ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ

Перелік документів щодо поводження з відходами, які повинні бути на підприємстві:

Інвентаризація відходів (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку ведення державного обліку та паспортизація відходів від 1 листопада 1999 року №2034.).

Журнал (форми) первинного обліку відходів та пакувальних матеріалів і тари (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку ведення державного обліку та паспортизація відходів від 1 листопада 1999 року №2034. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища № 342 від 07.07.2008 р. «Про затвердження типової форми первинної облікової документації N 1-ВТ "Облік відходів та пакувальних матеріалів і тари" та Інструкції щодо її заповнення»).

Реєстрові карти (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку ведення реєстру об’єктів утворення, оброблення та утилізація відходів №1360 від 31 серпня 1998 року. Наказ N 41 від 17.02.99

Про затвердження форми реєстрової карти об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів та Інструкції щодо її складання.).

Паспорта місць тимчасового зберігання відходів (ДСанПіН 2.2.7.029-99 згідно з п.п. 2.1.2.).

Паспорта на місця видалення відходів (Постанова № 1216 від 3 серпня 1998 р. Про затвердження Порядку ведення реєстру місць видалення відходів. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України Про затвердження Інструкції про зміст і складання паспорта місць видалення відходів №12 від 14.01.1999 року).

Інструкція та план заходів щодо збирання і тимчасового розміщення (зберігання) промислових відходів на промислових майданчиках відповідно I, II та III класів небезпеки (ДСанПіН 2.2.7.029-99 згідно з п.п. 2.1.2.).

Наказ про призначення відповідальних осіб у сфері поводження з відходами (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів №1218 від 3 серпня 1998 року).

Перспективний план заходів у сфері поводження з відходами, спрямований на запобігання або зменшення обсягів утворення відходів і запобігання їх негативного впливу на навколишнє природне середовище та здоров'я людини (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів №1218 від 3 серпня 1998 року).

Договори (контракти) на передачу відходів іншим власникам (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів №1218 від 3 серпня 1998 року).

<u>Отримання дозволів та лімітів</u>

Отримання лімітів на утворення та розміщення відходів (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів №1218 від 3 серпня 1998 року).

Отримання дозволу на розміщення відходів (Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів №1218 від 3 серпня 1998 року).

<u>Збір (обов’язкові платежі)</u>

Екологічний податок за розміщення відходів (Податковий кодекс України).

Статистична звітність

Форма №1-відходи (річна) (Наказ Держкомстату від 21.06.2010р. №233).

ОХОРОНА АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

Перелік документів з охорони атмосферного повітря, які повинні бути на підприємстві:

Інвентаризація викидів забруднюючих речовин на підприємстві (Наказ Мінекобезпеки України №7 від 10.02.1995 року "Інструкція про зміст та порядок складання звіту про проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на підприємстві").

Документи, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, для отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців (Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України №108 від 09.03.2006 року "Про затвердження Інструкції про загальні вимоги до оформлення документів, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, для отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців").

Паспорт ГОУ (Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 6 лютого 2009 року N 52. Про затвердження Правил технічної експлуатації установок очистки газу).

Журнали ПОД-1, 2, 3 на джерела викидів (Затверджені Наказом ЦСУ СРСР №329 від 09.06.1981 р.).

Отримання дозволів

Отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (Постанова КМУ №302 від 13.03.2002 року "Про затвердження Порядку проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян підприємців, які отримали такі дозволи").

Збір (обов'язкові платежі)

Екологічний податок за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря(Податковий кодекс України).

Статистична звітність

Статистична звітність за формою 2-ТП повітря (Наказ Держкомстату від 21.06.2010р. №233; Наказ Державного комітету статистики України №395 від 20.10.2008 року «Інструкція щодо заповнення форм державних статистичних спостережень про охорону атмосферного повітря №2-ТП

(повітря) "Звіт про охорону атмосферного повітря" (річна) та №2-ТП (повітря) "Звіт про охорону атмосферного повітря" (квартальна)»).

ОХОРОНА ВОДНИХ РЕСУРСІВ

Перелік документів з охорони водних ресурсів, які повинні бути на підприємстві:

Технологічні нормативи використання води (Водний кодекс України).

Гранично допустимі скиди (ГДС) речовин у водні об'єкти із зворотними водами(Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 116 від 15.12.94 року "Про затвердження Інструкції про порядок розробки та затвердження гранично допустимих скидів (ГДС) речовин у водні об'єкти із зворотними водами").

Журнали обліку споживання води та водовідведення ПОД-11, 12, 13 (Затверджені Наказом Держкомстату України №264 від 27.07.1998 р.).

Отримання дозволів

Дозвіл на спеціальне водокористування (Постанова КМУ №321 від 13 березня 2002 року "Про затвердження порядку погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування та внесення змін до постанови КМУ №459 від 10 серпня 1992 року").

Збір (обов'язкові платежі)

Екологічний податок за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти (Податковий кодекс України).

Платежі за використання води (Податковий кодекс України).

Статистична звітність

Статистична звітність за формою 2-ТП (водгосп) (Наказ Держкомстат України № 230 від 30.09.97 р. "Про затвердження форми державної статистичної звітності №2-ТП (водгосп)").

ДОДАТКОВА ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

Статистична звітність за формою №1 - екологічні витрати (річна) (Наказ Держкомстату від 21.06.2010р. №233).

Міськи ради можуть видавати Погодження на розміщення об'єктів підвищеної небезпеки на території міста. Цей дозвіл видається на основі виконання ст.9 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», ст.15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» відділ з питань надзвичайних ситуацій,

цивільного захисту населення, мобілізаційної, оборонної роботи та взаємодії з правоохоронними органами.

ПЕРВИННИЙ ОБЛІК У СФЕРІ ОХОРОНІ ПРИРОДИ

Форми первинної облікової документації	Найменування облікових документів	Періодичність обліку (записів)
ПОД-1	Журнал обліку стаціонарних джерел забруднення атмосферного повітря та їх характеристик	По мірі проведення інструментальних вимірів
ПОД-2	Журнал обліку виконання заходів по охороні атмосферного повітря	Щоквартально
ПОД-3	Журнал обліку роботи газоочисних і пиловловлюючих установок	Щоденно
ПОД-11	Журнал обліку водоспоживання водовимірювальними приладами та обладнанням	По мірі вимірів
ПОД-12	Журнал обліку водоспоживання (водовідведення) побічними методами	По мірі розрахунків
ПОД-13	Журнал обліку якості стічних вод, що скидаються	По мірі проведення аналізів проб стоків
Форма №1-ВТ	Облік відходів та пакувальних матеріалів і тари	Згідно з наказом по підприємству

Проект рішення та аналіз регуляторного впливу повинен бути опублікований на офіційному сайті міської ради, у розділі «Регуляторна політика».

Зауваження та пропозиції від фізичних та юридичних осіб, їх об’єднань щодо проекту регуляторного акта приймаються в письмовій формі протягом місяця з дня оприлюднення проекту регуляторного акта та відповідного аналізу регуляторного впливу на адресу розробника проекту регуляторного акта.

Питання для самоперевірки:

1. Що належить до внутрішніх та зовнішніх чинників
2. Які основні завдання екологічного бухгалтерського обліку?
3. Що розуміється під терміном «потенційно небезпечний об’єкт»?

4. Який порядок процедури Ідентифікації ПНО і для для чого вона проводиться?
5. В чому суть Ідентифікації об’єктів підвищеної небезпеки (ОПН)?
6. В чому заключається Паспортизація потенційно небезпечного об’єкта?
7. Що таке «Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів»?
8. Який порядок формування інформаційної бази Державного реєстру ПНО?
9. Надайте перелік документів щодо поводження з відходами, які повинні бути на підприємстві
10. Надайте перелік документів з охорони атмосферного повітря, які повинні бути на підприємстві
11. Надайте перелік документів з охорони водних ресурсів, які повинні бути на підприємстві

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ ДО ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ:

1. Крутякова В.І.Екологічна політика. Конспект лекцій. . – Одеса: ОГМІ, 2011. – 144 с.
2. Сахаєв В.Г., Шевчук В.Я. Економіка і організація охорони навколишнього природного середовища: Підручник. –К.: Вища школа, 1995
3. Эндрес А. Экономика окружающей среды/ Пер. с нем. – К.: Лыбидь,1995
4. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: Словарь-справочник. –М.: Просвещение, 1992
5. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua
6. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики до 2020 року : Закон України від 21.12. 2010 р. № 2818-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua.
7. Єрофеєв М. І. Питання кодифікації екологічного законодавства /М. І. Єрофеєв// Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2004. – Вип. 1. – С. 7.
8. Синякевич І.М. Інструменти екополітики: теорія і практика. – Львів: ЗУКЦ, 2003
9. Хилько М.І. Екологічна політика. – К.: Абрис, 1999
10. Салтовський О.І. Основи соціальної екології. Курс лекцій. К.: МАУП, 1997
11. Концепція державної регіональної політики, затверджена Указом Президента України від 25 травня 2001 року № 341/2001
12. Синякевич І.М. Принципи формування системи інструментів для екополітики України. Україна в XXI столітті: Концепції та моделі економічного розвитку. Матер. Доп. Y між нар. Конгресу українських економістів. ч.II. – Львів, 2000
13. Галушкина Т.П., Крутякова В.И. Экологическая политика и механизмы ее реализации на региональном уровне. Одесса. Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 1999.
14. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Мищенко В.С. та ін. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. Київ, РВПС України НАН України, 1999
15. Ліпкан В.А. Національна безпека України/ Навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://westudents.com.ua/knigi/368-natsonalna-bezpeka-ukrani-lpkan-va.html
16. Андрейцев В. Екологічний ризик в системі правовідносин екологічної безпеки: проблеми практичної теорії //Право України. – 1999. – № 1. – С. 75-78.
17. Балюк Г.І. Правові аспекти забезпечення ядерної та радіаційної (радіоеко логічної) безпеки в Україні. – К., 1997. – 283 с.

18. Барбашова Н. Забезпечення екологічної безпеки при використанні в господарської діяльності ядерної енергії //Право України. – 1998. – № 6. – С. 43-47.
19. Бондарь Л.О. Правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльност і в Україні. Авто- реф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.06 /Київ. Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.- 2002.- 20 с.
20. Екологічне право (особлива частина): Підручник /За ред. В.І. Андрейцева. К.: Істина, 2001. – 544 с.
21. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» № 2245-III від 18.01.2 001 р.// Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 15. – С. 73.
22. Заржицький О. Екологічна безпека в регіоні як об'єкт правового регулювання // Право України. – 2002. – № 5. – С. 63-68.
23. Заржицький О. Пошук напрямків екологічної безпеки України в умовах розвитку глобалізаційних процесів. // Право України. – 2004. – № 7. – С. 111-113.
24. Слєпченко Т. Організаційно-правові питання забезпечення екологічної безпеки на виробництві // Право України. – 2002. – № 5. – С. 68-72.
25. Фролов М.О. Правові аспекти екологічного ризику. Автореф. дис. канд.. юрид. наук: 12.00.06 /К.: Київський націон.Університет ім.. Тараса Шевченка, 2001.-19с.
26. Хіміч О. Екологічна безпека як елемент національної безпеки. // Право України. – 2002. – № 11. – С. 44-48.
27. Ліпкан ВА. Національна безпека України у світлі теорії самоорганізації // Держава і право. — 2002. — № 16. — С. 142 - 148.
28. Ліпкан В А. Системний підхід до побудови еталонної моделі системи забезпечення національної безпеки // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 2002. — №.2.

ДОДАТКИ
ДО ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ

Додаток 1

Додаток 1
до Стандарту надання
Державним департаментом
страхового фонду
документації
адміністративної послуги
щодо видачі Свідоцтва про
реєстрацію об'єкта
у Державному реєстрі
потенційно небезпечних
об'єктів

Зразок

ЗАЯВА
на реєстрацію об'єкта у Державному
реєстрі потенційно небезпечних об'єктів

Державний департамент
страхового фонду
документації

Надаємо для реєстрації у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів паспорт потенційно небезпечного об'єкта

_____

_____
(назва об'єкта)

Свідоцтво(а) про реєстрацію об'єкта у Державному реєстрі ПНО просимо надіслати за місцезнаходженням (місцем проживання):

_____

_____
(поштова адреса)

_____ _____
(підпис) (П.І.Б.)

М.П.

Додаток 2

Додаток 2
до Стандарту надання Державним департаментом страхового фонду документації адміністративної послуги щодо видачі Свідоцтва про реєстрацію об'єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів

СТРУКТУРА
реєстраційного номера об'єкта
у Державному реєстрі ПНО

ПНО-ХХ. ХХ. ХХХХ. ХХХХХХХ

```
------- --- ----- -------
    |   |    |     |порядковий номер ПНО
    |   |    |     |у Державному реєстріПНО
    |   |    |     ------------------------
    |   |    |рік реєстрації
    |   |    ------------------------------
    |   |код місця розташування ПНО
    |   -----------------------------------
    |код паспорта ПНО
    ---------------------------------------
```

Характеристика
елементів структури реєстраційного номера
об'єкта у Державному реєстрі ПНО

1. Коди паспортів ПНО.
2. Коди місця розташування ПНО:

Код	Місце розташування ПНО
01	Автономна Республіка Крим
05	Вінницька область
07	Волинська область
12	Дніпропетровська область
14	Донецька область
18	Житомирська область
21	Закарпатська область
23	Запорізька область

Код	Місце розташування ПНО
51	Одеська область
53	Полтавська область
56	Рівненська область
59	Сумська область
61	Тернопільська область
63	Харківська область
65	Херсонська область
68	Хмельницька область

26	Івано-Франківська область
32	Київська область
35	Кіровоградська область
44	Луганська область
46	Львівська область
48	Миколаївська область
71	Черкаська область
73	Чернівецька область
74	Чернігівська область
80	м. Київ
85	м. Севастополь

Додаток 3

Додаток 3
до Стандарту надання
Державним департаментом
страхового фонду документації
адміністративної послуги щодо
видачі Свідоцтва про реєстрацію
об'єкта у Державному реєстрі
потенційно небезпечних об'єктів

Прим. №__

МІНІСТЕРСТВО УКРАЇНИ
З ПИТАНЬ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТА У СПРАВАХ ЗАХИСТУ
НАСЕЛЕННЯ ВІД НАСЛІДКІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

Державний департамент страхового фонду документації

(Державний департамент СФД)

61157, м. Харків, вул. Жовтневої революції, 139,

тел./факс (057) 712-30-58, 712-44-05

www.mns.gov.ua/ddsfd **E-mail:** ddsfd@kharkivoda.gov.ua; **dsfd@mns.gov.ua**

Свідоцтво про реєстрацію потенційно небезпечного об'єкта

_____

_____

_____

_____

(назва потенційно небезпечного об'єкта, його місце розташування)

внесено до Державного реєстру потенційно небезпечних об'єктів з присвоєнням йому реєстраційного номера

ПНО-XX.XX.XXXX.XXXXXXX

_____ _____

(посада) (П.І.Б.)

XXXXX

Додаток 4

Зразок Додаток 1
до Порядку ідентифікації та обліку
об'єктів підвищеної небезпеки

Форма ОПН-1

ЗАТВЕРДЖУЮ

_____
(посада, підпіс, прізвище, ім'я, по батькові
_____
керівника суб'єкта господарювання)
_____ 200 р.
М.П.

ПОВІДОМЛЕННЯ
про результати ідентифікації об'єктів
підвищеної небезпеки

_____
(повна і скорочена назва суб'єкта господарювання)
_____
(форма власності)
_____
(ідентифікаційний код суб'єкта господарювання)
_____
(орган, до сфери управління якого належить суб'єкт
_____
господарювання)
_____
(прізвище, ім'я, по батькові та номер телефону керівника суб'єкта
_____
господарювання)
_____
(посада, прізвище, ім'я, по батькові, номер телефону,
_____
факс, електронна адреса відповідальної особи)
_____
(юридична адреса суб'єкта господарювання)

Відомості про потенційно небезпечні об'єкти

Основний вид виконуваних робіт, пов'язаних з небезпечними речовинами.
Перелік основних технологічних процесів, пов'язаних з небезпечними речовинами.
Умови приймання і зберігання сировини.
Умови зберігання та відвантаження продукції.
Перелік основних структурних підрозділів.
Розташування основних структурних підрозділів на майданчику (майданчиках).
Розташування на місцевості та відстань від потенційно небезпечних об'єктів до промислових об'єктів або елементів селитебної території.
2. Перелік потенційно небезпечних об'єктів з небезпечними речовинами, виділених для ідентифікації, у тому числі тих, що ідентифіковані як об'єкти підвищеної небезпеки

Найменування потенційно небезпечного об'єкта, виділеного для ідентифікації, та його склад	Місце розташування потенційно небезпечного об'єкта	Найменування, маса небезпечної речовини чи групи небезпечних речовин що використовуються або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на об'єкті	Найменування або категорія небезпечної речовини чи групи небезпечних речовин, за якими проводилася ідентифікація об'єкта	Результати ідентифікації (належить до об'єктівпідвишені небезпеки відповідноклясу, не належить до об'єктів підвищеної небезпеки)

Інших потенційно небезпечних об'єктів та об'єктів підвищеної небезпеки, крім зазначених, не визначено.

3. Маса небезпечних речовин, що знаходяться на потенційно небезпечних об'єктах.

Для кожного потенційно небезпечного об'єкта, зазначеного у пункті 2, по кожному виробництву, дільниці, установці, апарату тощо, що входять до його складу, виявлені небезпечні речовини, розрахована маса кожної небезпечної речовини, сумарна маса небезпечних речовин подається у таблиці.

Найменування потенційно небезпечного об'єкта	Найменування виробництва (дільниці, установки, апарата тощо), які входять до складу потенційно небезпечного об'єкта	Найменування небезпечної речовини та її маса, тонн	Маса індивідуальної небезпечної речовини і маса небезпечної речовини кожної категорії, до якої вона може бути віднесена за нормативами порогових мас	
			Індивідуальна речовина	Номер категорії за нормативами порогових мас
1	2	3	4	5
6	7	8	9	10

_____

Усього

4. Перелік нормативно-правових актів, нормативних документів, довідкових та науково-технічних видань, що використовувалися під час проведення ідентифікації.

5. Відомості про організацію, що провела ідентифікацію (заповнюється у разі проведення ідентифікації іншим суб'єктом господарювання).

Повна і скорочена назва.

Юридична адреса.

Ідентифікаційний код суб'єкта господарювання.

Зареєстрований вид діяльності (код згідно з КВЕД).

Звіт склав _____ _____ _____

(посада) (підпис) (ініціали та прізвище)

200 р.

{ Додаток 1 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 990 (990-2011-п) від 21.09.2011 }

Додаток 5

Форма заяви на реєстрацію об'єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів

Державний департамент
страхового фонду документації

вул.Жовтневої революції,139,
м. Харків,
61157

ЗАЯВА
на реєстрацію об'єкта у
Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів

Надаємо для реєстрації у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів паспорт потенційно небезпечного об'єкта _____
_____
_____
_____
_____
(назва об'єкта)

Свідоцтво(а) про реєстрацію об'єкта у Державному реєстрі ПНО просимо надіслати за місцезнаходженням:
_____
_____
(поштова адреса)

_____ _____
(підпис) (П.І.Б.)

М.П.

Додаток 6

Додаток 2
до Порядку проведення ідентифікації та
обліку об'єктів підвищеної небезпеки

ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР
об'єктів підвищеної небезпеки

N	Найменування та юридична адреса суб'єкта господа - рювання	Номер об'єкта підвищеної небезпеки	Клас підвищеної небезпеки і його склад	Наймену вання об'єкта підвищеної небезпеки	Місце| розташу вання об'єкта підвищеної небезпеки	Найменування, категорія небезпечної речовини, група небезпечних речовин, з якими проводилася ідентифікація об'єкта	Маса небезпечної речовини (небезпечних речовин)	Код об'єкта підвищеної небезпеки у Державному реєстрі об'єктів підвищеної небезпеки	Реєстраційний| номер (код) декларації безпеки об'єкта підвищеної| небезпеки у Державному реєстрі об'єктів підвищеної небезпеки	При міт ки

{ Додаток 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 990 (990-2011-п) від 21.09.2011 }

Додаток 7

Зразок Додаток 3
до Порядку ідентифікації та обліку
об'єктів підвищеної небезпеки

Державний Герб України

СВІДОЦТВО
про державну реєстрацію об'єкта
(об'єктів) підвищеної небезпеки

Повна назва суб'єкта господарювання _____
_____
Ідентифікаційний код суб'єкта господарювання _____

Юридична адреса суб'єкта господарювання
Видано територіальним управлінням Держгірпромнагляду в
, про що зроблено запис у журналі обліку реєстрації
об'єктів підвищеної небезпеки N ____ від ___ _____ 200 __ р.
Посадова особа органу державної реєстрації
Начальник територіального управління в
_____ (підпис) (ініціали та прізвище)
М.П.
Дата видачі ____ _____ 200 ___ р.
Код (коди) об'єкта (об'єктів) підвищеної небезпеки в Державному реєстрі об'єктів підвищеної небезпеки:

Номер об'єкта підвищеної небезпеки | Клас небезпеки | Найменування і склад об'єкта небезпеки | Місце розташування об'єкта підвищеної небезпеки | Код об'єкта підвищеної небезпеки у Державному реєстрі об'єктів підвищеної небезпеки

Дата внесення до Державного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки
____ _____ 200 ___ р.
Посадова особа органу державної реєстрації _____ _____
(підпис) (ініціали та прізвище)
М.П.

{ Додаток 3 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 990 (990-2011-п) від 21.09.2011 }

Додаток 8

Додаток 4
до Порядку ідентифікації та обліку
об'єктів підвищеної небезпеки

ВІДОМОСТІ
про об'єкти підвищеної небезпеки

N	Найменування та місцезнаходження суб'єкта господарювання	Номер об'єкта підвищеної небезпеки	Клас підвищеної небезпеки	Найменування об'єкта підвищеної небезпеки	Код об'єкта підвищеної небезпеки у Державному реєстрі об'єктів підвищеної небезпеки	Реєстраційний номер декларації безпеки об'єкта підвищеної небезпеки у Державному реєстрі об'єктів підвищеної небезпеки та дата її реєстрації	Примітки

{ Порядок доповнено Додатком 4 згідно з Постановою КМ N 990 (990-2011-п) від 21.09.2011}

Додаток 9

Додаток 5
до пункту 13 Методики
ідентифікації потенційно
небезпечних об'єктів

ПЕРЕЛІК
затверджених державних (галузевих) реєстрів
України для обліку небезпечних об'єктів

№	Назва реєстру	Призначення	Нормативно-правова база
1	Державний реєстр ПНО	Автоматизована інформаційно-довідкова система обліку та обробки інформації щодо потенційно небезпечних об'єктів	Закон України "Про страховий фонд документації України", постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 N 1288 (із змінами).
2	Державний реєстр об'єктів підвищеної небезпеки	Для обліку об'єктів підвищеної небезпеки та декларацій їх безпеки	Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2002 №956 (із змінами).
3	Реєстр аварійно небезпечних виробничих	Містить дані про будівлі та споруди, що перебувають у	Наказ Держбуду і Держнаглядохоронпраці від

	будівель і споруд	незадовільному технічному або аварійному стаані, незалежно від їх відомчої належності та форми власності	27.11.97 р. №32/288, зареєстрований у Мін"юсті 06.07.98 за №423/2863
4	Державний регістр джерел іонізуючого випромінювання	Єдина державна система обліку і контролю джерел іонізуючого випромінювання, що містять радіоактивну речовину	Постанова Кабінету Міністрів України від 04.08.97 №847 (із змінами), наказ Мінекобезпеки і МОЗ від 18.01.2000 №15/7, зареєстрований у у Мін"юсті 16.03.2000 за № 171/4392 (із змінами)
5	Державний реєстр радіоактивних віджодів	Є одним з елементів єдиної державної системи обліку та інвентаризації радіоактивних відходів і є послідовний поточний запас актів спеціальної форми про утворення, фізико-хімічний склад, обсяги, властивості, а також перевезення, зберігання та захоронення радіоактивних відходів	Закон України „Про поводження з радіоактивними відходами", Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.96 №480 (із змінами)
6	Державний кадастр сховищ радіоактивних відходів	Зведення систематизованих відомостей про об"єкти, призначені для зберігання чи захоронення радіоактивних відходів у єдину інформаційно експертну систему даних про місцезнаходження, кількісну та якісну характеристику сховищ радіоактивних відходів	ЗУ „Про відходи".

ЧАСТИНА ДРУГА

1 РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Ідентифікація джерел екологічної безпеки

Відомо, що загроза природно-техногенних катастроф постійно зростає. За останні 30 років кількість руйнівних стихійних лих і техногенних аварій, екологічних катастроф, які спричинили матеріальні збитки, вищі за 1% річного валового продукту, збільшилась більше, ніж у чотири рази.

Метою природно-техногенної сфери національної безпеки нашої держави є захист людини, суспільства та держави в цілому від природних і техногенних катастроф, а її завдання - зниження ризику виникнення надзвичайних ситуацій, захист та життєзабезпечення населення і територій, термінове і своєчасне реагування на надзвичайні ситуації та ліквідація їх наслідків.Нині на перший план виносяться проблеми запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного походження, готовності органів управління і сил цивільної оборони до дій в разі виникнення таких ситуацій..

Для регулювання ризиком виникнення надзвичайних ситуацій МНС України спільно з науково-дослідними закладами, іншими міністерствами і відомствами підготовлено ряд законодавчих документів, щодо організації моніторингу, прогнозування, запобігання та організації дій у надзвичайних ситуаціях на потенційно небезпечних об'єктах.

На першому етапі необхідне проведення ідентифікації потенційно небезпечного об'єкта.

Потенційно небезпечний об'єкт - об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії.

До *небезпечних речовин* відносяться хімічні, токсичні, вибухові, окислювальні, горючі речовини і матеріали, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля.

Для визначення ступеня небезпеки підприємства, згідно з наказом МНС України від 23.02.2006 року № 98 "Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів", зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 березня 2006 р. за № 286/12160 [1], керівники повинні провести ідентифікацію потенційно небезпечного

об'єкта, яка на підставі вивчення притаманних окремим об'єктам чинників потенційної небезпеки, установлює ознаки потенційно небезпечного об'єкта (Додаток 1).

Методику ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів [1] розроблено відповідно до Законів України "Про правові засади цивільного захисту", "Про об'єкти підвищеної небезпеки", Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 N 1288 , Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів, затвердженого наказом МНС України від 18.12.2000 N 338, реєстрованого у Міністерстві юстиції України 24 січня 2001 року за N 62/5253 (у редакції наказу МНС України від 16.08.2005 N 140, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 01.09.2005 за N 970/11250) , Положення про моніторинг потенційно-небезпечних об'єктів, затвердженого наказом МНС України від 06.11.2003 N 425, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 26.12.2003 за N 1238/8559.

Методика встановлює єдиний порядок проведення ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів (далі - ідентифікація) з метою вдосконалення організації їх державного обліку у процесі паспортизації та реєстрації у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів (далі - Реєстр).

Дія цієї Методики розповсюджується на осіб, які повинні зареєструвати небезпечні об'єкти, у тому числі осіб, відповідальних за об'єкти, визначені центральними та місцевими органами виконавчої влади як такі, що несуть загрозу виникнення надзвичайних ситуацій (далі - НС) та підлягають ідентифікації.

Вимоги Методики не поширюються на транспортні засоби, які перевозять небезпечні речовини рухомим складом залізничного транспорту, суднами, плавзасобами морського та річкового транспорту, літаками, іншими повітряними транспортними засобами та автомобільним транспортом.

Методика може бути використана фахівцями підприємств, установ, організацій та відповідними комісіями техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій з метою належного виконання заходів, визначених нормативно-правовими актами у сфері цивільного захисту населення, техногенної безпеки та охорони довкілля, а також органів виконавчої влади, які відповідають за безпечне функціонування потенційно небезпечних об'єктів (далі - ПНО).

Результати ідентифікації можуть використовуватись для розробки заходів щодо попередження НС та підготовки до реагування на них.

Ідентифікація передбачає аналіз структури об'єктів господарської діяльності та характеру їх функціонування для встановлення факту наявності або відсутності джерел небезпеки, які за

певних обставин можуть ініціювати виникнення НС, а також визначення рівнів можливих НС.

У процесі ідентифікації розглядаються і ураховуються внутрішні і зовнішні чинники небезпеки. Внутрішні чинники небезпеки характеризують небезпечність будов, споруд, обладнання, технологічних процесів об'єкта господарської діяльності та речовин, що виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на його території.Зовнішні чинники небезпеки безпосередньо не пов'язані з функціонуванням об'єкта господарської діяльності, але можуть ініціювати виникнення НС на ньому та негативно впливати на її розвиток (природні явища та аварії на об'єктах, які розташовані поблизу).

Органи виконавчої влади, які відповідають за безпечне функціонування ПНО, територіальні та місцеві органи державного нагляду у сфері цивільного захисту, відповідно до своїх повноважень встановлюють терміни проведення ідентифікації та вживають заходів щодо забезпечення своєчасності та повноти проведення ідентифікації.

Ідентифікацію проводять відповідальні особи об'єктів господарської діяльності, призначені центральними та місцевими органами виконавчої влади.Відповідальні особи об'єктів господарської діяльності, які проводять ідентифікацію, узгоджують результати ідентифікації з місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту.

Повідомлення про результати ідентифікації щодо визначення потенційної небезпеки надається до місцевого органу державного нагляду у сфері цивільного захисту для узагальнення результатів проведення ідентифікації.

На підставі узагальнених результатів проведення ідентифікації місцеві органи державного нагляду у сфері цивільного захисту формують та щорічно уточнюють переліки ПНО підвідомчої території.

Процедура ідентифікації здійснюється за такими етапами:

1.Вибір кодів НС, виникнення яких можливе на об'єкті господарської діяльності, згідно з Класифікацією надзвичайних ситуацій, наведеною у Додатку 2 (Додаток 1 Методики)[ ].

2.Аналіз показників ознак НС, вибраних на попередньому етапі, та визначення їх порогових значень з використанням класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій, затверджених наказом МНС України від 22 квітня 2003 року N 119 та зареєстрованих в Мін'юсті України 29.07.2003 за N 656/7977.

3.Виявлення за результатами аналізу джерел небезпеки, які при певних умовах (аварії, порушення режиму експлуатації, виникнення природних небезпечних явищ тощо) можуть стати причиною виникнення НС,які наведений у Додатку 3(Додаток 2 Методики)[ ].

4.Визначення видів небезпеки для кожного з виявлених джерел небезпеки з використанням Додатка 4 (Додаток 3 Методики)[ ].

5.Визначення переліку небезпечних речовин, що використовуються на об'єкті господарської діяльності, їх кількості та классу небезпеки за допомогою нормативних документів у сфері визначення небезпечних речовин.

6.Оцінка на підставі отриманих даних зони поширення НС, які можуть ініціювати кожне з виявлених джерел небезпеки за допомогою Методики прогнозування наслідків виливу (викиду) небезпечних хімічних речовин при аваріях на промислових об'єктах і транспорті, затвердженої наказом МНС України, Мінагрополітики України, Мінекономіки України, Мінекоресурсів України від 27.03.2001 N 73/82/64/122 та зареєстрованої у Мін'юсті України 10.04.2001за N 326/5517, а також Положення щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій, затвердженого наказом Комітету по нагляду за охороною праці від 17.06.99 N 112 та зареєстрованого в Мін'юсті 30.06.99 за N 424/3717.

7.Оцінка можливих наслідків НС для кожного з джерел небезпеки (кількість загиблих, постраждалих, тих, яким порушено умови життєдіяльності, матеріальні збитки) з використанням Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року N 175.

8.Встановлення максимально можливих рівнів НС для кожного з джерел небезпеки згідно з Класифікацією надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями наведеною у Додатку 5 (Додаток 4 Методики) [ ].

9.Визначення державних (галузевих) реєстрів (кадастрів), в яких зареєстровано або необхідно зареєструвати об'єкт господарської діяльності з використанням Переліку затверджених державних (галузевих) реєстрів України для обліку небезпечних об'єктів.

10.Визначення відповідності об'єкта діючим нормативно-правовим актам у сфері визначення небезпечних об'єктів. Для виявлення на об'єкті джерел небезпеки використовують Перелік основних джерел небезпеки, які притаманні потенційно небезпечним об'єктам, складений з урахуванням постанови Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 року N 956 "Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки" (із змінами) та переліку об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, визначеного постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2003 року N 1631.

У процесі ідентифікації використовують:

-перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 року N 554 ;

-перелік особливо небезпечних підприємств, припинення діяльності яких потребує проведення спеціальних заходів щодо

запобігання заподіянню шкоди життю та здоров'ю громадян, майну, спорудам, навколишньому природному середовищу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року N 765;

- перелік об'єктів та окремих територій, які підлягають постійному та обов'язковому на договірній основі обслуговуванню державними аварійно-рятувальними службами, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 року N 1214.

Для встановлення рівня можливих НС необхідно визначити такі показники:

- територіальне поширення імовірних НС;
- кількість осіб, що можуть постраждати від впливу наслідків можливих НС;
- кількість осіб, яким можуть бути порушені умови життєдіяльності у результаті можливої аварії на об'єкті;
- збитки від наслідків можливих НС.

Об'єкт господарської діяльності визнається потенційно небезпечним за умови наявності у його складі хоча б одного джерела небезпеки, здатного ініціювати НС місцевого, регіонального або державного рівнів.

Об'єкти, які підпадають під дію нормативно-правових актів, належать до потенційно небезпечних незалежно від рівнів НС, які можуть ініціювати виявлені джерела небезпеки.

Об'єкт господарської діяльності, який за результатами ідентифікації не підпадає під вищезазначені вимоги, не визнається ПНО.

При наявності на об'єкті господарської діяльності більше трьох джерел небезпеки наводять дані про три джерела небезпеки, які можуть ініціювати НС з максимальним рівнем, та загальну кількість джерел небезпеки.

Об'єкти господарської діяльності, які за результатами ідентифікації визнані потенційно небезпечними, підлягають обліку територіальними і місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту.

Позачергова ідентифікація провадиться у таких випадках:

- поява у складі об'єкта господарської діяльності, якого за результатами останньої ідентифікації щодо потенційної небезпеки не визнано як ПНО, хоча б одного джерела небезпеки, яке може стати причиною НС державного, регіонального або місцевого рівнів;
- ліквідація на об'єкті господарської діяльності усіх джерел небезпеки, наявність яких обумовила віднесення його до категорії ПНО.

За результатами позачергової ідентифікації оформлюється Повідомлення, яке вступає в дію замість Повідомлення, наданого місцевим органам державного нагляду у сфері цивільного захисту за результатами попередньої ідентифікації.

Об'єкти господарської діяльності, дані про які занесені до Реєстру, підлягають ідентифікації тільки за умови ліквідації усіх джерел небезпеки, що входили до їх складу. Результати ідентифікації

використовуються для виключення з Реєстру об'єктів, які стали безпечними.

Для виключення об'єкта господарської діяльності із категорії ПНО за результатами позачергової ідентифікації відповідальною особою об'єкта господарської діяльності направляється до відповідного місцевого органу державного нагляду у сфері цивільного захисту Повідомлення, яке враховується при формуванні пункту "Потенційно небезпечні об'єкти, які необхідно вилучити з Державного реєстру ПНО" переліків потенційно небезпечних об'єктів.

Ідентифікація вважається завершеною після:

- заповнення керівним та інженерно-технічним складом підприємства форми повідомлення про результати ідентифікації, визначених наказом МНС України від 23.02.2006 року № 98;
- погодження повідомлення про результати ідентифікації місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту.

На другому етапі проводиться паспортизація об'єктів, які за результатами проведеної ідентифікації визнані як потенційно небезпечні.

Вимоги паспортизації не поширюються на транспортні засоби, які перевозять небезпечні речовини рухомим складом залізничного транспорту, суднами, плавзасобами морського та річкового транспорту, літаками, іншими повітряними транспортними засобами та автомобільним транспортом.

Паспортизація потенційно небезпечного об'єкта проводиться раз у п'ять років.Для цього адміністрація потенційно небезпечного об'єкта заповнює встановлену форму паспорта та подає її на адресу науково-дослідного, проектно-конструкторського та технологічного інституту мікрографії (далі - НДІ мікрографії) Державного департаменту страхового фонду документації МНС України.

Адміністрація НДІ мікрографії, у відповідності до отриманих паспортних даних проводять реєстрацію об'єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів. Після чого на адресу підприємства направляється повідомлення про реєстрацію потенційно небезпечного об'єкта у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів.

У разі будь-яких змін у технічному стані або у виробничій діяльності потенційно небезпечного об'єкта, які призведуть до зменшення або збільшення його потенційної небезпеки і вплинуть на показники паспорта потенційно небезпечного об'єкта, адміністрація підприємства зобов'язана повідомити про це НДІ мікрографії у письмовій формі, а також внести зміни до паспорта потенційно небезпечного об'єкта в десятиденний термін.

На основі паспортних даних адміністрацією потенційно небезпечного об'єкта проводиться планування заходів щодо запобігання виникненню можливих надзвичайних ситуацій та зменшення ризику їх виникнення.

На наступному етапі проводиться ідентифікації об'єкта підвищеної незпеки.

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 956 "Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки" затверджений порядок ідентифікації та обліку об'єктів підвищеної небезпеки. Дія цього Порядку поширюється на всіх суб'єктів господарської діяльності, у власності або користуванні яких є об'єкти, де можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини (далі - потенційно небезпечні об'єкти), а також на всіх суб'єктів господарської діяльності, які мають намір розпочати будівництво потенційно небезпечних об'єктів.

Вимоги цього Порядку не застосовуються до ідентифікації та обліку:

-потенційно небезпечних об'єктів військового призначення;

-потенційно небезпечних об'єктів, віднесених до таких у зв'язку з наявністю на них радіоактивних речовин;

-потенційно небезпечних об'єктів розвідки, видобутку та розробки корисних копалин, включаючи розвідку та розробку морського дна, наявність небезпечних речовин у яких обумовлена природними явищами, а їх кількість не може контролюватися;

-небезпечних речовин, що перевозяться за межами підприємства усіма видами транспортних засобів, крім транспортування по трубопроводах; гідротехнічних споруд. Суб'єкт господарської діяльності, у власності або користуванні якого є хоча б один потенційно небезпечний об'єкт чи який має намір розпочати будівництво такого об'єкта, організовує проведення його ідентифікації.

Потенційно небезпечний об'єкт вважається об'єктом підвищеної небезпеки відповідного класу у разі, коли значення сумарної маси небезпечної або декількох небезпечних речовин, що використовуються або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на об'єкті, перевищує встановлений норматив порогової маси.

Для *ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки* до небезпечних речовин за їх властивостями відносяться такі категорії речовин:

- гази, які утворюють у повітрі при нормальному тиску суміші, що сприяють поширенню полум'я в детонаційному чи дефлаграційному режимі або можуть горіти в вітрі в дифузійному режимі при витіканні струменем (факельне горіння), у тому числі: горючі (займисті) стиснуті гази - гази, які знаходяться в апаратах, резервуарах або трубопроводах під тиском, що перевищує 0,1 МПа, і не можуть перебувати в рідкій фазі; горючі (займисті) зріджені гази під тиском - гази, які знаходяться в апаратах, резервуарах або трубопроводах у рідкій фазі під тиском, що перевищує 0,1 МПа, та при температурі, що дорівнює або перевищує температуру навколишнього середовища; горючі (займисті) кріогенне зріджені гази - гази, які знаходяться в апаратах, резервуарах або

трубопроводах у рідкій фазі під тиском, що дорівнює 0,1 МПа, та при температурі нижчій від температури навколишнього середовища.

2) горючі рідини - рідини, які можуть самозайматися, а також займатися за наявності джерела горіння і самостійно горіти після його видалення. Горючі рідини з температурою спалаху, що дорівнюєабо менша 61 град.С у закритому тиглі або менша 66 град.С у відкритому тиглі, належать до легкозаймистих. Особливо небезпечними є легкозаймисті рідини, температура спалаху яких не

перевищує 28 град.С (згідно з ГОСТ 12.1.044-89).

3) горючі рідини, перегріті під тиском, - горючі рідини згідно з ГОСТ 12.1.044-89, які знаходяться в апаратах, резервуарах або трубопроводах під тиском при температурі, що перевищує температуру кипіння при атмосферному тиску в 1,25 і більше разів.

Якщо рідина являє собою суміш горючих рідин, за температуру кипіння при атмосферному тиску береться температура википання половини маси рідини. Якщо даних про таку температуру немає, за температуру кипіння береться температура на початку кипіння суміші (фракції). За розрахункову береться максимальна температура за регламентом, робочими інструкціями або іншою технічною документацією. Якщо передбачено блокування за температурою, за розрахункову береться температура блокування.

4) вибухові речовини - рідкі або тверді речовини чи суміші речовин, які під впливом зовнішніх факторів здатні швидко змінювати свій хімічний склад, а цей процес саморозповсюджуватися з виділенням великої кількості тепла і газоподібних продуктів (клас 1 згідно з ГОСТ 19433-88), у тому числі: речовини або суміші речовин, які, згораючи в режимі детонації, утворюють ударну хвилю в повітрі; речовини або суміші речовин, екзотермічні реакції з якими у режимі детонації, дефлаграції або теплового вибуху в оболонці (апараті, резервуарі, трубопроводі або в спеціальному виробі) призводять до руйнування цієї оболонки з утворенням ударної хвилі в повітрі та розкиданням уламків.

5) речовини-окисники - речовини 5 класу небезпеки (згідно з ГОСТ 19433-88), у тому числі: речовини, які підтримують горіння, викликають та/або сприяють спалахуванню інших речовин у результаті екзотермічної окисно-відновної реакції, температура розкладання яких не перевищує 65 град. С та/або час горіння суміші окисника яких з органічною речовиною (дубовою тирсою) не перевищує часу горіння еталонного окисника з дубовою тирсою (наприклад перманганат калію, бромат калію, перхлорат калію тощо);

органічні пероксиди (речовини з двовалентною структурою кисню, які можуть вважатися похідними пероксиду водню).

6) високотоксичні та токсичні речовини - речовини, які мають властивості, зазначені в таблиці (ГОСТ 12.1.007-76).

Порогову масу небезпечних речовин однієї групи або категорії визначають за формулою :

$$Q_{ПГК} = (сума)\ q_i\ :\ (сума)\ (q_i\ /\ Q_i), \qquad (1.1)$$

де $Q_{ПГК}$ - порогова маса небезпечних речовин однієї групи або категорії;

q_i - сумарна маса небезпечної речовини або категорії небезпечної речовини, що перебуває на об'єкті;

Q_i - норматив порогової маси небезпечної речовини або категорії небезпечної речовини відповідного класу;

i - змінюється від 1 до n, де n - загальна кількість індивідуальних небезпечних речовин та категорій небезпечних речовин.

Суб'єкт господарської діяльності за встановленою формою складає повідомлення про результати ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки, самостійно або за допомогою іншого суб'єкта господарської діяльності, який має відповідні дозвільні документи на проведення відповідних видів робіт, і надсилає його у двотижневий термін відповідним територіальним органам Держнаглядохоронпраці, Державної інспекції цивільного захисту та техногенної безпеки, Держекоінспекції, державної санітарно-епідеміологічної служби, Держпожбезпеки, Держархбудінспекції, а також відповідній місцевій держадміністрації або виконавчому органу місцевої ради. Форма повідомлення про результати ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки знаходиться на сайті Держнаглядохоронпраці, також дану форму можна взяти в територіальних органах Держнаглядохоронпраці.

Місцеві держадміністрації або виконавчі органи місцевих рад повинні протягом 30 днів після отримання повідомлення публікувати відомості про об'єкти підвищеної небезпеки в регіональних друкованих засобах масової інформації. У разі зміни умов виробництва, номенклатури небезпечних речовин або їх кількості суб'єкт господарської діяльності, у власності або користуванні якого є об'єкти підвищеної небезпеки, проводить у шестимісячний термін їх повторну ідентифікацію. У разі проведення повторної ідентифікації суб'єкт господарської діяльності повідомляє у двотижневий термін уповноважені органи про зміни порівняно з попередньою ідентифікацією.

Результати ідентифікації та розрахунки, на підставі яких вона проводилася, зберігаються суб'єктом господарської діяльності впродовж 25 років.

Державний реєстр об'єктів підвищеної небезпеки веде Держнаглядохоронпраці.

Включення об'єкта підвищеної небезпеки до Державного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки та його реєстрація здійснюється протягом 30 робочих днів після подання суб'єктом господарської діяльності до

територіального органу Держнаглядохоронпраці повідомлення про результати ідентифікації.

Упродовж 10 робочих днів після реєстрації Держнаглядохоронпраці видає суб'єкту господарської діяльності свідоцтво про державну реєстрацію об'єкта (об'єктів) підвищеної небезпеки.

Суб'єкт господарської діяльності, у власності або користуванні якого є хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки, організовує розроблення і складання декларації безпеки об'єкта підвищеної небезпеки відповідно до вимог Порядку декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. N 956 "Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки".

Для об'єктів підвищеної небезпеки, які ідентифіковані як об'єкти підвищеної небезпеки 1 класу, результати дослідження ступеня небезпеки та оцінки рівня ризику, а також обґрунтування прийнятих щодо безпечної експлуатації та локалізації і ліквідації наслідків аварій рішень подаються в декларації безпеки у розділі "Розрахунково-пояснювальна частина".

Декларація безпеки складається на основі дослідження суб'єктом господарської діяльності ступеня небезпеки та оцінки рівня ризику виникнення аварій (далі - рівня ризику), що пов'язані з експлуатацією цих об'єктів.

Для об'єктів підвищеної небезпеки, що експлуатуються, декларація безпеки складається як самостійний документ, а для об'єктів підвищеної небезпеки, що будуються (реконструюються, ліквідуються), - як складова частина відповідної проектної документації.

За наявності на одному виробничому майданчику декількох об'єктів підвищеної небезпеки складається одна декларація безпеки.

Декларація безпеки повинна включати:

-результати всебічного дослідження ступеня небезпеки та оцінки рівня ризику;

-оцінку готовності до експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки відповідно до вимог безпеки промислових об'єктів;

-перелік прийнятих з метою зниження рівня ризику рішень і здійснених з метою запобігання аваріям заходів;

-відомості про заходи щодо локалізації і ліквідації можливих наслідків аварій.

Для об'єкта підвищеної небезпеки, що експлуатується або ліквідується, подається інформація про заходи з запобігання можливих надзвичайних ситуацій, що здійснюються, і про ті, що плануються.

Для об'єкта підвищеної небезпеки, що будується або реконструюється, подається інформація про заходи із запобігання можливих надзвичайних ситуацій, які передбачені проектною документацією та плануються до здійснення під час експлуатації.

Суб'єкт господарської діяльності відповідно до вимог Законів України "Про екологічну експертизу", "Про наукову та науково-технічну експертизу" і Порядку декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки проводить експертизу повноти дослідження ступеня небезпеки та оцінки рівня ризику, а також обґрунтованості та достатності прийнятих рішень щодо зменшення рівня ризику, готовності до дій з локалізації і ліквідації наслідків аварій.

Фінансування проведення експертизи покладається на суб'єкта господарської діяльності.

Декларація безпеки разом з позитивним висновком експертизи подається відповідним територіальним органам Держнаглядохоронпраці, Державної інспекції цивільного захисту та техногенної безпеки, Держекоінспекції, державної санітарно-епідеміологічної служби, Держпожбезпеки, Держархбудінспекції, а також відповідній місцевій держадміністрації або виконавчому органу місцевої ради:

-для об'єктів підвищеної небезпеки, що експлуатуються або ліквідуються, - впродовж року після державної реєстрації об'єкта підвищеної небезпеки;

-для об'єктів підвищеної небезпеки, експлуатація яких планується разом із заявою на отримання дозволу на експлуатацію відповідно до Закону України "Про об'єкти підвищеної небезпеки".

Місцеві держадміністрації або виконавчі органи місцевих рад упродовж 30 днів після отримання декларації безпеки оприлюднюють у регіональних друкованих засобах масової інформації відомості про об'єкт підвищеної небезпеки.

Про можливе здійснення транскордонного впливу аварії на об'єкті підвищеної небезпеки суб'єкт господарської діяльності інформує уповноважені органи, а також в установленому порядку через МЗС відповідні органи держав, території яких можуть зазнавати впливу таких аварій, і пункт зв'язку для цілей оповіщення про промислові аварії, який діє в Україні згідно з Конвенцією про трансграничний вплив промислових аварій.

Декларація безпеки переглядається суб'єктом господарської діяльності один раз на п'ять років. Декларація безпеки переглядається, уточнюється або розробляється в інші терміни у разі:

-зміни умов діяльності об'єкта підвищеної небезпеки, що призводять до підвищення ступеня небезпеки та рівня ризику, незалежно від їх причин;

-зміни та/або набрання чинності нормативно-правовими актами, що впливають на зміст відомостей, поданих у декларації безпеки;

-будівництва в прилеглих районах нових підприємств (об'єктів), якщо це впливає на зміст відомостей, поданих у декларації безпеки;

-обґрунтованої вимоги уповноваженого органу або громадськості.

Оригінал декларації безпеки та висновку експертизи, а також копії документів, що підтверджують передачу зазначених документів

уповноваженим органам, зберігаються у суб'єкта господарської діяльності, у власності або користуванні якого є об'єкт підвищеної небезпеки, впродовж 25 років.

Включення декларації безпеки до Державного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки здійснюється впродовж 30 робочих днів після її подання суб'єктом господарської діяльності до територіального органу Держнаглядохоронпраці.Упродовж 10 робочих днів після реєстрації Держнаглядохоронпраці письмово повідомляє суб'єкта господарської діяльності про реєстраційний номер (код) декларації безпеки у Державному реєстрі об'єктів підвищеної небезпеки.

Експертизу декларації безпеки можуть проводити суб'єкти господарської діяльності всіх форм власності, що займаються науковою і науково-технічною діяльністю у сфері безпеки промислових об'єктів, у тому числі спеціалізовані експертні організації, акредитовані відповідно до вимог Закону України "Про наукову та науково-технічну експертизу".

Експертну організацію для проведення експертизи суб'єкт господарської діяльності обирає самостійно. Експертизу не може проводити експертна організація, яка розробляла декларацію безпеки.

Якщо після проведення ідентифікації потенційно небезпечного об'єкта встановлюється, що він є об'єктом підвищеної небезпеки, керівництво зазначеного суб'єкта господарювання зобов'язано провести страхування цивільної відповідальності.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. №1788 був затверджений Порядок і правила проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи поже-жовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру.

Обов'язкове страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежови-бухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру, проводиться з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та майну третіх осіб, у тому числі довкіллю (природним ресурсам, територіям та об'єктам природно-заповідного фонду), внаслідок пожеж та (або) аварій на об'єктах підвищеної небезпеки.

Страховим випадком вважається заподіяння прямої шкоди третім особам внаслідок пожежі та/або аварії на об'єкті підвищеної небезпеки під час дії договору обов'язкового страхування, внаслідок чого виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування.

У відповідності до ст.5 Закону України "Про аварійно-рятувальні служби" суб'єкти господарської діяльності, що визначені у процесі

ідентифікації як потенційно небезпечні, підлягають постійному та обов'язковому обслуговуванню державними аварійно-рятувальними службами, створеними на професійній основі.

Перелік об'єктів та окремих територій, які підлягають постійному та обов'язковому обслуговуванню державними аварійно-рятувальними службами, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. № 1214.

1.2 Державний нагляд у сфері екологічної безпеки

Положення про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3.08. 1998 р. N 119.

Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру - центральні та місцеві органи виконавчої влади, виконавчі органи рад, державні підприємства, установи та організації з відповідними силами і засобами, які здійснюють нагляд за забезпеченням техногенної та природної безпеки, організують проведення роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного походження (далі - надзвичайні ситуації) і реагування у разі їх виникнення з метою захисту населення і довкілля, зменшення матеріальних втрат.

Запобігання виникненню надзвичайних ситуацій - підготовка та реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації на основі даних моніторингу (спостережень), експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію або пом'якшення її можливих наслідків.

Основною метою створення єдиної державної системи є забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, цивільного захисту населення.

Завданнями єдиної державної системи є:

-розроблення нормативно-правових актів, а також норм, правил та стандартів з питань запобігання надзвичайним ситуаціям та забезпечення захисту населення і територій від їх наслідків;

-забезпечення готовності центральних та місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів рад, підпорядкованих їм сил і засобів до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;

-забезпечення реалізації заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;

-навчання населення щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації;

-виконання цільових і науково-технічних програм, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення сталого функціонування підприємств, установ та організацій, зменшення можливих матеріальних втрат;

-збирання і аналітичне опрацювання інформації про надзвичайні ситуації, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій;

-прогнозування і оцінка соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, визначення на основі прогнозу потреби в силах, засобах, матеріальних та фінансових ресурсах;

-створення, раціональне збереження і використання резерву матеріальних та фінансових ресурсів, необхідних для запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;

-проведення державної експертизи, забезпечення нагляду за дотриманням вимог щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій (у межах повноважень центральних та місцевих органів виконавчої влади);

-оповіщення населення про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, своєчасне та достовірне його інформування про фактичну обстановку і вжиті заходи;

-захист населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

-проведення рятувальних та інших невідкладних робіт щодо ліквідації надзвичайних ситуацій, організація життєзабезпечення постраждалого населення;

-пом'якшення можливих наслідків надзвичайних ситуацій у разі їх виникнення;

-здійснення заходів щодо соціального захисту постраждалого населення, проведення гуманітарних акцій;

-реалізація визначених законодавством прав у сфері захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, в тому числі осіб (чи їх сімей), що брали безпосередню участь у ліквідації цих ситуацій;

-участь у міжнародному співробітництві у сфері цивільного захисту населення;

-організація роботи, пов'язаної з постійним спостереженням за потенційно екологічно і техногенно небезпечними об'єктами та їх експлуатацією або виведенням з технологічного обороту.

Єдина державна система складається з постійно діючих функціональних і територіальних підсистем і має чотири рівні - загальнодержавний, регіональний, місцевий та об'єктовий.

Функціональні підсистеми створюються міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади для організації роботи, пов'язаної із запобіганням надзвичайним ситуаціям та захистом населення і

територій від їх наслідків. У надзвичайних ситуаціях сили і засоби функціональних підсистем регіонального, місцевого та об'єктового рівня підпорядковуються в межах, що не суперечать законодавству, органам управління відповідних територіальних підсистем єдиної державної системи.

Організаційна структура та порядок діяльності функціональних підсистем єдиної державної системи і підпорядкованих їм сил і засобів визначаються в положеннях про них, які затверджуються відповідними міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади за погодженням з МНС.

Кожний рівень єдиної державної системи має координуючі та постійні органи управління щодо розв'язання завдань у сфері запобігання надзвичайним ситуаціям, захисту населення і територій від їх наслідків, систему повсякденного управління, сили і засоби, резерви матеріальних та фінансових ресурсів, системи зв'язку та інформаційного забезпечення.

Координуючими органами єдиної державної системи є:

1) на загальнодержавному рівні:

Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення.

В окремих випадках для ліквідації надзвичайної ситуації та її наслідків рішенням Кабінету Міністрів України утворюється спеціальна Урядова комісія.

2) на регіональному рівні - комісії Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (далі регіональні комісії.

3) на місцевому рівні - комісії районних державнихадміністраційі виконавчих органів рад з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (далі - місцеві комісії);

4) на об'єктовому рівні - комісії з питань надзвичайних ситуацій об'єкта (далі - об'єктові комісії).

Державні, регіональні, місцеві та об'єктові комісії (залежно від рівня надзвичайної ситуації) забезпечують безпосереднє керівництво реагуванням на надзвичайну ситуацію або на загрозу її виникнення.

Положення про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій і Національну раду з питань безпечної життєдіяльності населення та їх персональний склад затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Положення про регіональну, місцеву комісію та її персональний склад затверджуються рішенням відповідного органу виконавчої влади.

Положення про об'єктову комісію та її персональний склад затверджуються рішенням керівника відповідного об'єкта.

Постійними органами управління з питань техногенно-екологічної безпеки, цивільної оборони та з надзвичайних ситуацій є:

-на загальнодержавному рівні - Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють функції згідно з додатком;

-на регіональному рівні - Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, уповноважені органи з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій;

-на місцевому рівні - районні державні адміністрації і виконавчі органи рад, уповноважені органи з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення;

-на об'єктовому рівні - структурні підрозділи підприємств, установ та організацій або спеціально призначені особи з питань надзвичайних ситуацій.

До системи повсякденного управління єдиною державною системою входять оснащені необхідними засобами зв'язку, оповіщення, збирання, аналізу і передачі інформації:

-центри управління в надзвичайних ситуаціях, оперативно-чергові служби уповноважених органів з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення усіх рівнів;

-диспетчерські служби центральних і місцевих органів виконавчої влади, державних підприємств, установ та організацій.

До складу сил і засобів єдиної державної системи входять відповідні сили і засоби функціональних і територіальних підсистем, а також недержавні (добровільні) рятувальні формування, які залучаються для виконання відповідних робіт.

За рішеннями Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, державних адміністрацій і виконавчих органів рад, за наказами керівників державних підприємств, установ та організацій на базі існуючих спеціалізованих служб і підрозділів (будівельних, медичних, хімічних, ремонтних та інших) утворюються позаштатні спеціалізовані формування, призначені для проведення конкретних видів невідкладних робіт у процесі реагування на надзвичайні ситуації. Ці формування проходять спеціальне навчання, періодично залучаються до участі у практичному відпрацюванні дій з ліквідації надзвичайних ситуацій разом із силами постійної готовності.

Громадські об'єднання можуть брати участь у виконанні робіт, пов'язаних із запобіганням і реагуванням на надзвичайні ситуації під керівництвом територіальних органів, уповноважених з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення, за наявності в учасників зазначених робіт - представників цих об'єднань відповідного рівня підготовки, підтвердженого в атестаційному порядку.

Інформаційне забезпечення функціонування єдиної державної системи здійснюється:

-центром управління в надзвичайних ситуаціях МНС;

-силами і засобами Урядової інформаційно-аналітичної системи з питань надзвичайних ситуацій (далі - Урядова інформаційна система) із залученням технічних засобів і студійних комплексів Державний комітет інформаційної політики;

-інформаційними центрами і центрами управління в надзвичайних ситуаціях міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;

-центрами управління в надзвичайних ситуаціях Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, відповідних органів місцевого самоврядування;

-уповноваженими органами з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення;

-інформаційними службами підприємств, установ, організацій і потенційно небезпечних об'єктів із залученням засобів зв'язку і передачі даних.

Порядок збирання інформації з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій і обміну цією інформацією між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, управління силами і засобами оперативного реагування, уповноваженими органами з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення визначається регламентом інформаційного обміну між користувачами Урядової інформаційної системи, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Залежно від масштабів і особливостей надзвичайної ситуації, що прогнозується або виникла, рішенням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міської, районної державної адміністрації, виконавчого органу місцевих рад у межах конкретної території може існувати один з таких режимів функціонування єдиної державної системи:

1)режим повсякденної діяльності - при нормальній виробничо-промисловій, радіаційній, хімічній, біологічній (бактеріологічній), сейсмічній, гідрогеологічній і гідрометеорологічній обстановці (за відсутності епідемії, епізоотії та епіфітотії);

2)режим підвищеної готовності - при істотному погіршенні виробничо-промислової, радіаційної, хімічної, біологічної (бактеріологічної), сейсмічної, гідрогеологічної і гідрометеорологічної обстановки (з одержанням прогнозної інформації щодо можливості виникнення надзвичайної ситуації);

3)режим діяльності у надзвичайній ситуації - при реальній загрозі виникнення надзвичайних ситуацій і реагуванні на них;

4)режим діяльності у надзвичайному стані - запроваджується в Україні або на окремих її територіях в порядку, визначеному Конституцією України та Законом України "Про надзвичайний стан".

Основні заходи, що реалізуються єдиною державною системою:

1) у режимі повсякденної діяльності:

ведення спостереження і здійснення контролю за станом довкілля, обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах і прилеглій до них території;розроблення і виконання цільових і науково-технічних програм і заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення безпеки і захисту населення, зменшення можливих матеріальних втрат, забезпечення сталого функціонування об'єктів економіки та збереження національної культурної спадщини у разі виникнення надзвичайної ситуації;вдосконалення процесу підготовки персоналу уповноважених органів з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення, підпорядкованих їм сил;організація навчання населення методів і користування засобами захисту, правильних дій у цих ситуаціях;створення і поновлення резервів матеріальних та фінансових ресурсів для ліквідації надзвичайних ситуацій;здійснення цільових видів страхування;оцінка загрози виникнення надзвичайної ситуації та можливих її наслідків;створення галузевих реєстрів об'єктів та виробництв, розроблення інтегральних показників ступеня ризику експлуатації;

2) у режимі підвищеної готовності:

здійснення заходів, визначених для режиму повсякденної діяльності і додатково:формування оперативних груп для виявлення причин погіршення обстановки безпосередньо в районі можливого виникнення надзвичайної ситуації, підготовка пропозицій щодо її нормалізації;

посилення роботи, пов'язаної з веденням спостереження та здійсненням контролю за станом довкілля, обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах і прилеглій до них території, прогнозуванням можливості виникнення надзвичайної ситуації та її масштабів;розроблення комплексних заходів щодо захисту населення і територій, забезпечення стійкого функціонування об'єктів економіки;приведення в стан підвищеної готовності наявних сил і засобів та залучення додаткових сил, уточнення планів їх дії і переміщення у разі необхідності в район можливого виникнення надзвичайної ситуації;проведення заходів щодо запобігання виникненню надзвичайної ситуації;

запровадження цілодобового чергування членів Державної, регіональної, місцевої чи об'єктової комісії (залежно від рівня надзвичайної ситуації);

3) у режимі діяльності у надзвичайній ситуації:

здійснення відповідною комісією у межах її повноважень безпосереднього керівництва функціонуванням підсистем і структурних підрозділів єдиної державної системи;організація захисту населення і територій;переміщення оперативних груп у район виникнення

надзвичайної ситуації;організація роботи, пов'язаної з локалізацією або ліквідацією надзвичайної ситуації, із залученням необхідних сил і засобів;визначення межі території, на якій виникла надзвичайна ситуація;організація робіт, спрямованих на забезпечення сталого функціонування об'єктів економіки та об'єктів першочергового життєзабезпечення постраждалого населення;здійснення постійного контролю за станом довкілля на території, що зазнала впливу наслідків надзвичайної ситуації, обстановкою на аварійних об'єктах і прилеглій до них території;

інформування вищестоящих органів управління щодо рівня надзвичайної ситуації та вжитих заходів, пов'язаних з реагуванням на цю ситуацію, оповіщення населення та надання йому необхідних рекомендацій щодо поведінки в умовах, які склалися;

4) у режимі діяльності у надзвичайному стані:

здійснення заходів, передбачених Законом України "Про надзвичайний стан".

Єдина державна система фінансується за рахунок державного та місцевих бюджетів, позабюджетних коштів Ради міністрів Автономної Республіки Крим, центральних органів виконавчої влади, коштів державних підприємств, установ та організацій, страхових фондів та інших джерел.

Державний нагляд та контроль у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, здійснюють уповноважені законами органи влади, в тому числі центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи (у разі утворення), до відання яких відповідно до закону віднесені питання:

- охорони праці;
-забезпечення екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища;
-державного нагляду (контролю) у сферах пожежної і техногенної безпеки;
-санітарно-епідемічної безпеки;
-містобудування.

Державний нагляд і контроль за діяльністю, пов'язаною з об'єктами підвищеної небезпеки, що провадиться відповідно до умов угоди про розподіл продукції в межах території виключної (морської) економічної зони України та на континентальному шельфі, здійснюються з урахуванням особливостей, передбачених Законом України “Про угоди про розподіл продукції”.

1.3 Планування роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям

Планування роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям і реагування на прогнозовані варіанти їх можливого розвитку здійснюється на основі відстеження змін навколишнього природного та техногенного середовища і відповідних документів, які регламентують порядок і методику цього планування.

Масштаби і наслідки можливої надзвичайної ситуації визначаються на основі експертної оцінки, прогнозу чи результатів модельних експериментів, проведених кваліфікованими експертами. Залежно від отриманих результатів розробляється план реагування на загрозу виникнення конкретної надзвичайної ситуації.

Основним завданням плану реагування на надзвичайну ситуацію або загрозу її виникнення є збереження життя та здоров'я людей, мінімізація матеріальних втрат. З цією метою вживаються дієві заходи для захисту житла, дошкільних, навчальних і медичних закладів, місць постійного перебування людей, вирішення питань термінової евакуації населення з території, на яку може бути поширена небезпечна дія наслідків прогнозованої надзвичайної ситуації.

План реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації з визначеними джерелами фінансування робіт затверджується Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, головами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, керівниками державних підприємств, установ та організацій.

З метою завчасного здійснення заходів щодо реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації і максимально можливого зниження втрат провадиться планування дій у рамках єдиної державної системи відповідно до планів взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади, оперативних планів дій міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Основну частину робіт, пов'язаних з реагуванням на надзвичайну ситуацію або усуненням загрози її виникнення, виконують аварійні формування чи підрозділи потенційно небезпечного об'єкта чи адміністративно-територіальної одиниці з наданням їм необхідної допомоги з боку структурних підрозділів МНС, МВС, Національної гвардії, МОЗ тощо.

До виконання зазначених робіт повинні залучатися передусім аварійно/пошуково/-рятувальні підрозділи центрального органу виконавчої влади, на об'єкті якого сталася аварія, що призвела до надзвичайної ситуації, відповідні структурні підрозділи Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації, виконавчого органу рад, на території яких виникла надзвичайна ситуація.

Організаційно-методичне керівництво плануванням дій єдиної державної системи здійснює МНС.

На МНС, його кризовий центр, координаційний центр аварійно/пошуково/-рятувальних робіт у повітрі, уповноважені органи з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення покладається:

-забезпечення стратегічного і оперативного планування в рамках єдиної державної системи;

-збирання, оброблення і доведення до виконавців інформації, необхідної для цілей планування і управління, включаючи інформацію про стан і потенційну небезпеку об'єктів і природних явищ, потенційну загрозу, оцінку ризику (з урахуванням прогнозованих і фактичних метеорологічних, сейсмічних та інших обставин).

З метою запобігання надзвичайним ситуаціям, своєчасного і ефективного реагування організується взаємодія органів управління та підпорядкованих їм сил, а саме:

-визначаються центральні і територіальні органи управління, які взаємодіють в кризових ситуаціях, склад і кількість сил і засобів реагування на надзвичайну ситуацію;

-погоджується порядок спільних дій сил реагування на надзвичайну ситуацію з визначенням основних завдань, місця, часу і способів їх виконання;

-вирішуються питання всебічного забезпечення спільних заходів, що здійснюватимуться органами управління з питань надзвичайних ситуацій та підпорядкованими їм силами, у тому числі взаємного надання допомоги транспортними, інженерними, матеріальними, технічними та іншими засобами;

-встановлюється порядок приведення в готовність і організації управління спільними діями органів управління з питань надзвичайних ситуацій і сил у процесі виконання завдань.

Залежно від обставин, масштабу, характеру та можливого розвитку надзвичайної ситуації взаємодія організується:

-на загальнодержавному рівні - безпосередньо між органами управління в надзвичайних ситуаціях і силами (функціональними підсистемами) міністерств та інших центральних органів виконавчої влади під загальним керівництвом Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

-на регіональному та місцевому (районному) рівні - між територіальними (місцевими) і місцевими структурами управління інших центральних органів виконавчої влади та їх силами під керівництвом регіональної або місцевої комісії.

Взаємодія у подоланні надзвичайних ситуацій організується через спеціально визначені оперативні групи, представників відповідних

центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування.

1.4 Локалізація та ліквідація аварійних ситуацій і аварій

На підставі ідентифікації та паспортизації об’єктів екологічної безпеки розробляється план локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій (ПЛАС) у відповідності до наказу Комітету по нагляду з охорони праці України Міністерства праці та соціальної політики України від 17 червня 1999 року № 112, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 червня 1999 р. за № 424/3717, розробляє план локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій.

Аварійна ситуація - стан потенційно небезпечного об'єкта, що характеризується порушенням меж та/або умов безпечної експлуатації, але не перейшов в аварію, при якому всі несприятливі впливи джерел небезпеки на персонал, населення та навколишнє середовище утримуються у прийнятних межах за допомогою відповідних технічних засобів, передбачених проектом.

Аварія - раптова подія, така як потужний викид небезпечних речовин, пожежа або вибух, внаслідок порушення експлуатації підприємства (об'єкта), яка призводить до негайної та/або наступної загрози для життя та здоров'я людей, довкілля, матеріальних цінностей на території підприємства та/або за його межами.

Метою плану локалізації і ліквідації аварійних ситуацій і аварій є планування дій (взаємодії) персоналу підприємства, спецпідрозділів, населення, центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо локалізації і ліквідації аварій та пом'якшення їх наслідків.

Оперативні частини ПЛАС розробляються для аварій на рівнях "А" і "Б" і "В".

На рівні "А" аварія характеризується розвитком аварії в межах одного виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці), яке є структурним підрозділом підприємства.

На рівні "Б" аварія характеризується переходом за межі структурного підрозділу і розвитком її в межах підприємства.

На рівні "В" аварія характеризується розвитком і переходом за межі території підприємства, можливістю впливу вражаючих чинників аварії на населення розташованих поблизу населених районів та інші підприємства (об'єкти), а також на довкілля.

Розробка ПЛАС може виконуватися власником самостійно або із залученням спеціалізованих організацій, за умови, що вони мають дозвіл на виконання такої роботи, отриманий в установленому порядку.

ПЛАС повинен охоплювати всі рівні розвитку аварії, які встановлені в процесі аналізу небезпек.

ПЛАС розробляється з урахуванням усіх станів підприємства (об'єкта): пуск, робота, зупинка і ремонт.

ПЛАС ґрунтується:

-на прогнозуванні сценаріїв виникнення аварій;

-на постадійному аналізі сценаріїв розвитку аварій і масштабів їх наслідків;

-на оцінці достатності існуючих заходів, які перешкоджають виникненню і розвитку аварії, а також технічних засобів локалізації аварій;

-на аналізі дій виробничого персоналу та спеціальних підрозділів щодо локалізації аварійних ситуацій (аварій) на відповідних стадіях їх розвитку.

ПЛАС повинен містити:

-титульний лист;

-аналітичну частину, в якій міститься аналіз небезпек, можливих аварій та їхніх наслідків;

-оперативну частину, яка регламентує порядок взаємодії та дій персоналу, спецпідрозділів і населення (при потребі) в умовах аварії. Зміст оперативної частини змінюється залежно від рівня аварії, на який вона поширюється;

-додатки, які складаються з документів: копії наказу по підприємству (об'єкту) про призначення посадової особи (осіб), які виконують функції відповідального керівника робіт щодо локалізації та ліквідації аварій при аваріях на рівнях "А" і "Б", та рішення органів місцевого самоврядування про призначення посадової особи (осіб), які виконують функції відповідального керівника робіт .щодо локалізації та ліквідації аварій при аваріях на рівні "В".

ПЛАС має бути пронумерований, зброшурований, затверджений і узгоджений відповідними організаціями, а також скріплений печатками підприємств і організацій, які узгодили його.

ПЛАС повинен бути узгоджений з територіальними управліннями Держнаглядохоронпраці, з територіальними органами МНС, територіальними установами державної санепідслужби та, при потребі, з органами місцевого самоврядування.

ПЛАС затверджується власником (керівником) підприємства. Оперативна частина ПЛАС для аварій рівня "В" затверджується органами місцевого самоврядування.

ПЛАС у повному обсязі повинен знаходитись у керівника і диспетчера підприємства (об'єкта), в територіальному управлінні Держнаглядохоронпраці, а також у територіальному органі МНС.

Витяги з ПЛАС у обсязі, який є достатнім для якісного виконання відповідних дій, мають знаходитись у керівників (начальників) виробництв (цехів, відділень, виробничих дільниць), в оперативно-координаційних центрах територіальних органів МНС України, Державних аварійно-рятувальних службах, які обслуговують відповідний потенційно небезпечний об'єкт, а також на робочих місцях.

ПЛАС належить переглядати через кожні п'ять років.

Позачерговий перегляд ПЛАС здійснюється за розпорядженням (приписом) органів Держнаглядохоронпраці, а також при змінах у технології, апаратурному оформленні, метрологічному забезпеченні технологічних процесів, змінах в організації виробництва, за наявності даних про аварії на аналогічних підприємствах (об'єктах).

Для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій створюються:

-на загальнодержавному рівні:резервний фонд Кабінету Міністрів України - для фінансування витрат, пов'язаних з ліквідацією надзвичайних ситуацій загальнодержавного рівня (за рахунок видатків Державного бюджету України);запаси матеріальних ресурсів для проведення першочергових робіт з ліквідації надзвичайних ситуацій (за рахунок державного матеріального резерву, що створюється згідно із законодавством);

-на регіональному рівні:регіональний резерв фінансових ресурсів відповідно до законодавства;

-на місцевому рівні:місцевий резерв фінансових ресурсів - відповідно до законодавства;

-на об'єктовому рівні:

постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. запаси матеріальних та фінансових ресурсів - за рахунок власних коштів державних підприємств, установ та організацій.

Якщо для локалізації або ліквідації надзвичайної ситуації необхідні матеріальні та фінансові ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості, місцева або об'єктова комісія звертається за допомогою до відповідної регіональної комісії, яка, приймаючи рішення щодо надання необхідної допомоги, бере на себе відповідальність за координацію дій або керівництво роботою з ліквідації цієї ситуації.

У разі нестачі матеріальних та фінансових ресурсів для ліквідації надзвичайної ситуації регіонального або загальнодержавного рівня за клопотанням центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій зазначені ресурси можуть бути виділені їм в установленому законодавством порядку з державного матеріального резерву і резервного фонду Кабінету Міністрів України.

1.4.1 Вимоги до складання оперативної частини ПЛАС для аварій на рівнях "А" і "Б"

Оперативна частина ПЛАС розроблюється для керівництва діями персоналу підприємства, добровільних і спеціалізованих підрозділів з метою запобігання аварійним ситуаціям і аваріям на відповідних стадіях їхнього розвитку або локалізації їх з метою зведення до мінімуму наслідків аварії для людей, матеріальних цінностей і довкілля,

запобігання її розповсюдженню на інші виробництва (цехи, відділення, виробничі дільниці) підприємства й за його межі, рятування і виведення людей із зони ураження і потенційно небезпечних зон. При розробці оперативної частини потрібно:забезпечити узгодженість дій персоналу підприємства й спецпідрозділів;запровадити перелік посадових осіб, відповідальних за виконання конкретних дій;запровадити порядок здійснення зв'язку зі спецпідрозділами, органами державного нагляду й органами місцевого самоврядування;надати розпізнавальні ознаки рівней аварії і їх значення, за якими керівництво роботами щодо локалізації і ліквідації аварії переходить на рівні "Б" і "В".

Оперативна частина ПЛАС для аварій на рівні "А" повинна містити:

-блок-схему виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці);

-план виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці);

-блок-карти об'єктів (цехів, відділення, виробничих дільниць), які входять до складу виробництва;

-опис дій персоналу;

-список і схему оповіщення посадових осіб, які мають бути терміново сповіщені про аварійну ситуацію (аварію);

-список робітників, що залучаються до локалізації аварії, осіб, що дублюють їхні дії за відсутності перших з будь-яких причин, із зазначенням місць їх постійної роботи, проживання й телефонів;

-перелік інструментів, матеріалів, засобів індивідуального захисту, які мають бути використані при локалізації аварії, із зазначенням місць їх зберігання (аварійних шаф);

-обов'язки відповідального керівника робіт, виконавців і інших посадових осіб щодо локалізації аварії;

-інструкцію щодо аварійної зупинки виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці).

На блок-схемі визначаються прямі та зворотні міжцехові потоки, їх характеристики й параметри, відповідна, в т.ч. і гранична для виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці) відсічна арматура, які мають безпосереднє значення для локалізації (ліквідації) аварії. Кожний елемент блок-схеми повинен мати буквене або цифрове позначення, яке відповідає номеру позиції або умовному позначенню, нанесене на місці та/або визначене технологічним регламентом.

На плані можуть бути додатково нанесені місця найбільш імовірного виникнення аварійних ситуацій, розміри й межі потенційно небезпечних зон та інші характеристики потенційно можливих аварій. Додатково можуть зазначатися кількісні показники, які характеризують потенційну небезпеку блоків, показники тяжкості наслідків можливих аварій, основні дестабілізувальні фактори і критичні значення параметрів процесу. Блок-карту належить складати для кожного об'єкта, який входить до складу виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці), що розглядається.

Блок-карта повинна містити:

-принципову технологічну схему об'єкта;

- план розташування устаткування об'єкта;

-стислу характеристику небезпеки технологічних блоків, що входять до складу об'єкта.

Кожний елемент блок-карти повинен мати буквене або цифрове позначення, що відповідає номеру позиції або умовному позначенню, що нанесене на місці та/або визначене технологічним регламентом.

Порядок дій виконавців має передбачати:

-виявлення й оцінку аварії або загрози її виникнення за розпізнавальними ознаками;

-оповіщення персоналу виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці) й диспетчера підприємства (об'єкта) про аварію або загрозу її виникнення;

- включення протиаварійних систем;

-відключення пошкодженої дільниці, повну або часткову зупинку виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці);

-виведення з небезпечної зони персоналу із зазначенням порядку забезпечення його засобами індивідуального захисту;

- інші заходи, що запобігають розвитку аварії, з урахуванням специфіки виробництва.

Описуючи дії персоналу, належить особливо підкреслити ті з них, які не допускають зволікань і потребують негайного виконання.

В інструкції щодо аварійної зупинки виробництва (підприємства), яка є складовою оперативної частини ПЛАС, для кожної аварії повинні бути визначені послідовність уведення в дію систем протиаварійного захисту, відключення апаратів і механізмів, відключення електроенергії та інших енергоносіїв, режим роботи вентиляції і систем очищення повітря, порядок використання засобів рятування людей і ліквідації аварії.

При цьому має бути врахований вплив виконуваних переключень і відключень на роботу систем протиаварійного захисту, життєзабезпечення та інших систем, які є суттєвими під час ліквідації аварії.

Оперативна частина ПЛАС для аварій на рівні "Б" включає в себе додатково такі документи:

-блок-схему підприємства;

-план підприємства.

У блок-схемі підприємства потрібно позначити виробництва без поділу їх на окремі цехи, відділення або виробничі дільниці (за аналогією з блок-схемою виробництва), прямі та зворотні міжвиробничі потоки, їх характеристики й параметри, міжвиробничу й граничну для підприємства відсічну арматуру, її тип і основні технічні характеристики (умовне позначення, тип виконання, швидкодія), які мають безпосереднє відношення до локалізації (ліквідації) аварії. Кожний

елемент блок-схеми повинен мати буквене або цифрове позначення, що відповідає номеру позиції. На плані підприємства потрібно визначити:

-місця розташування виробництв;

-місця скупчення небезпечних продуктів із зазначенням найменування й маси продукту;

- прямі та зворотні міжвиробничі потоки, їхні характеристики й параметри;

-міжвиробнича відсічна арматура, її тип і основні технічні характеристики;

-засоби протиаварійного захисту;

-засоби зв'язку й оповіщення;

-евакуаційні виходи і маршрути евакуації;

-сховища й місця укриття;

-шляхи під'їзду, місця встановлення й маневрування спецтехніки;

-місця найбільш імовірного виникнення аварійних ситуацій (аварій);

-зони можливого ураження обслуговуючого персоналу підприємства з урахуванням розповсюдження вибухових і ударних хвиль, напрямку руху вибухонебезпечних і токсичних хмар

У відповідності до ст.9 Закону України "Про аварійно-рятувальні служби", на підприємствах, в установах, організаціях із шкідливими та небезпечними умовами праці та підвищеним ризиком виникнення аварії можуть створюватися спеціалізовані об'єктові аварійно-рятувальні служби з працівників цих підприємств, установ та організацій за погодженням з державною чи комунальною аварійно-рятувальною службою, що обслуговує це підприємство, установу та організацію.

Об'єктові аварійно-рятувальні служби діють на основі положень про них, що затверджуються органами управління відповідних підприємств, установ та організацій за погодженням з центральним органом виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Структура об'єктових аварійно-рятувальних служб затверджується керівниками підприємств, установ та організацій, на яких вони створюються.

Об'єктові аварійно-рятувальні служби комплектуються з інженерно-технічних та інших досвідчених працівників, які одержали необхідні знання та навички в проведенні аварійно-рятувальних робіт і здатні за станом здоров'я виконувати роботи в екстремальних умовах.

1.4.2 Локалізація та ліквідація наслідків нафтових аварій

Нафтове забруднення, обумовлене аварією, відрізняється від багатьох інших техногенних впливів тим, що воно дає не поступово, а, як правило, залпову навантаження на середу, викликаючи швидку відповідну реакцію.

Зазвичай рекультивація забруднених земель при розливах нафти проводиться в два етапи: технічний і біологічний.

Технічна рекультивація нафтозабруднених грунтів і грунтів передбачає наступні заходи: землевание, згрібання та вивезення забрудненого шару на полігон. Розлилася при аварії нафту відводять в природні пониження, захисні комори, траншеї або оконтурюють дамбами. Іноді відвід нафти в пониження недоцільний, так як відбувається забруднення нових площ по напрямку руху нафти. Перетин захисних дамб приймається частіше трапецеподібні. Захисні дамби з однорідного грунту можуть застосовуватися тільки протягом нетривалого часу оскільки можлива фільтрації нафти крізь тіло дамби.

В якості допоміжних засобів, які можуть затримати поширення нафти, використовують природні і штучні сорбенти: торф, полімерні матеріали, пісок.

Видалення нафти з поверхні грунту проводиться за допомогою спеціальних насосів. Згрібання забрудненого шару здійснюється бульдозерами, екскаваторами, автомашинами або тракторами, обладнаними танками для збору нафти. Після чого відбувається поховання замазученного нафтою шару грунту в могильниках. При цьому виникає проблема з вибором місця їх розташування, так як самі могильники стають джерелами вторинного забруднення.

Заміна грунту проводиться при розливі нафти на обмежених ділянках і проникненні її на глибину більше 10 см, але тоді знищується родючий шар.

Спалювання грунту виробляють в крайніх випадках, тому що воно супроводжується утворенням канцерогенних речовин.

Механізм самовідновлення екосистеми після нафтового забруднення досить складний. Процес природного самоочищення грунту під впливом природного мікрофлори є тривалим (більше 10-25 років) і залежить від фізико-хімічних властивостей грунту та нафти.

Для забезпечення можливості ліквідації аварійних розливів нафтопродуктів проводиться не тільки кількісна оцінка забруднення, але і встановлюється ступінь і характер змін, викликаних забрудненням, у всіх природних, господарських та культурних об'єктах, що знаходяться в зоні забруднення.

За результатами огляду та оцінки ступеня забруднення складається Акт, який є первинним документом, що фіксує факти, які надалі враховуються при визначенні збитку, нанесеного забрудненням, встановлення розмірів позовів та штрафів.

Акт складається у довільній формі, але з обов'язковим змістом відомостей:

-Дата і місце складання;
-Склад комісії;
-Час розливу нафтопродуктів;
-Найменування винуватця забруднення;

-Причина розливу;

-Місце розташування та межі зони розливу;

-Обсяг пролитої нафти (в кубічних метрах або літрах), з окремим зазначенням пролитої нафти на поверхні води і на березі.

Об'єм нафти, що знаходиться на воді у вигляді райдужної плівки, визначається з розрахунку, що 1 л розташовується на 1000 м 3 водної поверхні. Об'єм нафти, що знаходиться на водній поверхні і на березі (у вигляді товстого шару), встановлюється шляхом вимірювання середньої товщини шару і множення її на площу, зайняту таким шаром. У разі розташування нафти не суцільним шаром, розраховується обсяг нафти, що припадає на 1 м 2, і множиться на площу забруднення.

Процес ліквідації наслідків розливу нафтопродуктів підрозділяється на 5 етапів:

а) припинення витоку нафтопродуктів з ємності і трубопроводу;

б) локалізація розливу;

в) механічний збір нафтопродуктів;

г) доочищення забрудненої акваторії;

д) утилізація відпрацьованих матеріалів.

Утилізація відходів є найменш вивченим етапом, оскільки найбільш ефективним способом зменшення кількості відходів та переведення їх в нетоксичний стан є спалювання. При спалюванні нафти можливе утворення хлорорганічних сполук, не менше токсичних для об'єктів навколишнього середовища, ніж сама нафта.

1.4.3 Ліквідація забруднень води нафтою і нафтопродуктами

Для локалізації нафтового пятна встановлюють огородження- бони, які утримують його розповсюдження на водній поверхні або використовують сорбційні плавзасоби.

Механічний збір розлитих нафтопродуктів проводять за допомогою скиммерів, насосів та сорбентів-плавзасобів.

Для хімічної обробки використовуються цісперсанти, емульгатори, які розбризкують за допомогою акватехніки.

На наступному етапі проводиться фізико-хімічна обробка деемульгаторами.

Для біологічної обробки використовуються препарати на основі углеводородокисляющих мікроорганізмів або ферментні препарати-за допомогою розливочної техніки.

На заключному етапі проводиться утилізація зібраного забруднювача і відпрацьованих матеріалів, термічна обробка (спалювання). Можливе вторинне використання зібраних вуглеводнів в асфальтобітумної композиціях .

Застосування механічних засобів при ліквідації розливів нафти не завжди виправдано. Також механічне очищення не може гарантувати повної ліквідації нафтового забруднення.

Серед сорбирующих матеріалів найбільш безпечними є препарати, виготовлені на основі природних матеріалів: торфу, моху, рисового лушпиння, деревного борошна і т.д. Дані препарати, імовірно, не здатні заподіяти особливої шкоди морським арктичним екосистемам, відомим своєю підвищеною сприйнятливістю до внесення сторонніх тіл. Проте незначна нефтеемкостью (від 3 до 10 т / т), а також труднощі, що виникають при їх зборі, ставлять під сумнів доцільність використання даних сорбентів.

Із синтетичних сорбентів, наприклад, розглянемо УСВР - вуглеводнева суміш високої реактивності. Робочий температурний діапазон препарату практично не обмежений: від -60 до 4000 ° С [6]. УСВР максимально ефективна при ліквідації розливів нафти і всіх видів нафтопродуктів, для очищення промислових та питних вод, для оборотного збору парів вуглеводнів, для гасіння пожеж, для зв'язування токсичних вуглеводневих сполук при їх транспортуванні, утилізації. Єдиним недоліком сорбенту є його мала питома вага - 0,02 - 0,002 г на 1 куб. см, що призводить до труднощів при зборі препарату.

Застосування диспергентів часто завдає ще більшої шкоди навколишньому середовищу, ніж компоненти нафти і нафтопродуктів, оскільки диспергенти мають високу проникаючу здатність, тим самим вони здатні викликати патологічні зміни в організмах тварин і рослин.

При озонуванні нафтового забруднення виключається концентрування очищеної домішки, у воду не вводиться сторонніх речовин, а непрореагована частина озону хімічно інвертується в кисень. Однак дорожнеча озонаторів, а також можливість витоку озону, що є токсичним газом і володіє сильними окисними властивостями, заважають широкому впровадженню даного методу.

Унікальним засобом очищення малих річок, водойм і стоків є рослина ейхорнія. При очищенні стоків, в яких знаходяться аміак, фосфати, луги, сульфіди, нафтопродукти, феноли, рослина окисляє і розщеплює їх на прості елементи і засвоює як харчування. Таким чином, очищення забруднених прісноводних водойм від нафти і нафтопродуктів за допомогою ейхорнії була б, можливо, економічно вигідна. Однак застосування ейхорнії для очищення річок і водойм від забруднюючих речовин, може призвести до придушення інших видів флори і фауни прісноводних водойм, що негайно позначиться на рівновазі водної екосистеми.

Найбільш виправдано застосування біопрепаратів, оскільки їх використання не передбачає внесення у водне середовище чужорідних тіл, здатних викликати незворотні зміни в екосистемах, тим більш північних. Мікроорганізми, вживатися у водне середовище, лише сприяють

зростанню тих компонентів екосистеми, які розкладають вуглеводні, причому при виборі подібних каталізаторів використовується мікрофлора біотопу. В даний час застосування біопрепаратів в нашій країні досить обмежена, що пов'язано з низькою якістю використовуваних засобів, а також відсутністю грошей на розробку нових екологічно чистих технологій.

1.4.4 Локалізація та ліквідація аварійних викидів на хімічно небезпечних об’єктах

Хімічно небезпечні об'єкти - об'єкти, що виробляють, зберігають або використовують аварійно-хімічні небезпечні речовини (АХОВ).

До хімічно небезпечних об'єктів відносять: підприємства хімічної, нафтохімічної та нафтопереробної промисловості; підприємства харчової, м'ясомолочної промисловості, холодокомбінати, продовольчі бази, що мають холодильні установки, в яких в якості хладогена використовується аміак; водоочисні та інші споруди, що використовують хлор; склади із запасом сильнодіючих хімічних речовин.

В результаті аварії на хімічно небезпечному об'єкті може відбутися порушення технологічних процесів на виробництві, пошкодження трубопроводів, ємностей, сховищ, транспортних засобів, що приводить до викиду АХОВ в атмосферу в кількостях, в яких вони можуть викликати масове ураження людей, тварин, а також хімічне зараження води , грунту і т.п. При цьому утворюється зона хімічного зараження - територія, в межах якої в приземному шарі повітря містяться АХОВ в кількостях, що створюють небезпеку для життя і здоров'я людей, для сільськогосподарських тварин і рослин протягом певного часу. Її розміри визначаються за даними розвідки. [15]

В результаті миттєвого (1-3 хв) переходу в атмосферу частини речовини з ємності при її руйнуванні утворюється первинне хмара. Вторинна хмара ахова утворюється в результаті випаровування розлитого речовини з підстильної поверхні.

1.4.5 Визначення глибини зони зараження СДОР

Розрахунок глибини зони зараження ведеться з допомогою даних, наведених у таблицях додатків 1, 2, 3 (Д1, Д2, Д3)в залежності від кількісних характеристик викиду і швидкості вітру.

Кількісна характеристика викиду СДОР для розрахунку масштабів зараження визначається за еквівалентними значеннями. Визначення еквівалентної кількості речовини визначається по первинній і вторинній хмарі.

Еквівалентна кількість речовини по первинній хмарі визначається за формулою:

$$Qe_1 = K_1 \times K_3 \times K_5 \times K_7 \times Q_0, \qquad (1.2)$$

де K_1 - коефіцієнт, який залежить від умов зберігання СДОР визначається за допомогою спеціальних таблиць для стиснутих газів $K_1 = 1$;
K_3 - коефіцієнт, що дорівнює відношенню граничної токсодози хлору до граничної токсодози іншої СДОР ;
K_5 - коефіцієнт, який враховує ступінь вертикальної стійкості повітря. Приймається: для умови інверсії дорівнює 1, для ізотермії - 0,23,для конвекції - 0,008;
K_7 - коефіцієнт, який враховує вплив температури повітря (для стиснутих газів $K_7 = 1$);
Q_0 - кількість викинутої (розлитої) при аварії СДОР ,т.

Еквівалентна кількість речовини по вторинній хмарі розраховується за формулою:

$$Qe_2 = (1 - K_1) \times K_2 \times K_3 \times K_4 \times K_5 \times K_6 \times K_7 \times Q_0 / (h \times d), \qquad (1.3)$$

де K_2 - коефіцієнт, який залежить від фізико-хімічних властивостей СДОР ;
K_4 - коефіцієнт, який враховує швидкість вітру;
K_6 — коефіцієнт, який залежить від часу після післяпочатку аварії N;
h - товщина шару розливу СДОР ,м ;
d — питома вагаСДОР, т/м3 .

Розрахунок глибин зон зараження первинною (вторинною)хмарою СДОР ведеться з допомогою таблиць, де наведені, максимальні значення глибин зон зараження первинною хмарою - $Г_1$ або вторинною хмарою СДОР- $Г_2$, які визначаються в залежності від еквівалентної кількості речовини Qe_1 Qe_2 і швидкості вітру.

Повна глибина зони зараження Г (км), обумовлена впливом первинної і вторинної хмари СДОР.
Отримане значення Г порівнюється з гранично можливим значенням глибини переносу повітряних мас Гп, яке визначається за формулою:

$$Г_П = N \times V, \qquad (1.4)$$

де N - час від початку аварії ,год;
V — швидкість переносу переднього фронту зараженого повітря при даних швидкості вітру і ступені вертикальної стійкості повітря, які визначаються за допомогою відповідних таблиць .

За остаточну розрахункову глибину зони зараження приймають найменше з двох значень Г і $Г_П$.

В залежності від фізико-хімічних властивостей аварійно хімічно небезпечних речовин, умов їх зберігання і транспортування при аваріях на

хімічно небезпечних об'єктах можуть виникнути надзвичайні ситуації з хімічною обстановкою чотирьох основних типів.

Надзвичайні ситуації з хімічною обстановкою першого типу виникають в разі розгерметизації (вибух) ємностей або технологічного устаткування, які містять газоподібні (під тиском), кріогенні, перегріті зріджені АХОВ. При цьому утворюється первинне парогазових або аерозольне хмара з високою концентрацією АХОВ, що розповсюджується за вітром.

Надзвичайні ситуації з хімічною обстановкою другого типу виникають при аварійних викидах або протоках використовуваних у виробництві, що зберігаються або транспортуються зріджених отруйних газів (аміак, хлор та ін), перегрітих летких токсичних рідин з температурою кипіння нижче температури навколишнього середовища (окис етилену, фосген, оксиди азоту, сірчистий ангідрид, синильна кислота та ін.) При цьому частина АХОВА (не більше 10%) миттєво випаровується, утворюючи первинне хмара пари смертельної концентрації; інша частина виливається у піддон або на підстилаючої поверхню, поступово випаровується, утворюючи вторинне хмару з вражаючими концентраціями.

Надзвичайні ситуації з хімічною обстановкою третього типу виникають при протоці в піддон (обвалування) або на підстилаючої поверхню значної кількості зріджених (при ізотермічному зберіганні) або рідких ахова з температурою кипіння нижче або близької до температури навколишнього середовища (фосген, чотириокис азоту та ін), а також при горінні великої кількості добрив (наприклад, нітрофоски) або Комкова сірки. При цьому утворюється вторинна хмара парів СДОР з вражаючими концентраціями, яке може поширюватися на великі відстані.

Надзвичайні ситуації з хімічною обстановкою четвертого типу виникають при аварійному викиді (протоці) значної кількості малолетучие ахова (рідких з температурою кипіння значно вище температури навколишнього середовища або твердих) - несиметричний діметілгідразін, фенол, сірковуглець, діоксин, солі синильної кислоти. При цьому відбувається зараження місцевості (грунту, рослинності, води) в небезпечних концентраціях.

Основним вражаючим чинником при надзвичайних ситуаціях з хімічною обстановкою першого типу є інгаляційне вплив на людей і тварин високих (смертельних) концентрацій парів АХОВ. Масштаби ураження при цьому залежать від кількості викинутих АХОВ, розмірів хмари, концентрації отруйної речовини, швидкості вітру, стану приземного шару атмосфери (інверсія, конвекція, изотермия), щільності парів СДОР (легше чи важче повітря), часу доби, характеру місцевості (відкрита місцевість або міська забудова), щільності населення.

Вражаючі фактори в надзвичайних ситуаціях з хімічною обстановкою другого типу проявляються в інгаляційному впливі на людей і тварин

смертельних концентрацій первинної хмари (короткочасне) і в тривалому впливі (години, добу) вторинної хмари з вражаючими концентраціями парів. Крім того, протоку ахова може заразити грунт і воду.

При надзвичайних ситуаціях з хімічною обстановкою третього типу утворюється вторинна хмара парів СДОР з вражаючими концентраціями, яке може поширюватися на великі відстані.

Основними вражаючими чинниками при надзвичайних ситуацій з хімічною обстановкою четвертого типу є небезпечні наслідки зараження людей і тварин при тривалому перебуванні їх на зараженій місцевості в результаті перорального і резорбтивної дії АХОВ на організм.

Локалізація і знезараження джерел хімічного зараження має на меті придушити або знизити до мінімально можливого рівня вплив шкідливих і небезпечних факторів, що представляють загрозу для життя і здоров'я людей, екології, а також ускладнюють ведення рятувальних та інших невідкладних робіт на аварійному об'єкті і в зоні хімічного зараження за межами хімічно небезпечного об'єкта.

Локалізація і знезараження джерел хімічного зараження (з урахуванням можливих типів хімічної обстановки при аваріях) може включати наступні основні операції:локалізацію парогазової фази первинних і вторинних хмар АХОВа; знезараження первинних і вторинних хмар АХОВа; локалізацію проток АХОВа;
знезараження (нейтралізацію) проток АХОВ.

Основними засобами локалізації та знезараження джерел хімічного зараження, з урахуванням виду АХОВ, є:

- при локалізації хмар АХОВа - постановка водяних завіс,
- розсіювання хмари за допомогою теплових потоків;
- при знезараженні хмар АХОВа - постановка рідинних завіс з використанням нейтралізуючих розчинів, розсіювання хмар повітряно-газовими потоками;
- при локалізації протоки АХОВАа- обвалування протоки, збір рідкої фази СДОР в приямки - пастки, засипка протоки сипучими сорбентами, зниження інтенсивності випаровування покриттям дзеркала протоки полімерною плівкою, розбавлення протоки водою, введення загусників;
- при знезараженні (нейтралізації) протоки ахова - заливка нейтралізуючим розчином, розбавлення протоки водою з наступним введенням нейтралізаторів, засипка нейтралізуючими речовинами, засипка твердими сорбентами з подальшим випалюванням, загущення з подальшим вивезенням і спалюванням.

При надзвичайних ситуаціях з хімічною обстановкою другого і третього типів локалізація і знезараження хмари і протоки ахова може проводитися комбінованим способом одночасно.

Вибір технологій локалізації та знезараження джерел хімічного зараження проводиться з урахуванням типу хімічної обстановки, характеристики та стану АХОВ.

Керівник ліквідації наслідків хімічної аварії при надходженні даних про виникнення аварій: оцінює масштаби можливого зараження і визначає кількість населення, що проживає в районах, яким загрожує небезпека при поширенні хмар зараженого повітря, ставить завдання хімічної та медичної розвідці, віддає необхідні розпорядження про проведення заходів щодо захисту населення та організовує аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи в осередках ураження.

На підставі оцінки обстановки приймається рішення на ліквідацію наслідків хімічної аварії, в якому визначаються: райони і наслідки руйнувань хімічно небезпечних об'єктів; обсяг рятувальних робіт і послідовність їх проведення; сили і засоби, що залучаються для виконання рятувальних та інших невідкладних робіт і їх завдання; напрямки (ділянки, об'єкти) зосередження основних зусиль; заходи безпеки при виконанні рятувальних робіт; маршрути і місця евакуації постраждалих та населення із районів хімічного зараження; порядок взаємодії і заходів щодо забезпечення дій сил РСЧС; **ск**лад і район розташування резерву;
порядок доведення завдань до підлеглих підрозділів і формувань та звітності про проведені заходи.

До ліквідації наслідків аварії, пов'язаної з розливом (викидом, закінченням) АХОВ, в першу чергу приступає особовий склад штатної газорятувальної служби об'єкта. Головне завдання газорятувальної служби:
- виконання рятувальних робіт, евакуація працюючих із небезпечних місць, надання постраждалим першої медичної допомоги. Особовий склад газорятувальної служби включає складні аварійні роботи в газонебезпечних місцях, де потрібне обов'язкове використання ізолюючих (кисневих) протигазів.

Аварійно-рятувальні формування локалізують і ліквідують аварії, що ведуть до утворення вогнищ зараження АХОВ. Порядок дій при локалізації осередків з АХОВ в кожному конкретному випадку залежить від виду отруйної речовини, характеру пошкоджень, технологічної схеми виробництва та інших умов. На комунікаціях з ахова перекриваються крани та інші запірні пристрої, щоб припинити надходження отруйних речовин (газу, рідин) в пошкоджену ділянку трубопроводу, або закривають його кінці дерев'яними (металевими) пробками, а на тріщини накладають муфти. За наявності на об'єкті обвалування, яка перешкоджає розтіканню отруйної рідини, що розлилася рідина з місць застою перекачують у закриті ємності, а залишки її дегазують.

Заходи щодо зменшенняя наслідків аварій

Зменшення масштабів аварій - це комплекс заходів з мінімізації наслідків аварій, а саме:

- обладнання приміщень і промислових майданчиків стаціонарними системами для раннього виявлення аварій, засобами метеоспостереження і аварійними сигналізаціями (газосигналізатори довибухових концентрацій, газоаналізатори, сирени, пожежні сповіщувачі);

- для якнайшвидшого видалення газоподібного ахова з повітря приміщень (до нормативних меж), доцільно застосування загальнообмінної вентиляції з негативним дисбалансом і аварійної вентиляції;
- застосування засобів дистанційного безпечного відключення аварійних ділянок, що запобігають витік ахова (клапани-відсікачі, клапани надлишкового тиску, терморегулятори, перепускні або скидають пристрою і запірна арматура з дистанційним управлінням) [2];
- застосування пристроїв, що контролюють заповнення ємностей ахова (весомери, рівнеміри з сигналізують пристроями граничних параметрів);
- розміщення (будівництво) під сховищами з СДОР аварійних резервуарів, чаш, пасток (аварійних амбарів) і спрямованих стоків;
- розосередження запасів СДОР, будівництво для них, заглиблених або напівзаглиблених сховищ;
- розміщення засобів захисту від розподілу полум'я (вогнеперепинювачів, пламеотсекателі, рідинні затвори); плановане посилення конструкцій ємностей і комунікацій з СДОР або влаштування над ними огорож для захисту від пошкодження уламками будівельних конструкцій при аварії (особливо на пожежо-і вибухонебезпечних підприємствах).

Запитання для самоконтролю

1.Дати визначення потенційно небезпечного об’єкту.
2.Дати визначення об’єкта підвищеної небезпеки.
3.Що таке ідентифікація?
4.Який порядок проведення ідентифікації?
5.Які уповноважені органи проводять ідентифікацію?
6.Які існують види небезпеки?
7.Що таке надзвичайна ситуація?
8.Як виконується оцінка можливих наслідків надзвичайних ситуацій?
9.Які категорії відносяться до небезпечних речовин?
10.Як визначається порогова маса небезпечних речовин?
11.Що таке єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації?
12.Які існують режими функціонування єдиної державної системи?
13.Що таке аварійна ситуація та аварія?
14.Які існують плани локалізації та ліквідації аврій?
15.Як виконується планування щодо запобігання надзвичайним ситуаціям?

2.ДЕРЖАВНІ САНКЦІЇ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1 Діяльність державних органів з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій

Постійна урядова комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (далі - Комісія) є постійно діючим органом, який координує діяльність центральних та місцевих органів державної виконавчої влади, пов'язану з безпекою і захистом населення, реагуванням у надзвичайних ситуаціях, а також здійсненням заходів щодо запобігання виникненню та ліквідації наслідків аварій, катастроф і стихійного лиха.

Комісія у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України.

Основними завданнями Комісії є:

- координація робіт, пов'язаних з розробленням та здійсненням профілактичних заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій природно-техногенного походження, зменшення шкоди, заподіяної внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій, раціонального використання коштів, спрямованих на ліквідацію їх наслідків та визначення першочергових заходів та потреб;
- забезпечення виконання центральними та місцевими органами державної виконавчої влади робіт, пов'язаних з подоланням та ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій регіонального і національного масштабів;
- керівництво діяльністю і підготовкою підкомісій (секцій) та функціональними системами захисту населення і спостереження за станом навколишнього природного середовища і техносфери;
- контроль за використанням матеріально-технічних і фінансових ресурсів для будівництва та реконструкції потенційно небезпечних об'єктів (джерел) забруднення навколишнього природного середовища.

Комісія відповідно до покладених на неї завдань у звичайних умовах:

- організує розроблення заходів щодо удосконалення правового регулювання питань запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, техногенно-екологічної безпеки, готує і подає Урядові відповідні пропозиції про визначення прав і обов'язків у цій сфері центральних та місцевих органів державної виконавчої влади, підприємств, установ і організацій;
- організує розроблення нормативно-технічних документів та нормативно-правових актів з питань запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, техногенно-екологічної безпеки, методології компенсації шкоди, заподіяної внаслідок надзвичайних

ситуацій,проведення розрахунків збитків та матеріально-технічних засобів для їх ліквідації;

-координує діяльність органів державної виконавчої влади з питань розроблення та реалізації програм забезпечення безпеки населення, його санітарно-епідемічного благополуччя, охорони навколишнього природного середовища. Вживає заходів до забезпечення контролю за реалізацією виконання вимог техногенно-екологічної безпеки у господарській діяльності, впровадження безпечних технологій, надійності та стійкості технічних і технологічних систем, транспортних засобів і промислових об'єктів, а також врахування їх під час розроблення і реалізації відповідних державних та регіональних програм;розглядає питання про створення державних підприємств, що використовують складні та небезпечні технології (хімічні, радіаційні тощо), і про припинення їх діяльності;

-організує проведення експертизи найважливіших проектів заходів щодо техногенно-екологічної безпеки, їх впливу на навколишнє природне середовище, життя та здоров'я людини;

-вживає заходів до розвитку державної системи спостережень і прогнозів стану навколишнього природного середовища, форм контролю за функціонуванням потенційно небезпечних об'єктів, а також впровадження комп'ютеризованих систем збирання, оброблення, нагромадження та оперативної оцінки інформації стосовно обліку і рангування потенційно небезпечних виробництв, технологій, об'єктів, окремих споруд, різних видів надзвичайних ситуацій, оперативного інформування органів державної виконавчої влади та оповіщення населення про виникнення надзвичайних ситуацій;

-оцінює за матеріалами прогнозу масштаби можливих наслідків кожного імовірного виду надзвичайної ситуації з урахуванням особливостей виробництва і регіону, обгрунтування потреб у силах і засобах, необхідних для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та визначення шкоди;

- організує складання типового переліку можливих надзвичайних ситуацій по регіонах і галузях виробництва;

- координує розроблення і виконання науково-технічних програм щодо створення нових зразків техніки, приладів, обладнання, устаткування, механізмів і матеріалів для здійснення пошуково-рятувальних та аварійно-відбудовчих робіт, систем спостереження і контролю за станом навколишнього природного середовища і потенційно небезпечних об'єктів, засобів і методів оповіщення та захисту населення, об'єктів, будівель, споруд і забезпечення життєдіяльності населення в екстремальних умовах, визначає необхідні обсяги їх виробництва і запасів;

-організує контроль за раціональним використанням Фонду ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

-узагальнює пропозиції центральних і місцевих органів державної виконавчої влади про формування джерел надходження коштів, резервів матеріально-технічних і трудових ресурсів, встановлення порядку їх використання для проведення профілактичних заходів, спрямованих на зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій, а також визначення розміру витрат на ліквідацію їх наслідків і допомогу потерпілим;

- здійснює співробітництво з відповідними органами зарубіжних країн і міжнародними організаціями у межах зобов'язань України згідно з міжнародними договорами, вивчає їх позитивний досвід; у надзвичайній ситуації: надає Урядові та Президентові України інформацію про виникнення надзвичайної ситуації регіонального або національного масштабу, готує оперативні відомості про вжиті заходи для подолання та ліквідації її наслідків;- визначає причини виникнення надзвичайної ситуації, обставини, що склалися внаслідок її виникнення;

- залучає до виконання робіт, пов'язаних з ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій, необхідні транспортні, будівельні, медичні та інші сили, засоби, використовуючи наявні матеріально-технічні, продовольчі та інші ресурси і запаси;

-приймає рішення про необхідність виділення додаткових матеріально-технічних і фінансових ресурсів з Фонду ліквідації наслідків надзвичайної ситуації;

- координує і контролює дії територіальних комісій, місцевих органів державної виконавчої влади в зоні евакуації населення з надання потерпілим необхідної допомоги та з інших невідкладних заходів;

-здійснює, як правило, безпосереднє керівництво ліквідаціюнадзвичайних ситуацій, наслідки якої поширюються на значну територію або суміжні держави;

-організує проведення експертизи щодо оцінки розмірів та масштабів заподіяної шкоди спорудам, іншим об'єктам народного господарства, навколишньому природному середовищу.

Комісії надається право:

- у разі національних аварій, катастроф, стихійного лиха керівництва аварійно-рятувальними роботами і без попереднього узгодження з відповідними міністерствами і відомствами застосування сил і засобів, які мають призначення до виконання завдань із запобігання надзвичайним ситуаціям ;

- заслуховувати керівників (представників) центральних і місцевих органів державної виконавчої влади з питань, що належать до її компетенції;

-одержувати від центральних і місцевих органів державної виконавчої влади матеріали і документи, необхідні для вирішення питань, які вона розглядає;

-давати доручення центральним і місцевим органам державної виконавчої влади з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

- залучати до дій у разі потреби всі функціональні ланки державної системи запобігання надзвичайним ситуаціям та реагування на них, а саме: прогнозно-моделюючої системи управління Цивільної екологічної та ядерної безпеки; спостереження і контролю за стихійними, гідрометеорологічними і гідрофізичними явищами, за станом навколишнього природного середовища; контролю за станом потенційно небезпечних об'єктів;сейсмологічних спостережень; санепіднагляду; екстренної медичної допомоги у надзвичайних ситуаціях;

-розглядати матеріали про причини виникнення і наслідки надзвичайних ситуацій, вносити відповідним органам пропозиції про притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності посадових осіб, винних у виникненні надзвичайної ситуації.

Комісія має у своєму розпорядженні: Фонд ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; спеціальний резерв матеріальних ресурсів на непередбачувані роботи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій в розмірах і номенклатурі, які визначаються за поданням і обгрунтуванням Штабу Цивільної оборони, Мінекономіки, Державної акціонерної компанії "Укрресурси" Держкомрезерву і МОЗ.

Керує роботою Комісії її голова, а у разі відсутності голови - за його дорученням один з його заступників. Голова Комісії призначається Кабінетом Міністрів України, а заступники голови Комісії - головою Комісії.

Комісія проводить засідання в міру необхідності, але не менше одного разу на місяць.Рішення Комісії приймається відкритим голосуванням більшістю голосів з числа присутніх, оформляється протоколом, який підписується головою та відповідальним секретарем Комісії.

2.1.1 Регіональна та місцева комісія з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій

Основними завданнями комісії на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці є:

-координація дій органів управління, сил та засобів територіальної підсистеми єдиної системи цивільного захисту (регіональна комісія) або відповідної ланки такої підсистеми (місцева комісія) у разі виникнення надзвичайної ситуації або виявлення загрози її виникнення, а також під час реагування на зазначену ситуацію;

-організація першочергових заходів з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій регіонального та місцевого рівня;

- участь у здійсненні заходів у сфері цивільного захисту та техногенно-екологічної безпеки;

Комісія *у режимі повсякденної діяльності* відповідно до покладених на неї завдань:

- здійснює координацію діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо розроблення і виконання цільових програм, здійснення заходів у сфері цивільного захисту та техногенно-екологічної безпеки;
- припинення діяльності підприємств, установ, організацій та інших об'єктів незалежно від форми власності і підпорядкування (далі - об'єкти), функціонування яких становить загрозу життю та здоров'ю людей, загрозу забруднення навколишнього природного середовища, і подає відповідні пропозиції керівникові місцевого органу виконавчої влади (виконавчого органу ради);
- створення і використання запасів матеріальних ресурсів, необхідних для здійснення заходів стосовно запобігання виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, забезпечення функціонування локальних систем оповіщення та інформування населення, територіальної системи централізованого оповіщення;
- вживає заходів для розвитку діяльності, пов'язаної із здійсненням гідрометеорологічних спостережень і прогнозів;
- сприяє підготовці та проведенню командно-штабних та штабних навчань із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій.

Регіональна комісія, крім перелічених у цьому пункті функцій, складає перелік потенційно небезпечних об'єктів та перелік споживачів, на яких поширюється обмеження постачання питної води та електропостачання до рівня екологічної броні, затверджує результати класифікації об'єктів і адміністративно-територіальних одиниць стосовно рівня хімічної небезпеки, здійснює методичне керівництво та контроль за роботою місцевих комісій.

Комісія *у режимі підвищеної готовності* відповідно до покладених на неї завдань:

-забезпечує координацію діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та об'єктів щодо здійснення ними попереджувальних і першочергових заходів у разі виникнення надзвичайної ситуації регіонального та місцевого рівня;

-вживає заходів для активізації роботи, пов'язаної із здійсненням спостережень та контролю за станом довкілля, обстановкою на об'єктах підвищеної небезпеки і прилеглій до них території, прогнозуванням можливості виникнення надзвичайної ситуації та її масштабів;

- забезпечує приведення у готовність до дій у режимі надзвичайної ситуації органів управління, сил та засобів територіальної підсистеми

єдиної системи цивільного захисту (регіональна комісія) або відповідної ланки такої підсистеми (місцева комісія);

-організовує першочергові підготовчі заходи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій регіонального та місцевого рівня, вирішення питань стосовно всебічного забезпечення населення, що постраждало внаслідок надзвичайної ситуації, своєчасного надання йому необхідної допомоги;

-розробляє комплексні заходи щодо захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, їх ліквідації;

-організовує роботу, спрямовану на запобігання негативному впливу надзвичайної ситуації, зменшення обсягу можливих втрат і захист населення.

Комісія *у режимі надзвичайної ситуації* відповідно до покладених на неї завдань:

-здійснює координацію діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та об'єктів щодо вжиття ними першочергових заходів у разі виникнення надзвичайної ситуації регіонального та місцевого рівня;

- забезпечує залучення сил і засобів територіальної підсистеми єдиної системи цивільного захисту (регіональна комісія) або відповідної ланки такої підсистеми (місцева комісія) для ліквідації наслідків надзвичайної ситуації;

-взаємодіє з відповідними комісіями інших адміністративно-територіальних одиниць, територія яких зазнала негативної дії внаслідок надзвичайної ситуації;

-організовує першочергові заходи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій регіонального та місцевого рівня, вирішення питань щодо всебічного забезпечення населення, що постраждало внаслідок надзвичайної ситуації, своєчасного надання йому необхідної допомоги;

-приймає рішення щодо попередньої класифікації надзвичайної ситуації за видом, класифікаційними ознаками та рівнем,

- вивчає обставини, що склалися, та подає органові, який її утворив, інформацію про вжиті заходи, причини виникнення та результати ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, а також пропозиції щодо подальших дій із запобігання її розвитку.

Комісія має право:

- заслуховувати інформацію керівників територіальних органів центральних органів виконавчої влади, структурних підрозділів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та об'єктів, розташованих на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, з питань, що належать до її компетенції, надавати їм відповідні рекомендації;

- одержувати від територіальних органів центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та об'єктів, розташованих на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, матеріали і документи, необхідні для вирішення питань, що належать до її компетенції;

- залучати у разі потреби в установленому законодавством порядку до ліквідації наслідків надзвичайної ситуації регіонального та місцевого рівня сили і засоби територіальної підсистеми єдиної системи цивільного захисту (регіональна комісія) або відповідної ланки такої підсистеми (місцева комісія).

Комісію очолює голова, який має двох заступників, у тому числі одного першого.

Основною організаційною формою роботи комісії є засідання, які проводяться згідно з планом її роботи, а також у разі необхідності, але не рідше ніж щокварталу. Засідання комісії вважається правоможним, якщо на ньому присутні більш як половина її складу.

2.1.2 Районна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій

Районна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (далі – районна комісія) є постійно діючим органом, який утворюється районною держадміністрацією.

Районна комісія у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України і постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, рішеннями Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, а також цим Положенням.

Основними завданнями районна комісії на території району є:

-координація дій органів управління, сил і засобів Біловодської ланки територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту у разі виникнення надзвичайної ситуації або виявлення загрози її виникнення, а також під час реагування на зазначену ситуацію;

- організація першочергових заходів з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій районного рівня;

- участь у здійсненні заходів у сфері цивільного захисту та техногенно-екологічної безпеки;

-планування роботи з розгляду питань, пов'язаних із запобіганням виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Районна комісія у режимі повсякденної діяльності відповідно до покладених на неї завдань:

1) координує діяльність виконавчих комітетів міських рад районного значення щодо розроблення і виконання цільових програм, здійснення заходів у сфері цивільного захисту та техногенно-екологічної безпеки;

2) розглядає питання щодо:

- запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і дотримання вимог законодавства у сфері цивільного захисту та техногенно-екологічної безпеки;

-припинення діяльності підприємств, установ, організацій та інших об'єктів незалежно від форми власності і підпорядкування (далі - об'єкти), функціонування яких становить загрозу життю та здоров'ю людей, загрозузабруднення навколишнього природного середовища, і подає відповідні пропозиції голові райдержадміністрації;

- створення і використання запасів матеріальних ресурсів, необхідних для здійснення заходів стосовно запобігання виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, забезпечення функціонування локальних систем оповіщення та інформування населення, територіальної системи централізованого оповіщення;

3) подає голові райдержадміністрації пропозиції стосовно визначення завдань у сфері цивільного захисту та техногенно-екологічної безпеки для органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

4) вживає заходів для розвитку діяльності, пов'язаної із здійсненням гідрометеорологічних спостережень і прогнозів;

5) сприяє підготовці та проведенню командно-штабних і штабних навчань із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;

6) складає перелік потенційно небезпечних об'єктів та перелік споживачів, на яких поширюється обмеження постачання питної води й електропостачання до рівня екологічної броні;

7) затверджує результати класифікації об'єктів і адміністративно-територіальних одиниць стосовно рівня хімічної небезпеки;

8) здійснює методичне керівництво й контроль за роботою об’єктових комісій з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій.

Районна комісія *у режимі підвищеної готовності* відповідно до покладених на неї завдань:

1) забезпечує координацію діяльності виконавчих комітетів селищної та сільських рад та об'єктів щодо здійснення ними попереджувальних і першочергових заходів у разі виникнення надзвичайної ситуації районного рівня;

2) вживає заходів для активізації роботи, пов'язаної із здійсненням спостережень та контролю за станом довкілля, обстановкою на об'єктах підвищеної небезпеки і прилеглій до них території, прогнозуванням можливості виникнення надзвичайної ситуації та її масштабів;

3) забезпечує приведення у готовність до дій у режимі надзвичайної ситуації органів управління, сил та засобів Біловодської ланки територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту;

4) організовує першочергові підготовчі заходи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій районного рівня, вирішення питань стосовно всебічного забезпечення населення, що постраждало внаслідок надзвичайної ситуації, своєчасного надання йому необхідної допомоги;

5) розробляє комплексні заходи щодо захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, їх ліквідації;

6) організовує роботу, спрямовану на запобігання негативному впливу надзвичайної ситуації, зменшення обсягу можливих втрат і захист населення.

Районна комісія *у режимі надзвичайної ситуації* відповідно до покладених на неї завдань:

1) здійснює координацію діяльності виконавчих комітетів селищної та сільських рад та об'єктів щодо вжиття ними першочергових заходів у разі виникнення надзвичайної ситуації районного рівня;

2) забезпечує залучення сил і засобів Біловодської ланки територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій для ліквідації наслідків надзвичайної ситуації;

3) взаємодіє з відповідними комісіями інших адміністративно-територіальних одиниць, територія яких зазнала негативної дії внаслідок надзвичайної ситуації;

4) організовує першочергові заходи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій районного рівня, вирішення питань щодо всебічного забезпечення населення, що постраждало внаслідок надзвичайної ситуації, своєчасного надання йому необхідної допомоги;

5) розглядає пропозиції щодо встановлення меж території, на якій виникла надзвичайна ситуація, та організовує опрацювання матеріалів, необхідних для обґрунтованого визначення рівня такої ситуації;

6) приймає рішення щодо попередньої класифікацінадзвичайної ситуації за видом, класифікаційними ознаками та рівнем, забезпечує своєчасне подання МНС зазначених матеріалів;

7) вивчає обставини, що склалися, та подає голові райдержадміністрації інформацію про вжиті заходи, причини виникнення та результати ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, а також пропозиції щодо подальших дій із запобігання її розвитку.

Районна комісія має право:

1) заслуховувати інформацію керівників територіальних органів центральних органів виконавчої влади, структурних підрозділів райдержадміністрації, виконавчих комітетів міських рад районного значення та об'єктів, розташованих на території району, з питань, що належать до її компетенції, надавати їм відповідні рекомендації;

2) одержувати від територіальних органів центральних органів виконавчої влади, виконавчих комітетів міських рад районного значення та об'єктів, розташованих на території району, матеріали і документи, необхідні для вирішення питань, що належать до її компетенції;

3) залучати у разі потреби в установленому законодавством порядку до ліквідації наслідків надзвичайної ситуації районного рівня сили і засоби ланки Біловодської територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту;

4) залучати до участі у своїй роботі представників територіальних органів центральних органів виконавчої влади, виконавчих комітетів селищної та сільських рад та об'єктів, розташованих на території району (за погодженням з їх керівниками).

Районну комісію очолює голова, який має двох заступників, у тому числі одного першого. Головою районної комісії призначається заступник, у тому числі перший, голови райдержадміністрації, відповідно до розподілу функціональних повноважень. Посадовий склад районної комісії затверджується розпорядженням голови райдержадміністрації.

Основною організаційною формою роботи районної комісії є засідання, які проводяться згідно з планом її роботи, а також у разі необхідності, але не рідше ніж щокварталу.

Рішення районної комісії фіксуються у протоколі засідання, який підписується головуючим на засіданні, відповідальним секретарем районної комісії, та затверджуються головою райдержадміністрації.

2.1.3 Положення про штаб з ліквідації надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру місцевого рівня

Штаб з ліквідації НС є робочим органом ліквідації надзвичайної ситуації.

Штаб з ліквідації НС утворюється уповноваженим керівником з ліквідації надзвичайної ситуації, призначеним згідно із статтею 18 Закону України «Про аварійно-рятувальні служби» .

До роботи в штабі з ліквідації НС залежно від рівня надзвичайної ситуації залучаються керівники аварійно-рятувальних служб та формувань, що беруть участь у ліквідації НС, спеціалісти відповідних центральних органів виконавчої влади та районної державної адміністрації, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками).

Персональний склад штабу з ліквідації НС визначає уповноважений керівник з ліквідації НС, який забезпечує його діяльність та встановлює режим роботи.

У своїй діяльності штаб з ліквідації НС залежно від її рівня взаємодіє із спеціальною Урядовою комісією з ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру або спеціальною комісією з

ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру регіонального, місцевого та об'єктового рівня.

Основним завданням штабу з ліквідації НС є безпосередня організація і координація аварійно-рятувальних робіт з ліквідації НС.

Штаб з ліквідації НС відповідно до покладених на нього завдань:

1) визначає зону ураження НС, кількість і місця перебування в ній людей, організовує їх рятування та подання медичної допомоги;

2) збирає дані про обстановку в зоні НС, аналізує та узагальнює їх;

3) визначає головний напрям ліквідації НС, приймає рішення щодо проведення аварійно-рятувальних робіт, захисту населення і території від її наслідків, забезпечення життєдіяльності постраждалого населення;

4) розробляє оперативні плани ліквідації НС та її наслідків, зосереджує в районі НС необхідні сили і технічні засоби та своєчасно вводить їх у дію;

5) визначає кількість і склад аварійно-рятувальних формувань, необхідних для ліквідації НС, порядок і терміни їх залучення згідно з планами реагування на НС і планами взаємодії;

6) організовує взаємодію аварійно-рятувальних служб та формувань, залучених до ліквідації НС, з метою ефективного використання їх потенціалу;

7) здійснює керівництво роботами з ліквідації НС;

8) веде облік робіт, що були проведені аварійно-рятувальними службами та формуваннями під час ліквідації НС;

9) веде облік загиблих та постраждалих унаслідок НС;

10) здійснює інформування населення про наслідки та прогноз розвитку НС, хід її ліквідації та правила поведінки в зоні НС;

11) веде оперативно-технічну документацію та складає звіт для подання органові, що призначив уповноваженого керівника з ліквідації НС.

Під час ліквідації НС у підпорядкування уповноваженого керівника з ліквідації НС переходять усі аварійно-рятувальні служби та формування, що залучаються до ліквідації НС.

Розпорядження уповноваженого керівника з ліквідації НС відповідно до законодавства є обов'язковими для виконання суб'єктами - учасниками ліквідації НС, а також громадянами, підприємствами, установами та організаціями, які знаходяться в зоні НС.

Залежно від обставин, що склалися в зоні НС, уповноважений керівник з ліквідації НС самостійно приймає рішення щодо:

1) проведення евакуаційних заходів, крім загальної або часткової евакуації населення;

2) зупинення діяльності об'єктів, що знаходяться в зоні НС, незалежно від форми власності і підпорядкування, обмеження доступу на територію цієї зони;

3) залучення в установленому порядку до проведення робіт аварійно-рятувальних формувань громадських організацій та окремих громадян за їх згодою, необхідних транспортних та інших технічних засобів підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, які знаходяться в зоні НС;

4) зупинення аварійно-рятувальних робіт у разі підвищення рівня загрози життю рятувальників та інших осіб, які беруть участь у ліквідації НС.

Ніхто не має права втручатися в діяльність штабу з ліквідації НС до відсторонення в установленому порядку уповноваженого керівника від виконання обов'язків та взяття на себе керівництва ліквідацією НС або призначення іншого уповноваженого керівника з ліквідації НС.

Штаб з ліквідації НС забезпечується комплектом аварійно-рятувальної документації на електронних (паперових) носіях, засобами постійного зв'язку з відповідними центральними органами виконавчої влади, підрозділами районної державної адміністрації, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, які беруть участь у ліквідації НС.

Працівникам штабу з ліквідації НС забезпечується доступ до інформаційних ресурсів Урядової інформаційно-аналітичної системи з питань НС.

Під час ліквідації НС ведеться оперативно-технічна документація:

- карта (схема) зони НС;
- оперативний журнал з ліквідації НС ;
- оперативні плани ліквідації НС ;
- журнал обліку особового складу підрозділів аварійно-рятувальних служб (формувань) та інших осіб, залучених до ліквідації НС ;
- журнал обліку аналізів проб (повітря, води та ґрунту), який ведеться у разі потреби, залежно від виду НС ;
- план матеріально-технічного забезпечення ліквідації НС.

Після ліквідації надзвичайної ситуації працівники штабу з ліквідації НС систематизують документи, формуючи архівну справу у двох примірниках. Уповноважений керівник з ліквідації НС подає органу, що його призначив, звіт щодо прийнятих рішень і стан справ під час ліквідації НС.

Матеріально-технічне забезпечення роботи штабу з ліквідації НС і його працівників здійснюється відповідно до законодавства.

2.2 Юридична відповідальність за правопорушення в галузі екологічної безпеки

Підставою юридичної відповідальності в галузі екологічної безпеки є вчинення екологічного правопорушення. Чинне екологічне законодавство закріплює перелік правопорушень у галузі екологічної

безпеки. Зокрема, у ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» виокремлені такі види правопорушень: порушення прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище; порушення норм екологічної безпеки; порушення екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів; допущення наднормативних, аварійних, залпових викидів і скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище; невжиття заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище; порушення природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних та радіоактивних речовин, виробничих, побутових та інших видів відходів тощо.

Найбільш поширеним правопорушенням у галузі екологічної безпеки є недотримання відповідних екологічних нормативів, вимог та правил. Під екологічними нормативами слід розуміти єдині та обов'язково нормовані межі, обсяги, регламенти, що містять кількісні та якісні показники, забезпечують охорону навколишнього природного середовища, екологічну безпеку суспільства та здоров'я людини, визначають допустиме навантаження антропогенної діяльності на довкілля. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає кілька видів нормативів екологічної безпеки.

Порушення нормативів екологічної безпеки створює умови для проявлення екологічного ризику та в кінцевому підсумку призводить до виникнення реальної екологічної небезпеки для життя, здоров'я людини та навколишнього природного середовища. Правопорушення у сфері екологічної безпеки є різновидом екологічних правопорушень. Правопорушення можливі як при порушенні вимог екологічної безпеки у процесі здійснення різних видів господарської діяльності, так і в разі невиконання заходів у процесі ліквідації надзвичайних екологічних ситуацій або їх попередження. З урахуванням ступеня суспільної небезпеки вони поділяються на проступки та злочини. Згідно з видами екологічних правопорушень у галузі забезпечення екологічної безпеки винні особи можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної, кримінальної або цивільно-правової відповідальності.

Адміністративна відповідальність є самостійним різновидом юридичної відповідальності. У Кодексі про адміністративні правопорушення України закріплені кілька складів правопорушень, що передбачають відповідальність громадян та посадових осіб за порушення екологічної безпеки. Так, адміністративна відповідальність наступає за: порушення вимог режиму радіаційної безпеки в місцевостях, що зазнали радіоактивного забруднення (ст. 46); порушення порядку здійснення

викидів забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів (ст. 78); порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери та атмосферних явищ (ст. 78); порушення правил складування, зберігання, розміщення, транспортування утилізації, ліквідації та використання відходів (ст. 82); приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації на запити посадових осіб та звернення громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними (ст. 82); змішування чи захоронения відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, без спеціального дозволу (ст. 82); невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91); приховування перевищення встановлених лімітів на обсягу утворення та розміщення відходів (ст. 91); порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів з безпечного ведення робіт у галузях промисловості (ст. 93); порушення правил і норм ядерної та радіаційної безпеки (ст. 95); недодержання державних стандартів, норм і правил під час проектування і будівництва (ст. 96); невиконання законних вимог (приписів) посадових осіб органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки (ст. 188) тощо.

Кримінальна відповідальність за злочини проти довкілля передбачена за: порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України); невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237); проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (253); порушення правил безпеки під час використання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272); порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274); порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель (ст. 275); заготівля, переробка або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 327) тощо.

Незалежно від притягнення винних осіб до адміністративної або кримінальної відповідальності вони повинні нести цивільно-правову відповідальність у разі заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу або здоров'ю громадян.

Цивільно-правова відповідальність передбачає обов'язок юридичних та фізичних осіб відшкодування шкоди, заподіяної ними внаслідок порушення нормативів, вимог та норм екологічної безпеки, тобто покладає на винних осіб майнові або інші зобов'язання.

Чинне екологічне законодавство (ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») передбачає відшкодування заподіяної шкоди, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від плати за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних

ресурсів. Згідно із затвердженим переліком багато видів діяльності та об'єктів становлять підвищену екологічну небезпеку для навколишнього природного середовища. Законодавство відносить такі види діяльності та об'єкти до джерел підвищеної екологічної небезпеки. Особи, які володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.

Шкода може бути заподіяна як навколишньому природному середовищу, так і здоров'ю та майну громадян або майну юридичних осіб. Відшкодування шкоди, спричиненої навколишньому природному середовищу, передбачається двома способами: в натурі або грошовому вираженні згідно із затвердженими у встановленому порядку таксами, а також методиками обчислення розміру шкоди, а за їх відсутності — за фактичними витратами на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища. Шкода, заподіяна здоров'ю та майну громадян, компенсується згідно із цивільним законодавством. Для відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю громадян, у першу чергу необхідно довести причинний зв'язок між діяльністю винної особи та забрудненням навколишнього природного середовища, а також впливом цього середовища та спричиненою шкодою. Вказана категорія спорів є найбільш складною, бо забруднення навколишнього середовища, як правило, викликається сукупною дією декількох джерел забруднення і дуже важко довести причинний зв'язок.

2.3 Механізм забезпечення екологічної безпеки в Україні

Під механізмом забезпечення екологічної безпеки розуміють комплекс взаємопов’язаних державно-правових засобів, спрямованих на досягнення екологічної безпеки шляхом регулювання і контролю діяльності суб’єктів екологічних правовідносин за допомогою еколого-правових норм.

Екологічна безпека населення є найбільш гуманним, благородним і відповідальним завданням екологічного законодавства, яке, по-перше, закріплює екологічні права громадян України, по-друге, гарантує їх реалізацію, по-третє, визначає правові, економічні та соціальні основи охорони навколишнього природного середовища[1]. Так, відповідно до ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.91 кожний громадянин України має право на: безпечне для його життя та здоров’я навколишнє природне середовище; участь в обговоренні проектів законодавчих актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об’єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, та внесення пропозицій до державних і господарських органів, установ та організацій з цих питань;

участь у розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів; здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів; об'єднання в громадські природоохоронні формування; одержання у встановленому порядку повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення; участь у проведенні громадської екологічної експертизи; одержання екологічної освіти; подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Разом з цим потрібно зазначити, що громадяни України несуть і відповідні обов'язки, а саме: берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища; здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів і лімітів використання природних ресурсів; не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів; вносити плату за спеціальне використання природних ресурсів і штрафи за екологічні правопорушення; компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище (ст. 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

У той же час екологічні права громадян забезпечуються системою гарантій. Так, згідно зі ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» ними є: проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища; зобов'язання міністерств, відомств, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації народногосподарських об'єктів; участь громадських об'єднань і громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища; здійснення державного та громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; компенсація в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

У системі правових заходів, спрямованих на охорону екологічних прав громадян, важливе місце посідають: екологічні програми, екологічна експертиза, контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища; освіта і виховання в зазначеній галузі.

Екологічні програми розробляються з метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності з організації і координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів[2]. Наприклад, ними є загальнодержавна Програма формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 рр., яка затверджена Законом України від 21.09.00; Програма запобігання та реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру на 2000—2005 рр., затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.00; загальнодержавна Програма поводження з токсичними відходами, затверджена Законом України від 14.09.00; Програма пошуку та знешкодження залишків хімічної зброї, затопленої у виключній (морській) економічній зоні України, на 1997—2002 рр., затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25.11.96; загальнодержавна Програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів, затверджена Законом України від 22.03.01 та ін.

Екологічна експертиза в Україні — вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об’єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об’єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про екологічну експертизу» від 09.02.95 метою екологічної експертизи є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров’я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об’єктах.

Охороні екологічних прав громадян значною мірою сприяють контроль і нагляд за охороною навколишнього природного середовища. Існує державний і громадський контроль.

Державний контроль здійснюється місцевими радами та їх виконавчими органами, Міністерством екології та природних ресурсів України, його органами та іншими спеціально уповноваженими державними органами.

Громадський контроль здійснюється громадськими інспекціями відповідно до Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля, затвердженого наказом Міністерства екології та природних ресурсів України 27.02.02, згідно з яким громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють громадські

інспектори з охорони довкілля. Діяльність громадських інспекторів організовують і координують органи, що належать до сфери управління Мінекоресурсів, а саме: Державна екологічна інспекція, Республіканський комітет Автономної Республіки Крим з екології та природних ресурсів, державні управління екології та природних ресурсів в областях, містах Києві та Севастополі, державні інспекції охорони Чорного і Азовського морів.

Також слід зазначити, що механізм забезпечення екологічної безпеки передбачає наявність певних державних і недержавних інститутів (установ). Їх система була зазначена в попередньому параграфі.

Вирішення проблем охорони екологічних прав громадян значною мірою залежить від їхньої освіти і виховання в галузі охорони навколишнього природного середовища. Підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням у галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів[3].

Належить звернути увагу на те, що сукупний негативний вплив техногенних аварій і катастроф в Україні на сьогодні має чітку тенденцію до зростання. Це насамперед зумовлено активним нарощуванням обсягів виробництва, невизначеністю економічних важелів державного регулювання у сфері запобігання та ліквідації негативних техногенних впливів на навколишнє природне середовище та відсутністю ринку страхових екологічних послуг.

Одним з напрямів вирішення зазначених питань є впровадження у практику природоохоронної діяльності екологічного страхування. Це — складова фінансово-економічного механізму, яка покликана виключно на ринкових засадах із залученням коштів приватного капіталу забезпечити відшкодування заподіяної шкоди життю і здоров'ю фізичних осіб, а також збитків, завданих майну юридичних осіб. Кабінетом Міністрів України розроблено проект Закону України «Про екологічне страхування». Цей проект регулює відносини у сфері екологічного страхування і спрямований на відшкодування шкоди, заподіяної юридичним і фізичним особам унаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища. Екологічне страхування здійснюватиметься в обов'язковій формі. Йому підлягатиме діяльність підприємств, установ, організацій, що становить підвищену екологічну небезпеку і пов'язана з аварійним забрудненням навколишнього природного середовища.

Під *механізмом забезпечення екологічної безпеки* розуміють комплекс взаємопов'язаних державно-правових засобів, спрямованих на досягнення екологічної безпеки шляхом регулювання і контролю діяльності суб'єктів екологічних правовідносин за допомогою еколого-правових норм.

Досвід практичної діяльності у сфері екологічної безпеки свідчить, що механізм її правового забезпечення включає такі види державно-правових заходів, як організаційні, нормативно-регулятивні, розпорядчо-виконавчі та забезпечувальні. Причому кожен з них є також поліструктурним і складається з кількох складових.

Організаційні заходи — це комплекс дій, спрямованих на виявлення екологічно небезпечних об'єктів і видів діяльності, природних зон і територій, що характеризуються погіршенням екологічної ситуації, з метою профілактики запобігання їх шкідливого впливу на здоров'я людини і навколишнє природне середовище. До них належать такі заходи: державна реєстрація паспортизації екологічно небезпечних підприємств і сертифікація екологічно небезпечної продукції; моделювання і прогнозування змін стану навколишнього природного середовища; інформування населення та органів державної влади про стан навколишнього природного середовища. Так, наказом Міністерства України з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи «Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів» від 18.12.00 було затверджено відповідне Положення. Воно визначає загальні засади паспортизації потенційно небезпечних об'єктів для створення загальнодержавного реєстру потенційно небезпечних об'єктів техногенного і природного характеру як складової Єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру.

Нормативно-регулятивні заходи в механізмі правового забезпечення представляють собою діяльність уповноважених державних органів із створення системи нормативно-правових актів, спрямованих на досягнення екологічної безпеки через визначення принципів державної політики у галузі екологічної безпеки, визначення пріоритету життя та здоров'я людини, встановлення нормативно-технічних показників і регламентація діяльності екологічно небезпечних об'єктів. До них належать: розробка стандартів у галузі екологічної безпеки; зонування екологічно небезпечних територій; розробка обґрунтування нормативів екологічної безпеки, нормування лімітування екологічно небезпечної діяльності; впровадження нормативно-економічних засобів забезпечення екологічної безпеки. Так, спільним рішенням Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Національної академії наук України «Про стан та подальший розвиток співпраці між Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захист населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Національною академією наук України» від 21.04.00 були затверджені пріоритетні напрями наукової діяльності та перелік наукових організацій — координаторів напрямів наукових досліджень відповідного Міністерства України.

Розпорядчо-виконавчі заходи — це цілеспрямована діяльність спеціально уповноважених органів з приводу реалізації організаційних, управлінських, контрольно-наглядових функцій з метою забезпечення безпечного функціонування виробничих, наукових, інших структур й об'єктів в галузі екології, погодження екологічних правопорушень і досягнення екологічної безпеки. Наприклад, наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України «Про затвердження Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон та в зоні діяльності регіональних митниць і митниць» від 08.09.99, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15.11.99, затверджено Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон та в зоні діяльності регіональних митниць і митниць. Дане Положення розроблено з метою встановлення загальних вимог здійснення екологічного контролю для: транспортних засобів, у тому числі автомобілів, літаків, суден, військових кораблів, паромів та інших плавучих засобів; вантажів, що містять промислову сировину, відходи виробництва, хімічні сполуки, токсичні хімічні, радіоактивні та інші небезпечні для навколишнього природного середовища і здоров'я людей речовини; засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, добрив; усіх видів диких тварин, водних живих ресурсів і рослин, зоологічних, ботанічних, мінералогічних колекцій, мисливських трофеїв.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 29.03.02 затверджено Положення про карантинний ветеринарно-міліцейський пост, який забезпечує проведення спеціальних заходів карантинного режиму, зокрема щодо повної або часткової заборони, а саме: перевезення або перегону тварин через карантинну зону, ввезення в цю зону, вивезення (виведення) з неї тварин; вивезення з карантинної зони продукції тваринного і рослинного походження та інших вантажів, у тому числі кормів усіма ви дами транспортних засобів, її винесення та пересилання посилками; т. ін.

Забезпечувальні заходи — це сукупність дій, спрямованих на попередження і припинення екологічно небезпечної діяльності та екологічних правопорушень. До них належать такі заходи: припинення екологічно небезпечної діяльності за систематичне порушення нормативів екологічної безпеки, встановлення відповідальності (дисциплінарної, адміністративної, кримінальної) за забруднення навколишнього природного середовища і порушення вимог і норм екологічної безпеки, майнової відповідальності за заподіяння шкоди здоров'ю і майну громадян та здійснення їх органами судочинства.

Так, наказом Міністерства аграрної політики України від 06.09.00 затверджено Методичні вказівки про порядок притягнення до адміністративної відповідальності порушників законодавства у сфері захисту рослин, які роз'яснюють порядок притягнення до адміністративної

відповідальності посадових осіб підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та громадян у разі порушення ними законодавства України у сфері захисту рослин. Або згідно з п. 1 ст. 1 Міжнародної конвенції щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій, які призводять до забруднення нафтою, від 29.11.69, затвердженої постановою Верховної Ради України від 17.12.93, сторони за цією Конвенцією можуть вживати у відкритому морі таких заходів, які можуть стати необхідними для запобігання, зменшення або усунення серйозної і реально загрожуючої їх узбережжю або пов'язаними з ним інтересами небезпеки забруднення або загрози забруднення моря нафтою внаслідок морської аварії або дій, пов'язаних з такою аварією, що, як розумно можна передбачати, потягнуть за собою шкідливі наслідки у великих розмірах. Основна мета Конвенції — запобігання забрудненню узбережжя прибережних держав нафтою внаслідок морських аварій, що сталися у відкритому морі, тобто на значній відстані від узбережжя і за межами дії юрисдикції прибережної держави. Цей фактор має важливе значення, оскільки захисні дії прибережної держави (включаючи можливість спалення або затоплення аварійного судна) мають бути відповідними небезпеці, що загрожує узбережжю.

Підсумовуючи наведене слід зазначити, що екологічна безпека досягається тільки комплексним застосуванням вказаних заходів[4].

Слід також зазначити, що у галузі екології, крім національних нормативно-правових актів, є й міжнародні угоди. Наприклад, відповідно до Угоди між Україною та Сполученими Штатами Америки щодо Регіонального екологічного центру в Україні від 08.12.99, в Україні створено Регіональний екологічний центр. Згідно з п. 9 статуту Регіонального екологічного центру «РЕЦ-Київ», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.04.00, центр здійснює: підтримку громадських, місцевих та інших ініціатив, спрямованих на розв'язання конкретних екологічних проблем; організацію, фінансування та проведення досліджень з актуальних екологічних проблем в Україні та інших державах регіону (за винятком фундаментальних наукових досліджень), участь у фінансуванні міжнародних проектів, спрямованих на розв'язання транскордонних екологічних проблем; тощо.

2.4 Система моніторингу небезпек

Сутність і призначення моніторингу та прогнозування полягають у спостереженні, контролі і передбаченні небезпечних процесів та явищ природи, техносфери, зовнішніх дестабілізуючих чинників (збройних конфліктів, терористичних актів тощо), які є джерелами надзвичайних ситуацій, а також динаміки розвитку ситуацій, визначення їх масштабів з метою вирішення завдань щодо запобігання та організації ліквідації лиха.

Діяльність із моніторингу та прогнозування НС природного і техногенного характеру є багатоплановою. Вона здійснюється багатьма організаціями (установами) з використанням різноманітних методів і засобів. Наприклад, сейсмічні спостереження і прогноз землетрусів у країні здійснюється системою сейсмологічних спостережень і прогнозу землетрусів, до якої входять установи і системи спостереження Національної академії наук, МНС, Міноборони і Мінбуду. Моніторинг і прогноз подій метеорологічного характеру здійснюється установами Держкогідромету, який, крім того, здійснює моніторинг стану і забруднення атмосфери, води і ґрунту.

Важливу роль у справі моніторингу відіграє Мінекології, яке здійснює загальне керівництво державною системою екологічного моніторингу.

Міністерство охорони здоров'я через територіальні санітарно-епідеміологічного нагляду організовує та здійснює соціально-гігієнічний моніторинг і прогнозування у цій сфері.

Моніторинг стану техногенних об'єктів і прогноз аварійності здійснюють Держтехнагляд, Держатомрегулювання, а також наглядові органи у складі центральних органів виконавчої влади, у тому числі і МНС.

Методичне керівництво та координація діяльності системи моніторингу і прогнозування НС на державному рівні здійснюється МНС, зокрема управлінням прогнозування, яке в перспективі має перетворитися на Службу прогнозування. Прогноз ризиків НС на території країни в цілому здійснює МНС у взаємодії з іншими центральними органами виконавчої влади.

Відповідно до викладеного вище, основними завданнями центральних і місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, установ і організацій, які беруть участь у моніторингу довкілля, несприятливих та небезпечних природних явищ і процесів, у прогнозуванні НС природного і техногенного характеру є:

- створення, постійне удосконалення і розвиток на всіх рівнях відповідних систем (підсистем, комплексів) моніторингу навколишнього середовища, прогнозування НС природного і техногенного характеру;

-оснащення організацій та установ, які здійснюють моніторинг і прогнозування, сучасними технічними засобами для вирішення покладених на них завдань;

-координація робіт установ і організацій на всіх рівнях щодо збору та обліку інформації про результати спостереження та контролю за станом навколишнього середовища;

-координація робіт галузевих і територіальних органів нагляду щодо збору та обміну інформацією про результати спостереження та контролю за обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах;

-створення інформаційно-комунікаційних систем для вирішення завдань моніторингу і прогнозування НС;

-створення інформаційної бази про джерела НС та їх масштаби;

удосконалення нормативно-правової бази моніторингу і прогнозування;

-визначення органів, уповноважених координувати роботу установ та організацій, які вирішують завдання моніторингу і прогнозування;

-забезпечення, із встановленою періодичністю, подання даних моніторингу і прогнозування НС, відповідних аналізів про зростання небезпеки і загрози та пропозицій щодо їх зниження;

-своєчасний розгляд даних моніторингу і прогнозування НС, запровадження необхідних заходів щодо зниження небезпеки і загрози, відвернення НС, зменшення їх можливих масштабів, захист населення і територій у разі їх виникнення.

Державна система екологічного моніторингу довкілля (далі - система моніторингу) – це система спостережень, збору, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень щодо запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки.

Система моніторингу - це відкрита інформаційна система, пріоритетами функціонування якої е захист життєво важливих екологічних інтересів людини і суспільства; збереження природних екосистем; запобігання кризовим змінам екологічного стану довкілля і запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям. Вона є складовою національної інформаційної інфраструктури, сумісної з аналогічними системами інших країн.

Створення і функціонування системи моніторингу з метою інтеграції екологічних інформаційних систем, що охоплюють певні території, ґрунтується на таких принципах:

-узгодженості нормативно-правового та організаційно-методичного забезпечення, сумісності технічного, інформаційного і програмного забезпечення її складових;

-систематичності спостережень за станом довкілля та техногенними об'єктами, що впливають на нього;

-своєчасності отримання, комплексності оброблення та використання екологічної інформації, що надходить і зберігається в системі моніторингу;

-об'єктивності первинної, аналітичної і прогнозованої екологічної інформації та оперативності її доведення до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, засобів масової інформації, населення України, зацікавлених міжнародних установ та світового співтовариства.

Систему моніторингу спрямовано на:

-підвищення рівня вивчення і знань про екологічний стан довкілля;

-підвищення оперативності та якості інформаційного обслуговування користувачів на всіх рівнях;

-підвищення якості обґрунтування природоохоронних заходів та ефективності їх здійснення;
-сприяння розвитку міжнародного співробітництва у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Урядова інформаційно-аналітична система (УІАС НС) створена Постановою Кабінету Міністрів України 7.04.1995. Її метою є вдосконалення заходів, що здійснюються органами виконавчої влади у галузі техногенно-екологічної безпеки, запобігання надзвичайним ситуаціям.

УІАС НС вирішує завдання обробки, аналізу та надання керівництву органів виконавчої влади повної та достовірної інформації щодо НС при ліквідації їх наслідків, а також прогнозування та моделювання виникнення та розвитку НС.

Основними завданнями Урядової інформаційно-аналітичної системи є:

- поліпшення організації державного управління надзвичайними ситуаціями, а саме:

1) своєчасне забезпечення Уряду достовірною інформацією, необхідною для підготовки рішень Кабінету Міністрів України з питань запобігання, пом'якшення, локалізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, а також створення умов для оперативного координування ним дій органів державної виконавчої влади у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

2) об'єднання і вдосконалення існуючих відомчих систем щодо запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

3) проведення регулярного системного аналізу найважливіших подій, їх чинників та наслідків, а також багатомірної інтегрованої оцінки факторів і умов, що впливають на розвиток надзвичайних ситуацій;

4) створення і впровадження нових технологій контролюза об'єктами підвищеного ризику з урахуванням їх взаємозв'язку, впливу гідрометеорологічних умов та стихійного лиха, суб'єктивних та інших факторів;

5) розроблення і впровадження територіальної системи моделювання техногенно-екологічного та епідеміологічного навантаження на відповідну територію та зменшення невиправданого паралелізму у діях і програмах щодо надзвичайних ситуацій;

6) систематизація існуючих розробок у галузі надзвичайних ситуацій;

7) координація робіт у рамках державного моніторингу, пов'язаних із застосуванням єдиної нормативної та довідкової документації;

8) створення і впровадження на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях геоінформаційних систем для прогнозного моделювання надзвичайних ситуацій;

9)розроблення та впровадження механізму для забезпечення надходження до Урядової інформаційно-аналітичної системи необхідних даних від міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади.

2.5 Екологічне страхування

Екологічне страхування, як один із факторів екологічної стабілізації, з'явилося наприкінці 70-х років минулого століття внаслідок загострення екологічних проблем в окремих країнах та в цілому світі. Воно було викликане необхідністю відшкодування потерпілим (господарству, населенню, території, навколишньому середовищу) заподіяних економічних збитків внаслідок екологічних ситуацій техногенного характеру за рахунок підприємства-забруднювача довкілля. Зокрема, воно було започатковане в Японії для страхування відповідальності за аварійні розливи нафти. Згодом екологічне страхування знайшло широке застосування в багатьох інших розвинутих країнах – США, Англії, Франції, Італії, Голландії, Швейцарії шляхом створення спеціальних страхових пулів.

Економічна відповідальність у ряді розвинутих країн передбачена нормами законодавчих актів і забезпечується страховими (резервними) фондами. Широко практикується добровільне страхування відповідальності за відшкодування заподіяних збитків у результаті аварійного забруднення довкілля в рамках загального страхування економічної відповідальності підприємств. При цьому в ряді випадків існують особливі види страхування джерел радіаційного забруднення й екологічно небезпечної транспортної діяльності. Обов'язкове екологічне страхування є в цілому ряді країн і здійснюється приватними страховими компаніями. Слід відзначити ряд хиб обов'язкового екологічного страхування, які пов'язані з його недостатньою гнучкістю, що не дає змоги створити достатні мотивації і стимули для зниження ризику екологічних аварій (катастроф) або їх запобігання безпосередньо самими підприємствами.

Поряд із страхуванням екологічної відповідальності (обов'язкової й добровільної) в промислово розвинутих країнах резервування коштів та відшкодування збитків від аварійного забруднення здійснюється шляхом взаємного страхування промислових компаній (створення чи об'єднання власних фондів), а також формування безпосередньо власних резервних фондів (відмова від послуг страхових компаній і від спільного страхування). Створення резервних фондів має місце, звичайно, тільки у великих компаніях із стабільною фінансовою ліквідністю. При цьому багато малих і середніх підприємств (це характерно сьогодні для економіки України) не мають змоги створювати не тільки власні резервні

фонди, а й одержувати відповідні поліси у страхових компаній, тоді як вони завдають значних збитків довкіллю.

В Україні використання світового досвіду стає ще гострішим з огляду на те, що значні розміри відшкодувань і штрафних санкцій, які мають сплатити підприємства-винуватці екологічних аварій, значно перевищують їхні фінансові можливості. За цих умов підприємства не можуть повною мірою компенсувати збитків навколишньому середовищу.

За цих умов найефективніша форма нагромадження коштів для відшкодування повною мірою екологічних збитків — колективна форма створення фінансових резервів через страхування, бо вона дає змогу за рахунок територіальної й часової розкладки заподіяної шкоди домогтися достатнього страхового фонду при найменших затратах сторін, що його утворюють.

Екологічне страхування — форма колективного захисту економічних і соціальних інтересів виробників та населення. Воно запроваджується для об'єднання фінансових ресурсів підприємств, організацій, установ незалежно від форм власності й підпорядкування, а також громадян для створення колективних страхових фондів шляхом сплати страхових внесків, для відшкодування збитків, завданих навколишньому природному середовищу, юридичним і фізичним особам, а також для фінансування превентивних заходів, спрямованих як на запобігання аварії, так і на ліквідацію її шкідливих наслідків.

Об'єктом екологічного страхування є відповідальність підприємств за збитки, заподіяні третім особам, реципієнтам — унаслідок діяльності, яка шкідливо впливає на навколишнє природне середовище, а також прямі й непрямі витрати підприємств, пов'язані з екологічними аваріями і ліквідацією шкідливих наслідків. Реципієнтами виступають юридичні та фізичні особи, яким завдано збитків у результаті екологічних аварій, що шкідливо впливають на навколишнє природне середовище. До збитків, заподіяних реципієнтам, належать такі, яких завдано життю і здоров'ю громадян, майну і доходам фізичних та юридичних осіб.

Страхувальниками екологічного страхування визначаються юридичні та фізичні особи України, а також іноземних держав, юридичні особи, створені на умовах спільної власності, що займаються підприємницькою діяльністю, проведення якої може спричинити збитки, що шкідливо впливають на навколишнє природне середовище.

Принциповими є питання про форми страхування, джерела формування страхового фонду та організацію екологічного страхування.

Екологічне страхування має здійснюватися в обов'язковій і добровільній формах. Вибір форми страхування повинен залежати від об'єктів страхування і категорій страхувальників. Обов'язкове екологічне страхування проводиться на випадок екологічних аварій (катастроф), які можуть статися в результаті виробничої і невиробничої діяльності, стихійних лих, що призвели до значних разових перевищень рівнів викидів

(скидів) забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище порівняно із встановленими нормативами, а також у зв'язку з погіршенням стану сховищ твердих і рідких відходів (їх переповнення, розгерметизація тощо); з виявленням фактів підвищення забруднення ґрунтів, підземних вод у зоні сховищ, із витіканням шкідливих речовин через аварії сховищ і транспортних систем; з аварійними зупинками або зниженням потужності очисних і вловлювальних засобів та споруд.

Звичайно, до розряду страхових ризиків можна було б віднести не тільки негативний вплив разових (залпових) викидів шкідливих речовин, а й накопичувальних. Проте через брак відповідного досвіду з визначення ступеня шкідливого впливу накопичувальних викидів, фіксації самого факту накопичувального впливу, визначення конкретних винуватців сьогодні цього не можна зробити. Це справа майбутнього. Крім того, накопичувальні викиди, як правило, — результат техногенного впливу, і включення їх до страхових випадків призведе до зменшення зацікавленості підприємств у здійсненні заходів з удосконалення технологій виробництва.

В обов'язковій формі має здійснюватися страхування відповідальності підприємств, які є джерелом підвищеного екологічного ризику, за збитки, заподіяні третім особам. Інвентаризацію, перелік та класифікацію за рівнем екологічного ризику цих підприємств мають здійснювати природоохоронні органи.

Решта підприємств, яка не входить до цього переліку, може страхувати свою екологічну відповідальність, проводити інші види екологічного страхування на добровільних засадах. У добровільній формі усіма без винятку підприємствами можуть страхуватися інші види екологічної відповідальності, зокрема відповідальності за збитки, заподіяні здоров'ю та життю персоналу підприємств-винуватців екологічних аварій, а також прямі й непрямі витрати, пов'язані з ліквідацією шкідливих екологічних наслідків. Конкретні види добровільного екологічного страхування, їхні умови мають визначатися страховиком. До цього слід додати, що такого підходу щодо вибору форм страхування мусять дотримуватися всі підприємства, незалежно від форми власності й підпорядкування.

Використання обов'язкової форми екологічного страхування, хоч воно і вступає в суперечність з інтересами товаровиробників, які в умовах ринкової економіки мають право самі вибрати спосіб захисту фінансових інтересів, диктується такими обставинами:

— потерпілим (реципієнтам) має гарантуватися страхове відшкодування незалежно від фінансового стану винуватця екологічного лиха;

— низьким рівнем суспільної усвідомленості значення проблем гарантування екологічної безпеки в умовах відсутності відповідного законодавства;

— в умовах розподілу можливих збитків на всіх імовірних потенційних винуватців для кожного з них страхові платежі будуть найнижчими.

В екологічному страхуванні можливий варіант використання змішаної, так званої обов'язково-добровільної, форми страхування, при якій державними природоохоронними органами товаровиробникам забороняється експлуатувати джерела підвищеного екологічного ризику без наявності у них страхового полісу, що гарантує мінімальний рівень компенсації збитків від визначеного переліку екологічних ризиків. При такій формі підприємства не зобов'язані укладати договір екологічного страхування, але вони побічним шляхом підштовхуються до укладання договору на добровільних засадах. До такої форми страхування можна вдатися в разі відхилення законодавцями варіанту обов'язкового страхування.

При обов'язковому екологічному страхуванні страхові фонди мають створюватися за рахунок внесків страхувальників, які нагромаджуються у страховому фонді й відносяться на витрати виробництва, при добровільному — за рахунок внесків із прибутку (доходу) підприємств, організацій та установ, який залишається в їхньому розпорядженні. При добровільному екологічному страхуванні фізичних осіб страхові внески робляться за рахунок їхніх коштів, а також коштів підприємств.

Функції основного стимулюючого важеля проти запобігання екологічним аваріям, нехтування правилами безпеки виробництва повинні виконувати перш за все система економічних пільг, санкцій, а також адміністративно-правових заходів. До них можна віднести:

— надання пільгових страхових тарифів за безаварійну роботу протягом певного часу;

— зарахування до розряду екологонебезпечних виробництв чи вилучення з нього;

— запровадження нижніх лімітів виплат страхового відшкодування страховою організацією (франшизи);

— надання страховику права зустрічних позовів до конкретних винуватців екологічних збитків (у тому числі й страхувальників) у випадках, передбачених законом. Наприклад, якщо забруднення викликане порушенням технології виробництва, експлуатацією непридатного устаткування, діяльністю або бездіяльністю обслуговуючого персоналу, посадових або інших осіб.

Здійснювати обов'язкове екологічне страхування у відповідності з Законом України «Про страхування» можуть національні страховики (об'єднання страховиків), які отримали ліцензію на цей вид страхування, або спеціалізована державна страхова організація, що створена і діє відповідно до цього закону. Звичайно, видаючи ліцензію на екологічне страхування (зважаючи на його державну важливість), Комітет із нагляду за страховою діяльністю має надавати перевагу досвідченим страховикам із розвинутою регіональною мережею своїх представництв.

Одним із напрямків діяльності екологічних страховиків має бути фінансування превентивних заходів із попередження екологічних аварій і

катастроф за рахунок тимчасово вільних коштів, що накопичуватимуться у них.

Оскільки створення страхового екологічного фонду зменшить тягар навантаження на державний бюджет щодо усунення наслідків екологічних аварій і перекладе їх значною мірою на страхувальників, то останнім держава має надати певні податкові пільги. Зокрема страхові внески, сплачені юридичними особами при обов'язковому страхуванні, треба звільнити від оподаткування. Не повинні оподатковуватися також страхові виплати юридичним та фізичним особам, що здійснюються страховою організацією з екологічного страхування, і з цих сум не повинно стягуватись державне мито.

В основі формування страхового екологічного фонду лежить страховий внесок, який має сплачуватися страхувальником страховику залежно від встановлених тарифів. Порядок визначення страхових тарифів з обов'язкового екологічного страхування та обмеження на їхні граничні розміри має встановлюватися Кабінетом Міністрів України. При добровільному страхуванні страхові тарифи встановлюються страховою організацією.

Страхові тарифи повинні диференціюватися залежно від ступеня екологічного ризику, а також від особливостей господарчої діяльності конкретного страхувальника, технічного стану виробничих фондів, захисних та очисних споруд підприємства. Для встановлення 'їх у мінімально можливих розмірах, що дуже важливо для сьогодення, треба законодавчо встановити ліміти мінімальних і максимальних розмірів страхового відшкодування. Збитки нижче від мінімального рівня мають відшкодовуватися безпосередньо за рахунок страхувальників, а понад максимальний рівень — за рахунок резервних фондів держави. Верхній ліміт страхового відшкодування страховою організацією має знаходитися на межі регіональних екологічних катастроф регіонального і глобального рівня, держава ж повинна взяти на себе роль основного перестрахувальника.

Механізм страхового відшкодування, на наш погляд, має бути таким. Із страхування відповідальності (а це може бути як обов'язкове, так і добровільне страхування) виплата страхового відшкодування реципієнтам здійснюється страховою організацією, яка формує страховий фонд на основі рішень судових органів за позовами потерпілих сторін до страхувальників, якщо страховий випадок стався під час дії договору страхування в межах загальних термінів позивної давності, передбачених законодавством України.

З добровільного екологічного страхування страхове відшкодування визначається і сплачується згідно з умовами договору страхування вже відпрацьованим страховими організаціями способом. При цьому страхове відшкодування із страхування відповідальності повинно мати тільки адресний характер, тобто воно має виплачуватися конкретним потерпілим

громадянам, конкретним власникам майна — громадянам, підприємствам, установам, колективним і фермерським господарствам і т. 231ег. Цей механізм, по-перше, дасть змогу в комплексі достовірно визначити винуватця екологічного лиха, потерпілих і розміри заподіяних збитків кожному з них. По-друге, він не входить у суперечність із відповідним механізмом відшкодування заподіяних збитків, передбаченим Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища».

У науковій літературі екологічне страхування визначається як страхування відповідальності підприємств — джерел підвищеної екологічної небезпеки або власників (володільців, користувачів) «раніше забруднених» об'єктів, що становлять потенційну екологічну загрозу життєво важливим інтересам громадян та юридичних осіб. Об'єктом екологічного страхування, як зазначає Г.Сєров, виступає ризик цивільної відповідальності, що дістає вияв у пред'явленні страхувальнику майнових претензій з боку фізичних та юридичних осіб згідно з нормами цивільного законодавства про відшкодування шкоди .

Відповідно до 231ег. 4 Закону «Про страхування» майнові інтереси становлять об'єкт страхування. Об'єктом екологічного страхування є екологічні інтереси, які потребують страхового захисту. За своєю суттю ці інтереси являють собою природні та соціально обумовлені потреби осіб в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки, які випливають зі змісту норм екологічного законодавства і поки що не забезпечені системою юридичних засобів захисту .

Екологічним страхуванням повинні забезпечуватися не тільки майнові, а й інші екологічні інтереси страхувальників, застрахованих або інших третіх осіб. Вони можуть бути пов'язані з проведенням превентивних заходів, спрямованих на запобігання забрудненню навколишнього природного середовища суб'єктами еколого-правових відносин; виділенням додаткових коштів для фінансування заходів по стимулюванню природоохоронної діяльності фізичних та юридичних осіб; обмеженням загального і спеціального користування конкретними природними об'єктами тощо.

Однією з основних особливостей екологічного страхування є визначення поняття страхового ризику, на випадок якого воно власне й проводиться, а також тісно пов'язаного з ним поняття страхового випадку.

В екологічному страхуванні страховим ризиком є екологічний ризик, який треба розуміти як можливість випадкового (раптового, ненавмисного) забруднення довкілля, у разі настання якого заподіюється шкода екологічним інтересам громадян, юридичних осіб, а в окремих випадках і суспільства (держави).

Треба зазначити, що у багатьох випадках екологічна шкода може бути виявлена лише через місяці або навіть роки через тривалість латентного періоду забруднення довкілля екологічно небезпечними джерелами.

Особливо важко виявити та оцінити генетичну шкоду, заподіяну особі. Подібні труднощі у визначенні збитків, а отже, і розміру страхового відшкодування (страхової суми), яке має бути виплачене страховиком, характерні, наприклад, для страхування ядерних ризиків (страхування від ризику радіаційного забруднення) . Специфіка екологічних ризиків, у тому числі ядерних, породжує також великі труднощі при встановленні страховиком причинного зв'язку між страховою подією (забрудненням навколишнього природного середовища) і заподіяною шкодою, особливо тоді, коли має місце прихована форма забруднення або заподіяння шкоди довкіллю кількома джерелами.

Окремі дослідники проблем екологічного страхування, характеризуючи його специфіку, вказують на ті труднощі, які пов'язані з еколого-страховим ризиком і відшкодуванням екологічної шкоди. Зокрема вони роблять наголос на складності ідентифікації та оцінки таких ризиків (наприклад, можливості кваліфікації як аварійних безперервних надходжень шкідливих речовин в навколишнє природне середовище в обсягах, що значно перевищують тимчасово допустимі); відсутності загальної методології оцінки екологічної небезпеки того чи іншого виробництва; невизначеності меж, механізмів і обґрунтованості застосування обов'язкової форми екологічного страхування, виду збитків, що мають покриватися через систему страхування, лімітів (меж) відповідальності страховиків, строків відповідальності останніх після настання страхової події.

Як вже зазначалось, страховий випадок в екологічному страхуванні має ті ж особливості, що й страховий ризик. Треба лише зазначити, що страховий випадок — це подія, що відбулась із настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі (ч. 2 ст. 7 Закону «Про страхування). В екологічному страхуванні страховим випадком (подією) є несподіване (ненавмисне) заподіяння шкоди (збитків) навколишньому природному середовищу, яке відбулось і в результаті якого заподіюється шкода екологічним інтересам громадян, юридичних осіб, а в окремих випадках й самого суспільства (держави).

Насамперед до них належать власники екологічно небезпечних джерел (об'єктів), а також інші фізичні та юридичні особи, що здійснюють екологічно небезпечну діяльність. Внаслідок експлуатації (використання) таких об'єктів або здійснення такої діяльності імовірність екологічного ризику є досить великою. Перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 554 (ЗП України. — 1995. — № 10. — Ст. 252). Однак його розроблено для потреб екологічної експертизи відповідно до Закону України «Про екологічну експертизу» (Відомості Верхов. Ради України. — 1995. — № 8. — Ст. 54). Для здійснення екологічного страхування цей перелік може використовуватись.

Однак треба зазначити, що розробка і прийняття переліку саме для здійснення цього страхування вкрай необхідні.

Певну специфіку в екологічному страхуванні мають й інші його елементи, наприклад, правова форма страхування (причому пріоритет надається обов'язковій формі страхування); порядок організації та діяльності страховиків (створення спеціалізованих страхових компаній, екологічних страхових фондів та пулів); методика встановлення страхових тарифів і визначення розміру страхових платежів.

Уявляється, що з урахуванням наведених вище особливостей екологічного страхування останнє можна визначити як систему суспільних відносин, пов'язаних із захистом екологічних (у тому числі майнових) інтересів громадян, юридичних осіб, а в окремих випадках і самого суспільства у разі настання страхових подій (екологічних аварій, іншого забруднення навколишнього природного середовища), передбачуваних договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів і знаходяться в управлінні спеціалізованих страхових компаній або екологічних страхових фондів.

Першою страховою організацією в Україні, що визначила екологічне страхування пріоритетним напрямком свого розвитку, була Українська Екологічна Страхова Компанія (УЕСК). Протягом 3,5 років існування УЕСК її клієнтами стали близько 200 підприємств. До законодавчого врегулювання обов'язкового екологічного страхування УЕСК здійснювала добровільні види страхування, а зараз надає послуги добровільного та обов'язкового страхування.

Розвиток системи екологічного страхування дозволить:

- сформувати єдину державну систему запобігання аварій, катастроф, надзвичайних ситуацій;
- створити екологічний страховий фонд для фінансування превентивних та інших заходів, спрямованих на запобігання екологічних аварій і техногенних катастроф та ліквідації їх наслідків;
- зменшити витрати підприємств по задоволенню претензій третіх осіб у зв'язку із завданим їм збитком;
- гарантувати виплату відшкодування незалежно від фінансового стану підприємств;
- виконувати функцію контролю за здійсненням суб'єктами господарювання заходів екобезпеки.

Екологічне страхування на сучасному етапі повинно стати реальним і ефективним механізмом залучення матеріальних ресурсів у діяльність щодо збереження екологічної безпеки населення і географічних територій України.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ:

1.»Про затвердження Методики ідентифікації потенційно небезпечних об’єктів», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 березня 2006 р. за № 286/12160.
2.Закон України»Про об’єкти підвищеної небезпеки».
3.Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об’єктів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 N 1288 .
4.Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об’єктів, затвердженого наказом МНС України від 18.12.2000 N 338.
5 Положення про моніторинг потенційно-небезпечних об’єктів, затвердженого наказом МНС України від 06.11.2003 N 425.
6.Штангрет В.П. Основи екологічної безпеки територій і акваторій.К.,1999.-375с.
7.Галушкина Т.П., Крутякова В.И. Экологическая 234егіонал и механизмы ее реализации на 234егіональному уровне. Одесса. Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 1999.
8.Дмитренко І. А. Екологічне право України: Підручник. — 2-е вид., перероб. І доп. — К.: Юрінком-Інтер, 2001. — С. 31.

ДОДАТКИ
ДО ДРУГОЇ ЧАСТИНИ

Додаток 1

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ МНС України
23.02.2006 N 98

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
20 березня 2006 р.
за N 286/12160

МЕТОДИКА
ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів

Методику ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів (далі - Методика) розроблено відповідно до Законів України "Про правові засади цивільного захисту" (1859-15), "Про об'єкти підвищеної небезпеки" (2245-14), Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 N 1288 (1288-2002-п) (із змінами), Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів, затвердженого наказом МНС України від 18.12.2000 N 338 (z0062-01), зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 24 січня 2001 року за N 62/5253 (у редакції наказу МНС України від 16.08.2005 N 140 (z0970-05), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 01.09.2005 за N 970/11250) (далі - Положення), Положення про моніторинг потенційно- небезпечних об'єктів, затвердженого наказом МНС України від 06.11.2003 N 425 (z1238-03), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 26.12.2003 за N 1238/8559.

1. Методика встановлює єдиний порядок проведення ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів (далі - ідентифікація) з метою вдосконалення організації їх державного обліку у процесі паспортизації та реєстрації у Державному реєстрі потенційно небезпечних об'єктів (далі - Реєстр).

У цій Методиці використано терміни, що вживаються в такому значенні:

потенційно небезпечний об'єкт - вживається у значенні, встановленому Законом України "Про об'єкти підвищеної небезпеки" (2245-14);

ідентифікація потенційно небезпечного об'єкта, надзвичайна ситуація, аварія, об'єкт господарської діяльності, джерело небезпеки, чинники небезпеки - вживається у значенні, встановленому Положенням (z0062-01);

відповідальні особи об'єктів господарської діяльності - особи, уповноважені власниками об'єктів господарської діяльності, або за якими ці об'єкти закріплені на правах повного господарського відання або оперативного управління чи перебувають у їх володінні та користуванні;

Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів – вживається у значенні, встановленому Положенням про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 року N 1288 (1288-2002-п) (із змінами);

небезпечні речовини - хімічні, токсичні, вибухові, окислювальні, горючі речовини і матеріали, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля;

небезпека - сукупність факторів, пов'язаних з функціонуванням об'єкта господарської діяльності, які виникають внаслідок певних ініціюючих подій, і здатних чинити негативний вплив на людей та довкілля.

Сфера застосування

2. Дія цієї Методики розповсюджується на осіб, які повинні зареєструвати небезпечні об'єкти, у тому числі осіб, відповідальних за об'єкти, визначені центральними та місцевими органами

виконавчої влади як такі, що несуть загрозу виникнення надзвичайних ситуацій (далі - НС) та підлягають ідентифікації.

3. Вимоги Методики не поширюються на транспортні засоби, які перевозять небезпечні речовини рухомим складом залізничного транспорту, суднами, плавзасобами морського та річкового транспорту, літаками, іншими повітряними транспортними засобами та автомобільним транспортом.

4. Методика може бути використана фахівцями підприємств, установ, організацій та відповідними комісіями техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій з метою належного виконання заходів, визначених нормативно-правовими актами у сфері цивільного захисту населення, техногенної безпеки та охорони довкілля, а також органів виконавчої влади, які відповідають за безпечне функціонування потенційно небезпечних об'єктів (далі - ПНО).

5. Результати ідентифікації, отримані відповідно до цієї Методики, можуть використовуватись для розробки заходів щодо попередження НС та підготовки до реагування на них.

Загальні положення

6. Ідентифікація передбачає аналіз структури об'єктів господарської діяльності та характеру їх функціонування для встановлення факту наявності або відсутності джерел небезпеки, які за певних обставин можуть ініціювати виникнення НС, а також визначення рівнів можливих НС.

7. У процесі ідентифікації розглядаються і ураховуються внутрішні і зовнішні чинники небезпеки.

Внутрішні чинники небезпеки характеризують небезпечність будов, споруд, обладнання, технологічних процесів об'єкта господарської діяльності та речовин, що виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на його території.

Зовнішні чинники небезпеки безпосередньо не пов'язані з функціонуванням об'єкта господарської діяльності, але можуть ініціювати виникнення НС на ньому та негативно впливати на її розвиток (природні явища та аварії на об'єктах, які розташовані поблизу).

Порядок проведення ідентифікації об'єктів господарської діяльності щодо визначення потенційної небезпеки

8. Органи виконавчої влади, які відповідають за безпечне функціонування ПНО, територіальні та місцеві органи державного нагляду у сфері цивільного захисту, відповідно до своїх повноважень встановлюють терміни проведення ідентифікації та вживають заходів щодо забезпечення своєчасності та повноти проведення ідентифікації.

9. Ідентифікацію проводять відповідальні особи об'єктів господарської діяльності.

Ідентифікацію об'єктів, які визначені центральними та місцевими органами виконавчої влади відповідно до пункту 2 цієї Методики, проводять призначені ними особи.

10. Відповідальні особи об'єктів господарської діяльності, які проводять ідентифікацію, узгоджують результати ідентифікації з місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту.

Форма Повідомлення про результати ідентифікації щодо визначення потенційної небезпеки (далі - Повідомлення) наведена у додатку 1 до пункту 12 Положення (z0062-01).

11. Повідомлення про результати ідентифікації щодо визначення потенційної небезпеки (z0062-01) надається до місцевого органу державного нагляду у сфері цивільного захисту для узагальнення результатів проведення ідентифікації.

12. На підставі узагальнених результатів проведення ідентифікації місцеві органи державного нагляду у сфері цивільного захисту формують та щорічно уточнюють переліки ПНО підвідомчої території.

13. Процедура ідентифікації здійснюється за такими етапами:

вибір кодів НС, виникнення яких можливе на об'єкті господарської діяльності, згідно з Класифікацією надзвичайних ситуацій, наведеною у додатку 1;

аналіз показників ознак НС, вибраних на попередньому етапі, та визначення їх порогових значень з використанням Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій, затверджених наказом МНС України від 22 квітня 2003 року N 119 (z0656-03) та зареєстрованих в Мін'юсті України 29.07.2003 за N 656/7977;

виявлення за результатами аналізу джерел небезпеки, які при певних умовах (аварії, порушення режиму експлуатації, виникнення природних небезпечних явищ тощо) можуть стати причиною виникнення НС (для цього використовується Перелік основних джерел небезпеки, які притаманні потенційно небезпечним об'єктам, наведений у додатку 2);

визначення видів небезпеки для кожного з виявлених джерел небезпеки з використанням додатка 3;

визначення переліку небезпечних речовин, що використовуються на об'єкті господарської діяльності, їх кількості та классу небезпеки за допомогою нормативних документів у сфері визначення небезпечних речовин;

оцінка на підставі отриманих даних зони поширення НС, які можуть ініціювати кожне з виявлених джерел небезпеки за допомогою Методики прогнозування наслідків виливу (викиду) небезпечних хімічних речовин при аваріях на промислових об'єктах і транспорті, затвердженої наказом МНС України, Мінагрополітики України, Мінекономіки України, Мінекоресурсів України від 27.03.2001 N 73/82/64/122 (z0326-01) та зареєстрованої у Мін'юсті України 10.04.2001 за N 326/5517, а також Положення щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій, затвердженого наказом Комітету по нагляду за охороною праці від 17.06.99 N 112 (z0424-99) та зареєстрованого в Мін'юсті 30.06.99 за N 424/3717;

оцінка можливих наслідків НС для кожного з джерел небезпеки (кількість загиблих, постраждалих, тих, яким порушено умови життєдіяльності, матеріальні збитки) з використанням Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року N 175 (175-2002-п) (із змінами);

встановлення максимально можливих рівнів НС для кожного з джерел небезпеки згідно з Класифікацією надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями наведеною у додатку 4;

визначення державних (галузевих) реєстрів (кадастрів), в яких зареєстровано або необхідно зареєструвати об'єкт господарської діяльності з використанням Переліку затверджених державних (галузевих) реєстрів України для обліку небезпечних об'єктів, наведеного у додатку 5;

визначення відповідності об'єкта діючим нормативно-правовим актам у сфері визначення небезпечних об'єктів, наведеним у пунктах 14 та 15 Методики.

14. Для виявлення на об'єкті джерел небезпеки використовують Перелік основних джерел небезпеки, які притаманні потенційно небезпечним об'єктам (додаток 2), складений з урахуванням:

постанови Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 року N 956 (956-2002-п) "Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки" (із змінами);

Переліку об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, визначеного постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2003 року N 1631 (1631-2003-п) (із змінами).

15. У процесі ідентифікації використовують:

Перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 року N 554 (554-95-п) (із змінами);

Перелік особливо небезпечних підприємств, припинення діяльності яких потребує проведення спеціальних заходів щодо запобігання заподіянню шкоди життю та здоров'ю

громадян, майну, спорудам, навколишньому природному середовищу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року N 765 (765-2000-п) (із змінами);

Перелік об'єктів та окремих територій, які підлягають постійному та обов'язковому на договірній основі обслуговуванню державними аварійно-рятувальними службами, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 року N 1214 (1214-2000-п) (із змінами).

16. Для встановлення рівня можливих НС необхідно визначити такі показники:

територіальне поширення імовірних НС;

кількість осіб, що можуть постраждати від впливу наслідків можливих НС;

кількість осіб, яким можуть бути порушені умови життєдіяльності у результаті можливої аварії на об'єкті;

збитки від наслідків можливих НС.

17. Об'єкт господарської діяльності визнається потенційно небезпечним за умови наявності у його складі хоча б одного джерела небезпеки, здатного ініціювати НС місцевого, регіонального або державного рівнів.

Об'єкти, які підпадають під дію нормативно-правових актів, зазначених у пунктах 14 та 15, належать до потенційно небезпечних незалежно від рівнів НС, які можуть ініціювати виявлені джерела небезпеки.

Об'єкт господарської діяльності, який за результатами ідентифікації не підпадає під вищезазначені вимоги, не визнається ПНО.

18. При наявності на об'єкті господарської діяльності більше трьох джерел небезпеки у пункті 4 Повідомлення (z0062-01) наводять дані про три джерела небезпеки, які можуть ініціювати НС з максимальним рівнем, та загальну кількість джерел небезпеки.

Приклади ідентифікації об'єктів господарської діяльності наведені у додатку 6.

19. Об'єкти господарської діяльності, які за результатами ідентифікації визнані потенційно небезпечними, підлягають обліку територіальними і місцевими органами державного нагляду у сфері цивільного захисту.

20. Позачергова ідентифікація провадиться у таких випадках:

поява у складі об'єкта господарської діяльності, якого за результатами останньої ідентифікації щодо потенційної небезпеки не визнано як ПНО, хоча б одного джерела небезпеки, яке може стати причиною НС державного, регіонального або місцевого рівнів;

ліквідація на об'єкті господарської діяльності усіх джерел небезпеки, наявність яких обумовила віднесення його до категорії ПНО.

За результатами позачергової ідентифікації оформлюється Повідомлення (z0062-01), яке вступає в дію замість Повідомлення, наданого місцевим органам державного нагляду у сфері цивільного захисту за результатами попередньої ідентифікації.

21. Об'єкти господарської діяльності, дані про які занесені до Реєстру, підлягають ідентифікації тільки за умови ліквідації усіх джерел небезпеки, що входили до їх складу. Результати ідентифікації використовуються для виключення з Реєстру об'єктів, які стали безпечними.

22. Для виключення об'єкта господарської діяльності із категорії ПНО за результатами позачергової ідентифікації відповідальною особою об'єкта господарської діяльності направляється до відповідного місцевого органу державного нагляду у сфері цивільного захисту Повідомлення згідно з пунктом 12 Положення (z0062-01).

Повідомлення (z0062-01) враховується при формуванні пункту 3 "Потенційно небезпечні об'єкти, які необхідно вилучити з Державного реєстру ПНО" переліків потенційно небезпечних об'єктів відповідно до пункту 13 Положення.

Додаток 2

Додаток 1
до пункту 13 Методики
ідентифікації потенційно
небезпечних об'єктів

КЛАСИФІКАЦІЯ
надзвичайних ситуацій
(згідно з Державним класифікатором
надзвичайних ситуацій ДК 019-2001 (v0552565-01)

Код НС	Назва НС
10000	НС ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ
10100	Аварії (катастрофи) на транспорті
10110	Аварії на транспорті з викиданням (загрозою викидання) небезпечних та шкідливих речовин
10112	Аварії на транспорті з викиданням (загрозою викидання) БНР
10112	Аварії на транспорті з викиданням (загрозою викидання) НХР
10114	Аварії на транспорті із загрозою розливання пально-мастильних матеріалів
10130	Аварії на залізницях, у тому числі в метрополітені, з тяжкими наслідками (катастрофи)
10140	Аварії на водному транспорті
10141	Аварії риболовецьких і рибопромислових суден
10142	Аварії нафтоналивних суден з загрозою розливання пально-мастильних матеріалів
10143	Аварії на суднах для перевезення хімічних речовин
10144	Аварії пасажирських суден
10151	Авіаційні катастрофи в аеропортах та населених пунктах
10160	Аварії на автодорожньому транспорті
10161	Аварії автодорожнього транспорту на шляхах
10162	Аварії автодорожнього транспорту на мостах, у тунелях, на залізничних переїздах
10170	Аварії на трубопроводах
10171	Аварії на магістральних газопроводах
10172	Аварії на нафтопроводах та продуктопроводах
10180	Аварії на міському транспорті
10181	Аварії на міському електротранспорті
10182	Аварії на іншому міському пасажирському транспорті
10200	Пожежі, вибухи
12010	Пожежі, вибухи у будівлях та спорудах
10211	Пожежі, вибухи у спорудах, на комунікаціях та технологічному обладнанні промислових об'єктів
10212	Пожежі, вибухи у будівлях та спорудах нежитлового призначення
10220	Пожежі, вибухи на об'єктах розвідування, видобування, перероблення, транспортування та зберігання легкозаймистих, горючих, а також вибухових речовин
10230	Пожежі, вибухи на транспорті
10231	Пожежі, вибухи на залізницях
10240	Пожежі, вибухи у шахтах, підземних та гірничих виробітках
10250	Пожежі на радіаційно, хімічно та біологічно небезпечних об'єктах без викидання (виливання) небезпечних речовин
10260	Лісові пожежі техногенного характеру
10300	Аварії з викиданням (загрозою викидання) НХР на інших об'єктах (крім аварій на транспорті)
10310	Аварії з викиданням (загрозою викидання), утворення та розповсюдження НХР під час їх виробництва, перероблення або зберігання (захоронення)

10320	Аварії з викиданням (загрозою викидання) БНР на підприємствах промисловості і в науково-дослідних установах
10400	Наявність у навколишньому середовищі шкідливих (забруднювальних) речовин понад ГДК
10410	Наявність у ґрунті шкідливих (забруднювальних) речовин понад ГДК
10420	Наявність у повітрі шкідливих (забруднювальних) речовин понад ГДК
10421	Наявність в атмосферному повітрі шкідливих (забруднювальних) речовин понад ГДК
10422	Наявність у повітрі підземних та гірничих виробіток шкідливих (забруднювальних) речовин понад ГДК
10423	Наявність у повітрі підземних та гірничих виробіток РР понад ГДК
10430	Наявність у воді шкідливих (забруднювальних) речовин понад ГДК
10431	Наявність у поверхневих водах шкідливих (забруднювальних) речовин понад ГДК
10432	Наявність у питній воді шкідливих (забруднювальних) речовин понад ГДК
10433	Наявність у підземних водах шкідливих (забруднювальних) речовин понад ГДК
10434	Наявність у підземних водах радіоактивних речовин понад ГДК
10500	Аварії з викиданням (загрозою викидання) РР (крім аварій на транспорті)
10510	Аварії з викиданням (загрозою викидання) РР на атомних станціях, атомних енергетичних установках виробничого або дослідного призначення
10520	Аварії з викиданням (загрозою викидання) РР на підприємствах ядерно-паливного циклу (крім атомних електростанцій)
10530	Аварії джерел іонізуючого випромінення (включаючи ядерно-паливний цикл)
10540	Аварії з радіоактивними відходами, які не виробляються атомними станціями
10550	Аварії з радіоактивними джерелами іонізуючого випромінення та РР (на підприємствах)
10560	Ядерні та радіологічні аварії за межами України із загрозою забруднення її території
10600	Раптове руйнування будівель і споруд
10610	Руйнування елементів транспортних комунікацій
10620	Руйнування будівель та споруд виробничого призначення
10630	Руйнування будівель та споруд нежитлового призначення
10640	Руйнування будівель та споруд житлового призначення
10650	Руйнування підземних споруд систем життєзабезпечення
10660	Руйнування підземних споруд шахт, підземних та гірничих виробіток
10700	Аварії в електроенергетичних системах
10710	Аварії на атомних електростанціях
10720	Аварії на гідроелектростанціях
10730	Аварії на теплоелектростанціях
10740	Аварії на автономних електроенергетичних станціях
10750	Аварії на інших електроенергетичних станціях
10760	Аварії в електричних мережах
10770	Порушення стійкості або поділу об'єднаної енергосистемиУкраїни на складові частини
10800	Аварії в системах життєзабезпечення
10810	Аварії у каналізаційних системах із скиданням і викиданням забруднювальних речовин
10820	Аварії у теплових мережах (системах гарячого водопостачання) холодної пори року
10830	Аварії у системах забезпечення населення питною водою
10840	Аварії на комунальних газопроводах
10900	Аварії систем зв'язку та телекомунікацій
11000	Аварії на очисних спорудах
11010	Аварії на очисних спорудах стічних вод з викиданням і скиданням забруднювальних речовин
11020	Аварії на установках газоочищення джерел забруднення атмосфери з викиданням забруднювальних речовин в атмосферу

11100	Гідродинамічні аварії
11110	Прориви гребель (дамб, шлюзів тощо) з утворенням хвиль прориву та катастрофічних затоплень
11120	Прориви гребель (дамб, шлюзів тощо) з утворенням проривної повені
11130	Аварійне спрацьовування водосховищ гідроелектростанцій у зв'язку із загрозою прориву гідроспоруди
11200	Аварії на бурових установках з виникненням відкритих нафтових і газових фонтанів
11210	Аварії на бурових установках з виникненням відкритих нафтових і газових фонтанів
11220	Аварії на свердловинах із виникненням газонафтоводовиявлень
11230	Аварії на діючих свердловинах з виникненням відкритих нафтових і газових фонтанів
11240	Аварії на законсервованих свердловинах з виникненням відкритих нафтових і газових фонтанів
11250	Аварії на нафтобазах та нафтосховищах
20000	НС ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ
20100	Геологічні НС
20110	Землетруси
20120	Виверження грязьових вулканів
20130	Зсуви
20140	Обвали, осипи
20150	Осідання (провалля) земної поверхні
20160	Карстові провалля
20400	Гідрологічні прісноводні НС
20410	Високі рівні води (водопілля, паводки)
20420	Маловоддя
20430	Затори
20440	Селі
20450	Низькі рівні води
20460	Ранній льодостав та поява льоду на судноплавних водоймах і річках
20470	Інтенсивний льодохід
20480	Підвищення рівня грунтових вод (підтоплення)
20500	Пожежі в природних екологічних системах
20510	Пожежі лісові (за винятком НС з кодом 10250)
20520	Пожежі степових та хлібних масивів
20530	Пожежі на торфовищах
20600	Інфекційні захворювання людей
20610	Екзотичні та особливо небезпечні інфекційні захворювання людей (окремі випадки)
20620	Небезпечні інфекційні хвороби (групові випадки)
20630	Епідемічний спалах небезпечних інфекційних хвороб
20640	Епідемія
20650	Пандемія
20660	Інфекційні захворювання людей невизначеної етіології
20700	Масове отруєння людей
20710	Отруєння людей у результаті споживання неякісних продуктів харчування
20720	Отруєння людей у результаті споживання неякісної питної |води
20730	Отруєння людей токсичними та іншими речовинами (окремі випадки)
20740	Отруєння людей токсичними та іншими речовинами (групові випадки)
20750	Отруєння людей токсичними або іншими небезпечними речовинами (масові випадки)
20800	Інфекційні захворювання сільськогосподарських тварин
20810	Окремі випадки екзотичних та особливо небезпечних інфекційних захворювань сільськогосподарських тварин
20820	Ензоотії
20830	Епізоотії
20840	Панзоотії

20850	Інфекційні захворювання сільськогосподарських тварин невизначеної етіології
20860	Інфекційні захворювання риб невизначеної етіології
20900	Масові отруєння сільськогосподарських тварин
21000	Масова загибель диких тварин
21100	Ураження сільськогосподарських рослин хворобами та шкідниками
21110	Панфітотія
21120	Прогресуюча епіфітотія
21130	Хвороби сільськогосподарських рослин невизначеної етіології
21140	Масове розповсюдження шкідників сільськогосподарських рослин
30400	Встановлення вибухового пристрою у багатолюдному місці, установі (організації, підприємстві), житловому секторі, транспорті
30500	Зникнення або викрадення зброї та небезпечних речовин з об'єктів їх зберігання, використання, перероблення та під час транспортування
30510	Зникнення або викрадення технічних одиниць вогнепальної зброї з об'єктів зберігання, використання, перероблення та під час транспортування
30520	Зникнення або викрадення боєприпасів з об'єктів зберігання, використання, перероблення та під час транспортування
30530	Зникнення або викрадення бронетехніки з об'єктів зберігання, використання, перероблення та під час транспортування
30540	Зникнення або викрадення артозброєння з об'єктів зберігання, використання, перероблення та під час транспортування
30550	Зникнення або викрадення вибухових матеріалів з об'єктів зберігання, використання, перероблення та під час транспортування
30560	Зникнення або викрадення РР (приладів або устаткування з використанням РР) з об'єктів зберігання, використання, перероблення та під час транспортування
30570	Зникнення або викрадення сильнодіючих отруйних речовин (приладів або устаткування, де вони використовуються) з об'єктів зберігання, використання, перероблення та під час транспортування
30700	Аварії на арсеналах, складах боєприпасів та інших об'єктах військового призначення з викиданням уламків, реактивних та звичайних снарядів

Скорочення, які застосовані в класифікаторі:
НС - надзвичайна ситуація;
БНР - біологічно небезпечна речовина;
ГДК - граничнодопустима концентрація;
НХР - небезпечна хімічна речовина;
РР - радіоактивна речовина.

Директор Науково-дослідного,
проектно-конструкторського
та технологічного інституту
мікрографії А.О.Некрасов

Додаток 3

Додаток 2
до пункту 13 Методики
ідентифікації потенційно
небезпечних об'єктів

ПЕРЕЛІК
основних джерел небезпеки, які притаманні
потенційно небезпечним об'єктам

Технологічне обладнання, пов'язане з використанням, виготовленням, переробкою, зберіганням або транспортуванням небезпечних речовин.

Технологічне обладнання, пов'язане з використанням, виготовленням, переробкою, зберіганням або транспортуванням самозаймистих та легкозаймистих твердих речовин та матеріалів.

Устаткування, на якому виробляється горюче волокно, інші речовини, які здатні вибухати, самозайматися, займатися від джерел запалювання з подальшим поширенням горіння після його усунення, утворюється горючий пил.

Балони, контейнери, цистерни та інші ємності із стисненими, зрідженими, отруйними та вибухонебезпечними газами.

Резервуари, цистерни, балони та інші ємності з небезпечними речовинами.

Технологічне обладнання термічних цехів і дільниць, електротермічні установки підвищеної та високої частоти.

Вибухові матеріали, що застосовуються у виробничих процесах, засоби військового призначення, що містять вибухові матеріали, які виготовляються, знаходяться на зберіганні або утилізуються.

Відкриті газові (нафтові) фонтани.

Технологічне обладнання, що застосовується для видобування та переробки газу, нафти, конденсату.

Циклотрони, бетатрони, лінійні прискорювачі та інші прискорювальні установки.

Технологічне обладнання для виробництва скла та скловиробів.

Устаткування для виготовлення та застосування скловати, шлаковати, азбесту, мастики на бітумній основі, перхлорвінілових і бакелітових матеріалів.

Устаткування для виготовлення та застосування лакофарбових покриттів, ґрунтовок та шпатльовок на основі нітрофарб, полімерних композицій (поліхлорвінілових, епоксидних тощо).

Гальванічні дільниці.

Дільниці гасіння вапна.

Генераторні ацетиленові установки.

Ливарні, плавильні, заливальні дільниці та устаткування для термообробки литва.

Установки та обладнання для виробництва, переробки, розподілу і зберігання та застосування продуктів розподілу повітря, хлору, аміаку, природного та супровідних металургійному та хімічному виробництву газів.

Стани гарячої і холодної прокатки, трубоформувальні стани та стани пічного зварювання труб.

Установки для відпалювання сталі, сплавів і відливок.

Установки для гранулювання доменного шлаку.

Відвали гірничих порід.

Об'єкти, на яких проводяться підземні та відкриті гірничі роботи.

Конструктивні елементи кар'єрів (уступи, берми тощо).

Технологічне обладнання для збагачення корисних копалин.

Колії тунельних споруд.

Пульпопроводи.

Дамби гідротехнічних споруд, гідровідвалів.

Водозабірні споруди.

Аварійні виробничі будови і споруди.

Стаціонарне обладнання для вантажно-розвантажувальних робіт, підіймальні споруди.

Технологічне обладнання для одержання розплавів чорних та кольорових металів, сплавів на основі цих розплавів.

Гідротехнічні споруди, хвостосховища, шламонакопичувачі, накопичувачі токсичних відходів.

Гірничошахтне обладнання.

Обладнання для виготовлення вибухових матеріалів і виробів на їх основі, комплекси для їх переробки та зберігання.

Технологічне обладнання основних виробництв хімічної, біохімічної, нафтохімічної, нафтогазовидобувної та нафтогазопереробної промисловості.

Обладнання та лінійні частини магістральних газопроводів, нафтопроводів, нафтопродуктопроводів, трубопроводів небезпечних хімічних речовин та технологічне обладнання, яке використовується під час їх експлуатації.

Лінійні частини магістральних газопроводів, нафтопроводів, нафтопродуктопроводів, трубопроводів небезпечних хімічних речовин, їх відгалуження та основні споруди на них.

Лінійні частини газопроводів систем газопостачання виробничих процесів природним і зрідженим газом, споруди на них та газокористувальне обладнання.

Парові і водогрійні котли, в тому числі содорегенераційні та ті, що працюють з високотемпературними органічними теплоносіями.

Посудини, що працюють під тиском понад 0,07 МПа.

Трубопроводи пари та гарячої води з робочим тиском пари понад 0,07 МПа і температурою води вище 115 град.С.

Обладнання для основного виробництва та транспортування у металургійній, ливарній та коксохімічній промисловості, ливарне обладнання.

Обладнання, в якому використовується лазерне, іонізуюче, радіаційне випромінювання.

Обладнання основних виробництв для харчової, деревообробної, легкої, текстильної промисловості, целюлозно-паперового виробництва, переробки пластмас, полімерних матеріалів і гумових виробів.

Греблі, стояни та підпірні стіни, що входять до складу напірного фронту, дамби обвалування, берегоукріплювальні (позапортові), регуляційні і захисні споруди.

Гідравлічні, гідроакумулюючі електростанції, насосні станції і малі гідроелектростанції.

Гідротехнічні споруди теплових і атомних електростанцій.

Споруди, що входять до складу інженерного захисту населених пунктів, сільськогосподарських угідь та господарських об'єктів.

Морські (нафто-) (газо)промислові гідротехнічні споруди.

Мости, мостові переходи, віадуки, тунелі, їх окремі конструкції та фундаменти, водостоки.

Станційні колії та стрілочні переведення залізничних станцій, примикання і перетини, вантажно-розвантажувальні та пасажирські пристрої, сортувальні станції, локомотивне, вагонне та складське господарство залізниць.

Ядерні установки, об'єкти поводження з радіоактивними відходами, джерела іонізуючого випромінювання.

Директор Науково-дослідного, проектно-конструкторського
та технологічного інституту мікрографії А.О.Некрасов

Додаток 4

Додаток 3
до пункту 13 Методики
ідентифікації потенційно
небезпечних об'єктів

ВИДИ НЕБЕЗПЕКИ

Вид небезпеки	Ознаки	Регламентуючі документи
Бактеріологічна	Наявність небезпечних мікроорганізмів (бактерії, віруси, рикетсії, спірохети, гриби, простіші).	ГОСТ 12.1.008-76, ДСТУ 2636-94
Біологічна	Наявність небезпечних макроорганізмів (рослини, тварини, інші переносники інфекційних захворювань), а також накопичувачі і полігони біологічних відходів, очисні споруди господарсько-побутової каналізації.	ГОСТ 12.1.008-76, наказ МОЗ від 19.06.96 N 173 (z0379-96)
Вибухопожежна	Наявність газоподібних, рідких та твердих речовин, матеріалів або їх сумішей, а також окислювачів, які здатні вибухати і горіти за певних умовах.	ГОСТ 12.1.010-76, ГОСТ 12.1.011-78, ГОСТ 12.1.044-89.
Гідродинамічна	Наявність гідротехнічних споруд (дамби, греблі, шлюзи) для накопичення і зберігання значних об'ємів води і рідких речовин.	СНіП 2.06.01-86, ГОСТ 27751-88
Пожежна	Наявність газоподібних, рідких та твердих речовин, матеріалів або сумішей, які здатні підтримувати горіння	СніП 2.01.05-85, ДСТУ 2272-93, ГОСТ 12.1.004-91, ДБН В.1.1-7-2002 "Пожежна безпека об'єктів будівництва"
Радіаційна	Наявність радіоактивних речовин і матеріалів, інших джерел іонізуючого випромінювання	НРБУ-97/Д-2000 "Норми радіаційної безпеки України", (v0062282-97) ОСПУ 2000 "Основні санітарні правила протирадіаційного захисту України"
Фізична	Наявність джерел електромагнітних, світлових, акустичних чи інших полів несприятливого діапазону або потужності. Динамічна небезпека, пов'язана з наявністю джерел високих швидкостей руху, у тому числі перемінних (вібрацій)	ГОСТ 12.1.006-84, ГОСТ 12.1.038-82, ГОСТ 12.1.040-83, ГОСТ 12.1.045-84, ГОСТ 12.1.051-90, ГОСТ 12.1.012-90, ДСТУ 3994-2000.
Хімічна	Наявність токсичних, шкідливих, сильнодіючих отруйних речовин, отрутохімікатів, хімічних засобів захисту рослин та мінеральних добрив	ГОСТ 12.1.007.76
Екологічна	Можливість несприятливого впливу на довкілля техногенних і природних факторів, в результаті чого порушується пристосування живих систем до звичних умов існування	Державні санітарні правила та норми ДСанПіН 2.2.7.029-99 від 01.07.99 N 29 (v0029588-99)

Додаток 5

Додаток 4
до пункту 13 Методики
ідентифікації потенційно
небезпечних об'єктів

КЛАСИФІКАЦІЯ
надзвичайних ситуацій техногенного
та природного характеру за їх рівнями

Рівень НС	Територіальне поширення НС	Обсяг необхідних технічних і матеріальних ресурсів від обсягу видатків відповідних місцевих бюджетів	Кількість загиблих, осіб	Кількість постраждалих, осіб	Порушено умов життєдіяльності, кількість осіб	Збитки, тис. мінім. розмірів зарплати
Державний	На територію інших днржав	-	-	-	-	-
	На територію двох чи більше регіонів	не менше як 1%	-	-	-	-
	-	-	>10	>300	>50 тис.	
	-	-	>5	>100	>10 тис.	>25 тис. *
	-	-	-	-	-	>150 тис. *
Регіональний	На територію двох чи більше районів (міст обласного значення)	не менше як 1%	-	-	-	-
	-	-	3-5	50-100	1-10 тис.	>5 тис. *
	-	-	-	-	-	>15 тис. *
Місцевий	НС вийшла за межі територій ПНО	Перевищують власні можливості ПНО	-	-	-	-
	-	-	1-2	20-50	від 100 до 1000	>500 тис. *
	-	-	-	-	-	>2 тис. *
Об”єктового рівня визнається НС, яка не відповідає приведеним вище критеріям						
* У разі, якщо внаслідок НС для відповідних порогових значень рівні людських втрат або кількості осіб, які постраждали чи зазнали порушень нормальних умов життєдіяльності, обсяг збитків не досягає визначеного, рівень НС визнається на ступінь менше (для дорожньо-транспортних пригод - на два ступені менше).						

Директор Науково-дослідного,
проектно-конструкторського
та технологічного інституту
мікрографії А.О.Некрасов

Навчальне електронне видання

РОМАНЧУК МАРИНА ЄВГЕНІВНА,
НАГАЄВА СВІТЛАНА ПАВЛІВНА

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Конспект лекцій

Видавець і виготовлювач
Одеський державний екологічний університет
вул. Львівська, 15, м. Одеса, 65016
тел./факс: (0482) 32-67-35
E-mail: info@odeku.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5242 від 08.11.2016